

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

Octombrie—Decembrie 1937

Ianuarie—Martie 1938

CUPRINSUL:

	Pag.
Virgil Șotropa: <i>Revolta Districtului Năsăudean</i> 1755—1762	261
† <i>Maiorul Iulian Marțian</i>	445
Iuliu Morariu: <i>Noi numiri popul. românești de plante</i>	453

COMUNICĂRI

Locot. Teodor Ghițan: <i>Istoria Comunei Borgo-</i> <i>Bistrița de Popa Vasile Pavel</i>	469
Iuliu Moisil: <i>O predică din vremurile trecute</i>	476
Ioan S. Pavelea: <i>Zicale poporane istorice</i>	480
Anton Coșbuc: <i>O scrisoare din 1843 a fătului Larion</i> <i>Savu din Leșu către fiul său Alexandru la Leși</i>	483
<i>Comemorări grănițerești în Năsăud</i>	486
<i>Muzeul grănițeresc năsăudean</i>	489

FIGURI GRĂNIȚEREȘTI NĂSĂUDENE

Iuliu Moisil: <i>Leontin Luchi</i>	493
<i>Căpitanul Silvestru Tomi</i>	505
<i>Tabla cuprinsului Vol. VI. Nr. 22—23</i>	521

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

»ARHIVA SOMEȘANĂ« Năsăud, Str. Vasile Nașcu, 29
Năsăud 1938

Revolta districtului năsăudean 1755—1762

Virgil Șotropa

1759

Certuri, proteste și procese — Judecătorii sătești — Opinia confruntatorilor — Răspunsul districtualilor români la acuza Bistrițenilor și replica acestor — Vicecomitele Balea și jurământul Românilor — Din nou la Viena; agenții Matolai și Türi — Preoții și Cute la resmerița din Nușfalău

Între cele dintâi acte magistratale ale acestui an aflăm o notă în care, — conform recentei somații guberniale — precum de altă dată, așa și acum magistratul încearcă să fixeze drepturile pe care le-ar avea asupra satelor românești și îndatoririle acestor față cu orașul. Iată punctele acelei note:

Orașul bistrițan posedă ca bunuri: Rodna împreună cu 20 sate aparținătoare la ea. E de așteptat acum, în ce mod va fi determinată de către guvernul condiția locuitorilor de acolo, despre ceea ce chiar acum curg discuțiile. Orașul Bistrița însă a fost introdus și statornicit în acele bunuri »ad perpetuum ea possidentum« în anul 1475.

Cu toate că districtualii valahi n'au prestat chiar săptămânal munca lor datorită orașului, ei totuși:

1. au împlinit până în 1755, fără contrazicere și cum li-s'a cerut, toată munca de prestat orașului;

2. în timpurile mai vechi au fost *împărțiți după sate între funcționarii orășenești*, cărora, în contul salariilor, le sămănau pe teritoriul satelor lor cereale și le făceau fân, în cantitatea după cum se învoiau cu oficianții la cari erau distribuiți. Apoi le serviau

acestora și în oraș cu carăle și cu brațele. Aceste servicii le-au continuat fără contradicție până în timpul mai nou, când s'a schimbat chestia salariilor, și au fost abrogate toate serviciile gratuite;

3. au tăiat și cărat tot lemnul necesar la varnițe;

4. au furnizat, ca și districtul sășesc, lemne de foc;

5. au trebuit să furnizeze la clădirile orașului toate lemnele necesare de brad, ca și districtul sășesc pe cele de stejar;

6. au pus la dispoziție, în proporție cu districtul sășesc, zileri și cară pentru toate clădirile orașenești și pentru trebuințele militare.

Aflăm mai departe o notă a secretarului orașenesc Johann Kleinmann despre modul cum sâtenii valahi au primit comisia care venia să le publice »concesia« magistratului de a-și alege însele pe juzii comunali. Iată-o:

În *Mocod* au răspuns, că e bine de-i lăsa să-și aleagă și facă ei jude, și nu-i strapătează câteva zile prin oraș. *Zagra*: Se miră că au de ales așa timpuriu jude; ce înseamnă aceasta? *Suplai*: Au răs la primirea poruncii, căci n'a fost obiceiul să se facă așa jude; trebuie că stă altceva la spate și nu va fi din aceasta nimic; Crainicul și Ursul a lui Ion sunt păsările principale. Unii zic că totul e minciună, alții că e vorba să ajungă sâtenii sub cnutul comisarului; să scrie numai comisarii tot ce aud. *Telciu*: Nu vreau să primească nici o poruncă dela magistrat, ci numai dela Macavei și dela Ștefan (Cute) din Feldru, deoarece comisarii numai mințesc că ar fi poruncă de a magistratului. *Vărară*: Unul strigă: »Hoho! din aceasta nu va fi nimic. Ce-și închipue magistratul? Valahii încă au minte, nu numai domnii«. *Feldru*: Dacă va veni poruncă dela jurații lor ca să facă jude, nu vor fi ei cei din urmă. *Sângeorz*: Vor vedea ce vor face alții, căci le pare curios să facă acum jude. *Maieru*: S'au adunat toți bătrânii și-au ascultat cu atenție porunca. *Rodna*: Au ales îndată pe Gaspar Jurka. În *Ilva* nu vreau de loc să asculte; judele e un mișel (Schelm). Abia poți ieși din sat, drumul peste Strimba tot e spălat.

Toate satele sunt de-o părere; zic că *au poruncă dela Macavei, dela Ștefan și dela alții* să nu cuteze a duce vr'o poruncă a magistratului dintr'un sat într'altul, ori să dea cuiva cal spre acest scop și mai puțin diurne ori alimente, ci singur numai darea reg. Care va face altfel va fi alungat din sat cu toate ale sale și cu copiii cu tot.

În 2 Ianuarie se ordonă recrutări în districtul valah și magistratul stă gata să raporteze guberniului și cea mai mică opu-

here. Tot în acea zi se hotărăște rechiziționarea a 14 sânni din satele valahe cari — după Valahii și așa nu vreau să presteze nimic alta — cel puțin să transporteze 132 cubuli de cereale la Gherla. E de mirare că după repețite admonestări din partea guberniului, în sfârșit magistratul e nevoit să comunice comandantului garnizoanei Bistrița, că sâtenii valahi ridică adesea acuza împotriva »executorilor militari« cari comit excесе în sate și încassează cu forța dări ilegale. Se vede că uneori soldații comandați a asista la execuții, erau încredințați și cu încassarea banilor; de aceea comandantul răspunde că în cazuri abuzive nu numai va pedepsi pe făptuitori, dar va și restitui banii.

În 5 Ianuarie magistratul raportează guberniului că Valahii districtuali se opun recrutărilor de făcut în modul și proporția ordonate de consiliul națiunii săsești. Tot atunci comunică pierderile și greutățile împreunate cu administrarea cerealelor pe care tezauriatul le-a acceptat în contul vechilor restanțe de felurite impozite.

În 9 Ianuarie raportează Vasilică a Luchi din Feldru că zilele trecute când judele a voit să încasseze impozitul pe capete (Kopf-Steuer), cunoscutul *Ștefan Nimigeanu l-a oprit s'o facă* și a produs așa o gâlceavă, încât toți sâtenii s'au împrăștiat care încotr'o, și nimeni n'a plătit nici un ban.

Cu data de 1 Februarie sosește la guberniu acuza ridicată de plăieșii districtului bistrițan împotriva inspectorului Daniel Klein pentru că acesta a deschis drumurile alpine. Tot la aceiași dată primește guberniul o pâră a comunelor valahe din districtul bistrițan împotriva magistratului; la pâră sunt anexate și unele scrisori ale viceprefectului *Mihail (Balea) de Ieud* din Maramureș.

Se plâng sâtenii districtuali că cu toate investigațiile comisiilor din urmă, magistratul iarăși continuă cu măsurile sale arbitrare, cu pretenții ilegale, incarcerări etc.; apoi întreabă pe guvernator cum de permite magistratului să deschidă drumul spre Moldova, când primejdia e așa mare și dimpotrivă plaiurile ar trebui să fie tăiate și închise. *Cer ca să li-se încredințeze lor, Valahilor, și nu Sașilor apărarea plaiurilor și roagă să fie scutiți de persecuțiile orășenilor.*

În ședința din 2 Februarie magistratul desbate și ia hotărâri în următoarele chestii:

La protestul preoților valahi că sunt împuși cu diverse biruri, se ordonă percepteurului Mich. Hennrich să comunice preoților poruncile primite în cauza aceasta.

Gavril Moroșan din Zagra roagă să fie scutit de plata dărilor; i-se răspunde că nu poate fi scutit de quantumul regesc și cel provincial, ci numai de cel domestic (orășenesc).

Contesei Gyulai, care cere 300 fl. împrumutați orașului, i-se răspunde că orașul e în imposibilitate de-a plăti din cauza renitenței Valahilor, pe cari numai guvernul îi poate forța la plată.

La raportul inspectorului depertinenței că, afară de cei câte 17 cr. încasați, acum Valahii mai adună dela fiecare contribuabil câte 34 cr. pentru *cheltuielile procesului contra magistratului*, primarul Klein accentuează că ar trebui să se aleagă și trimită odată deputația în chestia Valahilor renitenți. Să se facă toți pașii necesari de către translatorul Kereső la tabla reg. din Oșorheiu și la procuratorul Simenfalvi din Sibiu, care apoi să comunice cauza patronilor și mai ales consilierului de curte Ban. Zace mare răspundere pe magistrat. Părcălabul Daniel Gütsch, care și așa pleacă la Sibiu și care cunoaște prea bine chestia valahă, poate mult contribui la reușita afacerii. Ar fi bine să ia parte în deputație și secretarul Teckelt, care de asemenea pleacă la Sibiu, chemat de Bruckenthal. În sfârșit fiind bine știut — zice primarul — că Valahii înțeleg să-și deschidă cale cu bacșișe, iar unul dintre domnii dela cârmă a și făcut întrebare discretă dacă la Bistrița s'ar putea găsi un cal frumos; ar fi consult că și orașul să mai facă câte un hatâr pentru buna reușită a cauzei sale.

Cu data de 8 Februarie magistratul înaintează guvernului un lung memoriu,¹⁾ în care repetă vechile acuze împotriva Românilor vidicani, alături și constatările comisarilor provinciali din anul trecut, dar nu răspunde precis și documentat dacă are dreptul să-i privească pe Valahii districtuali ca pe iobagii săi, ci cere să se aplice »cele mai severe măsuri pentru înfrânarea infamiilor« acestora.

Urmează o discuție înfocată în ședința comunității (centumviri) orășenești, iarăș privitoare la bacșișe («discreții»), cu care ocazie ies la iveală curioase disensiuni între magistrat și ceilalți orășeni.

¹⁾ V. »Arhiva Someșană« Nr. 13 pag. 312—320.

În 17 Febr. primarul subst. Gunesch propune comunității, că după ce primarul Joh. Fried. Klein de Straussenbug este în cauza *procesului Valahilor* în Sibiu, și s'a aflat că Valahii au făcut diferite prezente »magnaților«; ar fi bine că și publicul (orașul) să facă la fel, spre a-și asigura proprietatea districtului valah; iar fiindcă magistratul ezită s'o facă, urmează să-și spună comunitatea părerea. Aceasta însă asemenea se codește și mai întântâi vrea să știe, că pentru ce și din ce cauză a început procesul cu Valahii, după care își va spune părerea. Orașanul Frank afirmă, că districtul valah vrea să fie într-o toată ascultător, însă acest district din timpul când primarul de acum Klein se făcuse »domn terestru« (inspector al depertinenței) *n'a fost cârmuit așa cum ar fi trebuit*, și și comisarii de atunci au comis diferite excese; deci cine *n'a lucrat corect, acum s'o plătească* (möchte büssen). La aceasta Paul Carl Klein (fratele primarului) îl apostrofează pe Frank zicându-i să fie modest și să vorbească numai ce poate dovedi; mai bine să fi rămas acasă. Franc răspunde că are dreptul să vorbească ca oricare din comunitate, iar Carl Klein nu-l poate scoate din casa sfatului, și persistă la vorba că cine a greșit, să poarte vina. Comunitatea cere să se retragă, pentru a-se sfătui. După întoarcere declară înaintea magistratului că nu se învoește nicidecum la plata nici a celei mai mici discreții (bacșiș), deoarece *Valahii, pentru ale căror revolte și plânsori ar fi de dat bacșișele, de fel nu se plâng în contra comunității sau a întregului magistrat, ci numai contra unora dintre magistrați și comisari*. Deci magistratul să permită ca să se trimită o deputație din sânul comunității în districtul valah, spre a cerceta că de ce anume se plâng sătenii. De altcum și conform preanaltului ordin *e foarte strict oprit a da bacșișe*, iar publicul e așa sărac, în cât nu poate să iasă din datorii, necum să dea discrețiuni; și chiar de ar fi permis, dacă s'ar da astfel de bacșișe, publicul nu s'ar mai putea scuza cu sărăcia (Vorschützung de Armuth) înaintea lumii, căci toți ar crede că orașul are destui bani. Din această cauză n'are să se dea bacșiși nici un crucer, și comunitatea rămâne pe lângă declarația primă.

În 23 Febr. comisarul Samuil Weber raportează că la porunca [dată Valahilor din Feldru să se prezente în Sibiu pentru finalizarea procesului, a primit ca răspuns dela Ștefan Nimigean,

că ei Valahii au aşteptat odată 3 săptămâni în Sibiu după primarul oraşului, deci şi el (Klein) să aştepte acolo atât după ei; afară de aceea trebuie să țină mai întâi o adunare în Mocod ori în alt loc şi numai după aceea vor pleca la Sibiu. — Cam aşa răspund şi alte sate; n'au nici o încredere.

Între indivizii cu ajutorul căror magistratul spiona toată acţiunea districtului românesc era şi sasul Peter Roth, administratorul economiei şi crâşmei orăşeneşti din Rodna, despre care va mai fi de multe ori vorbă. Acel Roth întreţinea cu Bistriţenii corespondenţă regulată, raportând din timp în timp, pe lung şi lat despre toate incidentele ivite în satele noastre. Astfel şi în 25 Febr. trimite diverse informaţii mai mărunte, între cari şi observaţia hazlie că pe Seeberg, care introdusese noua manipulaţie a dărilor, Valahii îl numesc »*Crai de mălaiu*« şi-l batjocoresc cu vorbele: »*Mălaiu umflat, Crai crepat*«. Tot aci e de menţionat un dicton comic care, după scrisoare, e însemnat de translatorul maghiar Kereső pe un act de note zilnice, şi e adresat sigur vr'unui dintre corifeii Românilor răzvrătiţi. Iată-l: »Menjen azért békivel, Éljen ottan eszivel, Besztercze vidékivel, Ne kössen ki fejszével!« (Să mergi în pace şi să trăieşti cuminte, cu vidicul Bistriţii nu te apuca la ceartă cu securea.)

Din drum spre Sibiu, primarul Klein îi scrisese în 13 Febr. din Oşorheiu magistratului că guberniul aşteaptă să se prezente în chestia litigioasă şi deputaţii districtului valah; mai departe, că Nimigean (Ştefan Cute) cere să fie chemaţi la Sibiu şi *Todoran* din Bichigiu şi *Coşbuc* din Hordou.

În 2 Martie raportează slobodnicul Ion Rebrean că la întoarcere din Sibiu a aflat în Nuşfalău pe Ştefan Nimigean din Feldru şi pe Todor Clompoş din Maieru. Ştefan i-a zis: »Măi slobodnice, îndatăce vei sosi în oraş să le spui domnilor că *Nuşfălenii de acum înainte nu mai au să dea oraşului vama din moară*, ci vama are să fie strânsă pentru biserică, până ce se va isprăvi procesul cu oraşul«. Sătenilor din Sântioana, care încă erau adunaţi acolo, le-a dat aceeaşi poruncă, dupăce mai întâi i-a jurat, ca nici ei să nu mai furnizeze dijma oraşului, ci s'o țină pe socoteala bisericii. Apoi i-a sfătuit să-şi construiască şi aceştia moară în sat, iar vama s'o dea bisericii. În sfârşit încă odată i-a ordonat

slobodnicului zicând: »*Eu Nimigeanu îți poruncesc s'o spui așa domnilor din oraș, și că eu am dat această poruncă*«.

În scrisoarea din 3 Martie primarul Klein îi reproșează din Sibiu magistratului că pentru ce e atât de sgârbit de nu vrea să plătească cheltueli de drum pentru Maghiarii și Sașii din Rodna cari s'au îmbiat să depună în fața guvernului împotriva Valahilor renitenți. Apoi continuă așa: »Dacă nu vom face-o, ne vor râde oamenii. Ce nu fac Valahii? Să ne arătăm mai neputincioși decât acei oameni ticăloși (elenden)? Atunci procesul nostru are să ia rău sfârșit«. Iar în scrisoarea dela 5 Martie primarul Klein informează pe magistrat că Valahii districtuali încă nu s'au prezentat în fața comisiei guverniale, deși sunt așteptați de 15 zile.

O veste neplăcută pentru Bistrițeni. În 6 Martie raportează birăul din Rodna că în comuna lor s'a constituit *judecătoria săteană (Dorfs-Gericht)* cu membri: Petru Coritor, Ion Cohău, Iftene Cărdan și încă câțiva săteni.

*

Urmează o paranteză. La somația guvernului ca magistratul să prezente documentele cu care se dovedească condiția de iobagi a Românilor districtuali, se vede ca primarul Klein în timpul călătoriei și petrecerii sale în Sibiu a căutat să lucreze și în aceasta direcție. A și scos copia unui document din 1755 al cunoscutei comisii diriguitoare, constatător din două părți: 1. raportul comisarilor confruntatori de atunci, care nicidecum nu era favorabil pentru oraș, și 2. decizia comisiei guverniale, obținută de magistrat sigur numai după multe intervenții și bacșișuri. Reproducem acel document în întregime ca să se vadă părerea imparțială și neinfluențată a censorilor confruntatori, precum și rezoluția nebazată și nedreaptă a comisiei diriguitoare. Iată-l:

Cu data Sibiu 6 Martie 1759 cancelariștii provinciali transilvăni și notarii jurați *Franciscus Gyulai* și *Gabriel Müller* extrădau următoarea copie de pe original:

D-le conte consilier, prezidant al comisiei directive și onor. comisie, Ne luăm voia să Vă împărtășim ce dificultăți s'au ivit în cele două cercuri valahe bistrițene.

I. 1. În cele două cercuri valahe magistratul voește să-i însemne *pe toți Valahii cu taxa de cap iobăgească*, despre ceea ce Vă scrisesem încă în 28 Nov. 1754, și recomandasem magistratului expedierea grabnică a acelei scrisori. Dar după ce privitor la această dificultate spiritele sau liniștit și manipulatorii au convenit să însemne pe toți locuitorii cercurilor valahe *nu ca iobagi, ci ca liberi*, magistratul n'a trimis raportul nostru și noi de atunci în consecință i-am însemnat pe Valahi ca liberi. Deoarece însă Dvoastră despre satul Hordou din cercul valah scrieți că: «*Quod in quantum Hordo ac alii jure possessorio tenentur, non scribentur Liberi, sed Iobbagiones*», acum împotriva acordului încheiat odată între manipulatorii și noi, pe toți Valahii voesc să-i înscrie cu taxa de cap iobăgească; cu toatecă

2. reiesă clar că cele două cercuri valahe aparțin fondului regesc (*fundus regius*), în consecință nu pot fi ținute »*jure possessorio*«; iar comisia ordonase Sighișorenilor că »*ubi non est Dominus terrestris, ibi non est iobbagio*«. Cum să și fie acolo posesor și să poată fi »*Dominus terrestris*«, unde locuitorii nu prestează »*census dominalis*«, sunt »*liberae migrationis personae*« și au facultatea de ași vinde sesiunile împreună cu apertinențele lor? Apoi dacă careva dintre ei își mărită fata după un Valah locuitor extraneu (locuitor într'un comitat) atunci fiul acelui extraneu după moartea tatălui său, liber își ocupă casa și moșia din districtul bistrițan, și le posedă, din comitat, ca extraneu, neplătind după ele nici un cens dominal.

3. Din timpuri vechi și-au câștigat foștii ofițeri din regimentul Springer, dela locuitori valahi moșii, și le posed, pe acestea fără de niciun cens dominal »*contra naturam juris possessionarii*«. Deci Dvoastre puteți judeca înțelepțește de ce fel de »*jus possessionarium*« este vorba aci.

4. Apoi că localitatea Rodna din amintitul cerc valah a fost »*fundus regius*«, se vede atât de pe rămășițele (rui-nile, rudera) clădirilor sale, cât și din faptul că și în prezent unele părți ale localității sunt ocupate de Sași liberi

împreună cu puțini Maghiari, iar cea mai mare parte a ei este locuită de Valahi. Deci nu putem înțelege cum se poate ca în unul și același loc cei dintâi să fie înscriși liberi, iar ceilalți iobagi.

5. Din comunicările unui om versat în arhive Vă putem scrie în această chestie, că Valahii din acele două cercuri în toate documentele (literale instrumentum) au fost înscriși și priviți dela început (de moși strămoși) cu toții ca *Valahi liberi*.

II. Privitor la venitele particulare guberniul din Sibiu în 25 Nov. 1754 ordonă că numai acele să fie luate în șirul și numărul »proventelor« particulare cari sunt amintite »în Cynosura« (normă directivă). Dar magistratul, nevoind să recunoască între aceste unele îndeletniciri negustorești ca spre pildă: fabricarea de pănură, puști de vânat cu care aci se face mare negoț, vinderea de porci și de slănină și altele de natură similară, din care în mod însemnat se susține poporul contribuabil, nu voește să lasă ca să fie luate și însemnate aceste negustorii între venitele particulare.

III. Sunt în aceste cercuri număroși meseriași: olari cojocari, fierari, rotari, țesetori etc. pe cari am voit să-i scriem »loco taxae apificii secundum schema mediam taxam capitis«, dar magistratul, deoarece nu aparțin țehurilor (caehales) ne-au oprit »quod non habeant liberum exercitium opificii« și nici nu vrea să le recunoască meseria.

Deci ca munca să poată continua mai bine, așteptăm rezoluția Dvoastră. Bistrița 1 Ian. 1755. Supuși servi: Comisarii delegați din comitatul Solnocul mediu și Scaunul Mureșului, în districtul bistrițan.

La acest raport, în 11 Ianuarie 1755 dela comisia regească din Sibiu, registratorul cancelăriei regești provinciale Transilvane și actuarul comisiunei: Stephanus Halmágyi extrădă următoarea rezoluție:

Ad I. Non pertinet ad officium D. Censorum se in Iurisdictionem Magistratus immitere, aut conditionem Incolarum mutare, Incolas perinde Pagorum in annexa Specificatione recensitorum,

in conformitate Commissionis Gubernialis, pro lobbagionibus et Inquilinis censendes esse.

Ad II. Quae specificè Benigni Rescripti Typis excusi tenore inter Proventus privatus non recensentur, Libellis inferenda non sunt, pecoraque illa solum, quae sub ipso Manipulationis opere viva reperintur censenda veniunt.

Ad III. Illos omnes quicumque Opificium (et si non continuo) ad quaestum exercent, et exinde Proventus revera percipiunt, ob Opificio taxandos esse.

Acclusum erat: Incolae 23 Pagorum ex Districtu Bistricensi, qua lobbagiones et nullius Pagi qua Libertini conscribantur, nimirum: Pagi Illva, Mayor, Radna, Sz. György, Földre, Varajre, N.-Rebre, Kis Rebre, Naszod, Hordo, Telts, Maccod, Mittite, Runk, Zagra, Pojen, Gauren, Supplaj, Bikis, Szalva, Sz. Ivány, Nagyfalu, (Lesch este omis).

In reliquis omnibus Pagis qua Liberi Saxones aut Liberi Valachi manipulandi erunt.

Intitulatio erat hujus tenoris: Dominis Manipulatoribus Domesticis et Censoribus Commissariis Extraneis Duorum Circulorum Valachicorum Districtus Bistricensis Consignandis.

Cu scrisoarea dată: Bistrița 10 Martie 1759 comisarul Petrus Theil raportează magistratului următoarele:

În 9 Martie 1759 am fost trimis de inspectorul meu Georg Gunesch, în numele magistratului, la *Nuşfalău* spre a cântări şi aduce în oraş, ca de obicei, cerealele înrate la *vama morii* oraşului.

Sosind în Nuşfalău, circa la 3 ore d. m. am mers împreună cu judele, cu argatul meu şi încă alţi trei săteni, la moară şi am şi început să cântăresc cerealele. În timpul cântăritului, judele a fost chemat afară, se întoarse însă curând, chiar când eu cântărisem 4 cub.. şi ceru să merg şi eu puţin afară, căci satul ar voi bucuros să vorbească cu mine. Am urmat imediat judelui şi când stătui afară mă avorbi Ursu Cotoc în numele satului adunat, așa: Întreg satul se miră cum de eu am venit în sat, căci doar *Ştefan Nimigean din Feldru* când a plecat la Sibiu a lăsat să spună slobodnicul Ion Rebrean în oraş, că el, Ştefan, conform unei scrisori prezentate acolo, la ordinul guberniului, a interzis să se predea oraşului vama morii de aci, până când nu va ordona Ştefan şi nu se va sfârşi procesul.

Atunci eu i-am întrebat dacă Ştefan are mai mult să le poruncească, decât magistratul. Să nu amestece toate peste oaltă, căci aceasta este o moară oraşenească şi edificiul ei este întreţinut de oraş. Să nu se lase amăgiţi, căci toate ordinele vin mai întâi la magistrat şi nu la Ştefan, şi de acele are să se țină fiecare.

Satul ripostă că rămâne pe lângă ce a promis cu jurământ lui Ștefan, căci prin acea scrisoare — care după spusa lui derivă dela Mai. Sa și dela guberniu, — el atât pe Nușfăleni cât și pe Sântioanieni i-a forțat să *facă un jurământ aspru (scharfer) că vreu să țină cu Someșenii*. Știu ei bine că *Năsăudul încă a fost odată sat nemțesc (teutsches)*, dar aceasta n'are nimic a face.

Eu din nou le-am atras atenția (Vorstellungen), în nădejde că vor da ascultare, însă ei rămaseră constanți și cerbicoși pe lângă aceea, că deși Ștefan i-a forțat la jurământ, ei totuși îl țin și în nici un chip nu extrădau cerealele; căci Ștefan i-ar fi jurat avan (scharf).

I-am întrebat că de ce au jurat? Ei răspunseră că i-a forțat cu scrisoarea.

Văzând că nu pot face nimic cu acești oameni, am lăsat să toarne iarăși îndărăt cerealele în dulap (ladă, Gefäss) și am protestat pentru orice pagubă ce ar urma din aceasta.

Ei pr miseră șă grijască de cereale pân'se va finaliza chestia; dar pe când se întâmplă aceasta, am văzut că Lupul Cotoc aduse o funie dela unul dintre cei jurați, spre a lega pe Tănase Andrei, pentru că mi-a ajutat la cântăritul cerealelor. Argatul meu însă le vorbi să-l lase liber și așa nu-l legară.

Imi mai spuseră că Ștefan a jurat atât în Nușfalău cât și în Sântioana numai câte 7 persoane, stând ceilalți săteni între aceia. Ba, Ștefan atunci a ordonat să rupa lăcățile depe lada morii și vama toată s'o dea în grija popii. Nicolai lui Ștefan a și fost gata la acest sfat să rupă lăcățile cu o săcure, însă judele și Lupul Bota și Gavrilă Runban, au împiedecat aceasta cu observarea că nu va avea sfârșit bun. Acești trei, atât pentru că s'au împotrivit cât și pentru că nu vreau să țină cu Ștefăniștii, au multe neplăceri (Anstösse). Bistrița, 10 Martie 1759. Petrus Theil.

La scrisoarea din 3 Martie a primarului Klein, în care îi reproșează magistratului că e sgârcit, acesta răspunde în 16 Martie că în »materia valahă« a citat la oraș »pe acei Maghiari și Valahi din Rodna și Ilva mare, cari au sentimente patriotice«, le-a dat bani de călătorie, și ei aveau să plece la Sibiu. Apoi continuă: Despre rezultatul ordinului nostru (was gefruchtet hat unser Befehl) se va convinge însă primarul din raportul crășmarului Peter Roth din Rodna, care îl va informa și despre purtarea Nușfălenilor.

*

Memoriul pe care magistratul Bistriții îl înaintase în 8 Februarie guberniului transilvan, acesta îl trimise satelor românești

din districtul nostru ca să ia la cunoștință acuzele ridicate împotriva lor. La 17 Martie satele deteră următorul instructiv și interesant răspuns:

Domnule conte camerar și gubernator ardelean, regesc guberniu, buni domni și patroni, Primind expunerea lungă înaintată la Ex. Vstre de către magistratul bistrițan și comunicată azi nouă, mărturisim că ne-ar fi trebuit mai lung timp ca să răspundem, conform stării reale și cu toate circumstanțele, la acea apăsătoare expunere, deoarece chestia e foarte gravă și pentru urmașii noștri; poate să le fie spre bine, dar și spre vecnică daună. Dar ce e mai mult, dacă și nu »explicit« dar cel puțin »implicit« se vede că magistratul pretinde să fim pedepsiți în mod exemplar. Deci după circumstanțele cer așa, fără întârziare și bucurios ne apucăm, la ordinul Ex. Vstre, de muncă, și dorim să ne încredințăm sentinței divine și înțelepte a guberniului cr., dacă noi suntem oare vinovați de toate acele ce magistratul expune în mod atât de agravant împotriva noastră? Ori doar el ne-a stimulat ca în împilarea noastră, privitor la viitoarea situație a noastră și a copiilor noștri, să ne ridicăm glasul pentru libertatea noastră? Căci nouă așa ni se pare că stând noi la vale în cursul apei, suntem acuzați de cei ce se află sus la deal, că le turburăm apa.

Adică magistratul ne învinuște cu următoarele excese:

1. că noi după manipularea săvârșită în 1754/5 am redactat un protest și l-am fi depus în arhiva bisericii;

2. că n'am fi dat dijma din acel an, ci îmblătind-o, am încuiat în biserică cerealele;

3. că pe comisarii delegați cu cercetarea acestei fapte comise de noi, i-am bătut de moarte;

4. că pe oamenii armați trimiși asupra noastră pentru acea faptă nici nu i-am lăsat să se apropie de satul Mocod; ba mai mult, împotriva ordinelor comisiei reg. saxone, am denegat plata intereselor după datoriile orașului, precum și împlinirea altor servicii publice;

5. că pe comisarii confruntatori i-am fi înjurat cu vorbe murdare și necuviincioase;

6. că am atacat, înjurat și amenințat cu moarte pe executorii militari;

7. că în sate am instalat judecătorii speciale, și n'am permis nimăruia să meargă la judecătoria orașenească spre ași continua și finaliza procesul.

Este adevărat, înalt gubernium crăesc, că aceste sunt strașnice împrutări; ci har Domnului tot nu sunt așa de grele, *să merite sabie, țapă ori spânzurătoare, de care magistratul a judecat c'ar fi demni conducătorii noștri*. Ba, dacă s'ar cerceta chestia din temelie, cum ar și trebui, s'ar afla că nu dela noi e pricina, ci am fost îmboldiți de faptele magistratului la ceea ce am săvârșit. Căci oare de unde vine, că noi, precum se scrie, după finalizarea manipulației am plasat protestul la capitolu? Și de unde vine că noi neînțelegând să dăm dijmă pe sama magistratului, am îmblătit-o până la un grăunte și am ascuns-o în biserica noastră? Sigur vine numai de acolo că: Mai întâi, de când țin oamenii minte, *Bistrițenii totdeauna au încercat să ne atace condițiunea liberă* și să ne atribue titlul de iobagi. Deci alterarea situației noastre ne-a făcut să ne îngrijim în prezent de noi și în viitor de urmașii noștri. Nici nu poate fi numită păcătoasă această faptă a noastră, căci »qui agit secundum, leges et sibi de lege succurit, nulli videtur inferre violentiam«. Al doilea caz vine de acolo, că noi nedând până atunci nicio dijmă, ne-am îngrozit de această inovație, și conform dorinței generale n'am predat orașului dijma. Totuși am conservat-o, că dacă se va cere, atunci s'o dăm unde se va orându-i.

Magistratul pretinde că noi am fi iobagii lui, în baza extractului scrisorii guberniale adresate în 24 Mai 1753 Mai. Sale în care se zice: »In sede Bistritz Pago Terpen bene Saxones scribuntur liberi, in Pagis autem Hordo et aliis Jure possessorio tentis, cum conditio Incolarum Iobagionalis sit, *Iobagiones scribi debeant*«.

Dar magistratul nu poate să se țină de acel paragraf, și nici nu poate cu el pretinde iobăgirea noastră, căci acea determinație datează din Mai 1753, iar în Febr. 1755 Exc.

Sa contele cancelar și prezidentul comisiei directive a modificat-o, așa că noi n'am mai fost înscriși ca iobagi, ci ca Valahi districtuali. E drept că neexistând nicăiri în sistema de manipulare rubrică pentru această condiție, s'ar putea zice că în acest mod, după bunul plac putem fi priviți sau ca iobagi sau ca oameni liberi, deoarece și noi admisesem acel fel de înscriere. Însă noi ținem că cu acea denumire trebuie să fim priviți ca oameni liberi, întocmai cum sunt și Sașii districtuali.

Magistratul însă e de părere că și cu acea denumire suntem tot iobagi, care părere o confirmă cu faptul, că în a. 1475 în timpul fericitului rege Matia orașul ar fi fost introdus în dominiul acestui district »nemine contradicente«; deci concludem, că noi am fi iobagi, și tot cu aceasta concluziune și în consecință cu acest pretins privilegiu — sau cum să se zică, căci noi nu l-am văzut niciodată — a influențat (răbirta) magistratul și rațiunea guberniului, încât în baza citatului paragraf a ordonat să fim consc iși ca iobagi.

Dar noi nefiind față la prezentarea acelui privilegiu, n'am putut să vorbim atunci la chestie. Acum însă dându-ni-se și nouă favoarea să ne apărăm, întru cât putem, privitor la acel privilegiu declarăm în fața guberniului următoarele.

1. Noi acel privilegiu nu l-am văzut niciodată, nu ni s'a cetit și nu l-am auzit; deci nici nu putem ști dacă regele Mathia de pie memorie »vi illius privilegii« numai a împreunat (aggremlta) districtul nostru cu vidicul Bistriții, sau l-a dat magistratului bistrițan ca teritor iobăgesc (jobágyul). Dacă numai l-a împreunat ori anexat, atunci prin aceasta nu putem fi priviți ca iobagi, căci:

2. și după anexiune *a trebuit să rămânem în aceea situație și condiție în care am fost înainte de anexiune*, »qui a aggregatio non solet variare conditinem, immo nec potest, sed solum jurisdictionem, atqui ante aggregationem«, deci noi negreșit fusesem în condiție liberă; căci

3. dacă am fi fost în condiție iobăgească, regele n'ar fi făcut-o și nici n'ar fi putut-o face, conform legii »nisi

propter notam, vel per defectum seminis aut penes fassionem» ca pe noi să ne scoată de sub jurisdicția proprietarului legitim, să ne dea sub altă jurisdicție, și să despoaie pe proprietar nu numai de jurisdicția sa, ci și de iobagii săi, iar cu aceștia să îmbogățească pe alții, »quia cum damno alterius nemo locupletari protest«.

Dacă însă înainte de anexiune am fost oameni liberi, nu se poate să fi devenit după anexiune iobagi, căci

4. Craiul o face, și cu dreptul o poate face, că »in statu plebeo et jobbagionali, propter virtutem« pe cineva să-l ridice la rangul de nobil (nemiș); dar dimpotrivă ca pe cineva »in statu libero propter alterius gratiam«, cu excepția cazurilor înscrise în decrete și legi, să-l fi aruncat în iobăgie, aceea n'a făcut-o niciodată, și nici n'o poate face, deoarece prima pavăză (czimere) a regelui este: dreptatea.

5. Cu anexiunea, cum scrisesem mai sus, nouă nu ni s'a alterat nici condițiunea nici existența patrimoniului, ci singur numai jurisdicția noastră. În consecință cu atât mai puțin ne poate privi magistratul ori orașul ca pe iobagii săi, căci în forma aceasta am fost noi anexați la vidic și nu la oraș; iar orașul nu-i vidicul, ci și el stă numai în vidic. Dacă e metropola vidicului, din aceasta nu rezultă ca vidicul să fie iobagul metropolei, căci a) satele săsești din vidic nu-i sunt iobage, deci pentru ce să le fim noi? b) mai există metropole și în alte ținuturi și vidicuri, dar pentru aceea ținuturile (helységek) și vidicurile nu sunt iobage Metropolei, ci numai depind de jurisdicția ei.

Dacă însă amintitul rege glorios nu numai a anexat vidicul nostru de vidicul Bistriței ci ne-a dat magistratului ca pe iobagi, pentru dovedirea acestui fapt nu este suficient privilegiul de anexiune, ci trebuie dovedit:

a) că noi și mai înainte de aceea am fost iobagi;

b) că proprietarul nostru sau a fost stigmatizat (meg-notáztatott), sau »in semine deficiat« (s'a stins) sau a făcut vr'un schimb, și pe careva din aceste titluri am fost conferiți orașului ca iobagi; căci cu excepția unei nouă

donății ori a cazurilor de mai sus, nu există alt titlu pe care regele să se fi obișnuit a da cuiva iobagi sau moșie.

c) Trebuie dovedit și aceea, că pe lângă faptul dăruirii noastre pe careva din susamintitele titluri, magistratul a fost introdus și statornicit în dominiul districtului nostru »modo et ordine a lege prescriptis«; și

d) că magistratul totdeauna a fost în folosința continuă a acelei donății, iar pe noi ne-a forțat la muncă în serviciul său ca pe iobagi. Căci dacă n'a făcut-o aceasta, atunci »per tacitam renuciationem justa decreti Part. 2 tit. 12 § 6« dania s'a stins trecând în prescriere, și nu ne poate privi mai mult ca iobagi, chiar și dacă »tempore ipsius donationis« ar fi avut ceva drept față cu noi.

Deci dacă cu acest prilej nu le poate dovedi magistratul toate aceste în fața guberniului, este cert că cu dreptul nu ne poate privi și trata ca pe iobagi, și nu ne poate constrânge la atari lucruri cari privesc numai pe iobagi. Așadar neputându-ne forța la nimic, la punctele ridicate împotriva noastră răspundem astfel:

Ad 1. Cu protestul înaintat la capitlu după amintitul an de manipulație, pe magistrat nu l-am ofensat, căci considerându-ne noi până atunci de oameni liberi, cum ne considerăm și acum, acela a vrut să ne trateze ca pe iobagi, deci *cu tot dreptul a trebuit să ne apărăm* »pro sustentatione liberae conditionis nostrae«.

Ad. 2. Dijma din acel motiv n'o dăm magistratului, pentru că nici înainte de aceea n'am fost împovărați cu prestarea ei; și chiar dacă am fi îndatorați la dijmă, aceasta »de ipsius terrae natura« *nu aparține magistratului ci regelui*; ba »ex ipsa institutione et terrae natura«, magistratul încă datorește cu dijmă regelui ca și alți locuitori pe pământ regesc. Deci dacă pretinde magistratul că dijma îi aparține, atunci are să dovedească: care rege, când, cu ce formalitate, apoi cota întreagă a dijmei, sau numai o parte a ei, a dăruit-o magistratului? Dacă va dovedi-o, noi nu vom refuza dijma.

Ad 3 și 4. Pentru încassarea unui astfel de impozit

nou și făcut »sine omni decisione«, n'ar fi fost necesar să expedieze magistratul îndată comisari și cu atât mai puțin *executori armați*, căci e cauză foarte grea aceea, al cărei proces începe cu »violenta executione«. Contra astorfel de violențe legea Prologi tit. 2 part. 1 tit. 68 prevede remediere. Deci chiar și dacă noi am fi procedat așa, ne-am ținut de lege (törvényhez szoktunk meg).

Privitor la partea ultimă a punctului 4, declarăm că ceeace au orânduit sau vor orândui regele ori din porunca acestuia oficiile subalterne, ne-am obligat totdeauna și ne obligăm și acum să respectăm cu sfințenie. Dar ca sub anumite apucături și pretexte, în mizeria noastră să fim purtați și târați încoace și încolo, așa că să nu ne putem suficient vedea de munca noastră și de serviciul de prestat regelui; cu un cuvânt *zilnic să fim alungați (kiüzve) dela moșiile noastre*, și să ne plecăm capul sub această povară fără murmur; să judece Dumnezeu și Excelența Voastră.

Ad 5. Contestăm în mod hotărât că pe comisarii confruntatori i-am fi ocărat și înjurat, și nici nu credem că magistratul să ne-o poată pune și aceasta'n cărcă (raktassará), căci noi am știut-o și o știm și acum că trebuie să dăm cesarului ce este a cesarului; apoi nouă domnii confruntatori nu ne-au fost spre nici-o pagubă.

Ad 6. Că nu ne-am supus momentan execuției militare, și n'am dat îndată ce ni s'a cerut, n'am făcut fără motiv; căci știind că n'am rămas datori nici cu un ban din impozitul cu care datorăm, dacă »sub justo titulo« au voit să ne impună mai mult, ar fi trebuit să publice mai înainte sătenilor, că ce bani sunt aceia și pentru ce îi adună; atunci nu era nici o zăpăceală la mijloc.

Ad 7. Noi n'am înființat judecătorie separată, ci ei domnii ne-au zis să nu-i deranjăm cu toate nimicurile. Deci astfel de mărunțișuri au fost duse înaintea birăilor și bătrânilor sătești; iar dacă chestia era cevaș mai importantă, pentru a nu fi acuzat cineva de interes, au fost chemați și 1—2 oameni din alt sat. Dacă vr'o partidă n'a fost mulțămită cu sentința juzilor, a apelat în fața judecătoriei.

Premițând aceste ni-se pare că n'am făcut nimic fără cauză, deci nu putem fi învinuiți de către magistrat. Dimpotrivă noi putem dovedi că:

1. De multeori ni-se cer astfel de contribuții și prestații a căror urmă nu se află nici în darea regească nici în ordonanțele regești.

2. *Ne-au luat hotarele și munții*, au făcut din hotare parcele arabile alodiale (lábföldek); folosim munții noștri proprii pentru plată, ba uneori nici cu plată nu putem ajunge la munții noștri.

3. Pentru căldările noastre de fierț rachiu plătim contribuție, ca și în alte părți ale țerii; cu toate acestea nu putem să ne ajutăm cu ele, nu le putem lua folosul, ba nici pe sama noastră nu putem fierbe rachiu, ci trebuie să-l cumpărăm pe bani dela cârciuma orașului.

4. Adeseori suntem mânăți la vânat pentru oraș, și dacă n'avem noroc să prindem un animal mai mare, *trebuie să plătim* în locul aceluia bani scumpi.

Am avea de împărțit guvernului încă multe alte nelegiuiri, dacă am putea cerceta documentele noastre; dar deoarece timpul e scurt, rugăm pe In. Guvernium să binevoiască a examina cu sfințenie chestia condițiunii și dijmei noastre, care dacă va fi limpede, celelalte chestii vor fi numai accesorii. Dacă se va afla că suntem veritabili iobagi, atunci trebuie să ne plecăm capul și să servim ca iobagi: dimpotrivă dacă vom fi liberi, atunci magistratul nu poate să ne trateze decât în modul cum sunt tratați și alții cari trăesc în libertate.

Înaintând chestia aceasta a noastră la scaunul judecătoresc al guvernului, rămânem până la moarte supuse: 23 sate valahe ale vidicului bistrițan. 17 Martie 1759.

Pare că magistratul prin spionii săi a avut cunoștință despre acest act și despre conținutul său, căci stetea gata cu o umflată replică, pe care o și trimise încă în Martie guvernului. Iată-o:

Se scuză Valahii noștri vidicani și aruncă toate în spinarea magistratului, și încă cam cu batjocură, ca și când — conform fabulei esopiene — ei ar bea mai jos din apă, iar magistratul stând

mai sus i-ar învinui că-i turbură apa. Din aceasta încă apare în ce reputație sta magistratul în fața lor.

Dar cu batjocură și mai mare învinuiseră ei mai înainte pe magistrat, cu deosebire înaintea Mai. Sa'e; însă după ce împotriva acelor acuze, încă atunci când ni-se comunicaseră, am trimis apelul nostru, și am dovedit că nu pe dreptul ne-au acuzat; acum nu întoarcem la acele, ci răspundem direct numai la faptele pentru cari ei în replica lor se scuză negând atacurile temerare, sau dacă le și recunosc, totuș caută motivul tuturor aceloră în magistrat.

Mai ales accentuează sumar două motive fictive împotriva magistratului, anume:

1. că magistratul ar voi să-i târască la numele și condiția de iobagi, când ei de când își aduc aminte oamenii totdeauna au fost oameni liberi de condiție; iar cu toate că în informația trimisă de guberniu în 24 Mai 1753 Mai. Sale ei au fost înscriși ca iobagi, totuși în Febr. 1755 de către cancelarul de curte atunci în calitate de delegat regesc au fost înscriși nu ca iobagi, ci ca districtuali, ceeace nu înseamnă alta decât că și ei sunt oameni tot atât de condiție liberă, ca și Sașii vidicani;

2. că magistratul a început a exercita asupra lor o atare jurisdicție, pe care mai înainte n'a exercitat-o, și a voit să-i forțeze la atari prestații și poveri, de cari mai'nainte n'au prestat și n'au purtat. Dar:

Ad 1. Așa este aieveja, că noi pe acei Valahi vidicani nicio-dată nu i-am considerat (tartottuk) ca pe persoane cari ar putea pretinde »de jure« condiția de liberi asemenea Sașilor vidicani, și nici de acum înainte nu-i putem considera, și nici nu-i considerăm, căci pământul pe care ei locuiesc nu s'a conferit Valahilor ci »pure« (curat) numai Sașilor. Cu toate aceste, că ei să fie numiți iobagi ori districtuali, chestia noi n'am pus-o la cercetare, căci ori sub ce titlu ar sta, prin aceea ei nu s'au împovărat mai mult, decât numai cu ceeace au prestat dela început din bătrâni, și cu ceeace și cât s'au obișnuit să presteze și locuitorii satelor săsești din vidic; căci în națiunea săsească atât cei șapte juzi cât și senatele (consiliile) și orașele dela început s'au obișnuit să trateze foarte blând (lágyan) chiar și cu acei iobagi pe cari i-au câștigat și-i posed prin donație; și pretind dela ei numai atât serviciu, cât se cere dela locuitorii de condiție liberă din alte scaune.

Că în informația dată Mai. Sale, guberniului i-a plăcut să-i numească, să-i înfățișeze și să-i manipuleze ca pe iobagi, noi nu purtăm vină, căci noi n'am solicitat aceea, deci nu-i de căutat la noi motivul. Insa guberniul n'a făcut făr'de nici o bază acel fapt; apoi ori din ce pricină s'ar fi făcut, remediarea ei nu trebuie și

nu se cuvine s'o încerce cu opunere cerbicoasă, cu răzvrătire, cu arme, cu ciomege și cu amenințări, ci s'o încerce cu modestie și cu rugăminți cuviincioase.

Că comisarul regesc delegat, spre scopul liniștirii tumultuanților i-a înscris pe ei numai ca districtuali: »Valahi districtuales«, cu aceasta n'a alterat condiția lor determinată de gubernium, și nici nu le-a dat drepturi similare cu ale Sașilor districtuali, ceea ce reiese limpede din tabela lor de manipulație, unde »taxa capitis« nu li-s'a impus ca libeților, ci ca iobagilor. Lor le-ar plăcea să fie numiți oameni liberi, și totuși taxa pe cap s'o plătească nu ca oameni liberi, ci numai »în medietate« ca iobagi. Dar aceasta nu se poate. Dimpotrivă, chiar și dacă nu s'ar intitula cu numirea de iobagi, totuși ei nu-și pot aroga drepturi și libertăți similare cu ale Sașilor vidicani. Pentru că chiar dacă încorporarea Văiei Rodnei s'ar înțelege explicit așa, că Valea Rodnei încă a devenit de aceeași natură cu fundus regius; nici atunci Valahii locuitori în Valea Rodnei nu-și pot aroga nici »proprietas terrae«, nici libertăți similare cu ale Sașilor, căci cum amintisem mai sus, fondul regesc s'a dat nu Valahilor ci Sașilor. Altfel în Valea Rodnei, încă înainte de încorporare, »proprietas terrae« n'a fost a locuitorilor, căci dac'ar fi fost a lor, atunci nu s'ar fi putut încorpora »ad perpetuo possidendam« la orașul și vidicul Bistriții; iar când orașul a fost introdus în dominiu, locuitorii ar fi protestat.

Cu toate aceste »pro hic et nunc« magistratul nu voește să poarte procese cu acei Valahi »de bono jure«, și nu spre scopul acesta invoacă privilegiul craiului Mathia și introducerea în dominiu; ci »pro hic et nunc« numai aceea o vrea: ca Valahii temerari și increzuți singur numai în forțele proprii — cari, fiind ei mulți și pentru aceasta bizuiți în puterea lor, nu pe cale legală ci numai cu forța au atentat contra jurisdicției magistratului, și au încercat să se sustragă, cu excepția contribuției regești, dela purtarea oricărei sarcini ce au purtat »ab antiquo«, și să împiedece administrația publică, și să nu se supună repetitelor dispoziții părintești ale guberniului — să fie tratați cu mijloace coercitive și constrânși la obediență.

Ad Posterius: Nu este adevărat că magistratul ar fi început să exerciteze asupra lor o jurisdicție, pe care până atunci n'a exercitat-o și că ar fi început să-i forțeze la prestații de cari mai înainte n'au purtat; căci magistratul a cerut dela ei numai ceea ce »ab antiquo« au prestat și au fost îndatorați să presteze, iar ei la toate s'au opus cu cerbicie. Și pentru ca faptul acesta să se vadă mai limpede, la scuzele din apelul lor răspundem aci din punct în punct:

Ad 1. Protestarea e liberă, cum zice zicala, dar protestul n'are facultatea să prejudice dreptul pentru care se protestează.

Valahii însă nunumai au protestat, ci sub mantaua protestului (szine alatt) și-au arogat cu violență momentan toată libertatea: jurisdicție separată, proprietate de pământ și absolut drept dominal.

Ad 2. Strict luat, magistratul n'a scos dela ei dijmă de cât numai de atunci, când comisia regească Seebergiană a ordonat, că dijma să se verse în cassa alodială. Dar este cert și aceea, că ei niciodată n'au trăit în Valea Rodnei să nu dea dijmă, căci din timpuri imemorabile au prestat totdeauna orașului sau dijmă sau o cotă corespunzătoare de răscumpărare. Toate aceste le-am dovedit limpede în fața comisiei orânduie de guberniu sub prezidiul consilierului conte Teleki László, și le dovedește raportul acelei comisii, la punctul 1. Tot așa putem dovedi și acum. Apoi că dijma nu se cuvine orașului ci fiscului regesc, stabilirea acestui fapt nu e în atribuția Valahilor. Cu atât mai puțin au fost îndreptățiți să pună mâna și să rețină dijma, căci chiar și fiscul regesc în cazuri similare nu obișnuiește să procedeze cu violență, ci numai pe cale legală.

»Indebite et contra jura« pretind și aceea, că noi să le dovedim dreptul dijmuitului (de jure decimali); dar noi în niciun chip nu suntem cu aceasta datori față de ei, cari totdeauna plătiseră dijme; și cu atât mai puțin suntem datori, deoarece ei ne-au împiedecat cu violența (erőszakkal turbáltanak) în dreptul nostru de a încassa dijme. Ce privește apoi afirmația că ei numai ar fi sechestrat dijma, aceasta chiar și dacă s'a făcut așa, e fapt ilegal, căci nici ocuparea și nici sechestrarea nu stau în atribuția lor.

Ad 3. Dacă pentru cercetarea faptelor lor temerare și pentru arestarea corifeilor celor neascultători magistratul a expedit delegați, Valahii n'ar fi trebuit să li-se opună cu cerbie și revoltă și să-i atace, ci s'ar fi căzut să încerce a se apăra pe altă cale. Căci când magistratul vrea să prindă pe cineva, chiar neanunțând motivul, nimeni nu se poate opune, ci trebuie să-i respecte autoritatea, fiindcă magistratul este orânduit de către Mai. Sa domnitorul, pe care îl reprezintă. Deci cel ce atacă pe magistrat, îl atacă totodată și pe suveran.

Ad 4. Când ei au văzut că magistratul trimite trupă mai mare pentru *prinderea corifeilor*, nu li-ar fi fost iertat să se răsvrătească împotriva magistratului și adunând zece sate să se opună »modo tumultuario, alius etiam a Sua Majestate Sacratissima severe prohibito«; căci există în patrie destul de multe instanțe, unde își pot înainta plânsorile.

Cu impertinență citează (allegálják) aci prologul decretal și înzădar invoacă legea care zice că »vim vi repellere licet. Decr. p. 1 tit. 68«, căci aceea are valoare numai »inter privatos«, și nu

între »magistratum jurisdictionatum et jurisdictioni ejus subjectos«, ceeace limpede reiese atât din prologul citat tit. 2, cât și din tit. 68 part. 1. Altfel înzadar s'ar fi dat băta în mâna magistratului, în zadar s'ar ordona prinderea oricărui criminal (malefactor), dacă le-ar fi permis satelor să împiedece aceasta. Ar urma că atunci dintre Valahi niciun criminal nu s'ar putea prinde. Cât de enorm se face vinovat acela care vatămă magistratul, e spus în vorbele prologului tit. 2 sect. 4: »qui laedit Magistratum, hoc est Rectores populi, ab omnibus tanquam pro publico crimine accusari potest«.

Ce privește însă promisiunea lor, că adică se obligă să urmeze totdeauna ceeace au ordonat ori vor ordona regele și autoritățile subalterne; la aceasta noi zicem, că ei numai cu gura promit, și dacă nu vor fi constrânși cu mijloace mai severe, niciodată n'o vor face. Doar Dumnezeu și regele a dispus și poruncit că fiecare suflet să se supună magistratului și să asculte de el. Totuși Valahii îndrăznesc să se răzvrătească și să se înarmeze împotriva aceluia. Au promis o obediență și în fața amintitei comisii Telekiane conf. punct. 4, dar niciodată n'au ținut-o; ba văzând că nu sunt pedepsiți, tot mai mult le crește din zi în zi cetezanța oarbă.

Faptul acesta le reduce bunurile, le mistue averile și-i face nemulțămiiți cu serviciul preanalt; pentru că spre a câștiga vizata sprijină în nesupunerea lor oarbă, și spre a afla în acest scop sfătuitori și patroni, ei se impozitează între sine cu mari sume, le încassează, și din ele cheltuesc capii lor și, afară de cheltueli, le mai fac daruri și sfătuitorilor lor.

Când dimpotrivă nu aceasta ar fi calea; căci dacă magistratul îi obligă la lucruri cu cari nu dătoresc, atunci ei să-și înainteze plânsorile unde se cuvine, și să aștepte de-acolo rezoluție; iar până atunci să nu-și aroage dreptul de-a judeca asupra faptului, că oare e corect ceeace le-a ordonat lor magistratul, ori nu, căci nu li-s'a încredințat lor să judece despre aceasta.

Ad 5. Înzadar neagă că au împiedecat confruntarea și au adresat vorbe murdare și înjurături comisarilor confruntatori, căci aceasta am dovedit-o încă în Septemvrie 1757 în fața guberniului; iar când guberniul în 19 Sept. a dat ordin fibirăului județului Dobâca în chestia cercetării faptului și a liniștirii agitației, amintitul fibirău a aflat lucrurile întocmai și nu i-a putut liniști, ceeace se vede limpede din raportul acelui înaintat în 2 Oct. 1757 guberniului.

Ad 6. Nu numai că nu s'au supus execuției militare, ci când s'a încercat încassarea restanțelor de dare, au năvălit cu ciomege asupra executorului, ceeace încă se vede din raportul d. d. 24

Nov. 1758 al delegațiilor din comitatul Solnocului interior, trimiși să cerceteze chestia.

Inzadar se apără cu faptul că ei n'au știut ce voește să încasseze executorul, și că ar fi trebuit să-i anunțe prealabil despre aceasta; deoarece apare limpede din acel raport ca birăii satelor au voit să-i convoace, dar ei n'au ascultat și nu s'au prezentat. Dealtfel sub masca unei atari apărări ori chiar sub alt pretext nu-i permis să atace pe executor, și mai ales pe cel militar.

Ad 7. Magistratul numai la atât le-a dat facultate, ca să judece înaintea scaunului birăului sătesc asupra litigiilor până la un fiorin »salva permanente Appelatione«, ceea ce pretutindeni se practizează în țară. Dar ei acum au instituit adevărate judecătorii în sânul lor, cu cari au voit să răpească și să nimicească cu totul jurisdicția magistratului. Ba au mers așa departe, că acolo unde magistratul mai 'nainte judecase în chestii de controversă privitor la mejdele pământurilor, ei au suspendat judecata, și au adus sentință contrară, maicuseamă față de acei compatrioți de-ai lor, cari nu consimt cu ei privitor la amintita cutezanță oarbă; ceea ce o dovedesc unele rugări făcute acum de către păgubiți, precum și documentele anexate.

Mai departe, în întimpinarea lor ei acuză pe magistrat:

1. că acesta i-ar împovora cu atari contribuții și prestații, ale căror urme nu se află nici în darea regească și nici în ordinele regești;

2. că li-s'au luat munții și pe hotarul lor s'au făcut pământuri arabile (lábföldek); apoi că trebuie să plătească pentru munți, și că uneori nici așa nu sunt admiși la ei;

3. că li-se impozitează căldările de fiert rachiu, și nu li-se permite să fiarbă rachiu nici pentru trebuința proprie;

4. că sunt mânați la vânat, și dacă n'au noroc să prindă animale sălbatece mari, trebuie să le plătească în bani;

5. că ar avea și mai multe gravamine, dacă li s'ar da răgaz ca să-și adune dovezile (leveleket).

La aceste răspundem:

Ad 1. Să arate cari sunt contribuțiile și prestațiile, cu cari ei »ab antiquo« n'au fost datori și nu sunt datori nici azi, și pe cari din bătrâni nu ar fi obișnuit să le presteze chiar așa ca și locuitorii vidicului săsesc, »pro bono publico«. Căci până când ei nu le numesc și nu le indică, până atunci nu putem răspunde. Dar chiar și dacă ar putea indica de acestea, n'ar trebui să se opună acestora cu violență, opoziție îndrăznească oarbă, cu arma și cu atacuri. Altminteri apare din p. 3 al raportului susamintitei comisiuni Telekiane, că ei n'au putut arăta nici un ban, decât numai ce-i just și drept.

Ad 2. Am dovedit în fața comisiei Telekiane la punct 5 »tam et Privilegialibus, quam aliis originalibus Documentis« că dela început munții n'au fost ai satelor valahe, ci ai orașului; iar pentru că după vitele de pășunat acolo n'au putut da dijmă, s'au obișnuit să plătească din vechime încoace totdeauna pe an o anumită taxă. Dar și din această taxă, la intervenția comisiei, »condiționate« am iertat o treime conf. p. 6.

Privitor la faptul că am lăsat să facă pe hotarul lor ogoare (lábfoldek) răspundem: că aceasta a ordonat-o comisia Seebergiană, și adică din pământurile de rând și din fânețe »in rationem cassae allodialis« să se separe (excident) acele pe hotarele satelor și să se cultive de către săteni. Aceasta s'a făcut așa nu numai pe hotarele satelor valahe ci și pe cele ale satelor vidicului săsesc. Iar când am văzut că Valahii sunt foarte indispuși (morosusok) din pricina aceasta, le-am dat facultatea (optio) că dacă le convine, pentru răscumpărarea acelei munci fiecare om să dea câte un fiorin sau câte trei mierțe de grâu și câte o mierță de ovăs. Dar ei nu voesc să presteze nici pe una, cu toate că aceasta o fac toate satele vidicului săsesc, fără de nici o reclama-re, conform p. 2 al comisiei Telekiane.

Ad 3. Nu-i adevărat că nu le-ar fi permis să fiarbă rachiul pe seama lor proprie, precum nici aceea nu stă că li s'ar fi interzis să fiarbă spre a vinde produsul; ci numai atât li-s'a interzis să nu cârciumărească; și că ceea ce fierb pentru a vinde, ori ceea ce nu-și rețin pentru sine, să vândă pe bani cârciumei orașului. Această dispoziție încă s'a luat, atât în satele vidicului săsesc cât și în satele valahe, numai după ce comisia regească Seebergiană a ordonat ca cârciumele și venitul din ele să se folosească »pro emolumento cassae allodialis«.

Ad 4. Este adevărat că odinioară eventual am vânat cu unele sate din munți, nu numai cu cele valahe ci și cu cele săsești, dar nu pe seama noastră, ci: a) pentru că conform comisiei Seebergiane să se împuțineze fiarele; b) că fiind ținutul nostru în preajma munților, din când în când să facem prezente superiorilor noștri buni; dar din astfel de animale sălbatice, ori din pieile lor, niciodată n'am reținut nimic, și nici nu le-am folosit pe seama noastră.

Ce privește aserțiunea că la caz dacă n'au putut să prindă vr'un animal mare, i-am silit să-l plătească cu bani, aceasta ne-o reproșază pe nedreptul (indebite); căci deși conform ordinului comisiei regești Seebergiane fiecare sat trebuia să dea un anumit număr de piei de lup »ad cassam Publici Bistricensis allodiale«, sub pedeapsă; dispoziția aceasta încă a fost numai stimul pentru de-a stârpi fiarele pernicioase, și din pricina aceasta nici un sat n'a plătit vr'odată un crucer.

Ad 5. Nu știm cari ar putea fi acele gravamine pe cari le amintesc dar nu le numesc Valahii, căci noi nu i-am forțat la altele, afară de ceeace au obișnuit să presteze »pro Publici comodo« din vechime, și ceeace vidicanii sași și azi prestează fără protest.

De încheiere. Pretențiile noastre față de Valahi »pro hic et nunc« sunt următoarele:

1. Să respecte și recunoască jurisdicția magistratului pe care au disconsiderat-o (felrugtak); iar magistratul în exercitarea dreptului său să nu fie restrâns, ci să fie asigurat, căci altfel nu se pot executa ordinele regești, în folosul binelui comun și cu efectul dorit.

2. Să nu-și aroge dreptul de-a judeca, precum au făcut-o de curând.

3. Dijma reținută în mod arbitrar, pe care conform afirmării lor o păstrează spre a-o preda acolo unde se va dispune, să o predea orașului până atunci, când procesul fiscului regesc început în chestie va fi terminat, despre ceeace amintește și comisia Telechiană în p. 1.

4. Să continue cu prestația pentru economia separată a orașului, conform dispozițiilor comisiilor regești Seebergiene; ori s'o răscumpere ca și locuitorii celorlalte 23 sate săsești, despre ceeace asemenea face amintire comisia Telekiană la p. 2.

5. Interesele datoriilor vechi ale orașului bistrițan, pe cari înaintea manipulației le-au plătit fără opunere; și și acum le plătesc vidicanii sași, să le plătească și ei »a proportionee«, despre ce amintește comisia Telekiană în p. 11 al raportului.

6. Munții fiind ai orașului și nu ai satelor, — despre ceeace a produs dovadă suficientă magistratul bistrițan în fața comisiei Telekiene, după cum se amintește în p. 6 al acelui raport — Valahii să plătească taxele pe munți care îi compet »de jure« orașului, și precum le-au plătit »ab antiquo«; iar ca și până acum, așa și de acum înainte în fiecare an dela magistrat să ceară pășunile de munte.

7. Să presteze serviciul obișnuit din vechime pentru arsul varului în folosul orașului, și de aci înainte, ca și până acum, să-l care varul la oraș.

8. Ca și vidicanii sași să care și ei lemnele de foc necesare la casa de provente, și să dea zileri căruțași și palmași la casa sfatului, la școala părinților piariști; cu un cuvânt, pentru miliție și pentru alte trebuințe similare să care și ei lemnele necesare.

9. Să care și pământul și lemnul necesar pentru fiertul silitei și să dea zileri acolo și în alte scopuri similare necesare, »a proportionee« cu vidicanii sași.

10. Pentru clădirea și reparația cvartirelor, a caselor particulare orășenești stricate ori arse, a podurilor, morilor, a școlii piariștilor etc. vidicanii sași s'au obișnuit să care lemnele de gorun și stejar, iar Valahii vidicani ori Valahii din Valea Rodnei, lemnele de brad aflătoare ac'lo în abundență. Și pe aceste, pe care le deneagă acum, să le care ca mai'nainte și să dea muncitorii necesari, precum au făcut-o întotdeauna.

11. Există vechi restanțe rămase atât pe vidicul săsesc, cât mai mult pe cel valah, pentru a căror achitare am fost somați să administrăm la magazia erarială 2031²/₄ cubuli grâu. Cota ce revine vidicanilor sași o mai putem scoate, dar cea a vidicanilor valahi în nici un chip, mai ales dacă nu vor fi aduși la supunere. Deci nu purtăm vină, dacă se împiedică serviciul regesc.

12. Atât Mai. Sa regina cât și guberniul ordonaseră ca nesmintit »*primo quo fieri poterit tempore*« să se revizuiască munții aflători în controversă cu câteva sate Maramureșene; dar acum nimeni dintre Bistrițeni nu cutează să se deplaseze în scopul acesta, până când Valahii nu vor fi aduși la supunere cuviincioasă, și nu vor fi în mod real înfrânați dela intențiile lor scelerate.

13. În Bistrița există 16 vătășei (darabantok), pe cari magistratul s'a obișnuit să-i întrebuințeze în scopul administrației vidicului săsesc, iar lefurile acestora tot vidicanii sași s'au obișnuit »*ab antiquo*« să le plătească »*in naturalibus*«. Și aceasta a durat până atunci când, — conform dispoziției comisiei regești Seebergiane, — fiecare sat a început să lucreze câte un pământ »*pro fundo allodiali*«, sau să răscumpere munca cu bani. De atunci încoace vătășei își primesc leafa din cassa alodială. Pentru administrarea districtului valah, asemenea dela început au fost instituiți 12 slobodnici ori argați călări, și doi vătășei, dintre cari slobodnici mai adesea unul-doi, și câteodată și mai mulți, trebuia să stea cu cal cu tot în oraș. Aceștia din vechime stăteau pe cheltuiala vidicului valah, locuiau la vidicani și steteau sub îngrijirea acelor, împreună cu caii, așteptând pururea ordinul încotro vor fi expediați. De întreținerea lor și a cailor se îngrija provizorul, și pentru fondul întreținerii lor satele vidicului valah »*ab antiquo*« s'au obișnuit să facă anumite prestații »*in natură*«. Dar de trei ani încoace au mers atât de departe în renitența lor încât de atunci nici în cassa alodială nici în »*natură*« nu prestează nimic la mâna provizorului, ci aceștia în bună nădejde i-a alimentat cu pâine și cu altele pe cheltuială proprie, pe cai cu fân; iar acum el cere pentru aceasta despăgubire din partea vidicanilor valahi.

Magistratul bistrițan cere ca ei, fără opunere, să presteze toate aceste lucruri precum și altele similare, pe cari »*ab antiquo*« le-au prestat, și și azi le prestează locuitorii vidicani sași.

Dar precum se vede, după multe admonestări părintești, ordine și amenințări făcute și publicate în scris de către guvernul crăiesc, ei nu se întorc dela cutezanța lor oarbă și cerbicoasă, și nu se pleacă la supunere; ci dimpotrivă zi de zi tot mai mult și mai tare li-se împietrește inima temerară, maicuseamă dacă văd că nu sunt pedepsiți. Astfel și de acum înainte, — dacă nu vor fi constrinși cu mijloace mai severe la obidiență, și mai ales corifeii lor nu vor fi avan (szorosan) întemnițați și ținuti acolo până se vor îmblânzi — orice ar promite, îndată ce se adună și corifeii lor sunt între ei, aceștia îi revoluționează cu sfaturile lor infame și asigurările lor temerare, și-l seduc la continuarea opunerii pe poporul depravat și adâncit în neascultare.

Deci ne rugăm de repetite ori ca Ex. Vstre și guvernul să afle chipul și modul ca plebea aceasta pentru cutezanța și neascultarea oarbă de până acum să fie pedepsită după cum merită; iar de azi înainte să fie împiedecată dela atari proceduri, ca și noi să căpătăm curaj, iar serviciul regesc să fie împlinit; căci rămânând numai cu promisiuni verbale, noi nu mai cutezăm nici să mergem și nici să trimitem pe alții în vidicul valah.

*

În 22 Martie translatorul Kereső raportează din Sibiu magistratului ca acolo chiar este în curs investigația Valahilor, dintre cari Gerasim Moșina din Rodna și Coșbuc din Hordou *au denunțat pe Cute și soții cari luaseră jurământul vidicanilor* să nu se mai supue orașului. Cute din Feldru și Todor Clompoș din Maieru au și fost deținuți.

În 27 Martie magistratul îi scrie primarului Klein la Sibiu că privitor la constatarea restanțelor de dare în districtul valah, cu toate avertizările, nu se poate face nimic. Mai recalitrante sunt comunele Telciu, Runc, Mocod, Salva, Năsăud, Rebrisoara și Rebra mare, din cari județii au voit să vină în oraș, însă sătenii în niciun chip nu i-au lăsat să plece cu răvașele la control. Orașul nu mai cutează să trimită comisari în satele valahe și, după cele pățite, mai ales Gottschick nu se poate nicicum arăta pe acolo.

Reîntors din Sibiu, primarul Klein relatează în 9 Aprilie asupra peripețiilor procesului cu Valahii. Doi dintre aceștia au fost arestați, însă după îndrumări la ascultare și subordinație iarăși au fost lăsați liberi, Actele procesului se găsesc acum pentru de-

cizie la înalta curte de apel. Valahii de altfel au promis că se vor supune întru toate jurisdicției legale a magistratului. Din cauza certelor nici reambularea (satorirea limitelor) cu Maramureșenii nu se poate face.

Magistratul hotărăște în 14 Aprilie ca judeului din Rodna dimis din arest să i-se ordone deschiderea plaiurilor prin curățirea zăpezii până la locul unde s'au făcut tăieturi și prisăci (Verhaue). Judele Petru a lui Vasele din Vărarea să fie dojenit, apoi asemenea liberat din arest. Asupra Valahilor cari nu voesc să plătească impozite să fie duse execuții.

În 17 Aprilie se prezintă înaintea magistratului Lazor Polopa, Miron Ostate, Scridon Domide din Rodna, apoi Tănase Ureche și Ion a Bumbului din Maieru și intervin pentru Nicolae a Tomi din Ilva mare, care fusese arestat pentru opunere împotriva sentinței judecătoreii depertinenței, apoi a magistratului ca for de apel, în chestia unor pământuri reclamate de Petre Jugan și Gerasim Moșina. Acuzatul a procedat în mod arbitrar și cu rea voință, amenințând pe Gerasim că îl va bate și disconsiderând dojenile judecătoreii și ale magistratului. Susnumiții săteni din Rodna și Maieru declară că garantează pentru Tomi, deci să fie liberat din arest; iară dacă acesta va mai infesta pe Moșina, atunci ei îl vor aduce din nou înaintea judecătoreii orașului. Vor face-o aceasta și la caz dacă magistratul îl va cita pe numitul Tomi pentru un ordin gubernial, pe care guberniul îl trimisese magistratului chiar prin Tomi, iar acesta nu l-a predat, ci cu răutate la reținut la sine, a umblat cu ordinul prin district și arătându-l oamenilor și așa seduși (bethört), i-a întărit și mai mult în renitența lor.

Notarul Samuil Saal în cale spre Sibiu îi raportează magistratului în 6 Mai din Oșorheiu următoarele: Procatorul (avocatul) Simenfalvi i-a împărtășit de repetite ori declarația Valahilor districtuali făcută în Sibiu și Oșorheiu, că ei *nu mai voesc să presteze nicio muncă orașului, nu mai plătesc dijme* nici orașului nici fiscului; și ar fi bine ca el, notarul Saal, s'o comunice aceasta guberniului.

Urmează două cauze procesuale cu amănunte demne de reținut.

Oniga Anton din Salva să împacă în 15 Mai cu sătenii români din satul săsesc *Uifalău (Neudorf)* în chestia clădirii bisericii

acestor, pe care se angajase s'o facă socrul său însă n'o isprăvisе, căci a murit. Oniga garantează că va săvârși clădirea, iar Uifălenii îi oferă pentru munca restantă: un cojoc bărbătesc bun, o cușmă neagră, două care de fân, și pedesupra încă un bacșiș, dacă construcția va fi bine efectuată.

Al doilea. Cotoc Ursul din Nușfalău părește în 25 Mai pe Luca Istrate pentru un pământ, prezentând ca martori pe Luca Onul și Todor a Cosmi, cari sub jurământ depun următoarele: Au auzit dela părinții lor Luca Lupul și Cosma Lupșa *că în timpul Curușilor satul Nușfalău a devenit atât de mic, încât avea numai 7 locuitori*. În acele timpuri grele și turburi s'au cerut dela sătenii vite și cereale pentru lagărul bandelor curuțe de lângă sat. Sătenii au dat ce au avut și putut, iar când pretențiile nu mai conteneau, atunci spre a mântui satul, Vaselc cel Mare duse în tabăra Curușilor o vacă, 30 cubuli de grâu și tot atât ovăs, iar satul i-a oferit pentru această faptă acel pământ de pricină, care pe atunci era pustiu (Wüste). Pământul se adjudică lui Cotoc.

Între actele guberniale din acest an găsim la data de 18 Mai plânsoarea sătenilor din Leșu că sunt împiedecați de Sași în dreptul lor de ași paște vitele; iar la 21 Mai se plâng »locuitorii valahi din jurul Bistriții« de nedreptățile ce au de suferit din partea magistratului bistrițan.

Guberniul ordonă în 23 Mai magistratului ca la publicarea deciziei privitoare la diferendele cu Valahii să fie față delegați din ambele partide.

În 25 Mai raportează slobodnicul Ion Rebreaan că după ce la porunca inspectorului depertinenței a prins și legat pe Vasile Leluț din Rebrîșoara, acuzat cu nesupunere, fii aceluia au năvălit la clopotele bisericii și au alarmat întreg satul. Adunați ca albinele la casa judei, sătenii au scos cu forța și au liberat pe Leluț, neluând în considerare protestul slobodnicului.

Maxim Gălan din Năsăud, spionul sașilor orășeni și favoritul primarului Klein, ajunsese în conflict cu fratele primarului, cu inspectorul plăiașilor Daniel Klein a Straussenburg, care-l învinuia pe Gălan că în timpul când fusese caporalul plăieșilor a comis multe malversații și ilegalități. Aflând Gălan că inspectorul intenționează să-l prindă și încarcereze, probabil și din alte mo-

tive tăinuite, imediat alergă la avocatul Balea în leud cerându-i scut și intervenție. Balea adresează în 28 Mai o scrisoare inspectorului Klein, în care îl ia în apărare pe Gălan, spune că dacă acesta a scos bani pe cale nepermisă dela cineva, îi va replăti, și că n'ar fi bine să sufere oamenii din »dominii« persecuții și să fie alungați de acolo; apoi adaugă că și Gălan la rândul său are față de inspector pretenții și plânsori încă pendente, deci »celce sapă groapă altuia, cade însuși în ea«. Scrisoarea caracteristică, scrisă în ungurește, sună astfel:

Bizodalmas Jó Uram Inspector Uram! Naszódi Galán Maxin nyavalyás siránkozva jöve hozzám panaszkodva, hogy Nagys. jó Uram ötlet prosequallya, üldezi és incaptiváltatni akarja, olly szín és praetextus alatt, hogy az midőn Ő az Plejesóknak káplárja lőtt volna extorsiókat tett volna, holott mennyi tisztei voltanak előljároi compescálták volne ötett, de nyilván ez tsak praetextus, mert ha ő néki Scriptotenüs megküldettetik kitől mit vett volna extorsive, kész magát defendálni és számot adni, mert ő erővel senkitől semmit sem vett, hanem ha valaki egy márfjósára discretzioval volt hozzája, ugyan azzal megette megitta és velek költötte, de ha szintén valamiben Succumbálna is ante convictionem nem kellenék sem ötett sem mást rabságban kivált ilyenek ejteni, avagy földön futóvá tenni hanem ha számot nem adhatna, fizessen, ha nem volna miből 's nem fizethetne igenis meglehetne 's nem kellene illy jó Gazda embert és másokat is abbeli injuriáért, hogy az Mgtssal az vidék compétál egyenkint egyenkint el pusztítani, rontani, vesztegetni, 's mind az Ő Flsge portiziojának megadására vagy az ország hasznos szolgálattjára nézve s sok kigytek privatumira is szánt szándékkal olly szép Dominiumot el pusztítani, és földönfutóvá tenni; kérem annak okáért egész bizodalomal hogy jó Uramot hogy ötlet kegymében venni, és persecutiojarul supersedeálni méltoztassék, hanem azt mind fellyebb megbiztam ha az praetendensek nem szenvedhetik scriptotenus küldessék meg nekie kinek-kinek praetensioja ellene ha vétkesnek recognoscállya magát, s complánállya maga dolgát fizessen, ha pedig nem, maradjon békivel másokkal együtt mig Flséges Királyné Assz. Kglmetek között az dolgot decidállya. Kglmed ebbéli jó akarattját másokban is meg igyekezem szolgálai: külömben néki is Jó Uram ellen felles panaszszai, praetensioi és repraesentatziora valo dolgai vadnak, kik még representatiora nem mentenek, azért ezen példa beszédre kell vigyázni a ki más alatt vermet ás maga esik abban, és ő nyavalyás kész mindenkor szemben állani jó Urammal de az fogáságtól, és az által ártatlan raboskodtatásától fél és tür. Ezzel maradok, Jood die 28 Maj 1759, Bizodalmas Jó Uramnak Keglmeknek Igaz köteles szolgálja: Joodi Balya Mihály.

In 14 Iunie denunță judele Vasioc din Mocod că la Rusa-liile trecute s'au adunat în Năsăud câte 3–4 persoane din fiecare

sat al districtului valah, și după multe deliberări au desemnat pe Ștefan Nimigean din Feldru, Irimie Bucșa din Mocod, Pașcu din Zagra și pe Ion a Popii din Telci, *cari să călătorească la Viena* spre a promova cauza contra magistratului și a publicului (orașului). Aceia au și plecat Miercurea trecută peste Telciu la Maramureș. Deoarece pentru purtarea spezelor nu s'a repartizat nici un ban pe district, Vasioc crede că acelor li s'au dat bani din suprainpozitul de 7 cr. și din cota intereselor de plătit orașului.

În 20 lunie raportează comisarul Samuil Weber, că trimis pe comune să încasseze restanțele de dare a fost rău primit, afară de Năsăud unde zic că respectează ordinul magistratului. În Salva a sosit o scrisoare dela Macavei din Mocod, și atunci sătenii s'au opus. În Feldru a zis Ștefan Nimigean că primarul orașului e tâlhar și că nu va mai merge la guberniu unde nu se isprăvește nimic, *ci direct la Viena de unde va întoarce cu scrisoare*. În Sângeorz i-au spus că să nu cuteze a cere restanțele; nu plătesc odată cu capul; și să nu cuteze a le aduce miliție pe cap. Au poruncă *să se adune în Salva și să țină judecată*. Vor scoate din sat și pe comisari și pe soldați. Aceasta nu-i »porție« (dare), ci înșelătorie.

În 27 lunie denunță slobodnicul Vasile Ometiță din Maieru, că Duminecă în 24 fiind cu execuție militară în Maieru a venit la casa judei aproape întreg satul în frunte cu Leonte Avram, care a deschis o scrisoare pecetluită adusă de Toma a Varvari din Feldru, scrisoare adresată de Bálya Mihály din Maramureș către guberniu. După arătarea (Aufzeigung) scrisorii toți s'au întors spre Ometiță și mai ales Leonte i-a zis cu vorbe dure: *Balea Mihály a poruncit, că fiecare om din district, care încă n'a jurat cu ei împreună, să fie luat sub jurământ, ca întreg districtul unanim să poată păși (agieren) contra orașenilor*. Astfel atât el, Ometiță, cât și judele Gaspar Niculae și încă câțiva au fost duși să fie jurați; iar când el și judele au denegat s'o facă, l'au apucat de cap și au voit să-l bată. Atunci denunțătorul i-a întrebat, că pe ce să jure, ori vreau să-l facă doar catolic, calvin sau altceva, căci altfel n'ar avea să jure, dupăce a făcut odată jurământ ca fost jude și slobodnic, înaintea magistratului. La vorbele acestea într'atâta s'au infuriat, încât au sărit asupra lui, și atunci de frică

și el și-a ridicat cu ceilalți mâna la jurământ. Pe jude însă l-au lăsat în pace. Jurământul a sunat că va ținea laolaltă cu districtul și nu cu stăpânii din oraș.

În 4 Iulie denunță Oniga Foșlui din Mocod, că Lunia trecută au venit la Mocod sătenii Gavil Ieremie din Vărarea și Vasile din Sângeorz, au adunat satul, au scos o scrisoare mare și au arătat-o sătenilor zicând: Aci este epistoală cu porunca ca toți să jure în mâinile lui Bálya Mihály din Maramureș, iar de acum înainte nimeni să nu cuteze să meargă în cauze procesuale ori alte pări înaintea judecății din Bistrița, ci să meargă la Bálya, care va asculta plânsorile și va judeca. Care nu va putea merge la Bálya să se plângă lui Macavei, care va isprăvi cauza cu jurații săi. La oraș însă să nu meargă nici un om.

În 5 Iulie raportează Lazar Băltac din Rebrîșoara că înainte cu 14 zile contrarul său Simion Leluța a pornit și atârnat (aufgewigelt) pe câțiva popi, ca pe Popa Latzko (Lațcău) din distr. săsesc satul Neudorf, și pe Popa Dumitru din Rebrîșoara, cari ținură o inchiziție cu 22 persoane jurându-le, în baza căreia Leluța să poată relua contra lui Băltac un proces care s'a judecat înainte cu 10 ani înaintea judecății sătești, înainte cu 2 ani înaintea judecătoriei depertinenței, în toamna trecută înaintea unor săteni streini, aleși și convocați arbitrar de Leluța, și mai în urmă înaintea pătrupopului și a întregului săbor, și totdeauna s'a decis în favoarea lui Băltac.

*

Un episod interesant. Știm din denunțul judeului Vasioc din Mocod că pe la mijlocul lui Iunie delegații Cute, Bucșa, Pascu și Ion a Popii plecaseră cu reclamațiile Românilor noștri districtuali la Balea în Maramureș și de acolo către Viena. Spre a fi admiși cu cererile lor la curte, conform obiceiului trebuia să-și ia un avocat intermediar care să le deschidă ușile înalțelor dregătorii din capitală. Din întâmplare delegații merseră în acest scop chiar la agentul de curte *Matolai*, care pe atunci era năimit de Sașii bistrițeni să reprezinte și apere pe orășeni la înaltele foruri în procesele lor cu Românii vidicani. Dintr'o carte: »Das Buch vom Kaiser Iosef« de Eduard Breier în vol. II. pag. 90 aflăm că acel Matolai, cunoscut șarlatan și escroc ajunsese să fie agent al consiliului de curte imperial (Reichshofraths-Agent), dar totodată

era și tainicul președinte al faimoasei societăți secrete »Rosenkreuzer« (Societas Rosaecrucianorum) despre ai cărei membri se povestea că știu fabrica aur. Șiretul Matolai momentan văzu despre ce e vorba și-i determină pe deputații satelor someșene să-și lase actele și scrisorile la el. Aflând însă aceștia — între cari și un »popă înalt de statură«, probabil Ion a Popii — că Matolai e sas de origine, întoarseră și-și cerură îndărăt scrisorile, pe cari agentul le și înapoie. Cunoșcând însă acum intenția delegaților de-a recurge la curte împotriva procedurilor ilegale aplicate de magistrat și de guvernul transilvan față cu Românii districtuali, cari zic »că ei nu sunt iobagii Bistriței«, Matolai imediat încunoștiință despre aceasta pe cancelarul aulic transilvan, și totodată le scrisese și Bistrișenilor să-i trimită documentele în chestie ca să-i poată apăra.

Reproducem aci în întregime scrisoarea ipocritului agent către primarul orașului Bistrița:

Hochedel geböhrtener Hochgeehrtester Herr Stadt Richter, Es ist durch eine Fatalität geschehen, dasz die Vallachen als 4 Deputirten von dem Bisztricer Jurisdiction mit Ihren Klagen gestern zu mir kommen, und mich ersucht ihr praetendirtes Gesuch zu befördern. Ich ging Ihre Klagen mit einem Aug hindurch und sahe, dasz Sie sich über die Bisztricer beklagen, behielt bey mir Ihre Schrift um solche bey Sr. Behörde vorzubauen. Die Pauern aber mit einem Langen Geistlichen wurden informiret, dasz ich von der Sächsischen Nation bin, und begehrt wieder die Schriften zurück, welche ich Ihnen auch gleich geben. Gleich wie ich aber aus selbigen gesehen, dasz Sie sich beschweren, es hätte das L. Gubernium Ihnen nicht nach den Befehl von Monat May 1758 die Satisfaction gethan, sondern selbige an den Bisztricer Magistrat verwiesen, dieser Magistrat aber hatte eine Commission von Seinen Magistrats Personen und Doboker Comitats Officianten angestellt, und gleichwol ihre Beschwerden unbillig geheissen, nachdem aber selbige wären an das HLöbl. Gubernium gebracht worden, und diese Leuth dahin recurriret, so wären Sie inarestiret und dahero gezwungen worden zu Ihrer Mayestät zu recurriren mit Bitt, Ihrer Mayestät mochten Sie von dieser Last Losz machen, massen Sie keine Unterthans von Bistritz wären, und dahero hab ich zwar dieses gleich dem H. Canzler Excellenz angezeigt, allein diese Leuthe haben dieses gemerkt und hoffentlich zu Ihrer Mayestät recurrirret. Mithin so werden Euer HEdelgeb. mir die Privilegien wegen dieser Untertanen zu schicken belieben, damit ich Ihnen meiner Schuldigkeit nach helffen kann, gleich ich auch verbleibe Euer HEdelgeb. Dger Diener Matolai. Wien den 6 July 1759.

*

Era speriat și îngrijat magistratul auzind că »vicecomitele« Mihail Balea din Maramureș în continuu *ia jurământul dela Românii districtuali*, că vor sta strâns uniți împotriva Bistrițenilor. În 14 Iulie i-se și scrie primarului Klein, care iarăși era în Sibiu, că lucrările privitoare la reambulările maramureșene nu vor putea fi începute și efectuate »din cauza districtului valah revoltant și a jurământului de curând luat și bine cunoscut lui Bálya Mihály«. Dupăce Valahii nicidecum nu mai sunt »afectuoși« față cu națiunea săsească, nimeni din magistrat nu se poate rezolvi să plece acolo »fiind în nesiguranță«.

E de remarcat că uneori funcționarii orașului nu erau de acord privitor la procedurile de urmat față cu Românii vidicani. Astfel în 11 Iulie se plânge inspectorul depertinenței Georg Gunesch că inspectorul plăieșilor Daniel Klein a luat dela judele din Năsăud un cal, fiindcă acesta a rămas în restanță cu banii pentru stâni. Când Gunesch l-a chemat pe Klein să cerceteze împreună cauza, acesta a refuzat să se prezente, răspunzând că în cazuri analoage va sechestra și mai mulți cai, și că nu se va prezenta decât numai în fața magistratului. Fiind primarul în Sibiu, se hotărăște să fie întrebât că în ce mod are să se procedă cu banii de stână, apoi că până unde se extinde instrucția inspectorului plăieșilor și dacă acesta peste tot are, ori nu, dreptul de a porunci judeților.

Magistratul informează în 18 Iulie pe primar în Sibiu, că Valahii din Rodna au început să-i alunge din sat pe executorii cari merg să încaseze restanțele de impozite. Nu vreau nicidecât să-i suferă, și e de temut că și celelalte sate vor face la fel, dacă nu se va căuta și găsi grabnică remediere.

În 19 Iulie guvernul adresează magistratului un ordin semnat de consilierul conte Ioan Lazar, cu următorul conținut în doi peri: Privitor la *conjurația temerară a Valahilor* împotriva magistratului, nefiind deocamdată mijloace corespunzătoare spre a-i aduce în mod eficace la subordinația datorită, trebuie lăsat să treacă încă timp, iar aceia *să fie tratați cu moderațiune*. Ce atinge pe Mihail Balea, guvernul și-a trimis avertismentul comitatului Maramureș, iar magistratul să caute a pune mâna pe scrisoarea celui și să-l iscodească pe corifeii Valahilor, ca la moment potrivit să se poată restitui subordinația.

Pasajul respectiv din ordin sună în ungurește astfel:

A mi az oláhoknak vakmerő tselekedetét és a Magistratus ellen való conjuratioját illeti, nem lévén pro hic et nunc mod benne, hogy a debita subordinationo efficaciter helyre hozattassék, várni kell az időtől, és az alatt tsendesen bänni vellek. Interim a menyiben loodi Ballya Mihály láttatik azon Conjuratio alkalmatosságával in quaestione forogni, irt a Gubernium Maramaros Vármegyének pro avertendis similibus attentatis publico notivis; Kegyelmetek is azon igyekezzék hogy azon levelet praeprimis mellyet, ut refertur Ballya Mihály irt, quoquomodo kézhez keritse a Coriphaeusokat kitanulván Specificatioba tegye, hogy ugy a midőn idő s alkalmatosság leszen efficax mediumokkal lehessen élni a debita subordinationnak restitutójára.

Slobodnicul Todor Zdrobău din Feldru raportează în 4 August cazul grav că Macavei a Florii din Mocod cutreeră întreg districtul valah și *judecă chestii procesuale*, cum a făcut-o Joia trecută în Bichigiu dictând sentință în procesul lui Mihai a Popii contra lui Simion Andrei, iar în ziua următoare în Telciu în chestia de litigiu dintre Ion Scuturici și un alt sătean. Văzând vidicanii că Macavei o poate face aceasta nestânjenit, cred că are dreptul s'o practice. Tot în aceiași zi raportează la fel Mihai a Popii din Bichigiu că la porunca lui Macavei au venit la ei în sat Gavrilă Cihărean și Ion a Buhoii din Hordou și sub prezidiul lui Macavei au judecat și pronunțat sentință în procesul său cu Simion Andrei pentru un pământ. Fiind sentința defavorabilă pentru Mihai, acesta a voit s'o apeleze la judecătoria orășenească din Bistrița, însă Macavei și soții declarară că nu dau nimic pe apelul lui și sentința are să rămână definitivă.

Tot amintitul slobodnic Todor Zdrobău din Feldru raportează în 9 August următoarele: Intorcând ieri spre casă din Maramureș, unde fusese trimis cu un ordin gubernial, a întâlnit pe județii din Salva și Năsăud cari au confirmat știrea că *Ștefan Nimigean și soții au sosit din Viena acasă*, iar pe Dumineca viitoare a convocat Ștefan o mare adunare la Năsăud, unde au să se prezente din fiecare sat al districtului câte doi bărbați, și unde nesmintit au să fie prezenți toți plăieșii și slobodnicii. Acestor, conform scrisorilor aduse dela curte, are să li-se comunice că slujba lor încetează, deoarece districtul nu mai are nevoie de ei.

În 19 Aug. raportează Oniga Foșlui din Mocod că după întorcerea delegaților districtuali din Viena, Irimie Bucșa a de-

clarat că *în curând au să plece la Sibiu* și să ceară alt perceptor regesc, căci actualului perceptor ei nu-i mai plătesc și încredințează niciun ban; mai bine duc banii direct la Sibiu.

În 20 Aug. crâșmarul Peter Roth din Rodna împărtășește în scris magistratului următoarele: Ieri, Duminică în 19 c., a venit Ștefan Nimigean în fața casei sfatului, cu o scrisoare mare în mână, a poruncit să fiu chemat acolo și mi-a zis că scrisoarea aceea o are dela guvernator, apoi a continuat: Din fânul făcut pentru oraș, ca parte ce-i revine stăpânului (Herrschaft), *jumătate aparține acum bisericii valahe, iar cealaltă jumătate bisericii luterane*; se sistează straja la casa sfatului, asemenea prestația în lemne pentru crâșma orașului; de acum înainte *orice sătean rodnean poate deschide crâșmă*; în sfârșit streinii adică neromânii pot posedea și lucra pământuri numai în cazul dacă pot dovedi dela care principe ori domn le-au luat în primire.

În 21 Aug. denunță slobodnicul Dănilă Ciot din Mocod că Dumineca trecută, când a ieșit din biserică, l-a întâmpinat Macavei cu vorbele: E bine că ai fost în biserică și nici nu vrem și nici nu putem să-ți interzicem intrarea în biserică. Dacă însă nu vrei să mă recunoști pe mine, Macavei, ca *prim comandant (Befehlshaber) al districtului valah*, și nu vrei s'o întărești aceasta cu jurământ, precum au făcut-o și ceilalți oameni din district, atunci împreună cu toate lucrurile tale te voi scoate din sat și n'ai să mai calci nici în sat și nici în district. Nunumai tu, ci toți cari refuză să-mi jure supunere, au să pățească la fel.

Din nou e de notat că despre toate întâmplările aci înșirate, ba chiar și despre cele mai mici incidente, magistratul bistrițan zilnic și neîntrerupt face și expediază rapoarte, denunțuri și informații guvernatorului, guberniului, universității săsești, și altor autorități, apoi secretarului Bruckenthal și tuturor patronilor, agenților și avocaților orașului. În urma nenumăratelor intervenții, la cari sigur joacă însemnat rol bacșișurile, magistratul pare că reușește pentru moment să exerciteze o presiune mai mare asupra Românilor districtuali, ceea ce s'ar putea conchide din două acte guberniale. În cel dintâi, dela 16 Sept., se vorbește despre o scrisoare »a locuitorilor valahi din cele 23 comune ale vidicului bistrițan« în care aceia ar anunța intenția de a curma certele cu orașul.

Iar al doilea dela 18 Sept. este un raport al »universității comitatului Maramureș« în care se încercă *desvinovățirea vicecomitelui Balea*, că acesta ar ațâța la revoltă pe Valahii bistrițeni. De altă parte spre a câștiga adepți, magistratul promite favoruri, cum vedem din rugarea unor Măiereni cari i-au lucrat orășanului Fröhlich, iar la 28 Sept. roagă să fie scutiți de impozite, »precum li se promisese«.

Un instrutiv document despre manevrările megistratului îl avem în următoarele note făcute la 9 Octomvrie și păstrate între actele acestui an: A fost în Bistrița agentul Türi¹⁾ din Viena și invitat de către primar la cină, s'a vorbit la masă mult despre chestia valahă. Türi a recunoscut că în vara trecută a luat asupra-și să reprezinte la autorități pe Valahii vidicani. La cină s'a mâncat și beut bine, consumându-se: peste 3 cupe de vin, conopidă, păsări, ouă, unt, 3 fonți carne de vacă, vițel și de porc, salată, fructe, caperă, oleu, oțet, lapte, jable, orez și 1/2 cupă rozol (rachiu dulce) în valoare de 2 fl. 47 1/2 cr. Calcul foarte precis, făcut sigur pentru ca cheltuielile ospățului copios să se plătească din lada orașului, fiind vorbă despre acapararea unui individ influent și eventual primejdios pentru cauza orașului. Se vede că dupăce delegații districtului românesc o nimeriseră rău în Iulie tr. la agentul Matolai, meraseră în chestia lor de litigiu cu Bistrițenii la agentul Türi, asemenea o poamă, care acum pentru un blid de linte și probabil încă alte »discreții« era gata să-și vândă clienții, deși pățiți, încă tot cam naivi.

Pare că nădejtile orășenilor de a forța pe Românii noștri la ascultare de poruncile magistratului, în curând s'au risipit, căci pe la mijlocul lui Octomvrie Ion și Gligor Coșbuc din Hordou se plâng că, fiind ei adepți ai magistratului, sunt amenințați în toate felurile de către sătenii districtuali, nu cutează să iasă din casă și în urma persecuțiilor au ajuns să fie cerșitori (koldus).²⁾ Tot cam la fel se plâng de persecuții și Moșina Gerasim și Tănase Lörincz din Rodna.

¹⁾ Samuil Türi de Sarkad, agent de curte (aulic) transilvan în Viena; în 1780 jude la tabla reg. din Oșorheiu, iar în 1786 consilier la curtea de apel ardeleană.

²⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 5 pag. 69—70.

În 2 Nov. raportează crâșmarul Peter Roth din Rodna inspectorului depertinenției, că Dumineca trecută în 28 Oct. iarăși a venit Ștefan Nimigean din Feldru la Rodna și a adunat bani dela oameni; apoi a mers cu 5 oameni din district și cu aproape întreagă Rodna la casa orașului unde i-a interzis lui Roth să mai pretindă straje ori lemne dela săteni, adaugând că dacă mai cuatează să se amestece în ceva, atunci va porni (aufbieten) întreg districtul valah și îl va duce pe Roth cu tot ce are la oraș, *căci casa orașului au trebuit s'o facă în Rodna supușii districtuali, fără de-a avea în sac vr'o bucată de pâne*. Mai raportează Roth că a prins pe Petru Croitor ducând lemne dela cuptorul de var, iar Ștefan l-a interelat, că de ce a voit să-l oprească pe Croitor, căci doar nu Roth a făcut lemnele. Apoi Cute a poruncit întregului sat să clădească o moară pe socoata bisericii, și să plătească darea regească până la un ban, *mai mult însă nimic alta*. Spuse și aceea că a fost de două ori la Mai. Sa și iarăși vrea să meargă; mulți au zis că va fi spânzurat, ceea ce dacă se va întâmpla, măcar va ști că a murit pentru dreptate.

Pășirea energetică și neînfricăată a lui Ștefan Cute Nimigeanul făcea ca districtualii să persiste în împotrivirea lor dârză, așa că la repețitele somații ale guvernatorului de a se achita impozitele restante, magistratul era nevoit să răspundă că s'a putut încassa abia a treia parte din acele restante, din cauza că districtul valah revoltat (ganz aufrührerisch) nu vrea să plătească nimic.

În 7 Noemvrie raportează Ioan Filip din Vărarea că șase Valahi districtuali adevătați: Ștefan Nimigean și fiul lui Drăcilă din Feldru, Marcul diac din Nușfalău, Lazar din Rebrîșoara, Gavrilă Ieremie din Văraria (pe al 6-lea nu-l știe) parcurg întreg districtul ca să scoată bani pentru spesele procesuale, repartizând pe fiecare cap odată 34 și apoi 14 cr. Deoarece banii nu s'au putut scoate în întregime, aceia sunt împuterniciți acum să scoată restanțele cu execuții. Au fost deja în unele sate, iar pe Lazar l-a trimis în sus pe Someș să vâneze cu oamenii ceva sălbătăcie mai mare spre a o duce »discreție« (prezent) unor amploriați din Oșorheiu; apoi au hotărît să cumpere 4 cai frumoși spre a-i face prezent unui domn mai mare. În sfârșit au poruncit, ca dijma de plătit publicului s'o plătească oamenii la mâna lor; din aceea o jumă-

tate o vor destina pentru cheltuelile de proces și de întreținere, iar cealaltă jumătate o vor preda bisericilor.

*

Magistratul bistrițan acum tot aștepta și pândia să se ivească un caz mai grav, care să-i dea prilej de-a stoarce dela guvernium măsuri mai drastice contra Românilor vidicani. În scopul acesta și înăintă în 23 Nov. un memoriu în care, spre a temporiza chestia, roagă pe guvernium să fie revizuite înc'odată toate cauzele litigioase dintre magistrat și districtul valah.

Incidentul dorit în curând se și produse, cum vedem din raportul dela 25 Nov. al inspectorului depertinenței care spune acestea: *Ștefan Nimigean din Feldru a spart cu forța lada vămii dela moara din Nușfalău* și circa 23 saci de păpușoiu parte i-a vândut, parte i-a dus cu sine.

Magistratul imediat trimise pe comisarii Georg Werner, Sam. Weber, Peter Theil și Joh. Kleinmann împreună cu câțiva haiduci și servitori ai orașului să-l prindă cu orice preț pe Cute și să-l aducă la oraș. Similar ordin le dete și satelor săsești, iar pentru o reușită și mai sigură se adresă chiar și oficiilor comitatense învecinate cu rugarea că dacă vor putea și dacă Ștefan Nimigean împreună cu Marcu (a Bărăriții) ar trece pe acolo, imediat să-i dețină și extrădea orașului.

Dar îndată în ziua următoare, 26 Nov., Bistrițenii primiră informația frapantă că Valahii știind despre toate măsurile luate în oraș, îndatăce comisarii sosiră seara în Nușfalău și se culcară, începură să tragă clopotele bisericii, asaltară casa în care erau culcați comisarii, la doi Sași din Budac aduși de comisari le sparseră capetele, rupseră hainele de pe comisarul Theil, apoi pe toți Sașii din expediție îi legară butuc și-i duseră în arestul din Posmuș.

Magistratul consternat de cutezanța Valahilor îndată hotărî să roage pe cei doi »*funcționari regești*« cari întâmplător chiar erau în Bistriță să facă investigație în chestie. Tot în 26 Nov. sosi și scrisoarea primarului Klein, care iarăși plecase la Sibiu să-i ponegrească pe Români, și care din drum, din Dipșa, scrie că acolo și în Nușfalău el observase că Valahii știu despre toate măsurile luate de magistrat; deci ar trebui să se caute că pe ce cale află ei momentan despre intențiile orașenilor; se zice că ar

avea păzitori cari urmăresc toți pașii comisarilor și trabanților trimiși la ei, apoi că *protopopul din Năsăud ar fi diriguitorul mășinăriilor*.

În 27 Nov. se prezintă în fața magistratului paznicul de câmp (Grund Trabant) Lupul Hordoan și expune următoarele: A fost prezent la întâmplările din Nușfalău și el asemenea a fost legat de săteni, cari însă l-au demis cu porunca să vină la oraș și să raporteze despre cele ce au pățit comisarii și oamenii lor. Toți trimișii orașului mai întâi au fost bine bătuți, apoi legați și transportați în arest la Posmuș. Ștefan Nimigean a plecat apoi, cum se aude, la Oșorheiu spre a preveni unei eventuale investigații (um ein Compulsorium zu ebenmässig führende Inquisition zu überbringen). La acest raport magistratul numaidecât hotărăște să fie avizat despre toate primarul Klein, care în drum spre Sibiu se oprește în Oșorheiu și acolo poate să încerce tot posibilul spre a pune mâna pe Ștefan Nimigeanu.

Primarul Klein le și scrie în 28 Nov. din Nirasteu (Nyarádtó) magistraților o scrisoare semnificativă cu următorul conținut: După cum a gândit și la plecare de acasă și pe drum, incidentul din Nușfalău s'a întâmplat »în favoarea magistratului«. Ștefan Nimigeanu sosise înaintea sa în Oșorheiu și deja îl informase despre toate pe directorul cauzelor fiscale. S'a putut însă observa, că atât Directorului cât și lui Szombatfalvi le era neplăcut (zuwider) că acei oameni au comis un astfel de delict. Ambii au probat în tot chipul să-l determine pe primar ca să le ierte mișeilor (den Bösewichtern), poruncind Nimigeanului »să sărute mâna« lui Klein și să-l roage de iertare, ceea ce Nimigeanu »a și voit să facă«. Klein însă zise că ar putea să ierte orice s'a întâmplat până acum, dar faptul comis în Nușfalău nu se poate ierta și magistratul nu-l va ierta niciodată. Apoi i-a zis »franc« Directorului că acesta nu apără dreptatea, dacă nu-i extrădează pe acești doi oameni, pe Nimigeanu și pe Marcu, ca să-i ducă prinși la Bistrița. Văzând însă că directorul și Szombatfalvi ezită și nu cedează, s'a depărtat spre »a evita un compromis«. La sfârșit adaugă: Ar fi cel mai bun lucru să *putem prinde și întemnița pe acei blestemați* (wenn wir jene böse Wichte in unserer Holz-Kammer bekommen könnten). Kereső să facă în această direcție toți pașii necesari.

Tot în 28 Nov. scrie fibirăul Mara László părcălabului din Posmuș că după ce primarul Bistriței garantează pentru comisari și ceilalți argați și săteni sași duși și încarcerați acolo de către Valahi, să-i libereze din temniță, iar pe Valahii nușfăleni și sântioneni cari stau pe acolo, să-i pună în fiare și să nu-i demită fără știrea lui.

Comisarii demiși din arest au fost îndrumați apoi în 29 Nov. din partea magistratului să-și noteze toate peripețiile incidentului dela Nușfalău, ca să știe bine ce să răspundă la investigația celor doi funcționari guberniali. Acestor magistratul le oferă ca »prezent« opt stânjeni de lemne, de sigur la recomandarea primarului Klein, care în aceeași zi din nou îi scrie magistratului ca Valahii vinovați din Nușfalău negreșeșit să fie prinși și încarcerați.

În urma ucestui caz »marcant și folositor pentru magistrat« îndată s'a și aranjat o mare investigație în Nușfalău și s'a trimis un raport foarte lung și amănunțit redijat de mituiții notari Georgius Kerekes și Georgius Páll dela tabla din Oșorheiu, la curte, se înțelege prin mijlocirea patronului Bruckenthal. Actul de investigație are o lungă introducere, după care urmează o mulțime de întrebări. Aceste pe scurt sunt următoarele :

1. Știe martorul că moara situată la capătul Nușfalăului totdeauna a fost a orașului Bistrița, care a luat vama, venitele, a făcut reparații etc. și 2. că în 24 Nov. 1759 a apărut Ștefan Nimigean din Feldru, instigatorul de frunte al Valahilor someșeni, a invadat moara și a scos vama? 3. Cu cine a atacat Ștefan Cute moara și lăzile, cum a rupt lăcățile etc., câte cereale a scos, a dat pe bani și fără bani, iar 4. ceace a rămas, cu sacu a dus în biserică din Nușfalău? 5) Sătenii »malițioși« au lăsat pe Cute cu soții să grămădească cereale în biserică? 6. Cine i-a ajutat la acel fapt arbitrar? 7. Când magistratul spre a prinde pe Ștefan Cute și ortacul său Marcu a Bărărișii din Nușfalău, a trimis 4 comisari: Theil Peter, Werner Georg, Kleinmann János și Weber Samuel, apoi 3 călăreți orășenești: Kis Marton, Eichhorn Ștefan și Pfingstgräff Mihail, și 1 dărăbant: Hordoan Lupul, și pe 3 Sași din Budacul săsesc: Pfingstgräff Mihai, George și Peter — adică 11 persoane — ce au făcut aceștia alta decât au întrebat de Cute și soții săi? 8. Când la miezul nopții au început a bate clopotele și a sări oamenii la comisari în casa judeului, 9. văzut-a martorul la agresori pușci, lănci, săcuri, greble, coase, iar 10. la casa judeului cum au strigat toți să iasă comisarii, că le-a bătut ceasul etc. și 11. nevrând să iasă din casă Sașii, oamenii s'au

gătit să-i arză, și 12. cum înjurau pe jude că i-a găzduit, că îi vor aprinde casa și va arde cu copiii și cu Sași cu tot? 13. Cine a adunat foc să aprindă casa, și cine a oprit zicând că se va aprinde și biserica valahă din apropiere, iar 14. temându-se de aceasta cari au zdrobit ușa, au scos pe cei dinlăuntru, i-au legat, tras, împins, bătut, le-au rupt hainele strigând: »pe moarte!« 15. Oamenii streini, popii ori alți martori ai acestei fapte nemiloase au promovat ori nu fapta? 16. Cine au fost instigatorii? 17. A doua zi, în 26, la a cui poruncă au fost legați Sașii ca »malefactori« și duși la Curia (castelul) din Posmuș a fișpanului grof Teleki Pál de Szék, în temnița varmeghiei Dobâca; cum i-au bătut, împins cu vorbele: »dacă voi sunteți domni în Bistrița, și noi suntem în vidic«, cum i-au maltratată; apoi cum au zis Valahii din Posmuș, că »nouă nu ne-au făcut acești Sași nimic, dar au voit să *prindă pe Cute Ștefan*, aceasta n'o permitem, până ce ne stă capul, căci e căpetenia noastră, și el umblă după dreptatea noastră«? 18. Părcălabul nevoind să le deschidă temnița în Posmuș, cine a păzit pe robii ziua-noaptea cu arme? 19. Cine a zis că dacă nu-i lasă în temnița de acolo, îi vor împărți și vor duce pe doi la Oșorhei, 2 Sibiu, 2 Cluj, 2 la Băița, și așa mai departe? 20. Cine le-a luat armele robilor și unde le-au dus; și la a cui poruncă s'au făcut toate aceste?

La întrebările puse au răspuns 82 martori (testes) se înțelege mai întâi comisarii, oamenii orașului, apoi sătenii din Nușfalău, Șirling, Monari (Malomárka), Bileag, Ferihaz, Sântioana, Posmuș. Iată aci unele depoziții:]

Peter Theil: Moara a clădit-o orașul, *Tătarii au ars-o*, dar orașul a reedificat-o. Reparațiile s'au făcut cu lemne din pădurile din apropiere, de către Sașii din Jeica, Ferihaz, Budacul-săs., Lechința, Vermiş, Dipșa și Tonci. Din cerealele vămii Valahii au dus în biserică 150 mierțe. Când au așezat cerealele în biserică *a fost prezent și pătrupopul din Năsăud. Cute a fost la toate instigatorul*. Când i-au scos pe Sași din casa judei etc. au fost față și popa din Nușfalău din Șirling și protopopul din Năsăud, dar n'a auzit să fi ațîțat poporul.

La fel mărturisesc și ceilalți comisari, zicând că numiții popi »au fost atunci în sat«.

George Pfingstgräff a auzit când popa din Nușfalău a zis: »Dacă-i bateți, să-i bateți bine, dar nu-i omorâți«.

Samuel Weber a auzit că pătrupopul a dat permisie să ducă cerealele în biserică.

Judele Bota Tănase din Nușfalău depune că popa din Nușfalău a strigat să nu-i aprindă casa, căci e aproape biserica.

Roiban Gavril din Nușfalău spune că Căte tot mereu alerga în casa popii unde era și protopopul, cu care se sfătuiau ce e de făcut.

Popii George (80 ani), Artenie și Timoțe din Nușfalău, toți trei uniți, fac următoarea depozitie: Căte Ștefan și Marcul Bărăriții au declarat că atunci când au fost în Viena *regele a dat vama tuturor morilor din vidic Valahilor*, ca să-și ridice biserici. Protopopul le zisese sătenilor nușfăleni să ducă și depună în biserică numai cerealele care încă nu sunt sub lacăt. Cu ocazia celor întâmplăte în Nușfalău, protopopul adevărat c'a fost în sat, dar n'a ieșit din casă.

Deși primarul Klein asigura că »resmerița« dela Nușfalău va folosi cauzei Bistrițenilor, Sașii erau speriați de faptul îndrăzneț al Românilor vidicani, și senatorul Bedeus îi scria în 6 Decemvrie lui Klein la Sibiu că sunt foarte încurcate lucrurile în Nușfalău, Dipșa, Sângeorzul săsesc, Vermiş, Lechința și Sicmir. Adaugă că protopopul Năsăudului a publicat Valahilor hotărârea curții ca în chestiile litigioase să fie totdeauna ascultată și »altera pars«, adică Valahii. Mai spune că vătășelul Marton e greu bolnav și aiurind tot strigă că vreau să-l omoare Valahii din Nușfalău. Circulă svonul că Ștefan Nimigean să fi fost în noaptea de Joi spre Vineri în Șintereag, de unde a plecat pe apă în sus; unii afirmă că a fugit (durchgegangen) împreună cu soția sa.

Despre cele întâmplăte la Nușfalău magistratul expedie în zilele următoare informații și rapoarte tuturor oficiilor și patronilor, dar mai ales pe primarul Klein îl ținea în curent cu toate amănuntele ce se iveau în vidic. Astfel în 11 Dec. informa pe primar că a trimis la Rodna pe comisarul Bressler să afle ce intenționează să investigeze funcționarii »regești« cari au sosit pe neașteptate acolo. Iar în 12 Dec. îi comunică primarului o știre impresionantă despre protopopul din Năsăud, care ar fi asigurat pe cei 9 Nușfăleni arestați în Posmuș că-i va libera.

Indată după aceea, la 15 Dec. magistratul primește dela Klein din Sibiu următoarele vești îngrijitoare: Au sosit acolo protopopul din Năsăud, popa din Uifalău (Neudorf), Ieremie Bucșa din Mocod, Sacotă din Mititei și încă câțiva alți Valahi. Se zice că și Nimigeanu ar fi venit cu ei, dar nu-l vede nimeni. Chestia vidicanilor e în mare mișcare și sfârșitul nesigur. Probabil »vom fi somați să ne prezentăm — coram pleno — imediat după anul nou, în chestia valahă«.

1760

Amenințările Bistrițenilor — Investigațiile cancelariștilor — Rezoluția guvernului și publicarea acelei — O lungă investigație — Delegații la Viena — Protopopul Anton între bejenari — Diverse incidente — Misiunea călugărului Timandî și prepozitului Grigore Maior

Văzusem că spre sfârșitul anului 1759 atât primarul Bistriții cât și deputații Românilor vidicani sosiseră la Sibiu unde fierbea cazanul intrigilor puse la cale de Bistrițeni în urma cazului »revoltător« delat Nușfalău. Aproape zilnic primia guvernul pări și arătări de ale magistratului bistrițan împotriva districtualilor valahi, nu numai pentru incidentul din Nușfalău ci pentru toate »nelegiuirile comise de aceștia în anii precedenți«. Până acolo mergeau Sașii cu ura și pofta lor de răzbunare încât primarul Klein și senatorii orașului rugau pe Bruckenthal și pe ceilalți patroni să intervină pe toate căile la guvern »ca magistratul să obțină mână liberă *de-a putea spânzura măcar pe unul-doi dintre malcontenții din Mocod*, cari au încercat să ucidă cu pietrii pe comisarul Gottschick«.

Spre a-și dovedi pretensele drepturi asupra districtului românesc din Valea Rodnei, magistratul nu se sfia se afirme în apelurile sale înaintate la guvern »că orașul avuse litere privilegiate și donaționale nu numai dela regele Matia, ci și dela predecesorii acestuia, cari documente probabil au ars, căci într'un act din 1478 se zice expres că multe scrisori »in Rauch aufgegangen«. De aceea primarul Klein era îndrumat să convingă forurile competente că orașul posedă districtul valah ca moșie »nobiliară«.

Între multiplile necazuri cari îl rodeau avan pe magistrat era și faptul că dintre mulții cancelariști trimiși pentru fel de fel de investigații și interogări în districtul valah, se mai aflau câte unii, pe cari orașenii nu-i puteau mitui și cari raportau stările reale semnalând nenumăratele contravenții și abuzuri săvârșite de comisarii și executorii orașenești. Din acest motiv se plâneau magistratul și primarul »că unii cancelariști trimiși de Director, umblă prin district văzându-și mai mult de afacerile lor particulare, deci ar trebui înlocuiți cu alții«, apoi adăugau cu ipocrizie: »ca să nu li se facă sârmanilor districtuali atâtea cheltueli«.

Aveau amintiri cancelariști acum destul de lucru în districtul nostru, căci după Nușfalău îndată se iviră alte incidente, pe cari — la rugările Bistrițenilor — guberniul era nevoit să le cerceteze. Încă în 1759 vidicanii bătuseră crunt pe Gerasim Moșina din Rodna, iar în 1 Ianuarie 1760 pe Oniga Foșlui din Mocod, pentru că fiind oameni de încredere ai magistratului spionau activitatea conducătorilor districtuali și nu voiau să se supună dispozițiilor acestora. Despre cazul lui Foșlui se dresă de către cancelariștii Kerekes și Páll un lung proces verbal în Mocod, iar privitor la Moșina numiții cancelariști se prezentară în 23 Ian. la casa lui Macavei a Popii din Mocod, unde se găsea și Ștefan Cute din Feldru. Aci cancelariștii la ordinul guberniului dojeniră aspru pe corifeii vidicanilor pentru »ilegalitățile comise de ei și pentru aranjarea de conventicule secrete«, la ceea ce Cute răspunsă *că vidicanii nu vor asculta de magistrat* până ce nu li se vor remedia necazurile și nu vor primi ordin împărătesc că de cine au să asculte.¹⁾

Erau expediați cancelariștii să cerceteze și alte chestii ca spre pildă în 25 Ian. dreptul de proprietate al unui sătean din Vărarea, unde din depozițiile celor anchetați ieșia la iveală faptul că districtualii noștri își aveau *legiuitorii și judecătorii sătești proprii*.²⁾

*

Continuăm cu firul întâmplărilor. Comisarul Werner raportează în 10 Ianuarie magistratului că voind să țină o anchetă în Telci și fiind însoțit de slobodnicul Ion Scuturici, deodată săriră la ei sătenii și începură să-l bată pe slobodnic cu pari și drugi, îl legară și arestară. A doua zi, la întrebarea lui Werner că de ce au făcut-o, sătenii obiectară că vor răspunde la timpul său. Tot despre acest caz raportează în 15 Ian. și Onul, fiul lui Ignat a Popii din Rebrîșoara, că aflându-se alaltăieri în niscai afaceri în Telci, a auzit cum sătenii de acolo bătuseră până la sânge pe slobodnicul Ion Scuturici care tocmai era »in Execution quanti contributionalis«. Spun că i-au rupt o mână și un picior. Din cazul acesta încă se face mare tărăboiu, în 22 Ianuarie cancela-

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 13 pag. 320—330.

²⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 13 p. 330—339.

riștii Kerekes și Páll iau la fața locului un lung proces verbal, ascultă o mulțime de martori și actele sunt expediate guberniului și curții din Viena.

În 15 Ianuarie e demis din închisoare Ionașc Știrbu, care avuse certe de proprietate cu Gerasim Moșina și se opuse hotărârilor magistratului. Garantează pentru el: Nechita Bărdan din Feldru, George Petrișan, Ion Buburuzan și George Furdui din Rodna, Ion Crețu din Maieru, slobodnicul Vasile Ometiță și Peter Engler din Iad, cari însă sunt amenințați cu pedeapsă de 24 fl. dacă Știrbu îl va mai neliniști pe Moșina în proprietatea sa.

Magistratul hotărăște în 28 Ian. ca acei comisari, căror la rezmerița din Nușfalău le luaseră Valahii pușcile, să se prezente la scaunul din Șieul mare, unde să-și expună gravaminele spre a-și redobândi armele. Tot atunci este îndrumat primarul Klein ca în chestia diferendelor cu Valahii să trateze despre Valea Rodnei »qua fundum nobilitarem«; iar la caz dacă rezoluția ar fi în defavoarea orașului, atunci să-și asigure »recursum ad aulam« și să uzeze de toate mijloacele posibile ca »publicul« (orașenii) să fie liniștit.

În 29 Ian. sunt dimiși din temnița orașului Mogovan Vasile și Tofan a lui Samson din Maieru, pârâți de percepatorul Mich. Hennrich ca restanțieri de impozite din 1755. Li se acordă termen de plată peste 2 luni, cu garanția sătenilor George Pârle, Lupu Ureche, Ion a lui Samson și Sirdie a Tofan a Samson.

Între actele guberniale aflăm la data 5 Febr. acuza percepătorului bistrițan Mich. Hennrich împotriva »locuitorilor valahi ai posesiunilor Bistriții« pentru refuzul renitent al plății contribuțiilor; iar la 13 Febr. *plânsoarea arhidiaconului unit Anton Naszodi* privitoare la ilegalitățile comise de magistratul bistrițan față cu Valahii districtuali.

În 6 Febr. scrie comitele săsesc din Sibiu magistratului că dijma arenzii fiscale: 170 cub. cereale, să fie transportată cu grabă la magazia de proviantură din Cluj, și spre acest scop să fie rechiziționate 10 care din districtul săsesc și 10 din cel valah. Tot atunci comisarul provincial Paul Bogáthi comunică Bistrițenilor, că orașul și districtele au să prezinte 49 recruți în proporția »contributionalis quanti«.

Părcălabul oraşului e trimis în 9 Febr. să publice în districtul valah scrisoarea Excl. Sale Gubernatorului, că deoarece în proximele zile vor fi desbătute şi rezolvite chestiile litigioase dintre oraş şi Valahii renitenţi, aceştia să fie avertizaţi să se prezente la publicarea rezoluţiei. Tot în chestia aceasta scrie primarul Klein din Sibiu să i-se trimită grabnic cu un om de încredere toate privilegiile şi documentele importante ale oraşului.

E de notat aci că privitor la actele şi documentele cari se refereau la Valea Rodnei şi mai ales la scutirea locuitorilor români de plata dijei şi la alte drepturi, conducătorii districtualilor în frunte cu protopopul Anton Naszodi ceruseră mai de mult dela guberniu ca oraşul să le extrădea acele documente păstrate în arhiva oraşului. În 15 Febr. notarii Mihail Szász şi Toma Tarr se şi prezentară în Bistriţa la magistrat cu somaţia să libereze petiţiionarilor documentele necesară, dar Saşii sub diferite pretexte se eschivară dela îndatorirea impusă.¹⁾

*

În sfârşit cu data 15 Februarie apare rezoluţia guberniului în chestiile de litigiu dintre Românii vidicani şi Saşii bistriţeni²⁾. Primarul Klein scrie în 19 Febr. din Sibiu magistratului că guberniul a hotărît în chestia diferendelor cu Valahii districtuali şi expeditorul ungar Kereső duce cu sine hotărîrea. Punctele picipale ale actului, numit »deliberat«, sunt următoarele: Valahii *sunt recunoscuţi ca oameni liberi şi nu ca iobagi*, au însă de prestat oraşului taxele alodiale, vamsug-ul, florenul de cap, dobânzi, cu un cuvânt tot ce prestează şi districtul săsesc.

La publicrea »deliberat«-ului în Sibiu — conform unei note magistratuale — au fost prezenţi: *a)* din partea magistratului: primarul oraşului (Klein), procurator Simenfalvi, procurator bistr. Kereső şi Daniel Hennrich »qua Amanuensis«; *b)* apoi următorii Valahi cari au ridicat acuze împotriva renitenţilor: Grăsim din Ilva, Foşlui din Mocod, Lupul Todori din Mocod, Demian Cosma din Runc şi fiul lui Ignat slobodnic în Rebrişoara; *c)* dintre renitenţi: *Ştefan Cute* alias Nimigeanu din Feldru, *Ion a Floroai* din Năsăud,

¹⁾ V. »Arh. Som.«, Nr. 13, pag. 339—342.

²⁾ V. »Arh. Som.«, Nr. 13, pag. 342—349.

Ieremie a Bodii din Mocod și *Marcu* din Nușfalău; d) în sfârșit *protopopul Farcaș Naszodi* și popa *Latzko* din Uifalău.

După sosire în Bistriță translatorul Kereső imediat raportă magistratului despre cele petrecute în Sibiu și-i ceti întreg »deliberat«-ul, iar primarul Klein — asemenea sosit acasă — îndată în 27 Febr. îi adresează lui Bruckenthal o scrisoare, care poate servi ca rar model de falșitate și perversitate. Răutăciosul primar îl ruga pe notoriul patron »să caute să amelioreze — întrucât se poate — deliberatul guberniului«, căci nici Sașii bistrițeni de azi, și nici strămoșii acestor *n'au reclamat ca iobag pe niciun Valah*, dacă acesta s'a mutat ori a plecat din district; iar la caz dacă vr'un Valah districtual era reclamat din altă parte ca iobag, totdeauna chestia acestui a fost amănușit cercetată, *decu magistratul totdeauna i-a apărut pe Valahi ca pe oameni liberi ai districtului*«.

La scrisoarea primarului Klein, secretarul gub. Sam. de Bruckenthal răspunse în 11 Martie. Acest slujbaş al guberniului care avea datorința să judece drept și imparțial afaceri și cauze de orice fel și nuanță, nu ezita nici un moment să ațite pe conaționalii săi sași împotriva Românilor și să-i asigure totdeauna de sprijinul său până la izbândă. Astfel și în amintitul răspuns dat la 11 Martie, Bruckenthal încurajează și îndeamnă pe Bistrițeni *să apeleze împotriva hotărîrilor deliberatului*, căci chestia privește pe întreaga națiune săsescă, și că el va da tot concursul pentru buna reușită a cauzei. Altminteri iată pasajul original din acea scrisoare:

Ich halte so vor nothwendig, dasz das Bistritzer Publicum sich sobald als möglich de recursu melde, und sodann die Nation mit angehe, dasz solche mit vereinigten Kräfften demselben beyzustehen sich angelegen seyn lasse. Weil es leicht zu ermessen ist, dasz wenn dieses Deliberat in seiner Wirk-samkeit bleiben sollte, die gantze Nation einen unwiederbringlichen Schaden in Ansehung aller derer übrigen Güter, welche sie mit eben demselben Rechte besizet, zu beförchten haben würde. Ich werde mir sodann alle Mühe die meinen Kräfften zulänglich seyn wird geben, der Sache einen glücklichen Ausgang zu wege zu bringen«.

De Bruckenthal — care continuu primea prezente (»discreții«) dela Bistrițeni — aceștia aveau acum cu atât mai mult nevoie să intervină direct în afacerile lor, deoarece în 28 Febr. se publicase ordinul gubernial conform căruia particulari nu mai aveau voie să se prezente în Sibiu cu diferite rugări, căci nu vor fi ascultați. Ordin, care însă n'a fost de lungă durată.

În 8 Martie magistratul hotărî să expedieze pe părcălabul Daniel Gütsch și pe secretarul depertinenței Johan Bressler în Valea Rodnei ca să publice locuitorilor din satele valahe »deliberatul« gubernial, arătând sătenilor ordinul cu sigilul guberniului, ca oamenii să creadă că e trimis din Sibiu. Apoi să mai publice și iscodească următoarele: *a)* Celce va încunjura contumața (carantina) dela trecătoarea spre Ardeal și va trece pe drumuri oprite, *va fi pedepsit cu moarte prin ștreang.* *b)* Să se constate ce s'a petrecut în districtul valah în intervalul dela publicarea deliberatului în Sibiu până azi, și mai ales despre ce s'a tratat *în soborul ținut* — cum se aude — în Năsăud. *c)* Valahii să care lemne la varnițele din Rodna și pământ la fiertul silitei. *d)* Să se ceară dela protopopul din Năsăud garanție în scris că preoții nu vor primi în azil și nu vor proteja pe niciun om desemnat ca recrut.

În legătură cu întortochiatul »deliberat«, ca emanație din acesta, comisarii mai aveau să comunice districtualilor următoarele ordine: 1. Să se supună totdeauna jurisdicției magistratului nefiind îndreptățiți să țină judecăți prin unii oameni din sinul lor, cum se întâmplă de un timp încoace. 2. Privitor la vizitarea și controlul munților să nu pună piedeci, ci să stea în ajutor. 3. Să presteze dijmele. 4. Afară de impozitele pe cari obișnuiau să le plătească din vechime (uralters her), magistratul nu-i va impovera cu altele. 5. Taxele munților să le plătească, și să facă toate prestațiile cuvenite din vechime fondului alodial. 6. Toate celelalte poveri extraordinare le vor purta în comun cu locuitorii sași. 7. Interesele să le plătească »a proporzione«. 8. Taxa »pe cap« să o presteze *ca oameni liberi*, și să completeze și ceea ce n'au prestat de 5 ani încoace, când au fost impozitați ca iobagi. 9. Peste tot să fie admonestați serios ca să se conformeze hotărîrii guberniale, să se supună autorității magistratului și să contribuie ceea ce cuvine cassei alodiale.

Despre rezultatul acestei delegații, comisarii făcură următorul raport:

Dupăce subsemnații în 11 Martie 1760 am fost expediați de magistratul de aci în districtul valah, ca să publicăm »Pro memoria« înmănată nouă, dar mai ales ordinul d. d. 15 Febr. al guberniului privitor la renitența manifestată în acel district valah de lung timp încoace, astfel am ajuns:

În 12 c. după masă în Năsăud și am publicat toate punctele ce ni s'au ordonat. Acolo Toader Granci, în numele întregului sat ne răspuns: Vrem să prestăm bucuros tot ce privește serviciul preanalt și servește spre promovarea acestuia; ce însă ni-se cere de către magistratul bistrițan, conform punctelor cetite, *nu suntem în situație să prestăm, până când nu vom merge înc'odată la curtea preanaltă* și vom primi dela Mai. Sa ordiñ precis în chestie. Pământ pentru fiertul silitrei și lemne voim să cărăm, pentrucă și aceasta servește la promovarea serviciului preanalt.

În 13 am mers la Mocod unde la ordinul nostru au venit și sătenii din Mititei. La punctele cetite am primit dela ambele sate prin gura lui Dumitru Sacota din Mititei, care purta vorba, acelaș răspuns ca și dela Năsăudeni. Cu adausul: *Magistratul să nu cuteze a trimite pe cineva în district* ca să încasseze impozitul de 7 cr. ori alte biruri ce nu privesc serviciul preanalt, căci dacă acela ar păți vr'o nenorocire ori s'ar naște din această pricină rebeliune între oameni, nu sătenii vor purta vina; deci protestează solemn împotriva unei atari încercări.

În 14 am făcut publicarea în Zagra unde dintre sătenii convocați și din Poieni, Găureni și Suplai au apărut numai unii. Dela toți aceștia, special dela Pascu din Zagra am primit la toate punctele răspunsul ce ni l-au dat și celelalte sate. În deosebi ne-a împărțășit judele din Zagra: că dupăcum a aflat *la soborul ținut în Năsăud pătrupopul a sedus (verleitet) pe sătenii districtuali* să impoziteze pe fiecare bărbat încă cu câte trei monede de 17 cr., să încasseze banii și să-i înmâneze lui, căci el voiește în persoană să meargă înc'odată în afacerea lor *la curtea împărătească*. Și de aceea districtualii nu vreau să se supună ordinelor guberniului.

În 15 s'a făcut publicarea în Salva, fiind prezenți și sătenii din Runc. Răspunsul lor a fost: Întreg districtul s'a înțeles că din fiecare sat *să meargă câte un delegat la curte*, și ei se vor orienta după răspunsul ce-l vor primi de-acolo. Până atunci, cu excepția celor privitoare la serviciul preanalt, nu voesc să presteze nimic. Magistratul până atunci să aibă paciință.

În aceeași zi am primit în Hordou la publicare, răspunsul: Ce privește contribuția împ. regală și serviciul preanalt, voim să prestăm în tot chipul. Prestațiile însă cerute dela noi de către magistrat în baza ordinului gubernial cetit nu le vom face, căci înainte cu o săptămână, în 7 c., *întreg districtul a fost adunat în Năsăud* și acolo districtualii s'au înțeles ca înc'odată să trimită din sânul lor *câțiva oameni la curtea împărătească*, cari de-acolo să aducă informația, ce au de prestat. Până atunci nu pot promite că vor presta toate cele cerute.

În aceeași zi am publicat ordinele în Telciu, în prezența și

a sătenilor din Bichigiu. Dela ambele sate am primit răspuns ca în Năsăud.

În 17 am venit la Rebrîșoara și am primit același răspuns.

În aceeași zi am cetit punctele ordinului gubernial sătenilor din Rebra mare și am primit răspunsul: Ce vor presta ceilalți districtuali, vom presta și noi; și ce nu dau alții, nici noi nu dăm.

În 18 am sosit în Feldru și după publicare primirăm acelaș răspuns ca în Hordou. Cunoscutul *Ștefan Cute* zise cu prilejul acesta în fața întregului sat: Aci stă adunat întreg satul, vorbesc ca să audă toți. Eu am voit să mă las bucuros de toată afacerea aceasta a lor, dar ei nu mă lasă'n pace. Ba s'au exprimat că dacă voi părăsi cauza și nu voi merge *iarăși la Viena*, atunci am să le restituți toate cheltuelile avute, ori mă vor omori cu pietri. Această mărturisire întreg satul o confirmă zicând că așa este.

În 20 făcurăm publicația în Rodna și primirăm răspunsul: Am primit ordin în scris dela pătrupopul ca cu excepția contribuției împ. reg. până atunci să nu prestăm nimic, până când noi districtualii nu vom *merge înc'odată la curte*. Cum va veni apoi de-acolo poruncă, așa vom lucra. Scrisoarea pătrupopului s'a cetit în public și în prezența noastră. Afară de contribuția regească promisă să presteze și cele ce privesc ferberea silitrei și serviciul preanalt. Ce privește pe Sașii și Maghiarii de aci, aceștia răspunseră: Nu voesc să se opună nici ordinului gubernial nici ordinului magistratului, ci vreau să fie întru toate ascultători. Numai de atât se roagă ca, luând magistratul în considerare că ei nici-odată n'au ținut cu revoltanții, să nu sufere și ei pentru renitența aceloră.

În 21 răspunseră sătenii din Maieru ca și Năsăudenii.

În aceeași zi după publicare am primit în Sângeorz răspunsul: Districtul a hotărît să meargă în chestia aceasta *înc'odată la curte*. Până ce nu vine de acolo răspuns ce să presteze orașului, cu excepția contribuției reg. și celor privitoare la serviciul preanalt, nu prestează nimic.

În 22 am publicat ordinele în Ilva în prezența sătenilor din Leșu și primirăm același răspuns pe care l-am primit în celelalte sate, că adică cu excepția contribuției regulate și a serviciului preanalt, nu voesc să presteze nimic, până când nu vor merge *înc'odată la Viena*.

În aceeași zi am făcut publicația în Vărarea, unde sătenii răspunseră: Noi ținem cu ceilalți districtuali; ce vor presta ceilalți districtuali din satele situate în sus și în jos de noi, vom presta și noi; alta nu, căci satul nostru e cel mai mic din district.

Semnați: Daniel Gütsch, pârcălab; Johann Bressler, secretarul depertinenției.

Acești comisari mai adresa din drumul lor primarului Klein următoarele două scrisori separate:

Din pricina timpului nefavorabil și a drumului rău n'am putut să ajungem azi mai departe decât până la Zagra. Aci la ordinul nostru prealabil au fost adunați și unii săteni din Poieni, Găureni și Suplai, și precum publicasem în Năsăud, Mititei și Mocod și explicasem toate ce ni s'au impus, mai ales însă ordinul guberniului; așa am făcut și aci în prezența tuturor sătenilor adunați din amintitele sate. Dar și aci primirăm tot același răspuns dela toți, ca dela celelalte sate, adică: Voim bucuos să prestăm totul ce privește serviciul preanalt și servește la promovarea celui; ce privește însă altele cerute dela noi de către magistratul bistrițan, nu vom să prestăm până când nu vom trimite *înc'odată delegați la curtea preanaltă* și nu vom primi ordin precis în privința aceasta dela Maiestatea Sa. Ni-se pare după toate circumstanțele, că în întreg districtul nu vom primi alt răspuns, mai ales c'am primit unele știri că la soborul ținut mai'nainte *conducerea a avut-o pătro-popul*. Altminteri oamenii par'c'au abandonat ținuta de pân'acum, căci de bună voie și fără contrazicere ofer atât întreținerea pentru noi și oamenii noștri cât și fân și ovăs pentru cai. Chiar și sărutatul mâinii e mai obișnuit acum față cu noi decât mai'nainte, adică de un timp încoace. Rămânem etc., Zagra, 14 Martie 1760, supuși servi Daniel Gütsch, Johannes Bressler.

Ce ținută au observat districtualii noștri față cu ordinul guberniului în chestia renitenței lor, ați aflat din raportul nostru ce v'am adresat în 14 c. din Zagra. De atunci din pricina continuilor ploii, a apelor umflate și a drumurilor rele, n'am putut face publicarea decât în Salva, Hordou, Telciu, Runc și Bichigi, unde sătenii ne vorbiră în același ton ca și în satele precedente, și pare sigur că în întreg districtul nu vom primi răspuns mai favorabil. Căci în Hordou cunoscutul Cihărean (Chiorean) în răspunsul său dat pentru întreg satul, limpede spuse, că în proxima Vineri vor fi trecute 14 zile, când *întreg districtul a fost adunat în Năsăud și acolo districtualii au hotărât că vor trimite înc'odată din mijlocul lor pe câțiva oameni la curte*, și vor aștepta de acolo răspunsul, că ce au de prestat orașului.

Ieri seara târziu am sosit aci, dar nu putem raporta încă nimic, căci aci încă n'am »predicat«. Dar astă noapte s'a revărsat apa într'atât, încât suntem îngrijați că nu vom putea pleca de aci încă câteva zile. Cei doi cărauși ai noștri din Dorolea (Klein Bistritz) roagă să porunciți birăului să procure nutreț pentru vitele lor de acasă, și alimente pentru soții și copii, căci ei au fost nămiți la drum numai pentru 3 zile, deci n'au lăsat acasă alimente

pentru timp așa lung. Când vor sosi acasă vor răfui totul. Altele vom raporta. Rămânem etc., Rebrîșoara, 17 Martie 1760, supuși servi: Daniel Gütsch, Johann Bressler.

*

Chestia incidentului dela Nușfalău încă nici acum nu era închisă, deoarece la ordinul autorităților administrative — pornite sigur de bistrițeni spre a compromite pe Cute și pe Marcu a Bărrăriții — în 23 Febr. din nou se făcu o amănunțită investigație de către cancelariștii Ladislau Misotsa și Georgius Pall. Au fost ascultați 40 martori și procesul verbal fu înaintat fibirăului Ladislau Mara din com. Dobâca. În consecință magistratul hotări în 15 Martie următoarele: Deoarece la scaunul din Șieul mare se vor desbate atrocitățile Nușfălenilor comise față de comisarii orășenești, sunt trimiși acolo, spre a-și împărtăși plânsorile, exp. ung. Kereső și comisarul Peter Theil, care împreună cu soții săi fusese crunt (hart) bătut cu acel prilej.

În 16 Martie Maghiarii și Sașii din Rodna văicărindu-se de purtarea arbitrară a consătenilor valahi, cer dela magistrat ajutor, căci aceștia, conduși de instigatorii cercului de sus și din jos, vreau să le devină »Herrn und Meister«. Astfel Vinerea trecută Petru Croitor a fost instalat ca jude al Rodnei *de către Ștefan Cute și ortacii acestui*. »Suntem gata la orice ordin sau pretenție justă a magistratului« continuă imploratorii, »dar ca sărmana eclezie evangelică să stea sub stăpânire valahă (unter walachischer Botmässigkeit) și noi să purtăm cheltueli netrebuitoare, la aceasta — fără știrea magistratului — nu ne poate determina nicio altă autoritate a țerii.

Magistratul ordonă în 24 Martie perceptorului Mich. Hennrich, că decâte ori vin la oraș județii districtului valah, aceștia totdeauna să fie trimiși la inspectorul depertinenței spre a lua în primire poruncile necesare. Chiar acum sunt trimiși comisarii să le poruncească sătenilor valahi ca să grăbească cu prezentarea recruților.

Judele din Mocod care stă în arest din cauza celor doi boi ai valahului Pampi pierduți din vina sa, a judeului, să roagă în 28 Martie să fie liberat, obligându-se că la caz dacă nu va putea afla boii pierduți, îi va da lui Pampi doi boi dintre ai săi.

În 12 Aprilie inspectorul plăieșilor primește ordinul gubernial, conform căruia în Leșu, Ilva mare, Rodna, Telci, apoi între Petriș

și Uifalău și în Dumitrița are să pună *table negre* cu inscripția în limba germană, ungară și valahă: că *celce trece în Ardeal din Moldova ori Muntenia, pe căi oprite, va fi spânzurat.*

*

În 13 Apr. începe o lungă investigație, făcută de asesorii județeni János Péter și Fogarasi István, delegați de către prefectul Teleki Pál de Szék spre a cerceta delictele Valahilor, despre care făcuse arătare guberniului perceptorul bistrițan Mich. Hennrich. Conținutul procesului verbal redijat cu acea ocazie este următorul:

Investigație făcută la ordinul d. d. 27 Februarie 1760 al guberniului, fiind subsemnații numiți și trimiși de fișpanul conte Teleki Pál al județului Dobâca pentru a cerceta unele cazuri despre cari se făcuse guberniului raport de către perceptoratul regesc din Bistrița.

Mergând mai întâiu în comuna Rebrișoara din vidicul Bistriții în 13 Aprilie 1760, și așezându-ne seara în cvartir, s'a întâmplat că era acolo tocmai și *preotul de rit grecesc Mitru* din Năsăudul vidicului bistrițan, care venind îndată nechemat și bine beut la cvartirul nostru, agitat ne-a întrebat despre cauza venirii noastre acolo. Noi am fi dorit să-l depărtăm pe acel popă și să împărtășim motivul prezentării noastre numai sătenilor, a căror convocare o amânasem pentru proxima dimineață, dar nu ne-am putut scutura în niciun chip de amintitul popă. Dacă ieșam din casă imediat venea pe urma noastră, și nu ne-a lăsat în pace până când în sfârșit dăpă multele sale insolente, i-am spus că am venit din ordinul guberniului spre a cerceta motivul legării slobodnicului ori paznicului (obequitator) din Feldru întâmplată în Rebrișoara. Auzind aceasta popa, în fața numeroșilor locuitori Rebrișoreni adunați, a început să zică cu mare stăruință (zelussal) și de repetite ori: »Nimeni nu e îndatorat să jure și mărturisească«. Văzând noi că cu vorbele sale dă curaj locuitorilor și le atăță renitența, cu greu am putut îndupleca pe un om de încredere (rudenie) a popii să-l îndepărteze dela noi.

Premiând aceste raportăm că în ziua următoare, în 14 Apr. la chemarea noastră locuitorii din Rebrișoara s'au adunat în mare număr, și expunându-le actul bistrițan despre cazul din Rebrișoara, conform ordinului gubernial a pus întrebările anexate, la cari locuitorii au dat răspunsurile aci însemnate. La descrierea faptului (species facti) raportat guberniului au dat răspunsurile judele și jurații: Nichița Cotu, Grigore Cel Mare, Ion Lica, Costan Voniga, Ion Hadăr și alți mai mulți locuitori din Rebrișoara.

1. Slobodnicul ori paznicul Todor Zdrobău din Feldru vidicului bistrițan, orânduit să încasseze impozite, este argatul orașului Bistrița? Și în 1 Febr. 1750 când a fost legat, a venit să încasseze contribuții ori s'a ocupat cu alte chestii particulare?

Ad. 1. Slobodnicul Todor Zdrobău din Feldru, împreună cu alți slobodnici orânduiți pentru adunarea contribuțiilor și pentru alte servicii, este argat al orașului. Când a fost legat aci, încă s'a ocupat cu adunarea contribuțiilor, dar nu știm sigur dacă el a fost numit de către perceptor pentru de-a încasa în acea lună contribuțiile, căci singur numai perceptorul știe, când pe care slobodnic și în care sat îl trimite. Nu obișnuște să facă aceasta cunoscut în scris sătenilor.

2. Preoții bisericii de rit grecesc ce fel de *congres au ținut atunci în Rebrișoara*? Și cine a chemat la popi pe amintitul slobodnic Todor Zdrobău, și spre ce scop, ori doar a mers nechemat?

Ad 2. Preoții vidicului valah bistrițan s'au adunat aci în afacerile lor; spre ce scop nu știm, ci numai ei o știu. Nici aceea n'o știm, dacă l-a chemat cineva pe Zdrobău la popi sau nu; dar crainicul satului raportează cu siguranță că Todor Zdrobău de sine a mers la Protopop. (Notandum: Aceasta crainicul o raportează chiar și în fața noastră).

Ad 3. Ce faptă criminală comisese acel slobodnic; iar cel ce a lăsat să-l lege ce motiv și vină i-a obiectat și cu ce cuvinte l-a tratat?

Ad 3. Noi n'am fost față la adunarea popilor, deci nu știm alta decât ceea ce am auzit dela amintitul crainic Vasile Alexi care a fost prezent acolo.

Fiind chemat crainicul el dă următorul răspuns: Slobodnicul Todor Zdrobău salutând pe Pătrupopul din Năsăud, acesta îndată l-a întrebat: »Tu ești slobodnicul din Feldru?« La ceea ce el a răspuns: »Eu sunt«. Pătrupopul îl întreabă: »*Da tu afurisitule, ști tu Tatăl-nostru românește, ungurește ori săsește?*« Acela răspunde: »Nu-l știu«. La aceasta Pătrupopul zise: »Dar ști înjura de suflet și cruce!« Atunci preotul valah senior ori jurat din Sângeorz scoțind o scrisoare în *fața soborului*, o pune pe masă, pe care cetind-o Pătrupopul din Năsăud, imediat se'ntoarse iarăși către slobodnicul Todor Zdrobău întrebându-l: »*Tu ai amenințat pe Ștefan Nimigean din Feldru cu bătae și omor?*« (Notandum: Acest Ștefan Nimigean este unul dintre conducătorii răsvrațiților împotriva magistratului bistrițan). Slobodnicul Todor Zdrobău negă aceasta.

4. Cine a ordonat să-l lege pe acel slobodnic, cine l-a legat, cu ce unelte, de ce l-au legat, cât timp a fost legat, și ce timp era: foarte aspru rece, ori mai moderat?

Ad 4. Noi am auzit dela fătul (paracliser) și dela amintitul nostru crainic, că dupăce se sfârși discuțiunea aceea *Protopopul ordonă să-l lege pe slobodnic*. Fătul l-a și legat lângă casă de un stâlp subț un șopru, legându-i picioarele cu lanț, și așa a stat legat ca o jumătate de oră. (Notandum: Crainicul și în fața noastră a investigatorilor a descris în modul acesta faptul legării aceluia). Dar și noi cari n'am fost atunci acolo o știm, că atunci n'a fost frig.

5. Cine a ordonat liberarea slobodnicului și cine l-a liberat din lanțuri?

Ad. 5. Tot la ordinul Protopopului l-a liberat fătul, precum raportează atât fătul cât și crainicul.

6. Dupăce slobodnicul a fost liberat din fiare, ce i-a zis Protopopul? Este adevărat că i-ar fi strigat: »Intindeți-l la pământ și trageți-i cincizeci de bețe«? Dacă e adevărat, atunci la a cui intervenție și rugare a fost lăsat liber slobodnicul, fără bătaie?

Ad 6. Fiind liberat slobodnicul din lanțuri, iarăși l-a chemat Protopopul în casă, cum zice crainicul, și i-a zis: »Vezi măi ticălosule, tu știi să te porți neomenos și necuviincios, să blastemi și să înjuri, dar nu știi Tatăl nostru. Deci voi lăsa să-ți dea douăzeci și două bețe. Dar la intervenția popilor și birărilor sătești, revenind protopopul, totuși n'a lăsat să-l bată.

În 15 Aprilie 1760 ne-am continuat cercetările în comuna Telciu din vidicul bistrițan. Chestia a fost cazul din Telciu raportat guberniului. Răspunsurile le-au dat judele și jurații: Blidar Onul, Dumitru Homeiu, Toader Petri, Grigore Scuturici, Andrei Buriac, Andrei Moldovan, Toader Ciugan și alți mulți locuitori din Telciu.

1. În 1 Ian. 1760 când comisarul confruntator Mihail Werner a distribuit între locuitorii telcieni răvașele impozitelor, cari oameni au reproșat comisarului că ei plătesc mai multă dare decât alții mai bogați ca ei; și la ce au țintit ei cu vorbele lor, la aceea că sunt înșelați, ori că comisarul e interesat și n'ar impune și inscrie contribuțiile cu dreptate?

Ad 1. E fapt că în acel timp, fiind ocupat comisarul cu distribuirea răvașelor și repartizarea contribuțiilor, știm și am auzit, că Grigore Docichi și Voica lui Filipaș s'au plâns că ei prestează mai mult decât alții mai bogați, dar la ce au țintit, nu știm. Cu toate că i-am dat destule daruri (prezente, discreții) comisarului, totuși nu-i putem imputa, că n'ar impune cu dreptate contribuțiile.

2. Ce a răspuns comisarul oamenilor cari s'au plâns; a zis că se denunță pe înșelători dacă-i știu; și ei au arătat pe cineva, ori înșelătoria comisă, și afară de aceea s'au mai descoperit și alți înșelători, și anume cine cu ce au înșelat?

Ad 2. Comisarul a chemat în fața sa pe acei oameni pâriși, a lăsat să-i aducă și i-a examinat, dar nu știm să se fi dovedit ceva înșelăciune, nici nu cunoaștem înșelători printre noi. (Notandum: Noi aci i-am constrâns și examinat cu cea mai mare încordare, dar n'au arătat pe nimeni și nimic, negând că ar fi înșelători printre ei).

3. Comisarul ce a căutat cu felinarul în grajdurile oamenilor, oare nu vite ascunse? Și cari l-au împiedecat, lovind felinarul din mâna crainicului Iosif a lui Todoruț din Telci?

Ad. 3. Este adevărat că comisarul după cină a plecat împreună cu slobodnicul Ion Scuturici din Telciu și cu crainicul Iosif a lui Todoruț să caute cu lampa după vite ascunse; și mai întâi au mers la casa lui Vasile Cute. Dar să fi dat de ceva înșelăciune nu știm. Sătenii încă să sperieseră, căci slobodnicul Ion Scuturici încă de cu ziuă i-a amenințat pe oameni *că-i va lega pentru contribuții*. Deaceea sara nici nu s'au desbrăcat, iar comisarul plecând cu felinarul, noi sătenii imediat am apărut la casa lui Vasile Cute și noi am lovit felinarul din mâna crainicului.

4. Atunci pe slobodnicul telcian Ion Scuturici, care pornise cu comisarul la cercetare, cine și cu ce unelte l'au bătut, pentru care vină, cât de tare l-au rănit, și cari au strigat că-l vor bate de moarte pentrucă i-a tradat; cari l-au dus de acolo unde slobodnicul a fost trântit la pământ, la a cui casă l-au dus, acolo ce-au făcut cu el, cât timp l-au ținut în fiare și cum a scăpat de lanțurile aceste; după liberare câte săptămâni a zăcut la pat bolnav, cum s'a lecuیت și ce a cheltuit cu vindecarea sa?

Ad 4. Noi sătenii l-am bătut pe slobodnicul Ion Scuturici cu băte și bastoane, dar știm că n'a sângerat și nici nu i-s'a rupt vr'un os, însă vânătaii au putut fi. Nu știm să fi strigat cineva să-l bată de moarte. Știm că au trimis din Bistrița felcer (borbely) care l-a vizitat și numai la un braț a aflat lovitură mai mare. Singur s'a sculat dela pământ, unde-l trântisem, și sătenii prinzându-l l-au dus la casa lui Ignat Moldovan, și i-au pus lanț pe picioare, iar a doua zi la amiaz l-au lăsat liber la intervenția vameșului, și pe garanția unor săteni în forma aceea, că să dea samă satului despre anii câți a fost birău. Motivul faptei și a mănii față de acel slobodnic derivă de-acolo, că primăvara trecută

și-a cumpărat birăia pentru doi ani și în trei rânduri a mai fost birău împotriva voinții satului. A fost om foarte nemilos și bătaș, a consumat el însuș dijma, fânul satului și alte venituri apartenente satului; le-a scos de pe oameni și n'a dat samă satului. A fost denunțatorul nostru la magistratul din Bistrița. Știm că a zăcut trei săptămâni, dar nu știm că oare de dureri ori de rușine. Felcerul nu l-a legat, și așa știm că pe acela nici nu l-a plătit.

5. Și după aceea cari l-au amenințat cu bătaie și omor pe acel slobodnic?

Ad 5. N'am auzit dela nimeni astfel de amenințări.

6. Dar pe comisar a voit cineva să-l atace, în timp ce-l băteau pe Ion Scuturici? Anume pe Andrei Moldovan cine l-a reținut să nu lovească pe comisar?

Ad 6. Nu știm să fi intenționat Andrei Moldovan ori alt cineva să atace pe comisar.

7. După bătaia slobodnicului Ion Scuturici, cari au mers la casa birăului, la cvartirul comisarului și au declarat că răspund ei pentru bătaia slobodnicului?

Ad 7. Nu ținem minte ce am spus comisarului după bătutul slobodnicului, dar știm noi că trebuie să dăm samă pentru bătaia suferită de Ion Scuturici.

8. Este adevărat că pe câțiva Telcieni ceilalți locuitori i-au legat, și adică pe aceia cari s'au plâns că ei plătesc atâta contribuție cât și cei mai găzdaci? Și după ce i-au legat, din ce motiv au încercat să facă pe comisar ca să-i bată ori să-i dea pe mâinile lor să-i bată?

Ad 8. Este adevărat că am legat pe Grigore Todichi dar pe Voica lui Filipaș nu l-au legat ci l-au ținut în arest până a doua zi, când i-au dus pe ambii înaintea comisarului și l-am rugat să-i bată ori să-i dea pe mâinile noastre ca să-i batem ca pe denunțatori mincinoși. Dar comisarul nici nu i-a bătut, nici n'a lăsat să-i batem, ci a ordonat să fie liberați.

9. Când în anul 1757 slobodnicul Dănilă Ciot din Mocod a fost îmbrâncit în Telciu aci în casa birăului de atunci, umblase el să încasese contribuții? Și Dumitru a lui Vasile Buriac împreună cu alți din ce pricină l-au apucat de păr? Pentru aceea că a cerut dela ei contribuția, ori pentru alt motiv; și au strigat ei că îl vor bate de moarte?

Ad 9. E adevărat că slobodnicul Dănilă Ciot din Mocod a adunat atunci contribuții, dar știm că Dumitru a lui Vasile Buriac n'a fost dator cu restanța de impozit ce i-se cerea. Ce-i drept restanța sta pe țencușa (răboj) lui, dar din greșală ori confundare de nume s'a scris pe numele lui datoria altui om, și din acest

motiv s'au certat Dumitru și Dănilă Ciot, și certându-se numai ei doi s'au încăerat în casa judei de atunci. Pentru care încăerare legând slobodnicul pe Dumitru l-a și pornit la drum să-l ducă înaintea magistratului din Bistrița, dar în drum la Salva s'a împăcat cu el, cum am înțeles, pentru opt mărișii (taleri Maria Terezia).

Tot în 15 Aprilie 1760 am continuat cercetarea în Găureni din vidicul Bistriții.

Chestia a fost incidentul petrecut în satul Găureui. La întrebări au răspuns: Alexa Bobol jude, Costanu lui Miron jurat, Ursul lui Iacob, Mihailă a lui Toaderu Andreichi. Vasile Finigar, Docea a Ursului Grighi, Ion Mătu crainic, și Irimie Borcoțel, locuitori din satul Găureni, dacă au văzut, stând ei aproape, ori au auzit dela alții, adică despre cearta din chestie.

1. În Ianuarie anul curent 1760 a fost dispus la voi Vasile Rebrîșorean, slobodnic și argat (călare) orășenesc din Rebrîșoara, spre a aduna impozite, și chiar să străduia cu acea muncă, când a suferit lovitură dela Onul Bumbului?

Ad 1. Da, a fost dispus ca executor și trimis la noi Vasile Rebrîșorean în acel timp, și chiar se ocupa cu adunatul dării.

2. În acea lună Ian. slobodnicul Vasile Rebrîșorean a chemat pe săteanul Onu a Bumbului la casa birăului ca să aducă contribuția? Prin cine? Pentru ce n'a mers la cancelarie, și cu ce s'a scuzat?

Ad 2. Vasile Rebrîșorean a trimis pe crainic să-i cheme și aducă pe restanțieri la casa birăului. l-a și strigat crainicul, dar probabil nu toți au auzit strigătul. Nu știm dacă Onul a Bumbului l-a auzit ori nu.

3. Ducându-se însuși slobodnicul Vasile Rebrîșorean după el ce i-a zis lui Onul Bumbului? Și Onu Bumbului cum a răspuns și cu ce unealtă l-a lovit pe slobodnic atât de furios încât unealta s'a rupt în două? Unde l-a lovit și cât de tare l-a vulnerat? Și din ce pricină a făcut-o Onu Bumbului?

Ad 3. Pe slobodnicul Vasile Rebrîșorean birăul l-a lăsat în casa sa și a plecat cu crainicul Ion Mătu spre casele restanțierilor. Slobodnicul, urându-i-se să stea singur la casa birăului, a mers la casa juratului Costan a lui Miron și acolo a aflat și pe birăul satului, și după ce au beut împreună vr'o două cane de bere, a plecat slobodnicul împreună cu crainicul pe stradă, iar din drum i-au strigat lui Onul Bumbul să iasă (bujjék ki) din casă și să aducă contribuția în mână birăului. Dar Onu Bumbului a întârziat cu ieșirea căci își arunca gunoiul din grajd. Atunci slobodnicul din nou a strigat să vină căci el nu poate sta aci zile întregi, având și aiurea de lucru. Nevenind totuș Onu Bum-

bului, slobodnicul îi strigă: »Vino, f...ți sufletul«. Cu sudălmi se apropie de tinda casei lui Onu Bumbul; atunci acesta ieși din grajd și-i zise slobodnicului: »Dute'n p...da mumă-ta, am eu bani și îndată ți-i dau«. Apoi merse în casă și, luând banii, ieși din casă. Atunci slobodnicul împingându-l dela spate cu o bătă îl împinse pe Onul Bumbului, care însă întorcându-se lovi pe slobodnic cu furca de lemn, ce o avea în mână, și nimerindu-i brațul, furca se rupse la acea lovitură.

4. După lovitură slobodnicul somat-a pe birăul satului să încarcereze pe făptuitor, și dacă l-a somat și forțat să-i prindă, pentruce birăul n'a făcut-o, n'au permis-o sătenii, ori nu s'a încumetat birăul să prindă pe vinovat?

Ad 4. Slobodnicul a pus pe masa birăului două poltoace (bani) ca să prindă pe Onu Bumbului și cu aceasta a plecat spre oraș la ponos. Birăul trimisese pe Onu Bumbului pe urma slobodnicului ca să-l ajungă până'n Zagra și să se 'mpace cu el. Dar Onu Bumbului n'a mers. Așa slobodnicul ridică acuză în Bistrița, iar când îndată după aceea merse din Găureni la Bistrița cu contribuții un sătean cu nmele Grigore a Timocii, perceptorul regesc îl încarcără pe acesta pentrucă n'a fost deținut vinovatul. Birăul sătesc în credința că săteanul a fost arestat în Bistrița pentru contribuția, a plecat însuși la oraș. Sosind acolo, săteanul a fost eliberat, iar în locul lui a fost arestat birăul. Stând acesta în Bistrița în arest patru zile, în fine câțiva săteni l-au scos pe garanția lor, în forma aceea că pe vinovat cu toată siguranța îl vor duce la Bistrița. Sosind birăul acasă s'a plănuir cum să-l poată duce, și în fine l-au înduplecat pe Onul Bumbului ca să plece cu el la oraș cu binele fără de-a fi legat. Au și plecat și în Mocod au intrat la Macavei a Popii spre a-l întreba de sfat. Acesta le sfătui că Onul Bumbului în nici un chip să nu meargă la oraș, și nici nu va îngădui să-l ducă birăul, ci dacă are cineva a face cu el, să-l caute în vidic. Așa Onu Bumbului a întors acasă, iar birăul a raportat chestia perceptorului regesc. După aceea am auzit că Onul Bumbului s'a împăcat cu slobodnicul, pentru lovitură.

În 16 Aprilie 1760 am continuat cercetarea în satul Mititei din vidicul bistrițan.

Chestia era, că în Aprilie 1759 cu o săptămână înainte de Paștele ungurești, într-o Duminică, când împreună cu comisarul confruntător veniseră la Mititei doi soldați executori și slobodnicul ori vătășelul călăreț Dănilă Ciot din Mocod, comisarul, isprăvindu-și lucrul aci, plecă împreună cu soldații executori. Pe amintitul slobodnic Dănilă Ciot însă îl lăsă aci în Mititei. E întrebare acu că aci în Mititei pe acel Dănilă Ciot cine și într'a cui casă l-a bătut, din ce cauză, și câtă bătaie a căpătat?

Au răspuns: judele Costan a Nichiti, apoi Vasile Braic, Gri-gore Pop jurați și Iacob Lazar, Costan Fetinca, Dumitru Sacotă, Toader Oarză și soția lui: Melentia lui Pintelei, locuitori din Mititei.

Nota: Niciunul dintre acești locuitori n'a văzut întreg incidentul, ci unul depune despre una, altul despre alta, și povestesc și raportează în general următoarele:

În acel timp a venit aci comisarul Johann Pfingstgräf cu doi soldați executori, iar a doua zi sosi și slobodnicul Dănilă Ciot (căci comisarul îi luase calul). După ce comisarul își isprăvi aci lucrurile, plecă împreună cu soldații executori, iar pe Dănilă Ciot îl lasă în urmă, nu știm cu ce ordin. Dănilă Ciot a beut apoi aci în sat rachiul la săteanul Dumitru Sacotă, apoi a mers la casa lui Iacob Oleșău și bând și acolo bere și rachiul s'a îmbătat. Plecând de aci călare, dela casa lui Toader Oarză l-a văzut *preotul nostru Popa Partenie* și la chemarea popii Ciot Dănilă a coborât de pe cal și a intrat în casă. Acolo a aflat pe Toader Oțel, pe care după cum auzisem, îl bătuseră în Zagra Dănilă Ciot și soția lui. Astfel dând Dănilă Ciot de omul ce era mănios pe el, și ambii fiind beți, Dănilă Ciot începu a-i adresa lui Toader Oțel vorbe necuviincioase și scârnave. Acesta, ca omul beat, i-a răspuns cu asemenea vorbe, din cari apoi certându-se, Toader Oțel l-a apucat de păr pe Dănilă Ciot, iar acesta pe Oțel, și așa s'au înghățat bine, dar vărsare de sânge n'a fost. În fine Toader Oarza, în casa căruia și la rachiul căruia s'a întâmplat bătaia, aruncându-se între cei încăierăți, i-a despărțit. Lucrul acesta și Toader Oarza l-a întărit, cu depunere și sigil, că s'a întâmplat de fapt așa.

Isprăvind cercetările în înțelesul descrierii faptelor și conform ordinului guberniului, cu întrebări și răspunsuri, am redijat acest raport »bona fide« semnându-l și provăzându-l cu sigilul nostru în anul, ziua și locurile amintite.

Jánosi Péter și Fogarasi István, asesorii județului Dobâca.

*

În ședința dela 19 Aprilie magistratul redijază un act de acuză în care împărtășește guberniului că și după publicarea »deliberat«-ului renitența continuă în districtul valah. Tot atunci se adresează și către »supremos officiales nationis saxonicalis« cu rugarea să-i stea în ajutor, căci dimpotrivă se poate naște un prejudiciu pentru întreagă națiunea săsească.

Aflând în 21 Apr. că *unii dintre Valahii revoltanți ai districtului din nou au plecat la Viena*, la curtea împărătească, iar de

altă parte rezervându-și cu ocazia publicării »deliberat«-ului dreptul de apel »ad Aulam«; magistratul hotărăște să fie rugat secretarul gub. Sam. Brukenthal, care tocmai se afla la Viena, ca să angajeze pe seama orașului un agent destoinic pentru purtarea procesului cu Valahii. Totodată Bruckenthal să intervină în chestia fântânilor de saramură din district, și să câștige amânarea încasării contribuțiilor vechi, ori chiar radiarea acestor.

Delegații Românilor districtuali într'adevăr și plecaseră la Viena, iar trecând ca de obicei prin Sighet, aci vicecomitele Mihail Balea de leud în 21 Apr. îi provăzu cu pașaport și scrisoare de recomandatie, extrădate pe numele lui *Ștefan Cute și a lui Ieremia Bucșa*.

În săptămânile următoare continuau în district hărțuielile despre cari în mare parte rapoarta orașului patentatului denunțator Maxim Gălan din Năsăud. Apoi se înțețiau *bejenii*¹⁾ la Moldova, cari îi făceau mari griji magistratului și erau urmărite și sancționate în modul cel mai barbar.

În 23 Apr. comisarul Johann Kleinmann părea pe judele din Salva că nu i-a plătit diurna când aduna în sat restanțele contribuțiilor. Judele zicea că sătenii i-au interzis să plătească întreținere comisarilor, iar la afirmarea lui Iacob Pavelea, prezent la acea harță, i-se confiscă acestui calul, până va fi plătit comisarul.

În 8 Iulie raporta morarul Nechita Moldovan dela moara orășenească din Nușfalău că Dumineca trecută Maței a Cosmi și Pinte Stupar au ridicat din lada morii 80 cub. cereale *împărțindu-le între sătenii* cari fuseseră încarcerati în Posmuș și între Tudor a Cosmi, Savul Vermişan, Ieremie a Rus Todor, Rus Mihai și Georgiță Meșter. Iar în 12 Iulie tot acel morar raporta următoarele: Ieri au venit la moară Marcu Bărăriții, Pinte Stuparu, Ilieș a Spătăriții și Popa Timochii împreună cu ceilalți locuitori cu excepția judelui Tănase a lui Gavril Roiban, Blaga Istrățuț, Lupu a Coacăză și Todor Spătar, au rupt peceteile de pe lada vămii și cerealele le-au împărțit între săteni, cu excepția unei părți pe care *au dus-o în biserică* și a alteia care-i compete morarului. Dup'aceea Marcu Bărăriții a cerut să i-se extrădea toate uneltele morii, iar morarului i-a comunicat porunca protopopului ca să

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 16 p. 55—88.

plece dela moară căci va fi instituit un alt morar. În ziua următoare 13 Iulie sosi în Nuşfalău *ordinul protopopului*, scris în numele întregului district valah, ca primăria satului să vândă cerealele aflătoare în lada morii şi cu banii obţinuţi să răfuiască datoria la »fişpan« şi amenda dictată de comitat, deoarece districtualii ceilalţi nu mai vreau să contribue cu niciun ban la datoriile contractate, plătind până acum prea destul pentru aceste.

În scrisoarea dela 12 Iulie magistratul îi împărtăşeşte primarului Klein, că decimatorul din Lechinţa »conspiră cu Valahii, deci ar trebui să i-se înfrâneze limba«.

În 13 Iulie raportează Ion Popelea din Rodna că au venit la el sătenii Petru Croitor, Ion Filipoi, Istrati Filipoi, Ion Pioraş şi Gavril Bindea, şi au cerut să le plătească 48 cr. cota sa pentru cheltuelile delegaţilor la Viena. Au luat dela el zălog până ce va plăti.

În 15 Iulie magistratul ordonă strict judeţilor să i-se raporteze imediat dacă vr'un districtual valah are de gând să fugă din provincie; dela aceştia să nu cuteze nimeni a cumpăra vr'o moşie.

Fiind tot încordate raporturile dintre oraş şi districtul românesc nu e de mirare că din nou erau pusă la discuţie atât preţinsele drepturi ale oraşului asupra acelu district cât şi condiţia Românilor districtuali. Astfel contele Gavril Bethlen, prezidentul comisiei diriguitoare, în numele împărătesei Maria Terezia, scria în 17 Iulie guvernului transilvan să ordone ca până în Septemvrie să fie prezentate toate documentele în chestia de controversă, atât din partea oraşenilor bistriţeni cât şi a districtualilor români.¹⁾

În jumătatea a doua a lunii Iulie se întâmplă cazul grav şi misterios că împreună cu un grup de bejenari *plecă la Moldova chiar şi protopopul Anton din Năsăud*. Despre această se scrisese dealtă dată,²⁾ rămâne acum de notat, că atât despre intenţiile şi legăturile numitului protopop cât şi despre alte evenimente din district — maicuseamă în raport cu Ştefan Cute — îl informa în acel timp cu deamănuntul pe magistrat des amintitul spion Maxim Gălan din Năsăud. Acesta denunţa că *Cute iarăşi umblă pe apa Telciului şi adună bani pentru delegaţia la Viena*, apoi că a atâţat

¹⁾ V. »Arhih. Som.« Nr. 13 p. 349.

²⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 16 p. 71—74 şi 78—79; apoi Nr. 20 p. 362—363

pe oameni să-i spargă casa lui Gălan și să-l scoată din sat. Iar în 23 Iulie, după ce pâria pe protopop, pe popa Mitru și pe Macavei a Popii din Mocod, adauga următoarele:

Că ei de mine nu se feresc oamenii, că eu le știu toate; numai mă rog să nu mă vestiți pe mine Măriilor Voastre, pentru aceasta la nime. Și ce va trebui Măriilor Voastre numai ce prin scrisoare rumânească să-mi trimiteți cuvinte. Și mă rog Mării Tale să faci Măria Ta bine și să-mi trimiți puținel praf să mă pot arăta și eu la Măria Ta cu ceva vânat, și puținel șiret (alice). Dară pe Protopop știu bine că nu am al mai vedea. Apoi mă și rog de-ți putea pune mâna pe Iuon a lui Lazure Cioti și pe Iacob a Floroaii și pe frates'o Iuon, că acum iară se găta Iuon să meargă la Sibiu. Că eu aș vini tocmai cu capu meu, și mă tem că tot sunteți supărați Măriilor Voastre pe mine. Numai ce'mi mai trimite acum puțină scrisoare să văd voia Mării Tale și apoi oi vini pe cuvântul Mării Tale și pe credință. A Mării Tale mai mic și plecat eu Maxim Gălan din Nesout. Și tot dela noi sunt acești oameni care sunt scriși mai sus. Că eu doresc să mă văd în casa Mării Tale. 1760 Iulie 23.

În 1 August raportează Nechita Moldovan din Nușfalău că în 25 Iulie a venit din Năsăud un valah Grigore cu porunca protopopului să-i ducă cele 50 mierțe cereale promise acestui pentru serviciile sale prestate în cauzele de proces ale districtului. Deoarece 40 mierțe se vânduseră, Grigore primi 10 mierțe cu care plecă noaptea.

În ședința dela 4 August magistratul discută și hotărăște privitor la următoarele chestii: a) Fișpanul grof Teleki și baronul Korda trimit scrisori în privința Valahilor din Dumitrița, încarcerați în Posmuș și Băița. Despre aceștia însă magistratul, fiind informat de către inspectorii plăieșilor că vreau să fugă la Moldova, nu răspunde conșilor până ce va primi raporturi detaliate despre intențiile Valahilor prizonieri. b) Se statorește că la caz când oameni din districtul valah se mută pe moșii nobiliare, pământurile acelor să se dea în administrarea prietenilor, cari la eventuală întoarcere a celor mutați, au să le restituie. c) Executorii sosiți în oraș pentru încassarea vechilor restanțe, să fie expediați în districtul valah, unde să se facă publicațiile că sătenii au să plătească dijele, »vamsug«-ul¹⁾ și din fiecare casă au să aducă răvașele la oraș. d) Să se facă preparativele necesare la varnițele din Rodna. e) Să citește ordinul guberniului privitor la încassarea »salgamal«-ului²⁾,

1) Taxa pentru pășunatul pe munți.

2) Taxele pentru întreținerea soldaților.

despre care perceptorul Hennrich raportează că n'a putut să se încasseze fiind »dominiul« (Valea Rodnei) aproape evacuat. f) Se se expedieze guberniului raportul lui Gălan privitor la Protopopul, raport adresat inspectorului departinței.

În 9 Aug. denunță Maxim Gălan că Protopopul din Năsăud înainte de plecarea sa la Moldova a încasat cu forța bani din satele districtului valah, extorcând (ausgepresst) astfel după calitatea satului câte 10, 12, 15 și 16 fiorini, sub pretextul că i-ar aduna pe seama cancelariștilor. Față cu satele cari nu i-au adus banii la termenul fixat a procedat așa, că pe sătenii cari voiau să plece la Dej după sare *îi oprea cu străji în Năsăud*, și nu-i lăsa să-și continue drumul până ce nu răfuiau suma repartizată pe satul lor. Mai mult au suferit din cauza aceasta satele cercului din sus. Din banii adunați pe calea aceasta a dat ceva cancelariștilor, iar restul — împreună cu banii săi proprii — l-a pus în păstrare într'o ladă (Kiste). La plecare a luat toți banii la sine și a încuiat lada, așa că tatăl său scurt după aceea voind să scoată pentru trebuințele casei ceva bani din ladă și negăsind cheile, a fost nevoit să deschidă lada cu forța, însă în ea nu era niciun crucer. Tot denunțătorul Gălan mai raportează că un plăieș din Bârgău sosit înainte cu câteva zile din Moldova, a spus *că a văzut pe Protopopul în Dorna* și a și vorbit cu el. În 20 Aug. Gălan părăsește din nou pe Popa Mitru, apoi mai scrie și altele magistratului.¹⁾

Spre a împiedeca proceduri arbitrare, guberniul adresează în 21 Aug. magistratului ordinul, că orice cauze criminale, înainte de executarea pedepsei, să fie raportate curții. Tot în acea zi magistratul ordonă ca satele Maieru, Rodna și Sângeorzul să plătească pânea pentru soldații detașați la Rodna, pentru cari conform ordinului gub. dela 16 Sept. Rodna era obligată să mai furnizeze iarna 18 stânjeni lemne și 78 funți lumânări, iar vara 6 stânjeni lemne.

Inspectorul departinței raportează în 3 Sept. că la somația sa adresată sătenilor din Sântioana să plătească dijele, aceștia răspunseră că nici într'un chip nu sunt aplecați să plătească ceva înainte de ce se va ținea »der Gerichtstag«; altfel le-a interzis

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 20 p. 363—364.

plata și Ștefan Nimigean, adaugând »că vor vedea ce vor păți ceice țin cu Sașii«.

În 9 Sept. cele 23 comune ale districtului valah adresează guvernului o petiție în care îl roagă să avertizeze pe magistrat, ca acesta să înceteze cu persecuțiile și nelegiuirile față cu Românii vidicani.¹⁾

În 17 Sept. spionul Gălan iarăș face denunțuri despre noul primar nășăudea: Simion Caprău, despre Popa Mitru și săteanul Todor Granciu.²⁾

În 19 Sept. sătenii ilveni Ion a lui Precup și Vârtolomei Zăgrean prezintă magistratului un ordin gubernial d. d. 10 Dec. 1759, iar la întrebarea acestui că unde a stat acel ordin atât timp Ilvenii răspund, că Ștefan Cute adusese iarna trecută ordinul din Sibiu, iar înainte de plecarea sa la Viena îl predete curatorului bisericesc Vasile, care îi însărcină să-l înmăneze magistratului.

În 22 Sept. expeditorul ungar Ladislau Kereső prezintă o scrisoare a fibirăului Mara Laszló împreună cu un ordin gubernial adresat acestui, ca împreună cu vicespanul George Nemeș din comitatul Solnocul interior și cu percepatorul Mich. Hennrich din Bistrița să meargă în districtul valah și să someze pe săteni să plătească supracotă (die Additaments) la taxa libertăților precum și »șalgamal«-ul; totodată să informeze pe guvernul dacă nucumva districtualii sunt împovărați cu *impozite inadmisibile* (mit ungebührlichen Impoenen agraviret). Fibirăul scrie că are de gând să plece Joia proximă la Mocod, unde să fie chemați câțiva bătrâni din fiecare sat districtual. Inspectorul depertinenței să facă publicațiile necesare. În 26 Sept. raportează percepatorul Hennrich că Valahii districtuali, cari se sfătuiseră lung timp în Mocod, refuză categoric să presteze »șalgamal«-ul și »supradirte taxam capitis«, deși delegații comitatensi i-au avertizat în tot felul. În sfârșit Ieremie Bucșa a declarat în numele vidicanilor acestea: Ei știu despre acest impozit (Umschlag), și că Ex. Sa Bethlen Gábor l-a adus din Viena; însă guvernatorul le poruncise să nu mai plătească nimic afară de contribuția regală. Cu toate acestea informându-se sătenii prin delegații lor în Sibiu în chestia aceasta,

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 13 p. 350.

²⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 20 p. 364—366.

sunt gata să plătească »additamentum taxae capitis libertinorum« pentru anul 1761, dar nicidecum pentru 1760 și anii premergători.

În ziua de 26 Sept. magistratul confirmă pentru 1760—61 pe următorii județi comunali: Scridon a Tomi, Mocod; Grigore a Popii, Mititei; Tănase Boșota, Runc; Ion Lehaci, Zagra; Ștefan Varga, Poieni; Alexa Bobola, Găureni; Ursul a Ion, Suplai; Nicolae Damian, Bichigiu; Ion Barte, Telciu; Vasile a Georgi, Hordour, Partene a Titieni, Salva; Simion Caprău, Năsăud; Lupul Ciuți, Rebrîșoara; Ion a Gavril Crăciun, Rebra mare; Simion a Lazar Vărarea; Grigore Marcului, Ilva; Maței a Popii, Leșu; Oanea Nicolae, Sângeorz; Andreas Todt, Rodna; Simiom Flore, Sântioana; Pentru Feldru se confirmă ca primar slobodnicul Todor Zdrobău, căci la votarea pentru Valahul trimis la oraș n'au fost prezenți toți sătenii, apoi s'au mai constatat și unele cazuri de mituire. În Nușfalău aleseră unii săteni pe Cotoc Ursul, cu care însă majoritatea nu era muțămită. De aceea se hotărăște ca Marța viitoare să trimită satul pe 3 Valahi mai destoinici dintre cari să fie confirmat viitorul județ. Județii pun în modul îndatinat mâinile pe păr-călabul Daniil Güttsch și rostesc astfel jurământul. După acestea noii județi sunt aspru avertizați să comunice inspectorului depertinenței pe refugiații în Moldova.

Tot în acea zi haiducii orășenești și servitorul primarului Bistriții înaintează magistratului următoarea petiție: Se știe că haiducul (paznicul) de țarină a primit până acum dela fiecare județ »sub titulo discretionis« câte 34 cr. iar slobodnicul câte 48 cr. Noii județi însă nu vreau că considere vechiul obicei, deci personalul de serviciu roagă să-și capete partea cuvenită. Rezoluție: Noii județi să mărturisească cât au pimit mai'nainte haiducii și slobodnicii »sub titulo discretionis« și inspectorul depertinenței să adune banii cuveniți și să-i păstreze la sine până va fi examinat și constatat vechiul uz, când apoi se va dispune în consecință.

În 1 Octomvrie cunoscutul Gălan denunță din nou pe primarul Caprău din Năsăud, pe Popa Tănăsie și pe alți săteni¹⁾.

Primarul orașului împărtășește magistratului că Valahii din Nușfalău *au luat cu forța în administrarea lor moara* de acolo a

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 20 p. 366—368.

oraşului, sub pretextul că numai așa vor putea plăti sătenii arestanți în Posmuș datorită ce o au la contele Teleki Pál.

Notarul magistratului raportează că Feldrihanii sunt într'atât de nemulțamiți cu primarul lor Todor Zdrobău, instituit de magistrat, încât Dumineca trecută — când oamenii ieșiau din biserică și noul primar chiar intenționa să publice satului unele dispoziții în modul îndatinat — faimosul (der berüchtigte) *Ștefan Cute în fața întregului sat îl bătu pe Zdrobău* cu băta până la sânge și ordonă să nu fie recunoscut ca primar. Chiar atunci intră în ședință un popă din Feldru și în numele satului roagă pe magistrat să institue pe altul ca județ în locul lui Zdrobău, care e tânăr, inexpert, nu se pricepe la răvașe, și fiind foarte sărman satul nu s'ar putea despăgubi în cazul unei eventuale greșeli la administrarea contribuțiilor. I-se amintește popii incidentul de Duminică, pe care (Thorheit) nici popa nu-l aprobă. Primarul oraşului pune întrebarea că ce răspuns să i se dea popii, deoarece Zdrobău a fost numit și jurat în toată forma. Rezoluție: Sâmbăta viitoare să vină bătrânii satului la oraș și cu ei încă doi pe cari satul îi află corespunzători, precum și Todor Zdrobău. Aceasta i se comunică popii care este demis. Altfel, inspectorul depertinenței să sfătuească pe Zdrobău, că stând astfel lucrurile, mai bine să renunțe și să servească mai departe ca slobodnic.

Tot atunci Nușfălenii roagă să fie confirmat ca jude Ursul Cotoc. Deoarece în Feldru s'a sfârșit atât de rău chestia judei, magistratul hotărăște ca Ursul Cotoc să fie deci județ în Nușfalău, însă cu următoarele condiții: să nu promoveze renitența distric-tualilor, să grijască de venitele morii ca să nu fie înstrăinate, iar satul să restituie oraşului pagubele de până acum. Toate aceste i se comunică în mod accentuat, iar Cotoc promite să facă tot posibilul. Tot cu această ocazie raportează inspectorul depertinenței că un Valah și-a clădit o casă în câmp, deși avea una și în satul Nușfalău. I se impune noului jude să *dădâme casa din câmp a omului* și în viitor să nu mai cuteze nimeni a lucra astfel, fără știrea magistratului. Unul dintre Nușfăleni, care a stat prins în Posmuș fiind nevinovat și a avut multe cheltueli pân'ce a fost liberat, roagă să i se restituie pagubele suferite. I se spune că în baza procesului verbal dresat de oficianții comitatensi și aprobat

de guberniu, are dreptul să ceară dela adevărații vinovați despăgubire pentru cheltuelile avute, pierdere de timp, batjocură etc.

În ședința din 3 Oct. a magistratului se citește ordinul guberniului d. d. 16 Sept., prin care conform rescriptului preanalt, se poruncește ca Nușfălenii încarcerați în Posmuși să fie demiși cu garanție, iar punctele cunoscutului »deliberat« să nu fie executate până ce nu se vor expedia toate actele în chestie la curte. Actele se află la oficianții comitatului Dobâca, iar sentința încă în Iulie se trimisese la Năsăud (scris: Naszszal).

Apoi se citește alt ordin gubernial d. d. 16 Sept. împreună cu un decret regal, în care Majestatea Sa cere în copii autentice documentele pe cari își bazează Bistrițenii »jus ratione 23 pagorum in districto valahico existentium« spre a se decide »oraculo Majestatico«. Totodată Mai. Sa ordonă ca locuitorii amintitului district să fie așa tratați, precum au fost găsiți »tempore manipulationis«, și să presteze toate în comun cu districtul săsesc, după cum ordonase comisia reg. instituită »debitorum delendorum fine«. Se decide ca documentele cerute imediat să fie expediate prin guberniu curții din Viena.

Se prezintă sătenii Ion Godin și Zaharie a Dubri din Feldru și roagă pe magistrat să se milostivească de a numi în locul lui Zdrobău ca jude pe prezentul Todor Truț, conform voinței întregului sat. Zdrobău e foarte sărac și dacă ar păți ceva la administrarea impozitelor, atunci satul n'ar avea dela cine să fie despăgubit. Insuși Zdrobău, care încă e față, roagă să fie demis din slujbă, deoarece vede că nu poate să convină (auskommen) cu sătenii, și mai ales cu Ștefan Cute, care numai de curând în fața bisericii și a întregului sat l-a tratat în modul cel mai crudel (grausam) cu lovituri, iar acasă i-a insultat atât pe el, cât și pe soția și copiii săi. Rezoluție: După ce Feldrihanii sunt infrunțați pentru purtarea lor crudelă, deși aceia se scuză că n'au dat ajutor lui Ștefan, și după ce Zdrobău benevole renunță la postul de jude, iar perceptorul reg. încă insistă ca să nu se amâne confruntarea din cauza judeului; magistratul hotărăște ca Todor Truț să fie noul jude, cu condiția să-și poarte slujba cu omenie (redlich), să execute poruncile »stăpânilor« (Herrschaft) și să administreze în regulă contribuțiile, căci dimpotrivă va purta toate pagubele.

Pentru revizuirea documentelor »dem Publico zum Besten gereichender und vorhandenen« în cauza procesului cu districtul valah, conform hotărîrii din 6 Oct. se desemnează senatorii Georg Gunesch, Ioach. Bedeus și unul dintre notari. Deoarece munca aceasta are să dureze câteva zile, pe Bedeus va avea să-l înlocuiască mai apoi senatorul Paul Carl Klein a Straussenburg.

Rodnenii roagă în 13 Oct. să i se interzică crainicului din Ilva mare de-a pertracta și rezolvi cauze judiciare. Rezoluție: Crai-nicul să nu mai fie numit jude, ci »Burger«, și va putea dicta pedepse în bani numai pînă la 50 cr., de aci în sus se poate pronunța sentința numai în Rodna.

Năsăudenii încă cer în 18 Oct. alt jude. Rezoluție: »Ex rationibus în supplica allegatis« să fie propuși alți doi candidați, dintre cari magistratul va confirma pe unul.

Haiducul Lupul se roagă în numele celorlalți haiduci să li se 'mpartă »discreția« primită dela județii districtului valah.

Sașii din Iad încredințați cu incassarea impozitelor pe Ilva nu voesc să meargă acolo zicînd că să probeze a face aceasta cui îi trebuie bani, căci ei nu se vor expune ca să li-se dărîme casele. De altă parte magistratul în 25 Oct. interzice primarului și încă altor doi săteni sași din Iad să dărîme casele Valahilor »pe cari aceștia le-au clădit lângă apa Ilvei pe hotarul săsesc«. După ce Iedenii dau explicația că au înțeles numai casele ce se vor clădi din nou, magistratul decide să nu se mai permită clădirea de case nouă, iar cele vechi să fie lăsate în pace.

În 27 Oct. scrie cărciumarul orășenesc Peter Roth din Rodna că Ștefan Nimigeanu (Cute) din Feldru intenționează să-l alunge din cărciumă. Roagă pe magistrat să întreprindă toți pașii necesari *ca numitul Ștefan să fie deținut* (handfest zu machen).

Conform unei scrisori a comisiei diriguitoare adresată perceptorului reg. Hennrich, Valahii districtuali au să rămână »în eo statu« în care au fost »tempore manipulationis«. Pe titlul de »interes« să nu se incasseze dela Valahi nimic pînă ce nu se va dovedi pentru scopul acesta »insuficiența fondurilor domestice alo-diale«. Impozitul »salgamał« au însă să-l plătească districtualii ca și ceilalți contribuabili din țară. Tot în chestia diverselor impozite primește perceptorul Hennrich în 31 Oct. dela amintita comisie o

scrisoare în care se observă că »sub titulo necessitatum pagensium« s'a repartizat pe satele valahe o contribuție mai mare decât era admisibil, și aceasta de sigur numai spre »commodo et utilitate« a oficianților.

În 3 Noemvrie cere Sam. Bruckenthal documentele privitoare la chestia Valahilor și le promite Bistrițenilor ajutor în cauză.

În 4 Nov. raportează vătășelul Lupu Hordoan că în 2 c. Ion Floroae din Năsăud și Lazar Vărărean din Rebrișoara au venit la Sântioana și le-au arătat sătenilor, cari tocmai ieșiau din bise-rică, o scrisoare mare cu pecete regală, zicând: »Aceasta e dreptatea noastră, primarul Bistriții încă a primit așa una și e citat la Viena împreună cu noi districtualii. Deaceea fiecare casă are să dea câte 8 groșițe pentru cheltuiala drumului, căci *din fiecare sat al districtului trebuie să plece câte un delegat la Viena*, și afară de aceia încă 7 la Sibiu. Cei doi trimiși au și încasat în Sântioana 30 fl«.

Fibirăul Ladislau Mara le scrie în 5 Nov. Bistrițenilor că el primise dela guvernium ordinul să publice în districtul valah și să avertizeze pe Valahi, că au de plătit impozitul »salgamal«. Făcând el înc'odată întrebare la guvernium în această chestie, n'a primit niciun răspuns, deci crede că nu mai e nevoie de nicio publicație. — La primirea scrisorii lui Mara, magistratul imediat îi răspunde aceluia că deși n'a primit răspunsul guberniului, totuș ar fi necesar să se conformeze ordinului anterior, deci Mara să dispună când să-l aștepte căruța în Budac, căci — adaugă înc'odată magistratul — nu s'a auzit să se fi retractat amintitul ordin. Totodată să i-se scrie și guberniului că deoparte orașul primește ordine conform căror n'ar fi să se scoată din districtul valah impozitul pe cap, dealtăparte însă »salgamal«-ul are să se măsoare după impozitul pe cap.

Părcălabul Gütsch garantase pentru 111 fl. Rh. contribuții de plătit din partea judeului din Rebrișoara. Expirând termenul, perceptorul Hennrich cere execuție.

În 6 Nov. magistratul discută asupra documentelor de înaintat în chestia districtului valah renitent. Primarul pune întrebarea: dacă ar fi să se copieze și trimită curții privilegiile, mai ales cele conferite de regele Vladislau, în 1494, indicate în »nota Rhormania« și expediate înc'odată mai 'nainte cancelariei curții, im-

preună cu transcrierile altor privilegii ca cele ale »incorporationis« și »cultura auri fodinarum«; ori doar să se expedieze numai documentele scoase de Gütsch, așa numitele »statutionales«. Magistratul hotărăște că atât curții cât și guberniului și lui Bruckenthal să li se trimită numai actele cari privesc »die Donation und Statution«, căci și Bruckenthal le cere numai pe aceste.

Fibirăul Mara împărtășește în 10 Nov. magistratului că a fost în Mocod, dar a vorbit numai cu 5 Valahi, cari la întrebările lui n'au răspuns aproape nimic. În sfârșit aceștia se plânseră că *executorii de dare le trag oamenilor și pielea*; chiar dacă parcurg într'o zi 10 sate, totuși dela fiecare sat pretind câte 18 fl. S'au plâns mai mult împotriva comisarilor Schneider, Gütsch și Bressler. Deci neputând isprăvi ceva mai de seamă, i-a citat pe Valahi din nou pentru ziua de 14 c. când și orașul să trimită pe cineva la fața locului. Să i se scrie lui Mara că slobodnicii n'au putut fi față în Mocod.

Dintr'o notă a primarului Klein aflăm că spionul Gălan din Năsăud adresase celui cu data 11 Nov. o scrisoare în care îi comunică următoarele: Îți raportează Măriei Tale că Ștefan Feldrihan (Cute) înainte cu două săptămâni iarăș a fost — și încă singur — la noi, ceea ce am voit să și anunț numaidecât printr'un om de încredere, în scris. Acel om a și așteptat într'adevăr până la 2 ore cu scrisoarea mea în anticameră (Vorhaus, la primar în Bistrița), iar când s'a aflat că cine e și de cine e trimis, nu i s'a permis să intre la Măria Ta. Acum numitul Ștefan iarăș e în jos pe apa Telciului, unde adună bani pentru *intenționata sa călătorie la Viena*, și amenință pe oameni că de va cuteza careva dintre ei să pășească în fața judecătoriei din oraș, celui imediat să-i dărime casa, să i-o încarce pe care și s'o arunce pe apă. Ași fi venit de mult la Maria Ta, dacă nu m'ași teme de această soartă, căci Ștefan m'a tras la răspundere (zur Rede gesetzet) înaintea districtului: că pentru ce am fost în oraș? Am răspuns că deși am fost acolo, n'am pârât (verklaget) pe nimeni. Acum Ștefan a poruncit apriat (ausdrücklich) sătenilor noștri, că de voi cuteza să mai merg înlăuntru (la oraș), momentan să-mi dărime casa și să mă alunge din sat. Spune că așa a poruncit atât Excel. Sa guvernatorul cât și Dl Director.

Deoarece în 14 c. fibirăul Mara trebuie să fie în Mocod, iar în rândul trecut nu fusese expediat acolo nimeni din partea magistratului, acesta hotărăște în 12 Nov. să delege pe senatorul Georg Decani ca să plece la Mocod și să ducă cu sine și tabelele de control. În ziua următoare, în 14, vine vătășelul Binder călare cu vestea că Ladislau Mara nu e în Mocod, deci întreabă Decani dacă ar fi consult să plece acolo. Magistratul decide că Decani să plece negreșit și să aștepte pa Mara acolo, deoarece și districtul valah e convocat. În 17 Nov. întoarce în sfârșit delegatul Decani din Mocod și raportează că Valahii districtuali refuză să plătească »salgamał«-ul, dovedind din nou renitența lor neînfrănată, despre ceea ce altfel va raporta și fibirăul Mara.

Directorul cauzelor fiscale le scrie Bistrițenilor despre plânsoarea Valahilor districtuali că Sașii nu voesc să se conformeze ordinelor guberniale; iar în 18 Nov. îi trimite magistratului suplica unor Valahi din comitate precum și ordinul său ca acelor Valahi să li se acorde locuri de casă în districtul valah. Tot în aceasta chestie scrie și protonotarul Anton Domokos, accentuând »jus perpetuum der Sachsen in fundo regio«.

Între Rodneni și Ilvanii Mari în continuu se iveau cauze de ceartă, și ca să se vadă ingerința magistratului în afacerile sătenilor districtuali, notăm aci următorul caz: În ședința din 18 Nov. magistratul cetește rugarea Rodnenilor ca crainicul din Ilva Mare să nu fie numit dintre sătenii ilvani. Dimpotrivă Ilvanii se roagă ca crainicul să fie om de al lor. Magistratul e de părere să rămână pe lângă hotărîrea anterioară, adică crainicul să fie ilvan, dar să i se reducă (einschränken) atribuțiile. Deoarece inspectorul departinței însă propune să fie ascultate ambele partide, se procede în felul acesta: Chemați în fața magistratului, Rodnenii susțin »pro jurisdictione et pretensione sua« că de când Ilvanii au crainic, ei nu promovează serviciul domnesc (Herren Dienst). Ilvanii la rândul lor amintesc »excesele crudele« pe cari le-au săvârșit Rodnenii față cu ei, ceea ce a îndemnat pe magistrat se je desemneze om, care să încaseze contribuțiile și să le ducă la Rodna. Când veneau Rodnenii la execuții, le luau Ilvanilor sume mai mari de bani, așa sub perceptoratul lui Paul Carol Klein crainicii rocneni le luau 3 ori și mai mulți fiorini pe deasupra

»porției«. Li s'a și ordonat să restituie banii ilegal încasați, însă până acum n'au făcut-o. Rodnenii afirmă că, cu puține excepții, li s'au restituit acei bani, iar alți bani nu s'au încasat dela Ilvani afară de câte 15 den. pentru câte un jurat cu ocazia certelor de hotar. Magistratul somează partidele să se învoească între sine și până mâne dimineața să găsească o modalitate ca nici jurisdicția Rodnenilor, dar nici interesele Ilvanilor să nu fie păgubite. În 19 Nov. Rodnenii declară că permit Ilvanilor să aibă un jurat dintre ei, care împreună cu crainicul din Rodna să adune impozitele. Dacă îi vor da crainicului intertenția, e bine; dacă nu, crainicul își va lua cu sine mâncare în deseagă. Ilvanii și acum roagă să se păstreze vechiul obicei, căci Rodnenii iau de pe ei prea mari amende. În special Simion Boca se plânge că pentru orice schimb de proprietate Rodnenii le iau câte 3 monede à 17 cr., apoi pentru fiecare piatră de hotar plătesc câte 25 cr. Rodnenii afirmă că din bătrâni s'au luat pentru un »aldămaș« câte 3 mon. à 17 cr., dar fără știrea inspectorului depertinenței peste tot nu se face nicio schimbare în proprietatea de pământ. În sfârșit magistratul hotărăște conform părerii și propunerii Rodnenilor, cu amenințarea că oponenții și capii renitenți (Hauptträdelsführer) vor fi prinși și aduși în oraș.

În 19 Nov. după cetirea raportului lui Mara privitor la cele petrecute în Mocod, senatorul Gunesch informează pe magistrat că *Ștefan Nimigean a împiedecat pe slobodnici să adune impozite și i-a amenințat cu moarte*. Tot Gunesch observă că în districtul valah cancelariști din comitate fac interogatorii fără ca orașul să fie reprezentat prin un »regio ex parte nostri«, ceea ce violează privilegiile săsești.

Primarul raportează tot atunci, că Valahul din Nușfalău care îi făcuse neplăceri magistratului pentru casa sa și pârise afacerea chiar și instanțelor superioare, acum a fost escortat ca fost iobag a lui Kemény Gergely, împreună cu fiul său care la cererea lui Kemény deasemenea a fost extrădat.

În 24 Nov. se plânge inspectorul depertinenței că-i merge foarte greu cu alegerea slobodnicilor și »dacă ar purta sabie, ar avea mai mult curaj (mehr Mut fassen)« și ar și servi mai bucuros. Rezoluție: Atât vătășei călări cât și slobodnicii să poată purta armă, căci adesea duc cu sine scrisori importante și bani.

Tot amintitul inspector împărtăşeşte magistratului că perceptorul Hennrich alege pentru sine pe cei mai buni dintre slobodnici şi apoi nu le plăteşte leafa.

Se vede că părcălabul Gütsch, care garantase pentru restul de contribuţii plătibil de către sus amintitul primar din Rebrîşoara, era acum ameninţat să fie executat. Perceptorul nu-i da răgaz, afirmând că a garantat »de solvendo«, iar primarul susţine că el a răfuit toate contribuţiile şi nu înţelege cum de datorează o sumă aşa mare, căci n'a reţinut pentru sine nimic. Rezoluţie: Judele din Rebrîşoara e dator să plătească contribuţia restantă, dacă nu poate dovedi că el răfuisese datoria, care însă n'a fost înscrisă în catastife de către perceptor.

Slobodnicul Seni a Ursului raportează în 26 Nov. că a fost prezent la uciderea stupilor oraşului, şi e suspect că nu departe dela locul unde s'a scos mierea, înainte cu 14 zile el întâlnise pe Ştefan Nimigean din Feldru şi pe Ion Floroaii din Năsăud, amândoi într'un car. Tot acel slobodnic denunţă că Ştefan adună dijele de cereale care se mai găsesc pe la oameni; apoi mai adaugă că cu prilejul încasării impozitului reg. slobodnicul primeşte dela sătenii unei comune 6 cr., 1 font pâne şi 1 font carne pe zi; dacă însă merge pentru altceva în vr'un sat, nu capătă decât băţai.

Perceptorul Hennrich primeşte dela guvernium ordinul să ia imediat măsuri împotriva tăinuitorilor de impozite (celatores) din Telciu. Inspectorul depertinenţei recomandă să fie chemaţi şi interogaţi în oraş, iar rezultatul să se comunice guberniului.

În 1 Decembrie soseşte ordinul guberniului privitor la ciuma în Moldova; graniţele au să fie sever păzite de plăieşi. Locotenentul plăieşilor vrea să pedepsească însuşi pe contravenienţi, dar magistratul protestează afirmând că acel drept îi compete numai lui.

Perceptorului Hennrich i se comunică în 2 Dec. că judele din Rebrîşoara se prăpădeşte de frică în carcerul oraşului unde stă deţinut. Mai bine să fie liberat cu garanţie, căci altcum n'are să plătească dările restante. La observarea perceptorului că el să ţine de Gütsch, care poate garanta, magistratul accentuează erorile făcute în tabelele de dare. Hennrich răspunde că aceasta e treaba

comisarului de control, și nici acesta nu poate însemna în tabele ceea ce nu a fost răfuit. Magistratul replică perceptorului că judele are să încasseze încă mulți bani, în tabele nu s'au însemnat încă impozitele răfuite și cu atât mai puțin interesele, corijarea s'a amânat prea lung timp; deci fiind judele atât de înspăimântat, iar Gütsch nevinovat, ar fi mai bine să se libereze judele cu garanție, deoarece din cauza absentării comisarului de dare nu se poate constata situația precisă. În sfârșit perceptorul Hennrich acceptă propunerea magistratului.

Din Telciu primește magistratul în 10 Dec. știrea că amintiții »celatores« citați nu voesc să plece la oraș, de teamă că vor fi încarcerați. Perceptorul Hennrich spune că nu i-a supus jurământului, deoarece înșiși au mărturisit fapta, cu observarea că din pricina lor cassa regală nu are cine știe ce pagubă »chiar și dacă ar fi ei ai dracului«.

Guberniul dojenește în 13 Dec. pe magistrat, deoarece nici până acum nu i-a trimis copiile veritabile ale privilegiilor orașului și maicuseamă copia statutului din 1475.

Dintr'un protocol magistratual din 18 Dec. aflăm că *protopopul Năsăudului, care trecuse cu alți bejenari în Moldova*, acum întorcea acasă, după ce 7 săptămâni stătuse la carantina din munți.¹⁾

Tot în 18 Dec. se prezintă la magistrat *călugărul Todor Timandi*, sosit din Bârgău cu vestea că o comisie investigatoare cutreeră districtul valah. Călugărul aduce cu sine dela »*misionarul Gavril Grigore Maior prepozit în Blaj*«, o scrisoare, în care acesta cere salvconduct. Magistratul răspunde că nu poate extrăda niciun salvconduct, deoarece »între împrejurările actuale nici chiar el însuși nu se simte în siguranță«.

În 20 Dec. raportează slobodnicul Onul a lui Ignat din Rebrîșoara următoarele: Plecând el spre Năsăud cu scrisoarea magistratului adresată preotului valah Grigore Maior, a întâlnit pe Ștefan Cute care i-a strigat aspru: »Ești slobodnic? Nu ți-am spus să te lași de această slujbă? Îți spun de ultima dată că de mai ești în 8 zile slobodnic, atunci *las să-ți aprindă casa și să te omoare*. Nu ne mai trebuie slobodnici, nu-i mai suferim, iar magistratul n'are să ne mai poruncească«. Apoi și mai tare a strigat

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 16 p. 78—79.

Cute să-l lege, să-l bată și să-i ia tașca, căci numai așa se va lepăda de slobodnicie. Protopopul substituit încă a ținut cu Cute, și i-a zis să arunce tașca și să treacă pe partea celorlalți săteni, căci dimpotrivă va fi bătut. El însă nu s'a învoit, invocând pe magistrat și guberniul, după care l-au lăsat în pace. Toate acestea le-a împărtășit cu tânguire și preotului Grigore Maior, care însă i-a răspuns scurt, că *»n'a venit să se amestece în chestii lumești«*. În 21 Dec. confirmă cele raportate de Onul și slobodnicul Nicolae din Năsăud, accentuând în deosebi amenințările lui Cute.

Altminteri toți slobodnicii din solda orașului se plâng că sunt continuu urmăriți d. Cute și *»cei 40 pușcași cari îl însoțesc«*, fiind neîncetat somați să părăsească slujba orașului și să treacă pe partea tumultuanților districtuali.

1761

Mare teamă de Cute — Atacurile districtualilor — Iarăș o comisie Bethlen-iană — Sosirea generalului Buccov — Acuze și replici — Din memoriile lui Heydendorf — Inechitatea comisiei Bethlen-iane — Prinderea și încarcerarea lui Cute — Moara din Nușfalău — Goana după capii revoltanților

Evenimentele acestui an ne prevestesc că lupta de desrobire a Românilor noștri trebuia să se apropie de oarecare desnodământ. Pășirea hotărîtă a districtualilor într'atât exaspera pe Sașii bistrițeni, încât aceștia se dedau acum la acțiuni și măsuri și mai arbitrare și ilegale; iar de altăparte curtea din Viena începea să se convingă că aci nu mai putea fi vorbă de o împăciuire ori chiar de o suprimare a revoltei Valahilor vidicani. Atunci împărăteasa Maria Terezia cu cârmuitorii monarhiei avură inspirația norocoasă de-a curma cearta și diferendul dintre cele două partide neîmpăcate, prin înființarea graniței militare năsăudene. Românii ținutului nostru prin faptul acesta treceau în serviciul sever și oneros al statului, dar scăpau de robia îndurată timp d mai mulți secolii. Până la realizarea acestei transformări însă vidicul avea să treacă încă prin multe încercări.

Magistratul Bistriței intenționa acum să pună mâna pe conducătorii vidicanilor și în prima linie pe Ștefan Cute care era privit

de Sași ca autorul tuturor relelor. Ca dovadă despre aceasta pot servi însemnările protocolare ale ședințelor magistratului, din 2—7 Ianuarie, din cari aflăm următoarele:

Primarul raportează că deputații valahi au adus cu sine un ordin din Sibiu; apoi propune că fiind în continuă creștere renitența valahă, iar — cum se aude — *Ștefan Cute împreună cu 20 sofi* cutreeră districtul și adună restanțele dijmelor; să se expedieze guberniului un nou protest și să se expună cu această ocazie că cu execuțiile pentru dări ar fi mai bine să se însărcineze comandantul garnizoanei orașului, fiind el ca persoană militară mai acomodat spre acest scop.

Imediat să și cetește conceptul petiției de expeditat la Sibiu la adresa guvernatorului și a guberniului. Conținutul acelei este în rezumat următorul: La ordinul comisariatului suprem provincial în chestia încasării restanței vechi de 500 fl. Rh., operația execuții săvârșite de comandantul garnizoanei căpitanul Makray cu un caporal și 4 soldați a reușit în așa măsură, încât numai din cele două sate valahe Sântioana și Nușfalău s'au încassat până acum 433 fl. Rh. Amintim acest fapt numai pentru ca în guberniu să se convingă cum abundă banii restanțelor la Valahii vidicani renitenți, *la cari nu cutează să mai meargă comisarii și executorii orășenești*, fiind amenințați cu moarte. Deci ar fi consult să se facă execuțiile, maicuseamă ale restanțelor vechi, prin miliție care la renitenți ar afla ascultare și ar putea să promoveze și alte servicii publice. Mai raportăm guberniului că Ion a Florii din Năsăud, și Lazar Vărărean din Rebrișoara au mers în 2 Dec. a tr. la Sântioana și chiar când ieșiau Valahii din biserică le-au arătat acestor o scrisoare cu pecete mare zicând că în ea se găsește dreptul lor, iar copia scrisorii o are în mâni și birăul Bistriței, care ca și ei Valahii, e citat la Viena. Pentru cheltuelile expediției la Viena sunt repartizați pe fiecare cap câte 48 den. și susnumiții au și încassat în Sântioana 30 fl. Când începură să încasseze acești bani și în Nușfalău, iar dela o femeie cerură 9 groșițe, și aceasta le spuse că a plătit contribuții și n'are bani, susnumiții o apucară, o chinură și rupseră cămașa de pe ea. Corifeul rebel *Nimigeanu alias Ștefan Cute din Feldru, care până acum a umblat de vr'o trei ori în Viena*, cutează să spună poporului necioplit și prost că el i-a

câştigat pace şi absolvire dela orice serviciu ori contribuţie, cu excepţia dărilor regeşti. *Acela cutreeră vidicul îmbrăcat cu un dolman nemţesc şi cu o jiletcă, apoi armat şi însoţit de alţi oameni armaţi, dând ordine ca şi un ofiţer, apoi bătând şi ameninţând cu moarte pe ceice refuză ascultarea.* Pe cei 10 slobodnici din vidicul valah, încredinţaţi cu execuţiile contribuţionale şi cu efectuarea diverselor porunci, numitul Cute vrea să-i degradeze, îi persecută şi-i ameninţă cu băţai, moarte şi cu distrugerea caselor, dacă în timp de o săptămână nu vor renunţa la posturile lor şi vor continua să stea la dispoziţia Bistriţenilor. În 27 Dec. a. tr. se raportase că amintitul Ştefan Cute a ordonat la 40 oameni să prindă pe slobodnicii Nica Butaci şi Pinte Darie din Salva să-i despoaie de funcţia lor şi să-i determine a-i sluji lui Cute şi a trăi în înţelegere cu vidicanii. Pe unul însă nu l-au găsit acasă, iar celălalt, văzând intenţia oamenilor trimişi, a fugit; atunci aceştia au prins şi legat pe un al treilea slobodnic, pe Senie din Salva, şi atâta l-au chinuit, pân'ce a jurat că nu va mai asculta de magistrat, va renunţa la slobodnicie şi va duce de acum înainte scrisorile şi ordinele lui Cu'te, ori unde il vor trimite. De atunci acel slobodnic nici n'a mai venit la serviciu în oraş. Mai departe numitul Ştefan Cute îşi însuşeşte proprietăţi alodiale orăşeneşti cum a făcut cu stupina şi cu altele, despre cari relataserăm guvernului. De curând a pus mâna pe puţina dijmă a sârmanului oraş, iar vidicanilor, cari nu vreau s'o extrădea, le ia boii ori alte vite. Multe ar fi faptele necuviincioase ale celui om, dacă am îndrăzni să molestăm pe în. guvernium cu descrierea lor. De aceea ne repetăm rugarea ca guvernium să afle modul de-a împiedeca pe acel corifeu rebel şi pe ortacii săi dela comiterea faptelor scelerate cari păgubesc oraşul şi cauzează cheltueli şi prăpăd vidicanilor. Apoi Ex. Vstre să binevoiască a ordona căpitanului Mákrái să scoată cu execuţie, dacă nu mai mult, cel puţin atât ban dela renitenţi, ca să putem cumpăra 2031 1/2 cubuli de grâu cu cari datorăm de mult magaziei regeşti, căci poporul răsvrătit nu mai vrea să preseze nimic în contul restanţelor în cereale.

Tot în acele şedinţe din 3—7 Ian. primarul împărtăşeşte magistratului că s'a găsit *omul care se oferă să prindă pe Cute*, dacă va primi o răsplată bună. Deoarece Ştefan provoacă cea mai mare

neliniște în districtul valah, și împiedică serviciul înalt, încassarea dărilor etc., magistratul hotărăște să i-se permită respectivului om ca gratificație un galbin iar eventualului său ajutor un fiorin. Este chemat sasul Herzog, cărui i se spune că la caz de poate preda (liefern) în câteva zile pe Cute în mâinile magistratului, atunci primește remunerația de 1 galbin. Răzgândindu-se, Herzog observă că dacă o face aceasta, atunci nu-și mai poate arăta fața în acest finut, însă știe pe doi Valahi: Nica și Marian, căror le-ar prinde bine galbinul oferit. Chemat înaintea magistratului, slobodnicul Nica la întrebarea dacă ar fi în stare să prindă »bona modalitate« pe Cute, răspunde afirmativ, de va avea un soț bun: pe Marian. Li se promite înc'odată gratificația statorită și li se recomandă să opereze cu precauție și discreție.

Amintiții doi trădători însă nu putură să pună ușor mâna pe Cute, iar intenția meschină a Bistrițenilor fu deocămdată zădărnicită și prin următorul fapt: În nesfârșitele pâri expediate guberniului și curții, se vede că magistratul pomenise și de o eventuală încarcerare a lui Cute, căci pe neașteptate primi dela guberniu un decis d. d. 19 Ian. al cancelariei aulice Transilvane din Viena, în care aceasta comunică guberniului din Sibiu, că din scrisorile Bistrițenilor e informat despre »scleratul individ Cute«, pe care Valachii vidicului bistrițan în câteva rânduri l-au trimis la Viena, și care din nou atâță pe Valahii districtuali împotriva magistratului. Numitul seducător imediat ar putea fi prins și prin aceasta s'ar curma consecințele uneltirilor sale, însă, continuă decizia aulică, *fără încuviințarea și porunca Maiestății Sale împărătesei n'are nimeni voie să ia hotărîre în chestie*. Deci e necesar să se obțină permisie ca să poată fi prins, judecat și pedepsit acel impostor.

Alte întâmplări. În 3 Ian. raportează Nechita Cotului din Re-brișoara că preotul misionar *Grigore Maior* și însoțitorii săi le-au interzis oamenilor să-și îngrădească satul. Tot așa au făcut și în Năsăud, adăugând că la caz contrar vor aduce și grămădi ei paie pe garduri și le vor arde, dupăcum spune și slobodnicul Lazar.

Pârcălabul Georg Gunesch se plânge în 14 și 16 Ian. că la citare slobodnicii nu mai vin în oraș; au venit în fine trei, însă și aceștia spun că cu greu vor mai putea servi, căci se tem de Cute. Asemenea nu vin nici primarii din Nușfalău și Sântioana

cu restanțele de dări, tot de frică, căci Cute le-a luat jurământul.

În cursul lunei Ianuarie Românii iarăș ridicară plânsoare la guberniu pentru procedeul urmat de comisari și maicuseamă de Peter Theil, la încassarea dărilor. Petiția districtualilor o trimite guberniul în 29 Ian. magistratului, cu ordinul ca *să trateze altfel cu Valahii*, căci în modul acesta numai ațâță focul în loc de a-l mulcomi și numai înstrăinează pe oameni; poate aștepta dojana Mai. Sale; cere în fine raport »veritabil« detailat. Ordinul în original este următorul:

Sacrae Caes. etc. Nomine! Prudentes etc. incrementum! Az Oláh Districtusban levő 23 falubeli lakosok minémű hallattian terhelteésekről és Exactiokrol panasziottak légyen a Gubnak, panaszoknak itten külön mássából bővebben meg értheti kgytek, melyek ha úgy vadnak aminthogy hiteles Inquisitoriuokkal készek is azoknak válóságát megbizonyítani, úgy tapasztalja a Gubum nem hogy kívánná igyekeznék kgytek rendes administratio modgyával magához vonni és subordinatioját hatahatosan munkálodni, sőt efféle illetlen Exactiokkal magáról szántsándékkal idegenitti és a mostan fen forgo egyetnetlenségre engedetlenségre több több alkotmatosságot szolgált, mivel mind azok a fel lobbant tüzet nem oltják hanem inkább gyarapítják. Annak okáért a Vádak igen terhessek lévén úgy annyira, hogy ha megbizonyítatnak méltán várhattya kgytek Flséges Aszunknak példás animadversioját, parancsoltatik kgytnek autoritate Gubali serio hogy mindezeknek jól végire menvén tizenötöd napra legalább magát ezen nehéz vádak aloll kimenteni és minden vádakról a Gubmot oly valósággal tudositani el ne mulassa, hogy a vádakkal edgyütt kgymetek mentsége és respective tudositása is Flsges Udvarnak fog repraesentaltatni; addigis pedig mig elenne praeter Contributionen per Confrontationem inflictam minden némű Exactioktol supersedéaljon és másoknak is a félés cselekedni ne engedjen kgytek. Sic factur etc, Cibiny die 29 Ianuar 1761. Lad. Comes Kemény Gub. Alexius Cserei, secr.

În 21 Ian. se plâng Măierenii că locotenentul plăieșilor a tras în așa mod cordonul, încât sătenii un mai pot merge la fânețele lor. Linia e trasă dela Gura Arieșului, încât oamenii nici la vânătoare nu se mai pot duce.

În 28 Ian. sunt citați la oraș slobodnicii: Onul a Ignat, Dănilă Ciot, Senie Salvan, Marian Rebrean, Nica Butaci, Nicolae Nășăudean și li se pune întrebarea dacă voesc să mai servească, deoarece la repetite somații niciunul nu s'a prezentat, deci se vor căuta alții în locul lor. Slobodnicii răspund că voesc să servească și vor fi intru toate ascultători. Indată după aceea însă în 7 Febr.

raportează inspectorul depertinenței, că Ștefan Cute l-a tărit de păr pe Dănilă Ciot din Mocod până la Mititei, unde a voit să-i măsoare 100 bețe, dar la rugarea alor 7 chezeși în sfârșit l-a lăsat liber. Voia să-l pedepsească pe Ciot pentru că acesta promise orășenilor să servească și mai departe ca slobodnic. Tot asemenea pățesc și alți slobodnici, dar mai aspru tratează Cute cu Onu a Ignat din Rebrîșoara, despre care vidicanii zic că »le este mai urgisit și are multe pe răvaș«. Toate aceste date le adună magistratul și le comunică în 21 Februarie guberniului. Denunțul e îndreptat maicuseamă împotriva lui Cute despre care se afirmă că lucrează *în înțelegere cu popii*, apoi că rostește fraze ca aceste: *»Nu mai există vidicul Bistriței, ci pentru noi numai apa Rodnei. Eu sunt Ștefan Voevodul Moldovei și nu-mi poruncește nici magistratul și nici guberniul, ci numai împărăteasa.*¹⁾

Tot în ședința din 7 Febr. raportează inspectorul depertinenței că Macavei a Florii a vândut casa lui Vasile Corne din Mocod fiului popii din Nimigea ungurească; apoi că doi plăieși intenționează să-l prindă în Năsăud pe protopopul din Uifalău.

E semnificativ ordinul guberniului conform căruia magistratul să trateze contravențiile Valahilor așa, ca și când »nu le-ar vedea și auzi«. Un alt ordin, pe care îl aduce Samuel Török și se citește în ședința din 8 Febr. în prezența arhidiaconului Popa Dănilă și a mai multor Valahi, se referă la plânsoarea districtualilor împotriva comisarilor Gütsch, Bressler și Theil, cari pretind dela sate prea mari diurne.

Tot în ședința din 8 Febr. se prezintă în oarecare cauză câțiva Sași din Iad. Li-se spune să aștepte în pace până va întoarce primarul din Sibiu. La plecare sasul Piter injură românește: »F...! în suflet, să ne dea cărți afară!« Servitorii aleargă după el, dar nu-l pot prinde.

În 15 Februarie magistratul le cetește înc'odată comisarilor Bressler, Theil și Sam. Weber ordinul gub. privitor la plânsoarea Valahilor pentru diurnele prea mari. Comisarii sunt somați să-și înainteze în scris apărarea și să răspundă la acuze, căci la caz contrar vor avea de suferit.

Slobodnicii se plâng în 29 Februarie că mergând la percep-

¹⁾ Magistratul scrie în denunț; »regina«, cum Cute de sigur n'a zis.

torul Hennrich după leafă acesta i-a tratat cu vorbe dure zicând că va plăti lefuri numai celor ce fac servicii la execuții, și acestor încă numai dacă se poartă bine și adună bani mulți.

Primarul somase în repetite rânduri pe inspectorul Gunesch să aducă în oraș pe județii restanțieri din Nușfalău și Sântioana. Deoarece aceștia nu vreau să se prezente, se hotărește în 2 Martie să fie deținut și încarcerat cel dintâi om din amintitele sate care va veni în oraș.

În 6 Martie primește magistratul următorul denunț: Macavei a Florii a prins pe fostul »birău domnesc« Oniga Foșlui din Mocod și i-a cerut banii încasați din dijme. Opuându-se, Foșlui a fost legat, bătut și tras de păr, apoi i s'au luat patru boi, i-au prețuit casa, piua și o iapă cu mînz în suma de 180 fl. și l-au amenințat că dacă nu predă banii dijmelor, atunci i se vinde toată averea; iar dacă îndrăznește să părăscă, atunci îi pun soția și copii pe un car și-i duc până la al treilea hotar. În sfârșit la rugarea sa, Foșlui a fost forțat să producă 7 garanți pentru orice eventualitate și pretenție.

Slobodnicul districtului valah împărtășește că pentru multele »impertinențe« suferite din partea lui Ștefan Cute, e gata să plece cu pâra la Sibiu. Magistratul îi înmânează în 12 Martie »in hac materia« o scrisoare către guberniu. Tot atunci se plîng executorii Mich. Werner și Dumitru că Valahii l-au bătut cu un lemn pe Dumitru în ograda judelui din Năsăud, iar pe Werner îl apucaseră de piept și dacă nu veneau alți câțiva oameni în ajutor, l-ar fi bătut rău. În chipul acesta ei nu mai pot încasa contribuții. Magistratul îi poruncește lui Werner să-și prezente plînssoarea în scris, spunând însă numai adevărul pe care să poată și jura; totodată trimite despre toate informații consilierului Seeberg, cerându-i sprijinul *ca să poată fi arestați corifeii Valahilor*.

În 17 Martie raportează cărciumarul Peter Roth din Rodna, că Ștefan Cute împreună cu Valahii de acolo *au asaltat Vinerea trecută casa orașului* și i-au ordonat să plece din ea (er solle sich daher packen). — Rezoluție: Să i-se scrie lui Roth că asistat de preotul evang. și de funcționarii minelor să facă un tablou al tuturor efectelor aflătoare în edificiul orașului, să trimită imediat o copie magistratului; apoi să însemne numele tuturor acelor cari

au comis Vineri atrocități, ori intenționează să comită în viitor, ca să se știe care Valah renitent a luat cu forța din acele efecte.

Tot în 17 Martie raportează judele din Rodna că Cute i-a interzis să predea orașului banii recruților din 1760, căci dimpotrivă îi va sechestra doi boi. Iar Isip Morar din Maieru se plânge că Sâmbăta trecută a venit Cute cu mare asistență la el și i-a cerut banii recruților încasați dela săteni în 1759. Legitimându-se Morar că el predase banii în suma de 20 fl. Rh. inspectorului, mai întâi a fost aspru probozit (mit Scheltworten ernstlich derbe gehalten) apoi i s'au luat doi boi, cari se găsesc acum în Feldru și nu-i va reprimi până ce nu va plăti banii.

În 27 Martie raportează slobodnicul Onul a Ignat din Rebrîșoara următoarele: Mercurea trecută în 25 cr. noaptea a venit în sat Ștefan Cute din Feldru *însoțit de o suită mare de districtuali*, i-au încunjurat casa, l-au legat cu un lanț de gât și l-au dus la Grigore cel mare, unde l-au ținut insgărdat o noapte și o zi întreagă, până când a venit popa Roșu și popa Dumitru cu Oanea Părsacă și au garantat că îl vor preda în orice timp districtului și lui Ștefan, ca să țină judecată asupra lui. Acestea le-a pătimit el, slobodnicul, fiind trădat că a fost în oraș și s'a plâns împotriva lui Cute, și că l-ar fi denunțat pe acesta că ar fi de origine iobag din Apafaia.

Sașii și Maghiarii din Rodna roagă în 29 Martie pe magistrat să le dea ajutor împotriva lui Cute și a aderenților săi, cari l-au instituit pe Petru Croitor ca jude comunal. De altă parte cârciumarul Roth scrie în 30 Martie că 4 delegați ai districtualilor valahi l-au asigurat că deocamdată poate sta liniștit în locul unde se găsește; dar el nu vrea să depindă de Valahi, deci e gata să plece. Magistratul îi răspunde că acum n'are de ce să se teamă, deci să rămână în cârciumă, căci doar primește leafă și are cu ce să trăească. Dacă s'ar repeta atrocitățile, atunci va putea pleca lăsând toate pe răspunderea districtului valah.

Primarul orașului raportează în 31 Martie că *acum și Sașii districtului bistrițan voesc să plece la Sibiu și Viena cu plânsori contra magistratului* și pentru cheltuieli încassează dela fiecare Sas câte 17 cr. (au învățat dela Valahi). Magistratul hotărăște că toate scrisorile în chestie să fie trimise guvernului, care să fie

rugat a ordona ca districtul săsesc să rămână liniștit, până ce se va aplană renitența valahă, »căci magistratului îi este imposibil să se desfacă în atâtea părți«.

Intr'o scrisoare din 1 Aprilie a primarului Klein e exprimată dorința, că »deoarece plebea valahă e îngrijorată chiar și numai la știrea că la Dej stă acum în garnizoană mai multă miliție, ar fi consult să se detașeze soldați și în satele Rodna, Rebra mare și Telciu, de unde s'ar putea mai bine controla bejenarii și corifeii Valahilor răsvrațiți«.

La întrebarea dacă a adunat în sat banii recruților de adus în oraș, primarul din Sângeorz răspunde în 1 Aprilie că Ștefan Cute n'a oprit încassarea banilor, dar i-a interzis judeului cu pierderea capului să-i ducă la oraș, zicând ca el însuși îi va duce unde sunt de dus. Tot în acea zi raportează căpitanul orașului Andreas Teuchert acestea: Locuitorii George Braniște, Simion și Doroftei Solcan, Lupu Braniște, Todor Cranca și Miron Galiș din Ilva mare se plâng că comandantul plăieșilor a tras cordonul prea aproape de casele lor, prin ceace sunt împiedecați în purtarea economiei lor.

Peter Roth scrie în 2 Aprilie că Petru Croitor n'a fost instituit în Rodna ca primar, ci ca contabil și cassar. Iarăș roagă să fie dimis din crâșmă.

În 8 Apr. magistratul somează pe perceptorul Hennrich că conform ordinului gubernial să să justifice la acuza primarului din Rebrîșoara că n'a însemnat în catastife contribuțiile administrate de acesta, și mai pretinde încă 150 fl.

Peter Roth din nou cere să fie dimis din cârciuma Rodnei. I se răspunde în 18 Aprilie să predea cârciuma lui Adreas Schuller pe răspunderea satului.

În 15 Aprilie raportează judele Todor Boșota din Runc și plăieșul Todor a Cosmi că Ștefan Cute a fost în post la ei în sat și a pretins bani dela oameni. Aceștia însă au refuzat să-i dea, cerând să le spună că ce a făcut el cu atâți bani. Atunci Cute a scos un pistol și l-a îndreptat spre Ion a Tompi; văzând însă că sătenii sunt infuriți, s'a retras din sat.

În 19 Aprilie scrie oficiantul comitatens Iánosi Péter că Marți ori Miercuri va sosi la Mocod și apoi la Năsăud spre a

ținea interogator în chestia districtului valah. Cere să fie convocați Valahii în Mocod, câte 3 din fiecare sat, iar publicațiile să se facă prin comisarii Mich. Werner, Joh. Kleinmann și Samuel Weber. Despre acest sobor raportează comisarii Werner și Weber în 23 Aprilie, zicând că în fața comisiei Valahii au declarat acestea :

1. Nu mai voesc să dea nimic »propter confrontationem« și nu vreau să mai facă servicii, căci și așa au dat mai mult decât comitatensii. 2. Nu le mai trebuie slobodnici și cer perceptor strein, căci dacă judele sătesc îi duce chiar și 80 fl. contribuții și nu-i duce bacșiș, atunci îl închide. Tot așa face și magistratul, când oamenii merg la judecată. Deci în viitor să se judece numai crimele. 3. Au desemnat în fiecare sat 12 jurați: 6 cari se judece, 6 să adune contribuții. Mai departe raportează numiții comisari: 1. Pe Foșlui în prezența comisiei l-au târit Valahii de păr în ogradă. 2. Au refuzat să depună ce au raportat la Sibiu. 3. N'au vrut să acorde vechicule comisiei, zicând că cine i-a adus pe comisari să-i și ducă. 4. Ștefan Cute a distribuit venitul din crâșma Rodnei astfel: o parte comunei Rodna, alta cercului din sus, și a treia întregului district valah.

Tot în 23 Apr. comandantul garnizoanei Bistrița, br. Castelli comunică magistratului apropiata sosire în oraș a generalului comandant br. Buccov. Să se facă pregătirile necesare.

Cunoscutul spion Gălan adresează primarului Bistriței următoarea scrisoare: Cu sănătate și cu pace și în ceas fericit să se dea această puțină scrisoare a noastră în cinstita mână Măriei sale birăului în Bistrița. Cinstite Doamne birău Ihan Klein din cetatea Bistriței, ție-te milostivul Dumnezeu pe Măriata întru mulți ani să poți stăpâni cetatea Bistriței și vidicul. Amin. Iproci. Intâia dată că te înștiințez pe Măria ta mai pre scurt cu această înștiințare cumcă acuma l-au găsit vidicanii pe Ștefan Nimigeanul om hiclean că el ține cu pătrupop, și oamenilor li-i voie să-l duiliască de tot ce are el, văzându-l făcând așa. Acum el prinde rugare către oameni, se joară cumcă el nu-i fățarnic de către vidic. Și li voie să-l vălătuiască pentru banii câți au mâncat el,

toți să-i dea înapoi. Acum el au simțit de aceasta, și-i voie cât s'a curăți omătul, să treacă în Moldova. Dară Măria ta cum îi ști, așa te furgătui, să poți pune mâna pe dânsul, că oamenii, cum aud eu, n'or pune parte pentru dânsul nimica. Și mă rog precum ți-a fi voie Mării tale să-mi trimiți scrisoare și iară puțină hârtie și ceară de pecetluit, ce ști Măria ta că trebuie. A Marii tale mai mic și plecat eu Maxim Gălan din Naszod, anul 1761 April 23. Amin.

În 29 Aprilie scrie crâșmarul Roth din Rodna că sub nicio condiție nu mai rămâne acolo și cere ca după 17 ani de serviciu să i se recunoască munca depusă și să i se avizeze un cvartir. Iar în 4 Mai magistratul cetește scrisoarea de apărare a percep-torului Hennrich care e plină de aluzii răutăcioase la adresa ma-gistratului. — Hotărâre: Să fie întreat că ce intenționează; să se confrunteze tabelele de dare din Rebrîșoara cu răvașele, chitan-țele și livretele oamenilor. Înainte de toate să se însemne în ca-tastife impozitele vărsate de către judele Nechita Cotul din Re-brîșoara. Totodată e somat Ioh. Bressler să conscrie toate dato-riile satelor valahe.

În 5 Mai consistorul reformat din Cluj cere să-i trimită Bis-trițenii dobânzile după capitalul împrumutat. Magistratul răspunde că orașul nu poate plăti acum nimic și nu poartă vină dacă gu-berniul nu înfrânează renitența valahă. Altminteri va veni o co-misie care va regula și această chestie.

Orășenii aranjează o mare adunare de protestare împotriva intențiilor tot mai vădite ale Valahilor de a se desface de către oraș. Pentru mai mare solemnitate adunarea se ține înaintea casei sfatului și se hotărăște ca punctele principale ale protestului să se publice prin notar și în românește (verwallachischt).

Magistratul primește în 6 Mai știrea că Ștefan Cute »cel mai aprig antagonist« are de gând să dezerteze, deci trebuie luate toate măsurile ca să poată fi prins. Zdrobău să călărească în districtul valah și să știricească unde se află în prezent Cute. Totodată primarul orașului îi scrie comandantului garnizoanei ur-mătoarele: Primind informații că Ștefan Cute are de gând să fugă în Moldova, îndată ce se va topi neaua în munți, și se poate presupune că va duce și pe alți districtuali cu sine; conform or-dinelor guberniale din 19 Iunie 1760 și 16 Aprilie 1761 privitoare

la prinderea astorfel de fugari cu ajutorul miliției, magistratul roagă pe comandant că pentru prinderea lui Cute și a soților lui să-i pună orașului la dispoziție 1 caporal, 1 fruntaș și 6 soldați »pe titlul și sub pretextul« că aceștia ar avea de controlat lucrările de reparare a drumurilor, în vederea sosirii comandantului general Buccov.

Sașii vidicului bistrițan sunt avertizați în tot chipul de către magistrat, în 7 Mai, ca *să nu facă cauză comună cu Valahii*, refuzând să plătească dobânzi după datoriile orașului. Și mai mult se înfurie magistratul când Tănase a lui Chifor în 8 Mai îi aduce din Salva memoriul Valahilor adresat guberniului, care memoriu conșună întru toate cu cel al Sașilor fiind în schimbate numai vorbele »Valahii Bistricienses« și »oratoris nostri«.

În 8 Mai sosește știrea că »ieri Valahii districtuali au ținut *mare adunare în Năsăud*, fiind prezenți din fiecare sat câte 7 persoane«.

În vederea sosirii generalului Buccov, toți slobodnicii să fie citați pentru Duminică viitoare la oraș, să se dea ordin sever pentru repararea drumurilor în districtul valah, iar senatorul Georg Decani să se îngrijească de »vin bun«.

Magistratul primește în 15 Mai o scrisoare dela guberniu și alta dela Br. v. Seeberg, care îl informează că pentru *aplanarea turburărilor din vidicul valah și cel săsesc* va sosi în 25 c. o *comisiune* constatătoare din Seeberg consilier gub. și prezident al exactoratului, contele Nic. Bethlen prezidentul comisiei diriguitoare și din căpitanul suprem al Făgărașului. Să se facă pregătirile necesare însă cvartire să nu se desemneze la membrii din magistrat. Orașul hotărăște ca cu această ocazie să i se plătească lui Bethlen datoria de 1000 taleri.

Tot în 15 Mai sosește ordinul gubernial cu care se aprobă pedepsirea »prevaricatorului« Petru Grigoraș, adică *să i se taie capul* în locul de supliciu obișnuit (auf dem ordentlichen Richtplatz) — care era în piața Bistriței lângă biserica evanghelică — apoi trupul să fie așezat pe o roată, iar capul înfipt într'un par, ca exemplu de teroare.

În 16 Mai se prezintă doi cancelariști dela direcția cauzelor fiscale și reclamă dijma din districtul valah. Tot atunci magistratul

somează pe primarul sas din Lechința să raporteze că pentru ce scop *a ținut districtul săsesc adunare în Crainimăt*. Alimentele pentru oaspeții așteptați au să le furnizeze deocamdată satele săsești, dar ele vor fi plătite de Valahi după sosirea comisiei.

Inspectorul depertinenței raportează în 23 Mai că Maramureșenii au somat pe Telcieni prin doi »nemiși« să nu mai cuteze a pășuna în Gura Fiadului.

Primarului Klein i se anunță de către slobodnicul Ciot în 2 Iunie că Ștefan Cute comite nouă insolente: amenințând pe slobdnici că-i impușcă, încasează restanțe de dări, și apoi vrea să fugă cu ortacii săi (Spiessgesellen) în Moldova. Magistratul hotărește ca locotenentul plăieșilor să fie investigație, să întrebe pe oameni sub jurământ, iar rezultatul să se comunice guberniului. Tot în 2 Iunie perceptorul Mich. Hennrich cere arestarea lui Vasile Mogovan din Maieru pentru restanțe de dare din timpul când a fost jude. Este arestat cutoatecă actualul jude Leonte Avram declară că garantează pentru el. În 4 Iunie se cetesc depozițiile slobodnicilor privitoare la purtarea temerară (verwegen) a lui Cute, și se hotărește să fie întrebat guberniul că ce să se întreprindă împotriva acelu scelerat, *deoarece vrea să fugă în Moldova*.

Inspectorul depertinenței comunică în chestia pretinselor restanțe de dare ale primarului din Rebrișoara acestea: Nechita a mărturisit că părcălabul Gütsch i-a zis să nu fie îngrijat, deoarece nunumai că n'are nicio restanță, ci dimpotrivă are el să primească 100 fl. Tot cam așa declară și comisarul Mich. Werner trimis să scoată cu forța de pe primarul Nechita amintita restanță.

Sunt de reținut două chestii procesuale, adică: Andrei și Ion Rusu din Rebra Mare, din Dealul Vinului, având ceartă urmată de bătai cu Maței Roșcan și Login pentru fânul de pe un loc sunt îndrumați să meargă »la Feldru la Ștefan Cute care le va face dreptate«. În prezența multor districtuali, după ce Roșcan a depus jurământ, se dictează sentința: Ion Rusu să capete 30 lovituri de baston, Andrei 25, Iacob fiul lui Ion 15 și Roșcan 15 lovituri, care apoi la rugarea inculpaților e schimbată așa că au să plătească pedeapsă de 98 fl. Magistratul citează în 3 Iunie pe susnumiții vidicani la oraș, și deoarece au ocolit judecătoria orașului, îi încarcerează, dar după câtva timp le dă drumul. În 16

Iunie se plânge slobodnicul Onu a lui Ignat din Rebrîșoara că Ștefan Cute îi luase doi boi din jug, deoarece tatăl său în calitate de »birău domnesc« n'a putut să-i dea lui Cute socoata despre dijele adunate. Boii au fost vânduți de către Cute și soții lui plăieșului Ion Șteopul din Năsăud, care i-a adus chiar acum la târg, în oraș. De aici proces lung și încurcat, după care Onu e îndrumat să pârască pe vânzătorii boilor.

Magistratul ordonă în 10 Iunie districtului valah, și adică cercului de sus prin judele din Maieru, iar cercului din jos prin judele din Mocod, că pe Lunia viitoare să vină sătenii la oraș și conform »datinei străbune (uralter Gewohnheit) să se roage de munți pentru păscutul« vitelor.

Locotenentul plăieșilor raportează în 12 Iunie că pe Dealul Frâii e tăiată spânzurătoarea și e distrusă tabla neagră care amenință cu moartea pe fugari în Moldova. La cercetările făcute, Rocnenii afirmă că Moldovenii au comis fapta, locotenentul însă suspectează pe Dănilă Strungar din Leșu care locuiește în pădure, sus în munți.

Din 12 Iunie mai avem un ordin al guberniului, ca răspuns la plânsoarea românilor districtuali împotriva vătășeilor orășenești, cari îi trătează nedemn pe săteni. Guberniul somează pe magistrat să demită pe vătășeii vinovați și să *nu admită (a Valahii să fie astfel tratați* chiar »între circumstanțele grele de acum«. Ordinul în original este următorul:

Sacrae. Caes. etc. Nomine! Prudentes etc. Incrementum! Besztercze vidékin 23 faluban commoraló oláh lakosok minemű terhes panaszt adtak be a Gbnban a Beszterczei Lovas legények ellen itteni accludáltott memoria-lisokból elégségesen meg fog tetti; Commitáltatik az okáért kgytnék, hogy a nevezett oláh falukban ki küldött Obequitatorokat töstént revocállyá s tselekedetekért illendőképpen repraehendállyá s helyekben másokat külgyön, s sem egyszer sem másszor kiváltképpen pedig a mostani terhes Circumstantiákban az oláhokat oly motskos szokkal és exempláris animadversióra méltó rágal-mazásokkal afficiáltatni semmiképpen ne engedgye. Sic fact. etc. Cibiny 12 Menzis Iunii Anni 1761. B. I. Antonnis Bajtay, Praeses; Th. Monos, Secr.

Orașul Bistrița e în mare fierbere și se fac pregătiri extra-ordinare în preajma sosirii generalului Buccov¹⁾.

Baronul Seeberg, patronul Bistrițenilor, le scrie acestor în 13 Iun. că în vederea sosirii comisiei să se provadă cu vin bun.

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 20 p. 215—216.

El nu bea vin nou, deci crâșmarul Peter Roth din Rodna să aducă vin bun vechiu dela primarul Andreas v. Hannenheim din Mediaș.

Se vede că în sfârșit spionul Gălan s'a infundat și presimțind pericolul se plânge în 15 lun. magistratului că la îndemnul popii Mitru din Năsăud locotenentul plăieșilor a dat ordin oamenilor săi să-l prindă. Magistratul hotărăște că la caz de locotenentul procede la ordin mai'nalt, atunci nici el nu e împotriva, ba încă »poate promova prinderea lui Gălan«. În 18 lun. locotenentul informează pe magistrat că a primit ordin sever dela generalul comandant să-l dețină pe Gălan. Atunci magistratul trimite pe senatorul Strecker la comandantul garnizoanei ca să se'nțeleagă cu acesta și eventual să ceară asistență militară. Magistratul e de părere să fie lăsat Gălan în pace până va sosi bar. Seeberg, căci dimpotrivă auzind el ce-l așteaptă, va fugi în Moldova, ori se poate isca din aceasta un tumult cu consecvențe nebanuite. Deținerea spionului Gălan însă nu e destul de clarificată deoarece între scrisorile senatorului Strecker se găsește ciorna unui raport adresat comandai gener. din Sibiu, în care se vorbește de multe toate, despre fugari, schismatici, despre unire etc. și din care, relativ la obiectul nostru, reproducem următoarele pasaje: »Am cercat să satisfac ordinului din 19 c. al Ex. Vstre și am deținut pe Maxim din Năsăud care, mai'nainte unit, acum *la porunca lui Sofronie a trecut la schismă*. Am făcut-o însă în taină și cu precauție, ca să nu ajungă la cunoștința funcționarilor orașenești și să i se trădeze lui Maxim, care intenționa să fugă și despre care se zice că a întreținut corespondență cu unul sau altul dintre funcționarii de primul rang ai orașului«.1) În continuare Strecker raportează că a mai arestat pe »marele instigator« din Năsăud cu numele Sandu a Nacului, apoi pe Găceoae din Maieru și chiar pe Popa Mitru din Năsăud, cari arestări însă stau în legătură cu chestii bisericești.

Sașii din Terpiu, Dumitra, Monar și după ei întreg districtul săsesc refuză să mai plătească darea de cap, până ce va sosi și decide comisia așteptată.

În 20 Iunie scrie primarul Hannenheim din Mediaș că a expediat orașului 2 buți de vin cu prețul de 20 galbeni; iar la 22

1) Face aluzie la primarul Fr. Klein a Straussenburg.

tot acela anunță că br. Seeberg sosește în 24 seara ori 25 la amiază în Mediaș, va sta aci 24 ore și apoi pleacă spre Bistrița.

Inspectorul departinței informează pe magistrat că — după cum se aude — Valahii districtuali și-au angajat un procurator (avocat) pentru timpul cât va sta aci comisiunea. Iar comisarul Kleinmann raportează în 25 lun. că a reparat cât se poate de bine drumurile din districtul valah, chiar și drumul peste Strâmba, cu Ilvanii, deci n'ar fi nevoie de Sașii din lad, Ghinda, Aldrof și Dorolea. Totuși magistratul trimite pe comisarii Sam. Weber, Johann Roseri și Joh. Fischer împreună cu provizorul Peter Theil în amintitele sate săsești ca să scoată din fiecare casă câte un bărbat și să-i ducă pe Strâmba pentru repararea drumului. Satele valahe — zice magistratul — au făcut numai puține raparații, și stând ele în renitență nu pot fi induplecate să lucreze mai mult.

•

În 28 Iunie sosi în Bistrița *marea comisie gubernială* în frunte cu contele Nic. Bethlen, iar după câteva zile veni în oraș și generalul comandant *Buccov*, despre care se svonise că are misiunea secretă să pipăie terenul pentru o eventuală înființare a graniței militare.

Comisiunea aducea cu sine un morman de acte: memorii, apeluri, pări și plânsori, la cari în timp de peste două luni cât stătu comisia aci, se adaugau alte grămezi de scrisori înmânate acelei atât din partea Sașilor cât și a Românilor, dar maicuseamă nenumărate procese verbale luate la fel de fel și nesfârșite interogatorii și investigații.

O mare parte din acele acte provitoare la lupta înverșunată a Românilor districtuali împotriva asupritorilor sași bistrițeni a fost publicată dealtădată ¹⁾; aci vom mai reproduce două pări și apeluri ale magistratului și o replică a Românilor noștri. Iată-le:

I. În anul 1475 târgul Rodna situat la pasul Bistrițan spre Moldova împreună cu așa numitul ținut Rodnean ori district Rodnean cu cele 20 sate ale sale valahe, au fost despărțite de către regele Mathia dela Ungaria și județul Dobâcii și încorporate la orașul Bistrița. În același an orașul Bistrița a fost introdus și statornicit în acel domeniu conform obiceiului țerii și făr'de con-

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 17 pag. 201—221; apoi Nr. 18 p. 346—368.

trazicerea cuiva, ceea ce o dovedește nu numai actul privilegiar al regelui Matia ci și actul statutar confirmat de împăratul Ferdinand.

De atunci orașul Bistrița și-a exercitat dreptul în acel domeniu, nestingherit și neîntrerupt, iar districtului i s'a dat permanent un inspector separat, care era unul dintre cei mai bătrâni senatori (jurați, magistrați) de aci, și care între altele judeca ca prima instanță, iar Valahii obișnuiau să apeleze contra sentinței aceuia, la magistratul orașului.

Contribuțiile regești le administrau, ca și districtul săsesc, orașului și purtau în proporție toate celelalte sarcini comune.

Afară de aceasta amintitul district valah, ca dovadă a supușeniei (in recognitionem subjectionis) mai presta următoarele:

1. Fiecare sat cam pela Sf. Ioan prin trimișii (delegații) săi cereau în fiecare an dela magistrat să-i îngăduie ca vitele sătenilor să poată pășuna în »*munții orașului*«, și pentru această permisie toamna presta magistratului un anumit număr de oi și porci. Obiceiul acesta a durat până la a. 1753. Atunci magistratul a socotit că prin felul acesta de încasare a taxei, cei mai săraci sunt asupriți de cei bogați, deoarece nu se lua în considerare numărul animalelor trimise de particulari în munți, ci satelor li se impunea taxa în mod global. Spre a înlătura acest inconvenient în amintitul an magistratul a ordonat ca pentru pășunatul în munți să se ia după un bou ori cal 3 cr., un porc 2 cr., o oaie 1½ cr. și după un miel ¾ în monedă, ceea ce s'a și practicat până inclusive în 1757.

2. Ce e drept înainte de 1754 dela aceste sate nu s'a luat dijma de cereale »în natură«, ci ele în fiecare an trebuiau să furnizeze o *anumită cantitate de cereale* (Körner); dela *stupi* însă totdeauna au dat dijmă. În a. 1754, după publicarea ordonanței privitoare la augmentarea venitelor domeniiale erezite, dijmele s'au luat în natură, pe cari ei și în acel an și în 1755 le-au prestat fără opunere (unverweigert).

3. Din vechime aceste sate în fiecare an toamna și cu prilejul secerișului trebuiau să *le serviască cu care și în alt mod magistraților*, în contul salariilor, ceea ce fără refuz au continuat a presta până ce s'a schimbat chestia salariilor și s'au curmat toate serviciile gratuite.

4. Aceste sate valahe au tăiat *lemnul necesar pentru producția varului în varnițe*, iar până la 1754 au prestat toate cărăușiile și munca manuală necesare la această gospodărie.

5. Toate zilele de lucru și cărăușiile necesare la clădirea și repararea *crâșmei orășenești din Rodna* și a altor edificii orășenești aflătoare acolo, le-au prestat continuu fără de nicio contrazicere.

În anul 1750 cu prilejul conscripției »domestice« ei au fost conscriși ca jeleri sau locuitori pe pământul orașului; iar când în 1755 cu ocazia »manipulației«, iarăș a voit orașul să-i conscrie ca jeleri, ei s'au lăsat seduși de anumiți instigatori, maicuseamă de censorii conscriptorilor, și au pretins necondiționat să fie conscriși ca oameni liberi. Pentru aceea Ex. Sa cancelarul actual conte Bethlen, pe atunci comisar regesc, s'a aflat îndemnat să vină în persoană încoace și să aplaneze chestia așa că ei, ce e drept, au fost numiți »districtuali« însă au fost îndatorați să plătească taxa de cap impusă iobagilor și jelerilor. Pe lângă aceasta pentru transgresiunile lor comise Valahii au trebuit să ceară iertare dela magistrat și să promită că în viitor vor asculta mai bine.

Cutoateacestea cu ajutorul și sfatul diferiților *indivizi de alte națiuni* ei au nizuit ca încet cu încetul să se subtragă dela obediința datorită magistratului și au cerut să fie priviți ca și districtul liber săsesc, înaintând continuu plânsori la instanțele acestei țeri și la preanalta curte împotriva magistratului, iar până azi, cu excepția contribuției regești, au denegat toate celelalte prestații ca: »Salgamał, Praetorianum, Donum nuptiale, Redemptionem Tyronum«, Interese și toate celelalte taxe; cu toată că au fost somații la plățirea acestor prin des repetite ordine guberniale, cari la porunca guberniului țării li s'au publicat prin diferiți delegați ai județelor învecinate.

În 15 Februarie 1760 în fine la ordin preanalt a urmat o hotărîre a guberniului în sensul cărui districtul valah a fost declarat liber, cu adausul că locuitorii lui au să plătească ca oameni liberi »de praeterito et futuro« taxa contribuțională. Magistratul înăintă recurs la Maiest. Sa, după care urmă cunoscutul rescript d. d. 17 Iulie 1760.

Cu tot rescriptul și cu ordinele guberniului adresate lor, acești Valahi, cu excepția contribuțiilor regești, *au refuzat net orice altă prestație*; n'au dat dela Munți magistratului nici în natură nici în bani nimic și-au reținut dijmele. Ba încă pe foștii cărciumari alodiali, cari în cei doi ani trecuți adunaseră dijma pentru orașeni, i-au silit să prezinte socotelile și apoi au cerut dela ei contribuțiile încassate. N'au mai voit să concureze la gospodăria varniței, care spre mare pagubă a orașenilor a trebuit să fie cu totul suspendată. La cele două șoproane ale silitrei, la cari și districtul săsesc de fapt a cărat lemne și pământ și a dat muncitori, acești Valahi de câțiva ani nu voiesc să lucreze nimic.

În a. 1757 au început să împiedece manipularea dărilor, să trateze cu vorbe urite pe oficianții de dare (confrontatores), să ațîțe la revoltă contra lor, așa că statorirea dărilor nu s'a putut atunci continua, până când la ordinul guberniului prefectul jude-

țului Dobâca cu multe admonestări (Vorstellungen) i-a persuadat să se liniștească.

În Mocod au atacat execuția militară.

În a. 1759 s'au legat cu jurământ să nu mai recunoască jurisdicția magistratului decât numai în chestii criminale, și să fie judecați în chestii mai mici de unul dintre conducătorii (antesignanus) din Mocod, anume de Macavei a Popii; iar în chestii mai mari de viceșpanul (subprefectul) *substituit Mihail Balea din Maramureș*. Astfel au înființat în district *judecătorii speciale*, nu s'au prezentat lung timp în fața primei instanțe orășenești, au schimbat diferite sentințe blânde ale acestei instanțe și ale magistratului; iar pe ceice veniau din satele lor să se plângă, i-au maltratată cu arest și bătăi și le au luat vitele și imobilele.

Pe Vătășei (Ueberreiter) trimiși pentru încassarea contribuțiilor i-au bătut și tratat rău și în alte moduri.

Au silit pe argații orășenești angajați în acest district valah, numiți slobodnici, să jure că nu vor mai servi magistratului.

Au închis cârciuma orașului posedată din vechime în casa orășenească din Rodna și pe crâșmar l-au alungat, după ce i-au luat cu forța câțiva bani alodiali pe cari avea să-i administreze orașului.

O stupină construită pentru oraș pe teritorul satului Maieru au dărimat-o în mod arbitrar în 1760, au adunat stupii și au jăfuit complet atât grădina cât și stupăria.

Au asaltat în mod volnic în 1759 o moară de făină aflate în Nușfalău, zidită de oraș și posedată totdeauna de acesta, au rupt zăvoarele de pe lăzi, au luat vama, au închis-o în biserica lor și au împărțit-o apoi de acolo pentru trebuința lor. Pe comisarii și servitorii orășenești, pe cari cu acel prilej i-a trimis magistratul spre a aduce prinși în oraș pe capii instigației, nu numai i-au bătut, arestat și legat cu lanțuri, ci i-au mai și trimis legați în județul Dobâca, în arest. Venitele (vama) acestei mori în mod arbitrar le beneficiază până în ziua de azi.

Plătirea intereselor privitoare la datoria comună a orașului și ambelor districte au denegat-o cu începere din 1757 până azi, și au comis încă alte multe excese la cari au fost ațiați și sprijiniți de către alți oameni, căror nu le-au fost nefolositori, ci dimpotrivă le-au dat acelor multe cadouri (Discretion) și le-au făcut multe prestații.

II. Restanțele ce intenționează să pretindă orașul cu tot dreptul dela acești Valahi pentru paguba cauzată în urma renitenței lor, și încă alte observări privitoare la chestia aceasta, pe cari magistratul, conform îndatoririi sale, le supune judecății luminate a înaltei comisii, încă înainte de sfârșirea operațiilor.

Este cert, că Valahii cu începere din 1755, într'adevăr au desființat cu dela sine putere robotele datorate orașului și nu numai au maltratată pe argații (vătășei) orășenești și i-au tratat rău, ci s'au opus și confruntătorilor; nunumai au devastat prisaca ridicată de oraș, ci au împărțit între sine și coșnițele (în oraș 38, în Hordou 15, suma 53); au ocupat crâșma din Rodna, pe care a clădit-o și a posedat-o totdeauna orașul, apoi au alungat din ea pe crâșmar, și tot ce a aparținut în ea orașului, și-au însușit cu violență. Apoi și-au însușit o moară posedată de oraș în Nușfalău, tratând rău pe economul orașului și luând tot ce a fost în ea. Iar taxele de munți cari din timpuri imemorabile le-au plătit pentru pășunatul vitelor lor, nunumai le-au refuzat subit, ci arogându-și munții ca proprietate a lor, nu mai voiesc să lase pe aceia nici chiar vitele districtului săsesc și ale orășenilor. Nunumai au denegat cu totul dijma, pe care mai înainte permanent au răscumpărat-o și apoi câțiva ani au dat-o regulat, ci și pe cea deja adunată au sustras-o publicului (orașului) și au luat-o la sine. În fine au refuzat net să presteze »salgamum praetorianum et donum nuptiale«.

Toate robotele, chiar și cele districtuale pe cari și districtul săsesc le prestează pururea, le-au denegat cu totul, așa încât parte pentru restituirea (Ersetzung) celor ce în timpul renitenței lor a prestat singur districtul săsesc; parte pentru observarea cuvenită a distribuției juste la despăgubirea publicului (orașului) cu excepția intereselor datorite pro 1761 orașului, (cari interese de acum înainte li-se vor calcula decursiv, precum și altele pe cari trebuie să le presteze conform hotărârii înaltei comisii); mai de parte pe lângă restabilirea și restituirea crâșmei din Rodna și a pământurilor aparținătoare de ea, apoi a morii din Nușfalău, a prisăcii; apoi pe lângă observarea ordinii privitoare la munți așa cum a fost din vechime, înainte de 1755; a dijmei de prestat orașului în cereale, oi și porci; a prestației privitoare la arsul varului ca până acum; a prestației taxei anuale de $\frac{2}{4}$ din cerealele morilor proprii; în fine până atunci când înalta curte va hotări dacă sunt iobagi ori liberi și că au, și cât au să presteze în robote; pentru pagubele cauzate până acum, amintirii Valahi ar fi datori să plătească o sumă foarte mare.

Pe lângă acestea, după ce ei din prestațiile »salgamum et praetorianum« datorite în acești doi ani n'au plătit nimic, iar donul nupțial asemenea au încetat să-l plătească în timpul renitenței, ar urca suma restanțelor și mai mult; și încă cu adausul, că n'au răfuit nici taxa pentru recrutări (militare) care are s'o plătească districtul valah conform ordinului înaltei comisii.

Ar fi de amintit și aceea, că corifeii lor agravează pe contribuabili cu diferite contribuții cari fac mari sume, despre cari

corifeii nu dau socoată. Pe viitor ar fi să se abțină dela astfel de dispoziții și să nu impoziteze nimic fără de știrea magistratului, căruia îi sunt prescrise dela locurile înalte regulele procedurii sale; și cu atât mai puțin să adune bani; mai ales că și restanțele din 1751 și până în 1754 inclusive de curând au fost răvășite de fiecare jude sătesc în districtul valah, în mod individual.

Deoarece însă magistratul a înțeles că oamenii neagă restanțele, astfel e forțat să declare că negarea aceasta își are explicația în faptul, că corifeii Valahilor au îndrăznit să distribue altfel contribuțiile repartizate, și atât pe acestea cât și pe alte felurite taxe să le încasseze cu înșelăciune, ceea ce a ieșit la iveală cu prilejul cercetării restanțelor. Căci s'au pretins dela săteni contribuțiile integrale, așa cum au fost impuse, iar banii încasați dela ei de către corifeii s'au privit ca neplătiți; deci s'a pus la restanțe și nu li s'a recunoscut ca »bonum« suma scoasă dela ei cu înșelăciune. De aci urmează afirmația Valahilor că ei nu dătoresc cu restanțe și nu vreau să știe că dătoresc cu banii cu cari, odată plătiți, au fost înșelați. Magistratul roagă pe comisie să ia aceasta la cunoștință și să ordone ca restanțele să fie strict stabilite, iar îndrăzneala oarbă să fie pedepsită și evitată pentru viitor; și aceasta pentru ca să știe și magistratul și Valahii, ce au de făcut.

Replica celor 23 sate valahe la acuzele Magistratului, adresată prezidentului staturilor, prezidentului exactoratului și comisiunei guberniale

Impărtășindu-ni-se acuzele înaintate Ex. Vstre și comisiei din partea magistratului bistrițan în 20 Iulie 1761 împotriva noastră și înțelegându-le noi bine, mărturisim că dacă faptele ar fi și ar fi fost așa, atunci noi înșine ne-am judeca. Deoarece noi niciodată nu ne-am opus nici cu vorba, nici cu intenția și nici cu fapta, fie cât de puțin, ordinelor Mai. Sale ori poruncilor guberniului reg., n'am voit să ne scuturăm de jurisdicție, și nici nu voim; dimpotrivă, cum se cuvine sârmanilor oameni contribuabili, noi nizuim să ne acomodăm ordinelor Mai. Sale și regulamentelor țării, fiind încredințați de milostivenia Mai. Sale și sperând că cu fructele regulamentelor sfinte introduse în țară, poverile noastre încă se vor ușura.

Deaceea binevoiască Ex. Ta și comisia să asculte răs-

punsurile noastre înaintate cu devotament omagial și să ne vindece efectiv durerile.

1. Insuși magistratul mărturisește că până la a. 1755 am fost de tot ascultători, orice ar fi poruncit magistratul, din ceeace reese că nu noi suntem cauza renitenței actuale, noi cari totdeauna am fost cu obediență; ci cauza e alta, și adică: Cu prilejul conscrierii (manipulatio) in mod perfid au încercat să ne iobăgească, ceeace observând noi și sperându-ne, am trebuit să pornim la apărarea (manutentio) libertății noastre, *neavând omul comoară mai scumpă decât libertatea*. Am știut și aceea din tradițiile rămase dela strămoșii noștri, că luându-se Rodna împreună cu vidicul ei dela județul Dobâca, s'a încorporat la orașul Bistrița așa că *locuitorii români au câpătat aceleași libertăți și privilegii ca și locuitorii bistrițeni*. Tot cu acel prilej din informațiile oamenilor buni am înțeles și aceea că din grația și milostivenia înăscută Mai. Sale, pentru ușurarea poporului contribuabil s'au luat dispoziții foarte sfinte și folositoare, prin ceeace și nouă ni s'a luat de pe gât marele jug, pe care strămoșii noștri l-au purtat împreună cu noi. Nepublicându-ni-se acele porunci împărătești, cu prilejul când ni se ordona câte ceva, ca oameni neștiutori ne temeam că dacă împlinim poruncile, prin aceasta lepădăm libertățile vechi și consimțim a fi iobăgiți, sau că din nou ne legăm de cap (ragasztjuk) muncile grătuite, de cari suntem scutiți prin ordinele grațioase împărătești. Deci ca întotdeauna, așa și acum declarăm foarte umiliți că îndată ce vom ști cu ce datorăm conform ordinelor Mai. Sale, regulamentelor patriei noastre și conform statutelor ținutului nostru, imediat vom fi gata ca, fără deteriorarea vechilor noastre libertăți, să împlinim tot posibilul. In consecință nu putem fi acuzați cu nesupunere că nu am acceptat impunerea făcută mai ales pentru plățirea intereselor după datoria ce zace pe district, pentrucă: *a)* am plătit exact cei 13 creștari impuși după fiecare fiorin Rh. din contribuția regească, cari s'au destinat pentru plățirea intereselor; *b)* atât conform poruncilor Mai. Sale cât și

ale înaltului guvernium suntem și am fost gata să luăm asupra-ne nunumai interesele ci și capitalul, adică tot ce au împrumutat satele noastre și despre ce se vor produce contracte, precum și sumele cari s'au întrebuințat de vidic pentru acoperirea trebuințelor publice și neîncunjurabile, și »a propoitione« cad pe satele noastre.

2. Este adevărat că n'am admis continuarea gospodăriilor alodiale, a cârciumilor etc. pentrucă *a)* nouă niciodată și nimeni nu ne-a explicat obârșia, scopul și folosul înființării acelor gospodării alodiale; apoi la înființarea acelor noi nici în special și nici în general n'am fost ascultați, iar noi ne-am temut că exercitarea acelor gospodării confirmă starea noastră iobăgească; *b)* pentrucă ținutul nostru este atât de pietros, steril și necorespunzător pentru continuarea economiei, încât aci, precum și în alte locuri similare din țară, niciodată și nicăiri nu se pot întreține astfel de gospodării alodiale; căci doar și fiscul și mulți domni asemenea posed astfel de ținuturi muntoase; *c)* pentrucă nici noi înșine *nu putem trăi de pe pământul nostru*, ci trebuie să ne câștigăm pe bani și cu muncă manuală arături și fânețe pe hotarele satelor săsești ori ale județelor învecinate, ori trebuie să ne agonisim grâu îmblând, și numai așa putem să ne nutrim pe noi, pe femeile și copiii noștri; *d)* pentrucă cu cârciumăritul ni s'a tăiat orice izvor de venit, deoarece cu fierberea și vinderea rachiului agonisiam ceva bani pentru achitarea impozitelor; *e)* pentrucă chiar și dacă s'ar putea practica cultivarea acestui alodiu, pentru noi n'ar avea nici un folos; căci nici un venit ce-l are vidicul ori orașul nouă nu ni-se comunică, dintre noi nu se institue dregători, *copiii noștri nu sunt acceptați în brezlele lor*; și totuși toate cheltuelile publice ni-se impun și suntem dijmuiți după ele. Deci *f)* ne rugăm ca pentru examinarea posibilității creierii și continuării cassei și gospodăriilor alodiale în urma naturei ținutului nostru pietros și steril, a pământurilor noastre neproductive și a situației lor nefavorabile; precum și pentru examinarea faptului dacă îl îngăduie lucrul acela soarta

persoanelor noastre încărcată cu un astfel de mod de trai, fă' de-a-ne pustii; să se trimită comisari investigatori înțelepți, cari să viziteze și să examineze locuințele și pământurile noastre, apoi conform naturei acestora să se propună și fixeze modul în care s'ar putea practica și promova amintitele economii.

Și dacă în forma aceasta se vor putea înființa acele gospodării, atunci noi fiind conform sensului *vechilor noastre privilegii* asemeni liberi și privilegiați ca și locuitorii sași bistrițeni, și după ce unirea sfântă, pe care acum întregul nostru vidic a primit-o, înlătură divergențe naționale -- ne rugăm ca și din vidicul nostru să fie introduși cu drept de vot și *cu post stabil patru persoane în magistratul bistrițan*. Iar dacă azi încă nu avem între noi oameni învățați, putem totuși institui *alți oameni nobili, valahi uniți din nația noastră*, până atunci, când ne vom putea și noi crește copii în științe. Afară de acestea să se dea și copiilor noștri posibilitate, ca și sătenilor sași, *să învețe în oraș meserii, să între în bresle, să cumpere acolo case, să poseadă ca și orașenii biserică și fonduri parohiale și să uzeze ca și Sașii de privilegiile și veniturile orașului*. Aceasta o aduce cu sine atât uniunea civilă cât și cea religioasă și decretul Maiestății Sale emis în 15 April 1746.

3. De când ținem minte dijma din cereale n'am prestat niciodată până atunci, când au voit să ne facă iobagi, și aceasta a fost *cauza de n'am voit să ne supunem dijmei*. Trebuie să existe vr'un privilegiu dela regii cei vechi privitor la exceptarea noastră dela darea dijmei, care privilegiu se va găsi la magistratul bistrițan, despre ceeace amintim sub p. 42, 43 din documentul inchizitorial. Aceasta a fost cauza de nici ei înșiși n'au pretins-o până la 1755. A și putut fi un motiv pentru care ni-s'a iertat dijma, și care apare din respectivul privilegiu. De aceea cerem ca documentul să ni-l comunice fidel în copie legală, iar pe noi să nu ne tot sâcăie cu dijme, ci să observe documentele noastre aflătoare la ei. Deci ne-am însușit înainte cu trei ani dijma scoasă dela noi pentru aceea, căci ei au început

s-o scoată de pe noi numai »via facti«; și pânăce legea va hotărî dacă datorăm noi dijmă și cui, sau nu, până atunci pe noi nevoia ne-a forțat să ne apărăm imunitățile vechi și întărite prin uz. Aceasta cu atât mai mult, pentru că în timpul când au dijmuit de pe noi doi-trei ani, dijmele ei le-au cheltuit și nu le-au întrebuințat nici spre folosul public, nici pe sama fiscului. Iar noi promitem, că dacă legea ar hotărî să dăm dijme și n'am putea câștiga îndurarea regească în chestia aceasta, vom plăti cu ce datorăm și ce ne-am însușit; deci n'a fost pentru ce să ne lăsăm legați în afară de calea legii. Cu atât mai vârtos, pentru că cu prilejul reținerii cerealelor dijmuite, nepermițând Mocodenii să fie duși din mijlocul lor 6 oameni în robie amară, dregătorii au adunat pe toți fruntașii satelor din vidicul valah, i-au încuiat în oraș, și înaintea ochilor acelor au concentrat, din oraș și vidicul săsesc, 150 oameni călări armați fiecare cu câte două pistoale încărcate, o carabină și sabie ascuțită, cari au declarat ca pe ei magistratul îi trimite la Mocod ca *până'ntrunul să-i taie pe Mocodeni și să ardă Mocodul*. Lățindu-se aceasta veste, Mocodenii s'au adunat dar n'au chemat pe nici un sat din comitate; ci auzind satele apropiate vestea și văzând tabăra, nu e de mirare că au alergat îndată la Mocod. Mocodenii însă cu »mandat prohibitiv« extras spre scopul acesta au protestat împotriva cetei armate trimisă asupra lor, vestind taberei să nu se atingă de ei, căci trăesc sub legi, vor răspunde înaintea legii și își vor dovedi nevinovăția. Astfel oricum și orice au apelat ei (Bistrițenii) la înaltul guberniu în 30 Martie 1757 contra noastră, noi nici cât de puțin nu ne-am răsvrătit împotriva jurisdicțiunii regulate și legale; dar dacă nu ne-am fi apărat, în timp ce ne-am plâns la instanțele superioare, ar fi căzut pe noi miseria. Despre ceeace alăturăm închiziții legale.

La cele dintâi două capitole ale apelului înaintat contra noastră în 15 Aprilie 1757 de către magistrat guberniului reg. am răspuns în cele precedente. Ce privește însă *încassarea vechilor restanțe și sechestrarea armelor*, pe

aceste din urmă deja ni le-au luat, dar cum știm dela satele sășești nu le-au luat, și cu aceasta încă ne-au tratat »contra vim unionis«, oșebit de sătenii sași. Incassarea vechilor restanțe însă am împiedecat-o din următoarele motive:

a) Până s'a introdus norma actuală regulată de impozite, după plac în fiecare an ne încărcau cu contribuții, așa că au fost gazdă care plătea anual chiar până la 50 și 80 fiorini.

b) Impozitul anual era suma de trei fiorin, și suma aceasta o și însemnau în cărțile de dare sătești, dar nu întreagă. Dupăce însemnau suma administrată, la mijlocul anului adunau toate tabelele de impunere. Deci până când nu vor extrăda satelor noastre cărțile privitoare la impuneri și sumele administrate din an în an, și nu le vor confrunta (verifica) cu tabelele de impunere trimise anual de guberniu; apoi până când nu ne vor socoti lucrurile prestate în natură și nu vor calcula conform acestor restanțele; până atunci noi nu ne putem privi restanțieri, căci știm c'am prestat cu mult mai mult în fiecare an din acel răstimp, decât ceeace obișnuim să prestăm acum. Apoi în fiecare an s'au scos de pe noi bani, fără de-a-ne da chitanțe.

4. Oficianților veniți la noi din comitate le-am dat răspuns că orice datorim conform legii și poruncilor împărătești, cu dragă inimă prestăm, numai să nu fim constrânși la purtarea de sarcini nedemne.

Cancelariștii Györffi Mátyás și Thordai László nu ne-au îndemnat la nicio nesupunere, ci ei au venit în urma suplicei noastre înaintată la Director în cauza poverilor noastre, ca să ne ia jurământul în această chestie, și ne-au și jurat cum se vede din actul aci alăturat. Din aceste poate vedea mai pe larg Ex. Vstre și comisia pentru ce a trebuit să plângem și să ne tânguim, și nici n'o putem nega că multele strivituri și rane ne-au deschis gura la plâns.

Că s'a ridicat împotriva noastră acuză în 18 Sept. 1757 că noi am fi împiedecat în mod revoltător confruntarea (verificarea livretelor de dare), de aceasta foarte ne

rușinăm; dar și faptul acesta îl înglobăm la celelalte acuze, căci noi n'am făcut asemenea lucru niciodată și nici nu ne-a trecut prin gând să facem; ci noi socotim așa, că și aceasta s'a făcut conform principiului axiomei politice: »Calumniare audacter, aliquid adhaeret«; deoarece până acum numai cu aceea n'am fost acuzați ce nu se poate nici gândi, și așa a fost și cu chestia confruntării.

Confruntarea nu s'a împiedecat în 1757 în întreg viciul, ci singur numai în satul Telciu, și și acolo nu Telcienii au pricinuit-o, ci confruntătorii. Adică satul Telciu cu întreg hotarul său zace în gura Țibleșului și a altor munți foarte înalți și reci (recoroși); și cu toate că acolo atât seceratul cât și cositul s'a obișnuit să se facă în Septemvrie, totuș comisarul confruntator de atunci a ieșit la confruntare la începutul lui Septemvrie și n'a început cu confruntarea pe lângă Someș în locuri mai calde cum o făcea de altădată. Mergând deci mai întâi la Telciu, unde chiar începuseră a seceră și cosi, și adunând pe jurați, aceștia cu frumosul îi ziseră comisarului să confrunteze mai întâi în celelalte sate, iar pe ei să-i lase să cosască și să-și adune cerealele, ca apoi mai precis să-și poată declara produsele. Dar comisarul căutând motiv de ceartă, la moment începu a-i insulta și înjura, că cum de doresc «Măriile lor» să-i facă și mai multă osteneală și să-i prescrie ce are să facă, ba pe unii începu a-i smânci, a-i bate cu drugi și a-i amenința cu pistolul. Văzând sătenii că e neînduplecat au ieșit din casă, iar comisarul mânios împreună cu soțul său a plecat pe jos din sat și n'a voit să urce nici pe calul oferit de sat, și cu toate că sătenii cu căciulele'n mâni l-au petrecut și l-au rugat până la satul Hordou, totuș s'a dus și numai mai apoi s'a împăcat cu satul pentru 30 fiorini. Când a mers acolo a doua oară, neanunțând oamenilor înainte sosirea sa și fiind oamenii pe câmp la lucru; ca să nu aibă prilej de a-se mânia iarăș pe săteni pe cari ar fi trebuit să-i adune de pe câmpuri și munți, a primit dela sat o capră sălbatică și o piele de vulpe. Deci n'ar fi fost necesar de-a supăra guvernul cu acuze

împotriva noastră și de-a obosi funcționarii din comitate pentru dojenirea noastră.

În fața funcționarilor trimiși la noi, între altele au declarat că nu voim să dăm dijmă după oi și albi, din cauza că în înțelesul Aprob. Const. p. 2 tit. 10 art. 6 nici pe seama regimului fiscal n'a fost obiceiul să se încasseze dijmă de miei în vidicul Bistrița, și astfel în baza tradiției ce ne-a rămas dela străbunii noștri, noi nu datorăm și n'am datorat cu dijmă după miei și albine. Dar conform vechiului obicei bun venind primăvara inspectorul vidicului, împreună cu *alți domni și sofi la băile din Rodna* spre a se recrea și distra, iar vidicanii gândindu-se la obiceiurile din trecut, parte satele împreună, parte locuitorii mai înstăriți au început a-le duce, ca la funcționarii lor superiori, în formă de prezent (per formam honorarii) vr'un berbec ori miel, cărui în graiul moldovenesc i se zice »goștină«. Astăzi încă se pretinde dela oameni acel dar pe titlu de goștină și nu de dijmă.

Mărturisim că oamenii noștri au trebuit să declare că au umblat la curtea Mai. Sale, ca să nu putem fi obligați la mai mult decât la suportarea sarcinilor impuse conform noului sistem; căci *au fost chinuți cu atâtea feluri de biruri și jafuri*, încât nu mai puteam suporta. Cu toateaceste voim numai să știm și noi cu ce datorăm conform rânduielilor, și aceasta să ni-se publice, căci noi nu ne sustragem dela nimic. Totodată însă rugăm pe Ex. V. și pe comisie să binevoiască a afla modul ca conform intenției milostive a Mai. Sale, să fim scutiți de orice violențe și impuneri nedemne.

5. La acuza ridicată contra noastră în 6 Iunie 1758 răspundem: *a)* Fiind desființate muncile grătuite și nefiind noi împărțâși de venitul viitor ce reiese din fierberea silitei, socotim că nu suntem obligați să cărăm nici pământ nici lemne la instalația de fier (főzőház). *b)* Dupăcât știm n'am denegat niciodată tricesimele, și dacă vameșul din Telciu îl cunoaște personal pe vr'unul care n'ar fi voit să plătească tricesima ori ar fi atacat pe controlor, (kontrás)

să-l denunțe ca să-și primească pedeapsa meritată. c) Privitor la munții de către Maramureș și azi suntem în diferend cu locuitorii de acolo, nu ne-am înțeles cu nimeni într'ascuns. Pe Sași nu-i împiedecăm dela munții pe cari până acum i-au avut la dispoziție; dar decurând li-s'a luat Telcienilor un munte și s'a dat Crainimătenilor; deci faptul acesta l-au combătut Telcienii și și-au apărât muntele ca pe al lor. Afară de aceasta Sașii s'au obișnuit să-și mâne număroasele vite la munte peste hotarul sârmanilor Valahi, și să le pricinuească multe pagube cu acel prilej, cu care s'a putut naște între Valahi și Sași ceva diferend. d) Este imposibil să meargă cineva dintre noi, ori să-și mâne vitele fără permisiune pe munții prohibiți dinspre Moldova, căci celce trece fără știrea oficiului de vamă și carantină (contumață) e spânzurat. Oricare trece dintre noi pe acolo, scoate permis dela tricesimator și numai cu acela merge mai departe. De aceea și acuza aceasta împotriva noastră e fără temei, cași aceea că noi am fi acuzat înaintea Mai. Sale pe guberniul crăesc cu suplici murdare, la ceea ce ferește Doamne să ne fi gândit.

În Mocod nu noi, ci un om cu numele Oniga Foșlui certat cu noi, lingușitor și înțeles în toate cu magistratul, a atacat pe executor cu bastonul și cu îmblăciul. Dintre noi nimeni nu l-a aprobat, și Foșlui n'a lucrat cu știrea noastră ci de capul lui.

Nu știm ce acuză s'a ridicat împotriva noastră în 8 Februarie 1759, deci ne rugăm să ni-se comunice în copie, ca să putem și la aceea răspunde în toată regula.

Pe D-l *Mihail Balea de Ieud* nici în gând nu ne-a stat să-l punem în fruntea noastră, cu atât mai puțin să-i jurăm credință; nici nu i-am promis nimic, căci berbecii i-am dat lui pe bani.

6. La acuza ridicată împotriva noastră în 13 Febr. 1760 răspundem umil cu următoarele:

a) Și până acum a fost la noi obiceiul să aplanăm diferendele în fața *jurisdicției (scaunului) sătești*, și dacă se iviau cauze grele, chemam dintre bătrânii satelor înve-

cinate judecători cari aduceau sentință, contra cărei se putea apela la inspector și apoi la magistrat. Acest obicei s'a continuat și în acest an la noi prin judecători și jurați aleși în ordine. E drept că decând vidicul a ridicat plânsori împotriva magistratului, oamenii n'au prea cutezat să-și ducă cauzele în oraș spre revizuire (verificare), căci s'au temut să umble prin oraș. Dar și înainte de actualele mișcări exercitarea jurisdicției sătești avea o mare scădere, pentru că nu poseda facultatea pe care o avea în satele sășești, căci dacă cineva își apela cauza, atunci, precum mărturisește întreg vidicul, triumfa partida care era mai bogată.

b) Noi nici n'am neliniștit nici n'am persecutat pe cei ce nu consimțeau cu noi, ci s'a întâmplat în Mocod, că un om cu numele Petre Pampa în timpul când fusese birău s'a îndatorat cheltuind 120 fiorini din banii contribuțiilor, și din aceștia în mod arbitrar a impus pe sat 80 fiorini, pe cari satul i-a plătit cu protest. Dar rămâind restanța de 40 fiorini și el nevoind s'o plătească, satul i-a luat cei doi boi. Pentru aceasta el fugi la Bistrița și acuzând în mod perfid pe actualul birău sățesc, acesta a fost deținut; dar și pe Pampa l-a prins satul pentru restanța sa și l-a băgat într'un coteț de porci, care conform dispoziției anterioare a magistratului servea ca închisoare.

c) Chestia lui Gerasim Moșina din Rodna a fost așa: Pe el l-au pârit pentru o moșie de pe hotarul Ilvei sătenii Știrbu din Maieru, Iacob Boresche, George Știrbu și Toader Nicolae. Cu toate că aceștia au câștigat procesul înaintea judecătoriei sățești, Moșina a apelat la judecătoria orășenească.

Când curgea acolo procesul, Moșina a dus primarului din Bistrița ca prezent un cal, după care răsucindu-se sentința sățească, și acuzatorii fiind întemnițați, li-s'au luat și documentele, despre ceeace lipsesc acte inchizitoriale legale. Înaintându-se despre aceasta plânsoare la Ex. Sa guvernatorul și după aceea la guvernul reg., din ambele locuri a venit ordin că magistratul să repare lucrul. După ce ma-

gistratul n'a făcut nimic, și nici documentele nu le-a restituit, ba pe unul dintre aceia, adică pe Ionașc Știrbu tatăl acuzatorilor l-au ținut tot închis; așa oamenii au mers la Director, de unde întorcând, unul dintre ei adică Ion Știrbul luând lângă sine încă pe doi prieteni, fără de vr'o autorizație a prins pe Gerasim Moșina și a voit să-l ducă ca pe un idiot sau la Sibiu sau la Director. Auzind despre aceasta vidicanii l-au liberat pe Moșina, și astfel fără motiv a fost acuzat vidicul valah.

d) Pe familia Coșbuc locuitoare în Hordou nimeni n'a intenționat s'o extrădea ca iobagă și s'o scoată din sat pentru banii de colăcărit. Dar unul dintre Coșbuceni denunțând pentru bani de colăcărit pe familia Chioran tot din Hordou, că membrii ei ar fi iobagi de a lui Kemény și dându-i pe aceștia pentru un timp în mâinile magistratului, le-a cauzat o cheltuială de 670 fiorini. Pentru această faptă unii dintre cei păgubiți i-au zis lui Coșbuc să nu se mai amestece în lucruri de aceste căci altminteri și pe el împreună cu întreaga sa familie îl vor denunța ca iobag și-l vor duce cu carele din sat.

e) Lui Filip Pascu din Vărarea de aceea i s'a luat prin sentință moșia, pentru că a posedat-o prin zalogire și nu prin moștenire, și în cauze de aceste din timpurile străvechi satul este judecătorul competent. Că moșia a fost zălogită și nu moștenită, despre aceea eredeile legal posedase documente bune, dar i le-a luat magistratul, la care se găsesc și azi.

f) Pe Todor Lup din Mocod nu pentru aceea l-au bătut că n'a stat înaintea judecătoriei sătești, ci curatorii bisericești de aceea l-au pedepsit conform regulamentului lor, pentru că pârând el pe un sătean în fața judecătoriei sătești pentru o grădină și primind acolo sentință nefavorabilă, cutoatecă erau prezenți, conform vechiului obicei, jurați încă din două sate învecinate, el a zis în public (salva venia verbis): »Mă spurc pe sufletele, pe biserica și pe legile voastre«.

g) Pe Oniga Foșlui, — care la o zi de Paști a bătut

pe popa în biserică și pentru care magistratul, fiind acela slobodnic orășenesc, nici până azi n'a dat satisfacție, — pentru aceea l-au închis (baricadat) în casă, pentru că fiind sameșul satelor la încheierea socotelilor, și-a asignat 180 fiorini. Dar nu l-au bătut. Pe Ion Scuturici din Telciu de aceea l-au bătut pentru că, împotriva voinței și alegerii satului, s'a făcut birău prin băcșișuri, și a funcționat ca atare șapte ani încheiați, comițând în timpul acela multe excese, cum se poate vedea din alăturatele documente. După ce satul l-a alungat din acel post, el din răzbunare s'a făcut slobodnic și a amenințat pe săteni, că-i va învăța el, și s'a și străduit în tot chipul să le facă necazuri. Așa spre finea lui Ianuarie 1760 chemând la sine pe un comisar confruntător, acolo întreagă ziua a beut pân's'a îmbetat, a ocărit pe săteni i-a înjurat și apoi noaptea târziu cu lumânări aprinse a voit să conscrie pentru dare toate staulele satului, cutoatecă cu prilejul conscripției, conform obiceiului, șapte jurați din sat au declarat și cireada satului. Deci sătenii neadmițând ca el să umble beat noaptea cu lumânări pe la staule, s'au apucat de ceartă cu el și astfel s'a iscat bătaia. Nu din aceasta s'a bolnăvit, ci din pricina excesului în băutură. Mai apoi oamenii s'au împăcat cu el.

7. Incassarea contribuțiilor n'a suferit întârziare, căci de câțiva ani încoace decând nu slobodnicii ci jurații satului încassează impozitele, n'a rămas în sate nicio restanță. Când încassau slobodnicii, ei mai întâiu scoteau taxele lor (extraordinarium, onorar).

8. Raportul lui Onul Ignat din Rebrișoara nu corespunde adevărului, ceea ce declară întreg satul. Plânsoarea satului contra lui este că și slobodnic s'a făcut numai din motivul, ca împreună cu tatăl său, care încă e mare tâlhar, să se bucure de scut. Pentru tâlhăriile sale dovedite nici nu se prezintă în fața judecătoriei sătești, dar nici magistratul nu procedează cu dreptate.

9. Răspunsul privitor la moara din Nușfalău și a revoltei din pricina ei este acesta: Chestia revoltei a fost deja judecată; ce privește însă moara, aceasta stă pe ho-

tarul satului, și și în alte locuri în întreg vidicul morile aparțin satelor. Dupăce însă aci în satele valahe înainte de aceasta funcționarii orășenești, s'au obișnuit să constrângă pe oameni la muncă grătită, deci și la prestarea muncii pentru moară, așa orașul le-a luat sătenilor și venitul morii. Deoarece însă Mai. Sa a suspendat munca gratuită și funcționarilor le-a stabilit lefuri, astfel acest sat, ca și alte sate, a luat pentru sine venitul morii aflătoare pe hotarul propriu. Vama pentru aceea au început s'o așeze în biserică, ca acolo să stea grămadă până va fi aranjat diferendul privitor la întrebările: a cui este moara; cine e dator să dea pentu ea muncitori și din care pădure să fie cărate la ea crengi și material pentru zăgaz. Privitor la toate circumstanțele revoltei se alătură aci un proces verbal.

10. Vânătorile în munți până acum nu le-am oprit, ci din respect le-am îngăduit funcționarilor. Dar fiindcă după munții aflători pe hotarul nostru noi plătim impozitele și suportăm toate celelalte poveri, *acea sunt »viile noastre«*, iar în pădurile orașului și satelor săsești nouă nu ne este permis să pușcăm nici măcar un iepure sau să tăem vr'o nuiă; de aceea noi dorim ca de acum înainte *să fim statorniciți în proprietatea (birodalmában) tuturor munților noștri.*

Motivul suspendării vânătorilor este acesta: Înainte de aceasta birăii sătești căutând favoare, cu prilejul tuturor sărbătorilor și praznicelor împărătești și cu alte ocaziuni, scoteau întreg satul la vânat, iar satul care nu prindea animale, trebuia să plătească un galben. Dar acum punându-se în țară toate în bună orânduială și suspendându-se munca gratuită, așa s'a sfârșit și cu iobăgia noastră; și dupăce funcționarii orașului n'au iobagi pe cari să-i pună să le vâneze și nu voesc să tocmească vânători pe bani, nu e mirare că acum nu mai intră așa ușor ca mai'nainte în oraș ursul și capra sălbatică.

11. Protopopul asigură pe cinstea sa preotească că el niciodată nu s'a asociat cu vidicanii pentru plată, n'a sfătuit comunitatea la rău și nici n'o sfătuește, și — rezer-

vându-și să isprăvească el în modul său cu detractorii onoarei sale — spune, că atât el cât și popii din vidicul valah cari stau sub cârma sa, fiind oameni băștinași din vidic și descendenți ai acestora, iar preoția nefiind legată de brăul (colanul) descendenților, el, protopopul, are îndatorirea să le ocrotească libertatea personală și bătrânețele. Și pe bunicul său încă l-au acuzat așa, de sub care acuză, conform documentului alăturat, chiar și curtea împărătească l-a absolvat. Stând lucrurile astfel, reiese că magistratul putea să fie și fără aceasta acuză, și că n'a expus lucrurile așa cum ele aieveau să fie și au fost.

Fiind apelat ordinul d. d. 15 Febr. 1760 al guberniului reg., nici din partea vidicului și nici din a magistratului orășenesc nu era nevoie de interpretare înainte de a urma decizia finală. Apoi că numitul nostru protopop ar fi impus contribuții, nu corespunde adevărului, căci dimpotrivă și el contribue la cheltuieli. Dela poporeni niciodată n'a luat trei taleri mariași, cutoatecă pentru de a se mântui de multe necazuri, s'au făcut și trebuie să se facă zilnic multe cheltuieli; dar poporenii le stă în liberă voie să le facă, dacă le pot face, dintr'al lor propriu.

Perceptorul regesc trimetînd pe sate la execuții pe slobodnici fără de nicio instrucție ori asignare, aceștia îndatăce sosesc în vidic, *aci atacă ca și Tătarii fără osebire pe bătrâni și tineri*, nu se uită cine a plătit impozitele cine nu: ci năvălesc în casa aceluia pe care sunt mînioși, îl înjură, îl bat, îl leagă și-l chinuesc, îi dărîmă vatra; ba mai mult, necinstesc neveste și fecioare; multor le-au spart cu forța lăzile, au scos pungile goale aflate acolo și lăsându-și în jos pantalonii, le-au tras peste părțile lor genitale, hărțuind astfel femeile. Ceeace capătă oameni de acești, au să mulțamească purtării proprii, căci pe slobodnici cari proced pe cale legală niciodată nimeni nu i-a atacat. Altfel perceptorul regesc nicidecum nu se poate plînge de restanții în contribuții, căci birăii și jurații le încassează și fără slobodnici.

Salgamalul (contribuția pentru întreținerea miliției),

nupțial donum (darul de nuntă) și leafa vătășilor deaceea n'au vrut să le plătească căci n'au știut că impunerea cu aceste dări a urmat la ordinul Mai. Sale și a țării; apoi și asigurați fiind cu prilejul introducerii noului sistem de impuneri că afară de impozitele stabilite în acel sistem nu vor mai fi împovărați cu altele. Dar știind ei acum baza acelor noi contribuții, le-au primit bucuroși și se nizuesc să le plătească.

Răspundem acum la acuzele înaintate în 21 Febr. 1761 împotriva noastră la guberniu, și alăturate aci:

a) Impotriva slobodnicilor e imposibil să nu se ridice și aci acuză, pentru că sunt prea mulți și totdeauna vin în vidic fără instrucții. De aceea ne rugăm umiliți ca slobodnicii să fie desființați, iar noi în fiecare an vom institui din vidicul nostru 4 feciori călări și 2 pedestrași cari vor împlini toate serviciile celor 10 foști slobodnici familști.

b) Ștefan Cute din Feldru n'are arme și obișnuște să umble în haine țărănești valahe. Pe slobodnicul Dănilă Ciot din Mocod însă nu l-a bătut ca fiind în calitate de slobodnic, ci pentru aceea, că până-când a stat în Viena, le cauzase Ciot soției aceleuia, copiilor și casei sale multe rele și supărări, așa încât aceștia au fost nevoiți să-și părăsească chiar și casa. Acest Ciot e individul scelerat, care și-a bătut popa în ziua de Paști în biserică, pentru ceeace n'a fost pedepsit. Nici Ștefan Cute n'a sperat să primească satisfacție pentru atrocitățile comise față de casa sa, iar Ciot nu de aceea a căzut în belea pentru că a fost slobodnic, ci pentru că el obișnuia să ridice acuze false contra vidicanilor, și aceștia au jurat că el nu va acuza mai mult pe nimeni în mod perfid.

c) Grigore a Gacii din Sângeorz și Mărian Capota din Rebra n'au mers în 7 Febr. la Feldru după impozite și din porunca perceptorului, ci ca să tragă, stoarcă și jupuiască de pe săteni și ca să se'mbete; deaceea nevoină satul se le dea de mâncat și beut, i-a alungat deacolo.

d) Negăm tot ce se spune că s'ar fi întâmplat în Februarie 1761 în Mocod, Mititei și Salva cu slobod-

nicii Onul a lui Ignat din Rebrîșoara și cu Nica Butaci din Salva. Dar fiind acuza din cale afară de grea, dacă magistratul nu-și revoacă acuza înaintată, atunci noi rugăm cercetare comună spre a dovedi nevinovăția noastră. Căci de-ar fi așa lucrul, noi pe noi ne-am osândi. Chestia însă a fost următoarea:

Numitul Onul Ignat din Rebrîșoara între multe alte excese comise în satul Mititei, fiind foarte beat a legat foarte strașnic pe două sărmane văduve, cari ambele datorau numai patru polture; așa legate le-a înhățat după sine pe drum în frig mult timp și scoțind dela femeii cele 4 polture a mai stors dela ele încă 3 polture, apoi a plecat la Mocod. Dupăce însă înainte cu 2 luni jurase înaintea Valahilor vidicani că și el va nîzui să lecuiească necazurile vidicului, nu numai Ștefan Cute, ci și jurații din Mititei au trimis patru oameni la el în Mocod, cari fără de a-l bate și a-l forța, ci cu frumosul l-au chemat la Mititei să spună, că pentru ce a chinuit și batjocorit pe cele două sărmane văduve. El însuși a mers de bunăvoie călare acolo, dar fiind foarte beat, l-au închis într'o casă până ce și-a venit în fire. Dupăceea umblând împreună cu sătenii, a denunțat în fața acestor pe Nica Butaci din Salva cu aceea, *că l-au năimît dregătorii din Bistrița să omoare pe Ștefan Cute* și apoi să fugă la Bistrița unde-l vor ocroti. Imdată după rostirea acestei acuze Nica Butaci foarte beat intră în casa în care era Ștefan Cute și-i întinse acestuia dreapta, în mîna stîgă însă *ținea un cuțit ascuțit cu care avea să străpungă pe Ștefan Cute*. Văzînd aceasta oamenii strigară: »Te omoară Ștefane!« și-i scoaseră lui Butaci din mîna cuțitul, pe care-l păstrează și azi. Când voriră să-l prindă, el fugi, iar pentru aceea au făcut sătenii să jure tata, mama și ceilalți căseni ai lui Butaci că dealtădată nici ei nici copiii lor nu vor mai comite blestemății de acestea.

Onul Ignat din Rebrîșoara încă de bunăvoie a aruncat tașca (de slobodnic) și și-a oferit serviciile vidicului. Ba a mai spus că numai să-l accepte, căci el cunoaște toate

șireteniile domnilor bistrițeni și le va sta bine în ajutor vidicanilor. Dar nevoind totuș să-l primească, el însuș a îngenunchiat și așa a jurat credință.

Slobodnicul Lazar din Năsăud adevărat că a jurat că mai mult nu va fi slobodnic, dar și-a pus în loc pe fiul său care și acum e slobodnic. Dar pe acest Lazar nici nu-l prea are drag satul, căci el a amăgit satul și vidicul să *închidă bisericile și să alunge din ele pe popi*, mințindu-le tuturor că după cum a auzit dela domnii bistrițeni, pentru aceasta n'au să pățească vidicanii nimic.

Despre Ștefan Cute¹⁾ se spun multe în acuză, din care nici cea mai mică parte nu corespunde adevărului, ci toate sunt făcute numai în scopul ca el și încă câțiva din vidicul nostru să poată fi stârpiți; atunci n'ar mai fi nimeni cine să ne promoveze plânsorile.

Niciodată nu vorbim și n'am vorbit împotriva administrației regulate, și nu atacăm pe nimeni, dar nu putem purta jugul excesiv al slobodnicilor.

Nu este și nici n'a fost nicio restanță în ce privește serviciul regesc și încassarea contribuțiilor, cu excepția salgamalului, pe care încă, dupăce acum înțelegem lucrul, îl vom plăti. Deci și de aci apare că nu era nevoie să se asalteze guvernul regesc și cu această acuză precum și cu cea înaintată în 17 Mart. 1761.

Iar ca nici noi să nu infestăm pe Ex. Vstre și pe guvernul reg. cu lung răspuns, în fine adăugăm în genere următoarele:

a) De celece suntem acuzați privitor la slobodnici, chiar și dacă s'au întâmplat, au urmat numai din pricina multelor și diferitelor lor excese, dela cari noi i-am oprit.

b) Nici Ștefan Cute nici alții n'au intenționat și nu voesc să plece din vidic, și nici n'am auzit că dintre vidicani să fi fugit cineva. Iar dacă careva dintre vidicani va fugi din pricina diferendului actual, noi cu întreg vidicul

¹⁾ Ura Bistrițenilor era atât de mare încât nu-l mai numiau și scrieau Kute ori Kutje ca mai'nainte, ci »a Kutya« ung. = cănele, cum îi găsim scris numele și în acte oficiale.

ne obligăm cu această scrisoare să luăm asupra noastră toate poverile aceluia.

c) Nu numai că nu s'au adunat în vidic bani cu grămada, ci dimpotrivă și acum trăesc oamenii cu bani împrumutați pentru trebuințele zilnice, până când Dumnezeu le va ajuta să-i replătească.

d) Indată ce se vor statornici și între noi poruncile Mai. Sale publicate în țară, legile țerii și normele privitoare la legea municipală, atunci noi avem să predăm la spânzurătoare pe acela, care va sădi vrajbă între magistrat și popor și care nu se va subordona. Nici acum nu ne plângem contra subordonării ci împotriva subjugării.

Intrucât însă n'am putut răspunde aci satisfăcător, apelăm la memoriile, declarațiile și gravaminele noastre înaintate până acum, și ne rugăm în numele lui D-zeu, ca ascultându-ni-se plângerile să ni se remedieze înjuriile îndurate; iar dacă sau din neștiință sau dintr'o pornire cauzată de multele mizerii am fi greșit în general s'au în special ceva, să aveți mila de a-ne ierta. Rămânem ai Ex. V. și ai comisiunei supuși sărmani servi, toți locuitorii celor 23 sate valahe din vidicul bistrițan. Bistrița 29 Iulie 1761.

*

Multe amănunte remarcabile privitoare la această a doua comisie bethlen-iană venită în ținutul nostru, aflăm în memoriile membrilor familiei Heydendorff¹⁾, și special în însemnările autobiografice ale lui Michael Conrad v. Heydendorff, care încă fusese delegat în acea comisie. E de înțeles că istorisirile autorului au colorit săsesc, și mai ales deducția istorică a raporturilor dintre orașul Bistrița și Românii districtuali conține premise eronate și constatări false. Cu toate acestea însă episoadele legate de timpul petrecut acolo și comisiuni în Bistrița sunt interesante, mai cu seamă modul în care se prezintă Cute cu oamenii săi în fața comisiei, apoi ținuta și declarațiile generalului Buccov, precum și acțiunea inițiată pentru înființarea graniței militare.

¹⁾ Publicate în mai multe volume ale revistei sibiene. »Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde«.

Reproducem aci din amintitele memorii pasajele și părțile care se refer la obiectul din chestie. Iată-le:

Indată după numirea mea în Mediaș (ca centumpater, vice-notar și senator), la porunca împărătesei plecă la Bistrița o comisie importantă compusă din: consilierul gubernial și prezidentul staturilor conte *Nicolae Bethlen* ca prezident, șeful și directorul exactoratului *Bar. Seeberg* ca viceprezident, apoi ca ajutori: asesorul exactoratului provincial *Michael Cserei*, iar din partea națiunii săsești *Michael v. Bruckenthal* judele din Nocris; actuar eram eu, iar cancelariști: *Johann Georg v. Huttern* comisar provincial, *Michael Bruckenthal jun.* mai apoi comes nationis și »interpreaes gubernii«, *Michael Sotterius* mai apoi consilier gubernial cu titlul nobililor *v. Saxenheim*; acestor le dictam și ei copiau ciornele mele.

Această comisie călători, cu mici popasuri, în triumf spre Bistrița, primită în fiecare comună săsească de autorități, cu mare alaiu și între sunetele clopotelor.

Motivele trimerii comisiunii erau: incorectități în socotelile publicului (orașului) bistrițan și *răscoala Văiei Rodnei* împotriva acelui public.

Socotelile Bistriții de mult erau în neregulă, iar acum un cap scălciat, negustorul Iacob Schankebank se făcu oratorul vulgului umbla cu pâri prin Sibiu, Viena și la curte, făcu o mulțime de cheltueli, nu putu dovedi nimic, și cu toate că în multe avea dreptate, părăsit de tovarăși rămase nenorocit.

Ce privește răscoala districtului rocnean, acesta în timpurile mai vechi a fost dăruit de regii unguri diferitelor familii mari din Ardeal, iar în sfârșit ajunse »ad collationem principis«. Bistrița era oraș comercial, și acum avea să devină fortăreață limitrofă, construindu-se nouă întărituri. La rugarea Bistrițenilor, locuitorii din Valea Rodnei cari la invazii dușmane și așa căutau scut în oraș, fură serios avertizați de către regii ungari să ajute Bistrițenilor la clădirea zidurilor cetății și la căratul pietrilor. În sfârșit toată Valea Rodnei a deslipit-o regele Ludovic I dela comitatul Dobâca, cu care fusese încorporată, a dăruit-o publicului bistrițan, și conform obiceiului de atunci, ca și scaunul Tâlmaciului a încorporat-o cu districtul Bistriții așa ca locuitorii acelei văi să se bucure de egale drepturi cu locuitorii districtului săsesc. Cum a fost tratat acel dis-

trict, după încorporare, din partea publicului bistrițan privitor la venitele economice (wirtschaftlichen Genusses), nu o știu, deoarece n'au rămas scrisori și hrisoave din acele timpuri. În secolul următor, al 15-lea, regele Ladislau a dăruit lui Ioan Corvin împreună cu orașul Bistrița și districtul săsesc cu numirea »liber baronatus«. Fiul acestui însă Matia Corvin ca rege al Ungariei revocând donația și baronatul liber, instalează din nou pe Bistrițeni în drepturile și libertățile vechi, deci și în posesiunea Văiei Rodnei.¹⁾ Principele Sigismund Bathori, la schimbările întâmplătoare în Ardeal și la renunțarea sa la tron, reclamă Valea Rodnei ca proprietate a sa unde va sta după retragere, ceea ce staturile îi și acordară. Soarta lui însă îl împiedecă să uzeze de aceasta proprietate și astfel Bistrița rămase cu ea până în zilele noastre.

Înainte de introducerea sistemului lui Seeberg, locuitorii Văiei Rodnei erau tratați de către publicul bistrițan privitor la sarcinile publice diferite contribuții și la jurisdicție, *ca și Sașii liberi* ai districtului bistrițan și conform decretului lui Matia Corvinul, introdus în »Corpus juris hungarici«. În calitate de *Valahi schismatici* nu plăteau dijme, care și așa fiind pământul lor muntos, pietros și neproductiv, ar fi fost neînsemnat. Deci locuitorii acelei Văi erau tratați întocmai conform conținutului hrizovului de încorporare.

Singur numai din grija pentru drepturile lor extinse, Bistrițenii încredințară jurisdicția (Rechtspflege) acelei Văi unui senator, cu titlul de »domn terestru« (Grundherr), care totdeauna era primul ofițiant după birăul orașului. Mai departe, cele 21 sate din amintita Vale erau astfel împărțite între senatorii Bistriței, ca fiecare dintre aceștia avea sub inspecția sa câteva sate, cari erau datorate să-i dea un servitor, după împrejurări una sau două servitoare și la economie atâți muncitori de câți avea nevoie. Publicul bistrițan mai era apoi »în posesiunea câtorva munți mari« situați la granița Văiei spre Moldova, pe cari pentru scopul alodiaturii îi da în arendă comunelor mari săsești învecinate. Dar asupra acestei

¹⁾ Merită să se menționeze aci, că membrul comisiei bethleniane Michael Bruckenthal scrie (v. Arch. f. s. L. 1 Heft, pag. 20) fratelui său, consilierului Samuel Bruckenthal, acestea: Satele districtului (săsesc) bistrițan *nu pot să se razime (bauen) în chestia districtului valah atât de mult pe documentele lor*. Într'unul stă că acela ar fi de a-se încorpora cu celălalt district, săsesc; altul este »eine ordentliche Statution«, însă *donația lipsește*.

proprietăți publicul bistrițan *n'avea alt document* decât o consemnare (Verzeichniss) tabelară dela începutul secolului XV, care atârna în casa sfatului.

Domnul terestru și inspectorii săi n'aveau drept exclusiv la vânat și pescuit, ci *în comunitate cu locuitorii Văiei*, îndatorați să le ajute acelor. Pe calea aceasta veneau dela Bistrițeni la mai marii țerii, la națiune (autoritățile săsești) și la alți prietini, multe animale sălbatice și pieile de urs.

Cu aceste orânduielei erau mulțămiiți atât Bistrițenii cât și locuitorii Văiei Rodnei, și astfel trăiau de secolii liniștiți împreună.

Acum curtea hotări să întocmească altfel organizația oficioasă și constituția alodială a națiunii. Spre acest scop veni Seeberg în țară, în calitate de comisar. Astfel se introduse în Ardeal *un nou sistem de dare* și în acelaș timp *se înființă și miliția grăniceră*. Toate aceste întocmiri produsera coliziuni și încurcături, până în fine lucrurile fură îndreptate conform nouăi ordine.

Soarta aceasta lovi și Valea Rodnei și pe locuitorii ei. Conform orânduielilor Seeberg-iene teritorul acestei Văi avea să aparțină publicului Bistriții ca pământ nobiliar (adliger Grund), iar locuitorii ei deveniau jeleri (inquilini) îndatorați să presteze dijme și să plătească taxe după vite, pierdeau dreptul de vânat și crâșmărit, iar morile posedate de ei deveneau alodiale. Chiar și munții acestei Văi aveau să fie alodiali. Mai apoi, conform sistemului contribuțional bethlen-ian, locuitorii Văiei erau priviți liberi, dar trebuiau să plătească dare de cap mai mare, statorită *pentru libertăți*.

Toate aceste orânduielei displăcură locuitorilor Văiei, iar când se încercă introducerea forțată a noilor sisteme, ei se opuseră, alungară pe funcționarii bistrițeni din mijlocul lor și căutară sfat la streini, pe care îi și aflară ușor în unele locuri, mai ales la un vicespan al comitatului învecinat Maramureș, la un anume *Balya*, care îi îndrumă să înainteze plânsori și le redijă scrisorile necesare.

Conducătorul le era un Valah de rând din Feldru, numit în acte »Földrei Kutja Stephan«. Acesta merse în câteva rânduri la guberniu la Sibiu și la împărăteasă în Viena, aduse știri mângăietoare și ținea poporul în renitență.

În acelaș timp hotări curtea înființarea miliției grănicere în Ardeal. Avea să se tragă o linie și un lanț de grăniceri la gra-

nițele turcești, dela Maramureș până la Poarta de fier. La linia aceasta aparținea și Valea Rodnei. Deoarece granițele se înfăptuiau fără de învoirea legală a staturilor, deci locuitorii comunelor ce cădeau în acea linie nu puteau fi forțați în mod legal la serviciu grăniceresc; de aceea era bine văzut, *dacă oamenii se declarau benevole pentru graniță*. Comanda militară trimise deci misiuni militare în comunele din acea linie, care promițând tot felul de favoruri și avantaje dorite dar irealizabile, căutau să înduplece pe oameni la acceptarea benevolă a statului grăniceresc. Intre condiții era însă una foarte grea (hart) pentru Valahii neuniți care erau în majoritate, adică: *celce voia să devină grănicer trebuia să treacă la religia unită, catolică*.

Un astfel de trimis abil pentru acea afacere era în Bistrița comandantul de acolo, colonelul *Schröder*. Acesta uză de ocazia nemulțumirii și renitenței (Missmut und Widerspenstigkeit) locuitorilor Văiei Rodnei, cari și primiseră să devină uniți grăniceri, cum se și făcură în cursul timpului, după plecarea comisiei din Bistrița.

În intervalul în care noi steterăm acolo încă nu erau grăniceri, deci comisia îi putea încă trata ca provinciali. Li se primiră plânsorile în scris, pe cari comisia le examină și se nizuî să-i întoarcă la subordinație față cu publicul bistrițan. În scopul acesta comisia trimise la ei comisari orășenești, pe cari însă îi alungară. Li se ordonă apoi să se înfățișeze capul lor (Rädelsführer) Kutja Stephan înaintea comisiei spre a se justifica (Verantwortung). Nu veni. Atunci comisia aviză că îl va aduce cu asistență (Wacht) militară. În fine veni însoțit de circa 100 Valahi rodneni și se postă cu trupa în fața casei comisiei din piața Bistriței. Avea o pălărie îndoită (aufgeschlagen) militărește, un veston (Leibel) și un căput de pănură (Zundenrock) croit după modă, apoi pantaloni și ghețe (Topanken), iar la șold un cuțit de vânat (Hirschfänger). *Astfel stetea în fruntea trupei sale*, cu pălăria'n cap, în timp ce comisia, împreună cu mine actuarul ei, priveam din fereastră. Comisia îl cită în fața sa. El se sfătui cu trupa sa, apoi răspunse că nu vine, decât numai dacă comisia, pentru asigurarea întoarcerii sale nestingenite (unverletzten), trimite doi comisari în piață în mijlocul trupei sale. Se făcu și aceasta; atunci apăru însoțit de câțiva to-

varăși mai bătrâni înaintea comisiei, în care funcționez și eu ca actuar. La întrebarea că pentru ce se prezintă în *haină neobișnuită și armat*, răspunse că *tot în acest mod s'a prezentat în câteva rânduri și în jața împărătesei în Viena*. Continuându-și comisia interogatorului, fu întrebat de cauzele renitenței Văiei Rodnei, la ceea ce el răspunse cu motivele sus amintite, declarând »că *Văile Rodnei nu mai vreau să stea sub Szaszi și și-au dat cuvântul să stea firm pe lângă aceasta și să se facă grăniceri*«. În urmăre atît acest Kutja Stephan cît și întreaga sa trupă fură dimiși liberi și neatinși (unbeschädigt) din Bistrița acasă în valea lor, deoarece sosi știrea că la caz de nu vor fi liberați, *toți locuitorii Văiei Rodnei ar fi gata înțeleși să asalteze (erstürmen) orașul* și să-i scoată cu forța din Bistrița.

Și într'adevăr au fost luați în statul grănicer numai toți locuitorii din Valea Rodnei, ci încă și două alte sate aparținătoare districtului bistrițan, odinioară locuite de Sași, acum însă complet valahe, deși erau situate departe de Valea Rodnei și fără de nicio legătură locală ori privilegială cu aceea. Prin faptul acesta s'a redus și mai mult »Fundus regius«.

Numitul Kutja Stephan, în semn de recunoștință pentru serviciile sale prestate în amintitul scop, la înființarea miliției a fost numit *sublocotenent (Lieutenant) în regimentul de dragoni*; iar mai târziu, cu ocazia trecerii companiei sale prin Mediaș, veni la mine, investit cu acel caracter și rang, dar cu barba rasă.

Comisia s'a ocupat cu acele chestii din lunie până la finea August, în Bistrița. Își poate oricine închipui cît am avut de lucru ca actuar, scrieam câteodată nopți întregi. Arhivele bistrițene vor poseda încă destule acte provăzute cu iscălitura mea. În modul acesta președintele comisiei contele Bethlen deveni patronul meu și interveni la guvernul să fiu candidat la diferite posturi și să fiu numit în diverse comisii importante din țară. Chiar și în castelul său de lângă Tarnave își manifestă prietenia față de mine și familia mea.

Toți membrii comisiei cu excepția contelui Bethlen și a familiei sale, — împreună cu soțiile și copiii lor, apoi cu musafirii zilnici, laolaltă peste 20 persoane, luau masa pe cheltuiala Bistrițenilor,¹⁾ care adăugând zahărul mult și cafeaua pe care, la ple-

¹⁾ Adică în realitate pe cheltuiala sărmanelor sate românești. — Dir. »Arh. som.«

carea comisiei, soția lui Seeberg le cără, cu sine la Sibiu, pe titlul că ar fi economisite, urcau la suma de peste 3000 fl. ung.

În timpul cât a stat comisia în Bistrița, făcând inspecții prin țară, generalul comandant Bar. Buccov încă se abătu pe la Bistrița. Nu-i avea la suflet pe Maghiari. Comisia îl întâmpină la Budac și cu această ocazie Buccov îl luă pe asesorul Michael Bruckenthal la o parte și cu mâna ridicată îi zise »că națiunea săsească trebuie înălțată sus, sus peste Maghiari«, ceea ce Bruckenthal la întoarcere spre Bistrița mi-a împărtășit cu mare entuziasm. Buccov se încvartiră în Bistrița în casa poștei. Comisiunea, corpul ofițerilor, mulți boieri cari îl însoțeau și membrii magistratului bistrițan se adunară îndată după sosire într'o sală mare a locuinții generalului. Deoarece orașul arsese de două ori, era sărăcit și lipsit de mobile mai bune, așa în acea sală încă erau numai scaune de lemn moale. Pe unul din acestea ședea Buccov, legănându-se pe picioarele scaunului. Toți cei prezenți steteau în jurul lui, iar eu stând lângă contele Bethlen, auziam tot ce se vorbea. Buccov fusese numit și comisar regal, deși groful Ladislau Kemény ocupa încă demnitatea de guvernator. Discuția între Buccov și Bethlen se 'nvârtia asupra dieferitelor chestii ale dietei viitoare, între cari și asupra »dreptului deputaților de-a putea umbla seara pe strade fără lanterne« despre care Buccov zise că nu-l va admite. La observația lui Bethlen că deputații se vor plânge la guvernator, Buccov, mereu legănându-se pe scaun, îi răspunse răstit (în hartem Ton): »li voi îndrepta (zurechtsetzen) eu guvernatorului capul său maghiar!« Toți se uimiră, dar Bethlen tăcu și înghiți riposta.

După isprăvirea treburilor, comisia se disolvă; Seeberg plecă la Sibiu, iar eu ajunsei la 1 Octomvrie iarăși la stațiunea mea în Mediaș.

*

Din lunile cât a stat comisia bethleniană în Bistrița, ar mai fi de amintit următoarele:

Magistratul discută în 1 Iulie faptul că servitorii generalului Buccov zilnic cer bani pentru întreținere, și hotărăște să se vorbească în cauza aceasta cu Seeberg, căci probabil stăpânii n'au cunoștință despre pretențiile servilor.

Comandantul garnizoanei baronul Castelli pleacă din Bistrița și împărtășește magistratului în 3 Iulie că a predat comanda căpitanului Szilvási; totodată cere să i se extrădea un atestat că în timpul comandei sale el n'a comis excese.

Tot în 3 Iulie părăște locotenentul Piscar că plăieșul Ion Șteopu din Năsăud a cumpărat dela Ion a lui Mihoc doi boi cu 45 fl. Acești boi au fost sechestrați cum se știe, dela slobodnicul Onu a lui Ignat din Rebrîșoara, iar din banii primiți acum i s'au dat lui Mihoc 32 fl., iar lui Ursu Șovre din Rebrîșoara 13 fl. Când plăieșul Șteopu voi să vândă acum din nou boii, câțiva Valahi districtuali i-au luat dela el și i-au mânat în ciurdă. Slobodnicul cere acum ori banii, ori boii, despre cari se aude că-i folosește Ștefan Cute. Magistratul decide să fie citați la oraș Mihoc și Șovre.

La întrebarea din 5 August a soției cărciumarului Peter Roth din Rodna, dacă soțul ei va fi din nou instalat în postul său din cărciuma orașului, ori va trebui să-și caute altă pâne, magistratul îi răspunde să fie cu răbdare până la terminarea procesului cu Valahii.

În 9 și 11 August cărciumarul Petrus Roth adresează două scrisori: una contelui Nic. Bethlen, iar a doua baronului Seeberg. În prima spune că a servit timp de 17 ani și 4 luni magistratului bistrițan ca econom și crâșmar în Rodna, făcând încă și alte slujbe, dar din cauza violențelor și amenințărilor Valahilor răsculați a trebuit să părăsească acel post. Roagă ca în considerarea serviciilor prestate comisia să-i acorde în arendă crâșma și economia din Rodna, promițând că va îngriji bine de ele și va augmenta averea orașului. În scrisoarea către Seeberg se roagă că fiind alungat de Valahi și despoiat de tot ce a agonisit în Rodna, așa că e silit să trăească acum fără niciun venit în Bistrița, luându-i-se în considerație serviciile prestate să fie despăgubit pentru pierderile suferite.

În 27 Aug. actuarul comisiei bethleniene Mich. Conr. Heydendorff expune hotărârile comisiei¹⁾ privitoare la plânsorile magistratului, ale districtului saxon și ale celui valah, și gată cu ordinul adresat magistratului ca acesta pentru »excesele săvârșite până

¹⁾ V. »Arh. som.« Nr. 18 p. 359—361.

acum să nu trateze rău, să nu chinuiască și să nu pedepsească sub nici un pretext pe nimeni din districtul valah».

După plecarea comisiunii din Bistrița, situația în vidic a rămas tot încurcată, și raporturile dintre Bistrițeni și districtul valah în loc să se amelioreze, deveneau tot mai încordate, cum vom vedea din expunerile următoare.

În 5 Septemvrie magistratul primește știrea că sătenii din Nușfalău nu voesc să predea comisiei expediate acolo, cheia morii. Ei cer să fie trimisă o comisie militară, care să preia cheia dela Maței a Cosmi. Altminteri sătenii se scuză că cheia e dusă de un sătean la Sibiu, iar Maței spune că Pinte, care luase în primire banii de pe vama morii, a fugit. În ladă se găsesc acum numai 6 mierțe păpușoi și o mierță grâu.

Tot în 5 Septemvrie sosește ordinul gubernial ca Maramureșenii nicidecum să nu îndrăznească a face fân la Gura Fiadului ori să pășuneze acolo, și atât ei cât și Valahii districtuali să se abțină dela orice »demonstrație«.

În instrucțiunile date la 6 Sept. primarului Klein pentru Sibiu, se amintește și faptul că Ștefan Cute a ordonat Măierenilor să înființeze o măcelărie în sat; apoi că în ciuda tuturor dojenelor, acesta *iarăș e gata să plece la Viena*, cu plânsori la curte, dupăcum circulă svonul printre oaspeții băilor dela Rodna.

În 9 Septemvrie primarul substitut și magistratul scrie primarului Klein la Sibiu că conform raportului crășmarului Peter Roth, Rodnenii nu se liniștesc, iar Măierenii au amenințat pe judele Morar Isip că-l alungă din sat. Apoi mai scrie Roth, că sătenii rodneni voesc să cosească fânețele pe cari el le ține în arendă, dela oraș.

*

Magistratul trimite în 9 Sept. comisari în depertinență spre a solicita și admonesta satele ca se presteze orașului mai ales ceea ce li s'a poruncit din partea comisiei delegate în persoanele: Ex. Sale Nicolae Bethlen, Baron Seeberg și Mich. v. Bruckenthal, adică: 1)-interesele pro 1760, 2) vamsug-ul (taxele pe munți), și 3) banii recruților pro 1761.

Despre experiențele făcute în satele valahe și despre declarațiile sătenilor, acei comisari raportează următoarele:

Rodna, 13 Sept. — Voiesc să adune și să presteze interesele, dar se roagă de puțină amânare și ca să fie cruțați de execuție militară. Privitor la vamsug roagă să se aștepte întoarcerea deputaților trimiși la Sibiu, și dacă aceștia vor aduce dela guberniu porunca de a-l presta, nu vor refuza plățirea. Banii pentru recruți în suma de 17 fl. Rh. 11 cr. conform chitanței i-au înmănat lui Ștefan Cute, prin trimișii săi.

2. Maieru 14 Sept. — Privitor la punctele 1 și 2 se roagă să li se dea răgaz pân'li se vor întoarce deputații din Sibiu, și dacă ei aduc cu sine porunca guberniului că acele sunt de plătit, vor plăti. Banii de recruți, la ordinul lui Ștefan Cute, i-au înmănat în suma de 18 fl. R. 45 cr. lui Vasile Călugărului din Sângeorz și lui Ioan a Cârștii din Ilva.

3. Sângeorz, 15 Sept. — Interesele nici nu pot și nici nu voesc să le dea, căci nu sunt în stare să le presteze; iar dacă vor fi forțați la plată, atunci ar fi nevoiți să-și părăsească casa și ograda și să plece'n lume. Nici vamsugul nu-l plătesc până când nu primesc în chestia aceasta poruncă mai înaltă, căci Ex. Sa contele Nicolae Bethlen nu le-a dat ordin privitor la vamsug. Au trimis oameni la Sibiu cari le vor aduce ordin privitor la ținuta de observat. Banii pro recruți în suma de 12 fl. R. 30 cr. i-au predat oamenilor trimiși de Ștefan Cute.

4. Ilva, 16 Sept. — Nu voim și nu putem să prestăm nimic până când nu vom primi ordin sau dela guberniu, unde am trimis deputați, ori dela Mai. Sa. Banii recruților: 4 fl. R. 41 1/4 cr. i-am predat oamenilor trimiși de Ștefan Cute.

5. Leșu, 16 Sept. — Dacă celelalte sate districtuale vor presta interesele și vamsugul, și noi vom face-o, altfel nu. Banii recruților: 3 fl. R. 7 1/2 cr. i-am înmănat lui Ștefan Cute.

6. Feldru, 17 Sept. — Ad 1 și 2 se roagă de păsueală până vor întoarce din Sibiu districtualii trimiși, și să fie scutiți de execuție. Dacă vor primi ordinul să plătească interesele și goștina, vor presta fără execuție. Banii p. recruți: 34 fl. R. 22 1/2 cr. i-am înmănat lui Ștefan Cute.

7. Vărarea, 17 Sept. — ca și Leșenii și Rodnenii.

8. Rebrîșoara, 18 Sept. — La p. 1 și 2 ca Ilvenii. Banii de recruți: 14 fl. R. 4 cr. i-am înmănat lui Ștefan.

9. Năsăud, 19 Sept. — La 1 și 2 ca Rebrîșorenii. Banii recruților 50 fl. R. înmănați lui Ștefan.

10. Rebra Mare. — La p. 1 și 2 ca Năsăudul. Banii recruților: 20 fl. R. înmănați lui Ștefan.

11. Telciu, 20 Sept. — La p. 1 și 2 ca Năsăudul. Banii recruților: 9 fl. R. 22 $\frac{1}{2}$ cr. lui Ștefan.

12. Salva, 21 Sept. — La p. 1 și 2 ca Telciu. Banii p. recruți: 10 fl. 56 $\frac{1}{2}$ cr. i-au predat lui Vasile Măteoe în Năsăud.

13. Hordou, 21 Sept. — 1 și 2 ca Salva. Banii p. recruți: 4 fl. R. 42 cr. predați lui Vasile Măteoe din Năsăud.

14. Bichigiu, 21 Sept. — 1 și 2 ca Salva. Banii p. recruți: 12 fl. 30 cr. înmănați lui Ion Hanț din Năsăud.

15. Mititei, 22 Sept. — 1 și 2 ca Bichigiu. Banii p. recruți: 9 fl. 51 cr. predați lui Vasile Măteoe din Năsăud.

16. Zagra, 23 Sept. — 1 și 2 ca Bichigiu. Bani de recruți n'au dat.

17. Găureni, 23 Sept. — 1 și 2 ca ceilalți. Banii p. recruți: 10 fl. 56 $\frac{3}{4}$ cr. lui Vasile Măteoe.

18. Poieni, 23 Sept. — 1 și 2 ca ceilalți. Banii p. recruți: 15 fl. 18 cr. predați lui Macavei a Florii din Mocod.

19. Suplai, 23 Sept. — 1 și 2 ca precedenții. Banii p. recruți predați lui Vasile Măteoe în suma 8 fl. 30 cr. din cari însă 2 fl. 15 cr. revin altor cheltueli.

20. Mocod, 24 Sept. — 1 și 2 ca precedenții. Banii p. recruți 9 fl. 22 $\frac{2}{4}$ cr. lui Ștefan.

21. Runc, 25 Sept. — 1 și 2 ca precedenții. Banii p. recruți: 10 fl. 51 cr. lui Ștefan.

22. Sântioana, 1 Oct. — Au nizuit să încasseze ceva, dar n'au putut să scoată tot, roagă răgaz până vor aduna și restul. Banii p. recruți: 6 fl. 18 cr. i-au înmănat lui Chifor a Florii din satul lor.

23. Nușfalău, 1 Oct. — Ad 1 ca Sântioana, ad 2 nimic, ad 3 Banii de recruți; 29 fl. R. 41 $\frac{1}{4}$ cr. i-a adunat din sat Marcu a Bărăriții.

Dupăce în şirurile precedente a fost vorba de o parte a sarcinilor grele ce apăsau districtul românesc, să vedem acum cu ce parţialitate şi nedreptate procedase şi judecase comisia bethlen-iană, când — fără vr'o examinare şi verificare mai detaliată şi serioasă — acceptă şi confirmă lunga listă a fictivelor drepturi şi exageratelor pretenţii, pe cari magistratul şi-le formula asupra Românilor districtuali.

Astfel într'o specificare a tuturor foloaselor pe cari Bistriţa le trăgea anual din districtul valah, aflăm următoarele date instructive:

1. Dijma anuală a cerealelor făcea 924 fl. R. 27 cr.

Taxa vitelor cari păşunau pe »munţii oraşului«, sau aşa numitul vamsug: 1000 fl.

3. Agricultură: 100 fl.

4. Arenda crâşmăritului din 20 sate, cu excepţia Rodnei: 316 fl.

5 Arenda pentru măcelăria din Rodna: 41 fl. 40 cr.

6. Arenda pentru dreptul de crâşmărit şi măcelărit acordat administratorului minelor din Rodna: 100 fl.

7. Profitul din vinderea vinului şi rachiului în crâşma din Rodna: 500 fl.

8. Producţia varului: 141 fl.

9. Ferestrăul din Rodna: 85 fl. 29 cr.

10. Vama după cele 82 pietri de moară: 49 fl. 12 cr.

11. Fânul de pe locurile »domneşti« din Rodna, Maieru şi Sângeorz: 80 fl.

12. Arendă pentru Luşca Cârsti: 7 fl.

13. Preţul celor 40 stânjini lemne uscate furnizate brutăriei oraşului, şi alor 100 st. lemne verzi furnizate pentru fabricarea silitrei: 120 fl. 30 cr.

14. Taxa de cap a celor 37 familii de Țigani: 31 fl. 20 cr.

15. Răscumpărarea muncii datorite oraşului la semănatul cerealelor şi cositul fânului, conform numărului familiilor 3,895, şi a văduvelor 369 — cum s'a constatat şi în 1763 — face: 3.312 fl. 42 ²/₄ cr.

16. Lemnul de clădit furnizat pentru repararea zidurilor oraşului şi a caselor oraşeneşti: 100 fl.

17. Amenzile în bani, vărsate în cassa alodială a oraşului: 300 fl.

Suma totală, calculându-se crucerii după valoarea de atunci, face: 7.209 fl. 20 $\frac{2}{4}$ cr.

Urmează apoi alt tablou despre pagubele suferite de oraș în timpul renitenței, până la 1762, care în bani face: 38.481 fl. 43 $\frac{2}{4}$ cr. plus valoarea a lor 609 stânjini lemne de furnizat pentru fabricarea silitrei. În aceea sumă se cuprind și pagubele cauzate la moara din Nușfalău, apoi cu întreținerea slobodnicilor și alte pierderi mai mărunte. Se mai adaugă în acel tablou că districtul valah mai e obligat să despăgubească districtul săsesc pentru munca prestată singur de către acesta în timpul renitenții. Mai departe trebuie să despăgubească și pe orașeni pentru cerealele cărate din lada vămii dela moara din Nușfalău, a căror natură și valoare cu greu se poate constata acum. În fine e dator să plătească orașului multele cheltueli pe cari acesta le-a avut cu prilejul nenumăratelor investigații făcute de oficianții comitatensi, a comisiilor expediate în district și a delegațiilor la Sibiu.

În sfârșit iarăși în alt tablou constată magistratul, că din datoriile făcute de oraș¹⁾ și din dobânzile capitalelor împrumutate, Valea Rodnei împreună cu satele Nușfalău și Sântioana trebuie să plătească ca sumă repartizată pe ele până la 1762: 42.743 fl. 15 $\frac{3}{4}$ cr.

*

Comisarii Strecker și Bressler, care fuseseră trimiși în districtul valah spre a încasa dobânzi, vamsugul și taxele pentru recruți, pe lângă raportul general făcut magistratului mai trimis din când în când și informații separate. Așa în 14 Sept. scriu din Maieru că Rodnenii, după oarecare amânare, intenționează să plătească interese pro 1760, însă vamsugul nu-l plătesc până când vor întoarce deputații lor din Sibiu, cari au să aducă ordin în chestie. Banii recruților i-au predat cu chitanță lui Ștefan Cute. Acesta neagă că ar fi primit suma indicată de crâșmarul din Rodna, și nici nu poate restitui banii primiți, pân'ce nu vor fi astrânși sătenii să plătească și restul datorit. Astfel Cute a plecat la Sibiu. Ca Rocnenii au declarat și Măierenii și Sângeorzenii.

Magistratul hotărăște în 15 Sept. să i se scrie consistorului

¹⁾ Pentru scopurile sale, și nu pentru districtul valah. — Dir. »Arh. Som.»

reformat din Cluj că orașul nu-i poate plăti dobânzi 200 fl. Rh. din cauza renitenței Valahilor și acum și a Sașilor districtuali.

În 29 Sept. sunt trimiși vătășei Mich. Pfingstgräf și Kis Márton în depertinență să aducă la oraș din toate satele pe candidații la posturile de județi, împreună cu alți câțiva săteni, precum și catastifele privitoare la interesele din 1760--61. Mai departe din cauza molimilor să stea continuu păzitori la porțile satelor.

În 2 Octomvrie se confirmă următorii noi județi: Mocod — Dănilă Iosip, Mititei — Istrate Opre, Runc — Tănase Boșota, Zagra — Bița Zinvel, Poeni — Chira Varga, Găureni — Vârtolomei a Manii, Suplai — Tănase Dâmbu, Bichigiu — Todor Ileni, Telciu — Ion Barte, Hordou — Vasile Alexi, Salva — Pinte a Scridon, Năsăud — Grigore Lupu, Rebrîșoara — Nechita Popii, Rebra Mare — Ion a Gavril a Crăciun, Vărarea — George Nicolae, Feldru, Ilva — Grigore Meciuha, Leșu — Salagi Busului, Sângeorz — Grigore a Popii, Maieru — Scridon Șute, Rodna — Botskai Mihály, Sântioana — Ion Vărărean, Nușfalău — Luca Onuț.

Pe o filă separată aflăm: »Juramentum pro iudicibus et juratis Pagorum districtus Valachici Bistritiensis«: Eu N. N. jur pe Dumnezeu că la porunca preanaltă a domnitoarei țerii noastre, la toate întrebările ce mi se vor pune — nunumai ce mă privește pe mine — voi mărturisi totul, dela cel mai de căpetenie lucru până la cel mai neînsămnat; și nu voi ascunde nimic, ci voi băga bine de seamă și la depozițiile celorlalți săteni, ca nimeni dintre ei să nu ascundă ceva, iar dacă cineva ar cuteza să ascundă ceva atunci fără considerare la religie, națiune, persoană, prietenie ori dușmănie, toate le voi descoperi conștiincios. Așa să-mi ajute Dumnezeu.

Birăul Klein scrie în 1 Oct. din Sibiu, că Valahii trebuie *pedepsiți în mod exemplar*; apoi spune că a văzut acolo pe Marcu, pe altul cu barbă sură, pe negrul Ingnat din Sângeorz și pe un sătean din Lechința.

Din 4 Oct. avem următoarea scrisoare curioasă, adresată Nușfălenilor: »Domnilor din Nușfalău îmi recomand serviciile: Domnul Director precum și alții Vă încunoștiințează ca pe Marcu Bărăriții, care a pățimit în urma mandatelor Voastre, să nu-l lăsați singur

să se prăpădească, și nu Vă învrăjbiți așa iute, căci pierderea și folosul comun obișnuiesc să meargă mână'n mână. Dzeu să Vă scutească. Sibiu, 4 Octomvrie 1761, Medve Mihály».

*

Intre timp curgeau pârlile și denunțurile magistratului privitoare la mișcările din districtul românesc puse la cale de Cute și soții săi. Dintre scrisorile informative trimise în acele zile baronului Seeberg lăsăm să urmeze aci următoarele două:

I. Domnule Baron, Prezident al exactoratului, Corifeii districtului valah renitent, cu toate ordinele stricte, continuă să stoarcă dela sârmanii contribuabili și anume dela fiecare câte 1 fl. R., iar despre mașinațiile înșelătoare cu cari nebunesc ei simplitatea plebei spre ași ajunge cu atât mai ușor scopurile, poate să dovedească limpede alăturata anexă. După convingerea noastră amândouă sunt condamnabile: atât slăbirea necuviincioasă a fiscului cât și mijloacele false prin cari ei își bat joc de preanltele ordine. Deoarece însă noi conform constituției orașului nostru (publici) nu dispunem de mijloace cu cari să le putem zădărnici metehnele, Vă rugăm să ne veniți în ajutor cu un binevoitor sfat: că ce ținută să observăm, fără de-a fi priviți înși-ne ca condamnabili. După care rămânem supuși servi: Primarul substituit și sfatul orașului reg. liber și al districtului bistrițan. Bistrița 30 Oct. 1761.

II. Dupăce comisia care la ordinul guberniului fusese în Iulie și August 1761 în Bistrița între altele a luat unele măsuri cari în urma nouălor hotărâri conform căror națiunea (săsească) pe viitor iarăș are să fie administrată după vechea ei constituție, probabil n'ar fi chiar corespunzătoare; de aceea aflăm cu cale să le însemnăm aci și să ne rugăm ca ele să fie schimbate spre a corespunde intenției avute.

Valahii de aci răzvrățiți prin ațâtări și intrigări nepermise au venit la gândul să-și încoarde toate puterile spre a-se sustrage dela jurisdicția magistratului bistrițan. De nenumărateori s'au exprimat în termenii cei mai necuviincioși »că Sasul n'are să le mai poruncească«. Dupăce au făcut însă experiența că aceasta e tendință zadarnică, deși ei din 1755 încorde nepedepsiți au putut să acuze pe magistrat cu ce numai au putut născoci, așa în sfârșit, sub pretextul că ei sunt uniți, s'au pus să ceară să li-se dea un »domn păpistaș«. În consecință s'a ordonat ca senatorul catolic August Strecker să fie dispus ca asessor permanent pe lângă inspectorul depertinenției, adică a districtului valah, cu o anumită leafă care încă nu e fixată, dar cum se aude va fi, pe lângă sa-

larul său regulat, cam 50 fl. R. Conform aceluiaș ordin amintitul inspector, pe lângă secretarul judecătoresc pe care-l are în sensul noiei administrări a națiunei, va avea încă și un secretar catolic. În postul acesta a fost numit deocamdată Daniel Dinges cu salar de 75 fl. R.

După pilda aceasta în viitor ar putea și plebea (Pöbel) evangelică să suspicioneze pe superiorii catolici și să ceară ca să i se numească superiori de legea sa.

Până în prezent senatorii atât la judecătorie cât și la inspectorat, în cauze importante, s'au detașat schimbându-se pe rând, fără de-a primi salar aparte.

Procuratorului care are să poarte totodată și corespondența maghiară, conform contractului i s'au asigurat anumite beneficii în natură, pe care ambele districte din timpurile străvechi erau datoare să le furnizeze, și și acum le-ar furniza fără contrazicere, dacă n'ar fi instigate să ridice plânsoare și contra acestei contribuții, ca și contra multor alte. După ce li-s'au redat venitele alo-diale, ar putea cu atât mai ușor să presteze și acel debit. Cu dreptul ei n'ar putea obiecta la aceasta nimic, căci amintitul procurator atât în Bistrița cât și la oficiile județelor învecinate, la tabla regească, la guberniu și la dietă, permanent este supraocupat când cu chestii de-ale particularilor când cu de-ale comunelor districtuale. S'a ordonat ca acele prestații naturale în anul curent să se plătească în bani, iar pe viitor să figureze permanent ca salar, în monedă.

Din timpuri imemoriale în districtul săsesc bistrițan s'au instituit 4 bărbați districtuali jurați numiți »Land-Gräben«, dintre cari unul era pus peste 8 iar ceilalți trei peste câte 5 sate. Ne-am prea extinde să descriem aci necesitatea serviciului lor, maicu-seamă pentru cazul dacă pe viitor națiunea se va administra conf. vechiului sistem. Aceștia au fost demisi din postul lor, deoarece satele săsești s'au plâns împotriva lor. Și ele s'au plâns contra acelor indivizi, pentru că ei n'au voit să sprijinească (secundiren) plânsurile nebazate ale contribuabililor renitenți și ațițați împotriva magistratului, iar corifeii acuzatorilor doreau să fie instituiți ei în locul amintiților Landgräben, sub numirea de bărbați jurați. Aceasta s'a văzut evident în urmă cu prilejul petrecerii comisiei aci, când amintiții corifei se rugaseră ca în locul Landgräben-ilor se fie instituiți bărbați jurați, cari tot la 1 sau 2 ani să fie schimbați. Unul dintre motivele amovării Landgräben-ilor avea să fie și acela, că districtul valah asemenea ceruse instituirea de astfel de jurați. Acel district însă nu avea dreptul să se roage de așa ceva, căci asemeni jurați acolo n'au existat niciodată, iar condițiunea locuitorilor celui district chiar și dacă n'au fost ținuți strict ca lobagi,

totuși niciodată *n'a fost privită ca asemănătoare cu condiția contribuabililor sași*. Cu toate acestea și Sașii cereau astfel de jurați.

Spre satisfacerea Valahilor reclamanți s'au demis 10 slobodnici călări și s'au instituit în locul acelor 4 călăreți orășenești, cu ajutorul căror cu greu ori chiar în nici un chip nu se vor putea implini serviciile necesare. Slobodnicii ridicaseră împotriva Valahilor renitenți și mai ales împotriva corifeilor acestor acuze, cu mult mai grele și mai bazate, pentru care unii dintre aceia au și fost bătuți de moarte și chinuiți păgânește de către răsvrațiți. Dar satisfacția acestor a constat în faptul că acuza lor s'a rezolvat cu vorbele: »In posterum non excedent« (Deacum înainte să nu excedeze).

Astfel Valahii revoltați încă din 1755 aproape în toate cazurile ce s'au ivit până azi au fost favorizați totdeauna cu intenția bună, ca să se mulcomească și să nu mai revolteze. Dar ei n'o fac și nici nu vor face-o niciodată, până când guvernul nu va ordona să fie pedepsiți câțiva dintre revoltanții cei mai dârzi, (gröbsten) și până când nu se vor lua măsuri ca toate dispozițiile vechi și inovațiile de introdus să fie puse în curs prin asistență militară.

La cererea comunității (orășenilor) s'a ordonat în prejudiciul magistratului, că păzitorii de vii, precum mai înainte niciodată nu s'a întâmplat, să fie instituți în viitor cu consensul comunității, iar măierenii (prisecarii) senatorilor, contra obiceiului din alte orașe să fie mânăți la toate serviciile orășenești cași prisecarii celorlalți orășeni. În fine comunitatea de aci va participa la orânduirea tuturor serviciilor și oficiilor, și va încerca să-i ia totul magistratului, care dintre toate magistratele națiunii stă mai rău și abia poate subsista.

Deoarece districtul valah precum și unii contribuabili din districtul săsesc parte au tras la îndoială, parte au negat vechile restanțe de contribuții impuse până la 1754; așa s'a ordonat ca doi cancelariști împreună cu persoanele cari în 1754 de ultima oară și așa precis cum era numai posibil, notaseră acele restanțe în prezența restanțierilor, să cerceteze din nou chestia, pe cheltuiala acuzatorilor. După ce la amintita ultimă conscriere nu s'au putut desemna alți oameni cari să mănueze peana la o lucrare atât de grea, astfel comisarilor trimiși atunci în trei grupuri în amintitul scop, li-s'au atașat trei foști colegi de școală destoinici de-a săvârși lucrarea, dintre cari azi unul este preot, celălalt notar în Bistrița și al treilea »Prediger« tot aci; deci niciunul dintre aceștia nu va putea absenta atât timp cât e necesar pentru sfârșirea lucrării. Dacă nu ne-am extinde prea mult, s'ar putea înșira aci încă alte foarte multe piedeci cari se pun în calea acelei intenții, dar

satisfacă să se amintească numai următoarea: Restanțele atât acelor cari acum le neagă cu răutate, cât și acelor cari nu le neagă, au fost însemnate cu aceiași conștiințiositate, trudă și îngrijire, iar cercetarea cu atât va fi mai grea cu cât a trecut de atunci mai îndelung timp; apoi va fi cu atât mai costisitoare, și totuș nu va duce la mai mare satisfacție a acuzatorilor. Ei au fost de repețiței impozitați de orășeni și se știe din experiență câtă ostenală, pierdere de timp și cheltuială cauzează o astfel de lucrare. Nu greșim deci sigur înaintea lui Dumnezeu dacă cu conștiință curată dorim și ne rugăm să fie absolviți contribuabilii de această sarcină, iar ceea ce ei ar cheltui în scopul acesta, mai bine să plătească în contul restanțelor. Apoi mai avem o experiență: adică în iarna trecută, când Bistrițenilor li s'a ordonat încassarea cu execuții a 500 fl. R. de astfel de restanțe, și *comandantul de atunci al garnizoanei, Makvai* însuși merse în câteva din acele sate renitente; acuzele că restanțele nu s'ar fi însemnat corect au durat numai până ce ele au fost incasate, iar mai apoi contribuabilii, fără de-a aminti că li s'ar fi făcut nedreptate, mulțămiau lui D-zeu că s'au mântuit și de grija aceasta.

*

Magistratul hotărăște în 30 Oct. să i se împărtășească baronului Seeberg următorul raport primit în 29 c. din Poieni dela comisarul Andreas Schneider: Doi Valahi adică Cosma Maftei din Nușfalău și Marcu din Sântioana cătoreară satele districtului valah, le vorbesc oamenilor în numele baronului Seeberg și *cer bani pentru o lungă călătorie la Viena*. În Poieni în fața mea — zice Schneider — au dat județului informații despre misiunea lor, apoi când cerură dela mine scuze, declarai că pe mine nu mă interesează chestii de aceste. În fine ieșiră fățiș cu secretul că Seeberg a interzis să fie vidicul împovărat cu mai mulți bani, iar ei doi, Cosma și Marcu, au să încasseze sumele repartizate până acum. Deoarece eu însă n'o pot crede aceasta, iar contribuabilii numai se enervează și neliniștesc (*enerviert und turbiert werden*) cu astfel de cheltuieli netrebuitoare, am aflat cu cale să raportez despre aceasta, iar judeților le-am spus în taină să nu le dea acelor nimic fără știrea magistratului. Până acum cei doi Valahi au trecut prin Mocod, Zagra și Poieni.

În 31 Oct. i se comunică magistratului că pentru iarnă va fi detașat în districtul valah o companie de dragoni, deci să se

caute pe seama ofițerilor locuințe în Rodna și Zagra. În aceeași zi sosește ordinul gubernial cu rescript dela curte, ca precis până în ziua Sf. Martin magistratul să prezente prin delegați la tabla reg. documentele »de conditione Valachorum Bistritiensium«, iar Valahilor să li se publice, că ei încă au să-și trimită delegați la terminul satorit; va fi față, desemnat de curte, și Directorul cauzelor fiscale.

În 2 Noemvrie cere guberniul documentele privitoare la munții din Ardeal, ocupați de Moldoveni.

În 14 Nov. scrie avocatul Simenfalvi că se interesează de chestia »conditio Valachorum«, iar în 16 c. împărtășește ca acea cauză nu va fi luată la pertractare în sesiunea actuală și deastădată Directorul va dojeni atât pe Bistrițeni cât și pe Valahi.

Crâșmarul Peter Roth scrie în 20 Nov. că viforul a cauzat mari pagube la casa din Rodna, a orașului; cere ca inspectorul depertinenței să trimită din întreg vidicul, începând din Mocod, oameni cu săcuri, cari să facă raperățiile necesare.

*

De aci înainte urmează multe date importante privitoare la persoana lui Cute, cari însă vor fi întreșesute și de alte evenimente. Deci stând toate într'o anume legătură, se va observa și mai departe ordinea cronologică.

În 21 Noemvrie magistratul Bistrițan îi adresează căpitanului Franz Otto v. Oschitz din regimentul de dragoni »Modena«, detașat cu companja sa în comunele Rodna, Maieru și Sângeorz, următoarea scrisoare cu scop deghizat:

În scrisoarea Dvstre adresată în 18 c. inspectorului districtului valah de aci am văzut că la observațiile lui Ștefan Cute și a unor popi din Feldru, tot în 18 c. ați sris în materia aceasta Exței Sale generalului comandant și ne sfătuiți să scriem și noi asemenea guberniului, iar până vor sosi și de acolo ordine, cereți să stăm în pace. La acestea suntem datori să supunem aprecierii Dvstre (zu Gemüthe führen) următoarele:

Ștefan Cute și aderenții săi începând din 1755 deja de mai multe ori și-au dus zădarnic toate plânsorile lor, cari numai se pot gândi, atât înaintea instanțelor înalte ale țerii cât și la prealalta curte, și totuș n'au putut obține să fie dispensați de plata intereselor datoriei generale orășenești și districtuale. Ceeace ei în viața lor nici nu vor putea obține. Căci nu există lege mai

naturală decât aceea ca omul care datorește ceva, trebuie să și plătească. Tocmai pentru aceasta, și pentru alte cazuri de reținută comise din partea Valahilor noștri, s'a întâmplat că Dvstre împreună cu compania ce o comandați ați fost detașați aci. În special faptul, că Măiereni în timpul ținerii dietei trecute n'au voit să însemne pe răvașe interesele pro 1760 și 1761, a făcut ca compania să fie dislocată mai întâiu în Rodna, Maieru și Sângeorz. Toate măsurile s'au luat cu intenția, ca această prostime (Pöbel), care în așa lung răstimp prin nicio sentință legală n'a putut fi adusă la supunere, să fie constrânsă prin asistența militară la subordinația cuvenită și la respectarea acelor dispoziții pe cari i le-a lăsat orașului comisia Bethleniană ce a fost aci vara trecută, și cari au fost înaintate și guvernului. Acele dispoziții au fost confirmate și de guvernul cu știrea și aprobarea Ex. Sale generalului comandant până atunci, până când preanalta curte ori guvernul vor afla în viitor cu cale să dispună altfel, ceea ce se vede limpede din alăturatul ordin gubernial.

Din toate aceste Dvstre veți vedea limpede că Ștefan Cute cu aderenții săi devotați a venit spre a produce și mai multe plângeri.

Noi avem să plătim nesmintit și fără de nicio amânare diferite sume mari de interese. Între altele e așteptat aci zilnic agentul Turi, care sosise din Viena la finea dietei trecute, și are încă de mult o pretențiune de 100 fl. Rh., iar mie, primarului mi s'a ordonat sever de către Ex. Sa guvernatorul să-l satisfac în grabă fiind el călător. În cassa intereselor nu se afla niciun ban. Sibiul e departe, drumurile foarte rele, așa că trebuie să ne ajutăm cu bani din toate părțile, ca pe lângă ordinele primite să nu mai primim și așteptăm și altele, și să desconsiderăm ce ni s'a poruncit limpede. Cu concursul comandantului de aci Szilvási am ajuns în 14 zile în districtul săsec până acolo, încât din fondul intereselor încă azi expedim Exc. Sale contelui Nicolae Bethlen în Sibiu suma de 1500 fl. Rh.

Dacă contribuabilii sași vor auzi că acei valahi iarăși au găsit un mijloc de a se opune încă câțva timp, atunci și ei probabil vor începe din nou cu rezistența (Widersetzlichkeiten) contra amintitelor ordine. Aceasta nu-i poate plăcea niciunei instanțe, cu atât mai puțin cu cât e cert, că o atare amânare a plății intereselor datorite este foarte păgubitoare pentru sărmanul contribuabil, căci el spre ruina sa în fine trebuie forțat să răfuească deodată ceea ce ar fi putut plăti cu încetul pe nesimțite.

Toate cele expuse aci ne silesc să Vă rugăm să aveți bună-tatea de a ne sprijini fără amânare și pe răspunderea noastră ca, conform intenției Ex. Sale a generalului comandant și a înaltului

guberniui, nunumai să putem pune pe răvaș interesele în Maieru, precum s'a făcut și în alte locuri, ci să le putem și încassa în districtul valah, precum s'a făcut un început bun în districtul săsesc.

Dacă însă nu veți afla cu cale să satisfaceți rugării noastre, atunci la tot cazul vom fi nevoiți să importunăm, contra voinței noastre, instanțele înalte cu expediarea corespondențelor noastre împreună cu alte informații în chestie, și să așteptăm de acolo hotărîrea înaltă.

Judele și consiliul comunal al cetății reg. libere și al districtului bistrițan. Bistrița, 21 Noemvrie 1761.

În aceeași zi căpitanul Oschitz răspunde că nu poate da asistența militară cerută, până nu va primi ordin dela comanda generală, iar comisarul Schneider informează pe magistrat că Ștefan Cute împreună cu alți 14 Valahi l-au determinat pe Oschitz să nu acorde asistență militară. Sosește însă întâmplător ordinul comandai generale adresat căpitanului Szilvási, comandantul garnizoanei Bistriței, în care se zice că întru cât miliția din districtul săsesc și cel valah n'ar fi suficientă pentru înfrânarea Valahilor, să se recurgă la *Sași armați*, cum și când va avea nevoie magistratul. Atunci acesta neamănat și expediază pentru încassarea intereselor din districtul valah pe comisarii Martin Roseri și Grosz însoțiți de 4 soldați. În 23 Nov. trimite alți doi comisari, însoțiți de 7 soldați din regimentul »Gyulai«, tot pe titlul că ar pleca să scoată interese, însă — cum spusese mai sus — cu scopul deghizat și diabolic *să prindă pe Cute*, ceea ce apare limpede din următoarele instrucții date acelor comisari:

Comisarii Theil și Johann Lang pleacă de aci cu 7 executori din garnizoana orașului deadreptul la Feldru, și imediat după sosire acolo merg la judele din 1760. În timp ce ei cu executorii odihnesc, ordonă judeului actual ca să adune pe toți sătenii la cvartirul unde stau. Maicuseamă însă toată grija și atenția lor posibilă trebuie să fie îndreptată într'acolo, că la intrare în sat *să pună mâna pe Ștefan Cute* să-l ducă cu sine la casa judeului din 1760, și să pună pe executori să-l păzească așa ca în niciun chip să nu poată evada. Dar nicidecum să nu se tradeze că au ordin să-l aresteze, îndată ce va sosi trupa din regtul »Modena«; ci cu vorbă bună trebuie să i se amintească atât: Magistratul a ordonat ca după ce el — împotriva poruncilor tuturor instanțelor înalte și mai ales ale comisiunei Bethleniane, și împotriva numărărilor avertizări riguroase ale magistratului, enunțate în oraș prin inspectorul depertinenței și prin delegații Strecker și Bressler în sate, — într'atât

a reținut pe Someșeni dela administrarea intereselor datorite, încât de curând comisarii trimiși în vidic după interese au trebuit să întoarcă cu punga goală acasă; așa el, Ștefan Cute, deastădată are primul să plătească interesele și apoi trebuie să ajute la admonestarea oamenilor ca să asculte cu cuviință. Pentru aceea nu va fi demis din societatea executorilor, până ce nu vor plăti locuitorii din Feldru interesele pro 1760.

Dupăce vor sosi însă în Feldru soldații Regimentului »Modena«, îndată în dimineața proximă, pe căruța cărei i-au ordonat oral să stea în permanență gata, *Ștefan Cute, bine legat și sigur păzit însoțit de 4 executori și de un comisar, are să fie adus peste Pintic în oraș și predat magistratului.* Pentru mai mare siguranță să pot lua pentru escortare dintre Valahii cari îi sunt dușmani lui Cute, 6 mișei (Kerls) puternici cu furci de fier ori cu alte unelte similare de apărare țărănești, cari înconjurând căruța să vină pe jos până la Pintic, unde au să fie înșchimbați (abgelöst). Fiul lui Ignat și Todor Feldrihan, foștii slobodnici și alți oameni pe cari Ștefan i-a mortificat în diferite forme, vor face bucuros acest serviciu.

Dupăce Cute va fi escortat, câteva ore mai apoi în prezența juraților casa sa trebuie să fie perchiziționată cu deamănuntul, iar tot ce va fi aflat la el în bani, scrisori și arme are să se trimită imediat sigur și bine păzit la oraș, fiind toate lucrurile sigilate de caporalul Pfingstgräf și de comisarul Theil, însemnate pe o listă și aduse în societatea cel puțin alor trei jurați. Dacă se vor afla bani, pe acei să-i numere sătenii înșiși și apoi să fie păziți ca să nu se piardă nimic din ei.

La caz dacă Ștefan Cute nu va fi prezent, atunci să nu se încerce nimic din cele amintite mai sus, și toată intenția să se țină în secret și să nu se tradeze nici cu un cuvânt, ca să nu se zădărnicească executarea planului neînconjurabil cu altă ocazie mai favorabilă, în scopul restabilirii liniștei atât de necesare în districtul valah.

Dacă el, strâmtorat în modul scris mai sus, va cuteza să vorbească cu îngânfare și va instiga, cum îi era datina și până acum, atunci trebuie să i se replice imediat, că au trecut pentru totdeauna timpurile de a mai discuta, și nu rămâne alta decât ca *atât el cât și toți Someșenii să se acomodeze poruncilor instanțelor superioare*, dacă nu voesc să fie forțați să asculte. Și aceasta se va executa mai întâiu în Feldru, spre care scop să știe sătenii că mâne seara vor sosi 30 dragoni din compania încvartirată în Rodna, Maieru și Sângeorș, iar pentru aceștia au să se prevadă de timpuriu cu fânul, ovăsul și pânea necesară, pentru care vor primi chitanțe, și cu carne care va fi plătită în monedă.

Altfel are să se publice tuturor satelor din împrejurime și în întreg districtul valah, că pe Sâmbăta proxima de fiecare sat să aducă în oraș interesele pro 1760, ca să nu fie executați ca și Feldrihanii.

Bistrița, în 23 Noemvrie-1761. [Klein a' Straussenburg primar, Georgius Gunesch inspectorul depertinenței,] Joachimus Bedaeus, senator.

În sfârșit comisarul Samuel Weber, care cum se vede încă era printre sbirii porniți la goană, expedia în 24 Nov. știrea sensațională ce sigur făcea pe Bistrițeni să salte de bucurie, *că a prins pe Ștefan Cute și-l aduce la oraș*. Magistratul imediat hotărî să raporteze comandantului general și baronului Seeberg că e prins rebelul care lucra mereu împotriva ordinelor înaltei comisii, zădărnicea și împiedeca efectuarea acelor. Mai departe magistratul dispusă ca *Ștefan Cute să fie predat călăului, care în carcera din beciu să-l lege în fiare*.

În ziua proxima, 25 Nov. Cute și fu transportat la oraș, unde comisarul Weber anunță magistratul că l-a adus sub pază bună, împreună cu unele obiecte legate într'un sac. Deoarece sacul nu era sigilat, i se ordonă lui Weber să-l sigileze în prezența magistratului. Apoi fu citat Cute în fața membrilor magistratuali cari îi aruncase în obraz reproșurile că împotriva ordinelor înaltei comisii oprește pe oameni să plătească dobânzi, și împiedecă efectuarea celorlalte rezoluții ale comisiei bethlen-iene, cutoatecă i s'a interzis aceasta atât aci cât și în Sibiu, cu amenințarea că va fi pedepsit cu moarte. Cute — după cum spun însemnările protocolare de atunci — se scuză cu faptul că districtul valah l-a silit să meargă la Rodna la căpitanul Oschitz cu rugare să nu acorde asistență militară la execuții. *Apoi fu dus în arest și legat cu lanțuri*.

*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dar să trecem la cel mai interesant capitol, adică la scrisorile, actele și alte obiecte găsite cu ocazia perchiziției domiciliare în casa lui Cute, în Feldru, sechestrare și transportate la Bistrița. Aceste încă vor confirma faptul, că Ștefan Cute nu numai era om inteligent, bun organizator și administrator, ci poseda și oare-

care cultură în măsura ce cam rar se putea găsi în acele timpuri la țăranii satelor noastre muntene.

Despre toate acele scrisori și obiecte s'au alcătuit în 29 Nov. tablouri și specificări, și e de regretat că privitor la întregul conținut al tuturor amintitelor acte și documente ne-au rămas cam puține date. Dar nu e de mirare, când suntem nevoiți să constatăm că — cu excepția scrisorilor și actelor oficiale în care se face ceva mențiune despre el — atât în Feldru cât și în întregul fost district năsăudean *abia a rămas ceva amintire despre persoana și faptele lui Ștefan Cute a lui Onu Nimigean, alias Ștefan Feldrihanu*. Deci trebuie să mulțămim arhivarului bistrițan de pe vremuri, care cu conștiințiozitate și meticulozitate săsească ne-a păstrat măcar acele prețioase conspecte și tablouri. Iată-le:

I. Specificarea scrisorilor și altor mărunțișuri găsite în casa prizonierului Ștefan Cute, de către comisarul Samuil Weber, în prezența caporalului Johann Pfinstgräff și a comisarului Peter Theil, și aduse într'o dășagă de lână magistratului: 27 răvașe într'un săculeț de in, 6 într'un toc lung strujit, 5 într'un alt toc; 1 scrisoare informativă în limba maghiară, 3 mandate regești, 1 ordin d. d. 9 Aprilie 1761 tipărit în limba germană și valahă în chestia uniunii, emis de Ex. Sa generalul comandant baron Buccov; 28 scrisori parte latinești, mai multe ungurești în diferite materii, 16 Circulare valahe și alte scrisori; 1 brâu femeiesc de mătase roșie taftă, cusut cu fire de aur, 1 veston bărbătesc uzat, din materie roșie, 2 vestoane albe de barhent, 1 cravată neagră de flor, 1 pungă de piele pentru praf de pușcă, 3 pungi stricate, 1 sac de lână. Bistrița, 26 Nov. 1761. Semnați: Sautner sublocotenent, Paul Carl Klein a Straussenburg consilier jurat, A. Strecker senator, Daniel Diniges secretar judecătoresc al departinței.

Urmează apoi nota: Toate demersurile aceste au fost cetite și aprobate în ședința magistratului d. d. 12 Dec. 1761; semnați: primarul S. G. Gunesch, senatorii: Paul Carol Klein a Straussenburg, Sigismund Conrad Dinges și Aug. Strecker.

Altă notă adausă mai apoi: În Februarie 1763 toate scrisorile specificate i s'au restituit lui Ștefan Cute din Feldru prin loc.-colonelul Dambrovka.¹⁾

¹⁾ Comandantul fostului regiment grăniceresc de dragoni din Năsăud, ale cărui ultime două escadroane au fost desființate în 1770. Dir. »Arh. Som.«

II. Specificarea scrisorilor aflate la Ștefan Cute, adus prins la Bistrița:

1. Un raport împreună cu un ordin privitor la procesul teritorial între Iad și Feldru.

2. În aceeași materie un ordin de interdicție la adresa Iedenilor și Pintecanilor.

3. Un protest și o replică împotriva robotelor și altor prestații iobăgești, impuse districtului valah.

4. Un memoriu maghiar adresat Directorului cauzelor fiscale Petru Dobra și înaintat magistratului de cătră locuitorii din Feldru, privitor la diferendul teritorial dintre Feldru și Iad.

5. Un contract încheiat cu femeia Kapi Barbara, privitor la *biserica valahă aflătoare în Nimigea românească*.

6. Originalul și copia ordinului magistratual expediat comitatensilor prin comisarii trimiși în 25 Nov. 1759 la Nușfalău, spre *a aresta pe Ștefan Cute și Marcu Bărărișii*.

7. O plânsoare a locuitorilor din Feldru înaintată comisiei directive, că au fost împoverați cu contribuții mai mari decât cele fixate în ordonanțe, împreună au rezoluția îndosată de acea comisie.

8. O suplică adresată de 12 locuitori din Maieru Ex. Sale plenipotențarului regesc conte Bethlen Gábor, contra erezilor lui Daniil Henrich pentru o pretențiune în cereale a acestor, împreună cu rezoluția îndosată, ruptă.

9. Un document despre un loc zălogit cu 2 fl. ung. în favoarea lui Ștefan Cute.

10. O scrisoare adresată Feldrihanilor de către Nemes György și Kis István, în care ambi se ofer să le stea cât de bine în ajutor în înțelesul mandatului de nimicire a acuzei (mandati inhibitorii, itélet semmisítő v. eltöltő p.) sosit la adresa lor.

11. O scrisoare a lui Tordai László, în care le mulțamește mult Feldrihanilor pentru caii tineri (mânzii) trimiși, și își oferă și pe mai departe serviciile în controversele (certele) dintre magistrat și districtul valah.

12. Un pașaport d. d. 15 Ian. 1758 pentru Viena,

extrădat de vicespanul Mihail Balea lui Pop Macavei, Pascu Pinte și Ștefan Cute.

13. Un pașaport extrădat de »pătrupopa« Autoni Nazodi lui Ștefan Cute și Elia Spătar pentru a întoarce din Oșorhei acasă.

14. Un pașaport d. d. 21 Apr. 1760 cu pecetea ruptă, pentru Viena, extrădat de Mihail Balea lui Ștefan Cute și Ieremie Bucșa.

15. Un pașaport extrădat de agentul Samuel Türi acelorași pentru întoarcere din Viena acasă.

16. O scrisoare d. d. 12 Februarie 1761 probabil fals atribuită directorului Tolnai János, în care acesta desfătuște districtul valah dela *revoltă contra bisericilor valahe și a popilor uniți*.

17. O specificare ruptă a contribuțiilor regești impuse districtului valah în a. 1760.

18. Un extras al plânsorilor înaintate de Feldrihani comisiei guberniale care venise la Bistrița.

19. Un extract al datoriilor orășenești și districtuale cu cari e împovărat satul Feldru.

20. Plânsorile noi înaintate în scris de către ambele districte (românesc și săsesc) guberniului.

21. Opt scrisori privitoare la diferite afaceri mici particulare.

22. Ordinul d. d. 9 Apr. 1761 Ex. Sale generalului Comandant bar. Buccov privitor la uniune, în limba germană și valahă.

Scrisori valahe:

1. *Un ordin dela Șofronie privitor la uniune.*

2. Două specificări despre cărăușii prestate la Șimleu, Beclean, Ileanda, Maieru; despre transport de var la oraș, transport de lemne la șanțuri și alte servituți, precum și despre diferiți pălmași.

3. O scrisoare a deputaților districtului valah, cari au fost în Sibiu, către Popa Dumitru din Năsăud, în care aceia cer dela amintitul district 50 fl. speze de întreținere, sub pedeapsă de 700 fl.

4. O scrisoare a protopopului din Năsăud adresată locuitorilor din districtul valah că la asigurarea baronului Seeberg fiecare, fie chiar și copil, care are ceva plângere, fără teamă de pedeapsă să vină înaintea sa și neînfricat să-și expună necazurile, cu adaosul ca să aducă cu sine 30—40 fl. bani de cheltuială.

5. O scrisoare dela acelaș protopop, cu următorul text:

Dumnisale cumătru Ștefan dela Hristos mângăere și tot binele! Văzând că umblă lupu să mânce boi și mai vartos văzând ce scrie laba cea de câine Maxim Gălan către frates-o' Klein cumcă te-a aflat vidicu hamiș pentrucă ții cu protopopu și cu popii uniți, și s'ar ruga vidicul Mării sale Hanes Klein să le dee învățătură dului-te-vor de ce ai de toate, au ba; ți-am fost poruncit să te ferești de aceștia. Iară despre alte n'aibă grijă, că am nădejde mâne-alaltă să-i duluiască pe dânșii. Vor uita ei amândoi a griji de alții; de va vrea Dumnezeu vor griji de sine, vor cădea în groapa care o au făcut. Fi bărbat! Nu te teme, că Dumnezeu-i cu ceice se unesc, precum s'au făgăduit zicând: Unde vor fi doi sau trei uniți întru numele meu, acolo voi fi în mijlocul lor. Fi dară întru noi. Fiind a Domniilor voastre cu credință binevoitor și slugă Protopopul Ant. Farkas. Iunie în 19-a zile 1761.

6. O scrisoare de îndemnare și încurajare *adresată de Grigore Maior lui Ștefan Cute* privitor la uniune, ca să persiste în ea etc.

7. O scrisoare a protopopului Dănilă din Monor adresată lui Ștefan Cute și întregului district valah, în care privitor la Valahii din Lechința și Sângeorzul săs. dă sfat districtului să trimită la directorul cauzelor fiscale doi deputați cari acolo protestând să expună că pentru amintii Valahi nu este loc de așezare în acel district (năsăudean), căci acolo toate pământurile sunt ereditare, formând proprietate particulară, și nici o palmă de pământ nu se poate distribui după soartă.

8. O scrisoare a *popii Mitru din Năsăud* adresată lui Ștefan Cute ca *acesta să nu dea ascultare momelilor lui Sofronie*, ci să rămână statornic la uniune.

9. O scrisoare din Leșu privitor la șapte jurați desemnați la porunca districtului valah.

10. Un memoriu al Feldrihanilor adresat Ex. Sale guvernatorului conte Kemény László privitor la certele de hotar dintre Iad și Feldru.

11. O scrisoare a locuitorilor valahi din Rodna adresată cercului inferior al districtului valah cu rugarea ca locul folosit de Vasile Pomohaci să-l acorde bisericii valahe din Rodna.

12. Un raport d. d. 3 Ian. (fără an) a lui Petru Croitor către Ștefan Cute, în care îi împărtășește acestui că Ilvenii Mari i-au înmănat 5 fl. ung (à 51 cr.) pe cari îi trimite lui Cute cu rugarea să le câștige ajutor contra Sașilor privitor la multele prestații ce au să le facă acestor.

13. O scrisoare a protopopului, trimisă din Moldova, cu următorul conținut:

Dumitale bade Ștefane mult bine! Mi-a spus nepotul tău din Nimigea alaltăieri în Câmpulung că mi-ai adus o carte dela Beciu. Trimitemi-o pe acesta, ce-ți va da aceasta. Iară de nu umblă lucru vidicului spre bine și spre ușor, adă-o, vină decât la Dorna; ie cu Dumneta și ceva bănișor de cheltuială, că la mine nu-i prea mult. Vină și vină în grabă să ajungem până în iarnă »acolo«. Știi că aci nu-i dreptate. Mai bine-i acolo cu toate câte cer Sașii, decât aci în Moldova cu Țiganii. Iară de am putea ajunge »acolo« la creștini, acolo știu că ne-o fi bine, numai să ne placă locu și tocmeala. Fă ce vei face în grabă. De-i bine scrie-mi, că voi veni și eu, că nu mă îndur a vă lăsa, macar că mie unuia și aci mi-ar fi destul de bine.¹⁾ Fii sănătos, bun viitor Pătrupop Antonie.

Aceasta, decât să te arzi, mai bine o țipă în foc, după ce vei ceti.

¹⁾ Intreaga scrisoare e cam neclară, și așa redijată ca s'o înțeleagă numai ei doi: Protopopul și Cute. Totuși cum se spune și în petiția d. d. 23. Dec. a magistratului către guvernii, sub cuvântul »acolo« scris de prima dată, ar putea să se înțeleagă: Rusia. Deci: la caz dacă în vidic stau rău lucrurile, atunci amândoi să plece în Rusia; dacă însă în vidic s'au ameliorat stările, atunci și protopopul întoarce acasă. Dir. »Arh. som.«

14. Un raport din Ilva veche (mică) despre contribuțiile făcute.

15. Un raport adresat protopopului, că Chifor Strugar s'a desfăcut de ceilalți locuitori ai districtului și ține cu magistratul.

16. O specificare a banilor încasați și plătiți.

Încasări:		Plăți:	
	fl. cr.		fl. cr.
Petre Croitor mi-a dat	11·74	Pe 2 piei de lup	7·34
Maței Chiorescu tot atunci . 10—		Pe 2 de vulpe	3·68
Din Maieru în mână lui Ștefan	40·80	Pe 2 prepelițe	—34
Sângerzenii lui Petru Gacii . 9—		Pe altele	—28
Sângerzenii lui Ștefan . . . 44—		Pe cal în Nușfalău	13—
În Feldru a dat Toader . . . 7·72		Nășudenii au dat la Dieci . . 9—	
» » « Toader . . . 11—		Mie și lui Ion alergând la Dieci	4—
» » Sandul 8—		Lui Marcu i-am dat în Mocod	5—
« « Sandul 7·36		Pe o vulpe	3·40
Din Rebrîșoara lui Ștefan . . 40—		Pe alta	3·06
În 1760 din Mititei când a mers		Pe alta	2·87
Ștefan la Beciu	14·60	Pe una	3·06
Din Mocod lui Ștefan . . . 23—		Pe porc	1·02
Dela Rebra mare	20·09	Cheltuială	1·02
Dela Bichigiu 8—		Pe copii (parii)	13—
Dela Vărarea 9—		Pe răs	8—
Dela Năsăud	10·17	La Dieci	20—
Din Salva	12—	Ștefan au adus procatorul	50—
Din Hordou	10—	Doi cai	36—
Din Runc lui Ieremie . . . 3—		Iarăș cheltuială	2·34
Din Zagra lui Ieremie . . . 10—		Procatorul o piele de urs . 9—	
Din Poieni lui Ieremie . . . 8—		Dregătorului	20—
Din Găureni lui Ieremie . . 8—		Un urs	11—
Din Telciu lui Ștefan . . . 20—		O piele de urs	8—
Petru Croitor lui Ion a Floroae	7—	Gubernatorului o piele . . 15—	
Croitor lui Gavril Vărăreanu . 8—		Alta	12—
Croitor lui Petre Gacii . . . 9—		Lui Grof Lazar Iános o piele	12·50
Ilvenii lui Petre Gacii . . . 9—		La agent în Beciu	15—
Iivenii lui Vasile Sângerzan . 6—		La patru oameni	172—
Măierzenii lui Ion a Florii . 7·48			
Ilvenii lui Petre a Gacii . . 12·12			
	404·08		460·91

17. Un memoriu adresat de Feldrihani directorului cauzelor fiscale Nicolae Endes în chestia certelor de teritoriu cu Iadul, (conținând multe plângeri împotriva magistratului și a ledenilor).

Notă: Specificarea de sub p. 16, apoi scrisorile de sub p. 2, 4, 7, 10, 18, 19, 20 și 22, în total 9 scrisori i-s'au extrădat și înmănat judei Ion a Neamțului din Feldru.

III. Specificarea banilor predați de către satele districtului valah bistrițan în mâinile lui Ștefan Cute:

Maieru a dat de prima dată 20 fl., a doua oară 19 fl.; Sângeorzul 12 fl. 30; Ilva de prima dată 11 fl. 40, a doua oară 4 fl.; Leșu de prima oară 6 fl. 11 cr., a doua oară 3 fl.; Feldru a dat lui Ștefan banii de pe doi ani, a căror sumă însă nu s'a putut constata; Vărarea 14 fl. 04 cr.; Mocod, Mititei 9 fl. 51 cr.; Zagra, Găureni 11 fl. 04 cr.; Poieni din cereale 15 fl.; Suplaiu din cereale 10 fl. 48 cr.; Bichigiu 9 fl. 51 cr.; iarăș Bichigiu 3 fl. Suma totală (calculați separat crucerii): 159 fl. 50 cr.

Subsemnații confirmăm că cu ocazia confruntării pentru 1761/2 făcute la înaltul ordin comunicat de către magistrat perceptorului Hennrich, am făcut și investigația privitoare la acei bani, pe cari satele, conform dovezilor, i-au înmănat lui Ștefan. Bistrița în 26 Noemvrie 1761. Mich. Werner, Andr. Schneider, comisari.

*

Directorul cauzelor fiscale Tolnai János într'un act extrădat în Oșorheiu la 24 Nov. declară următoarele: *Marcu Bărărișii din Nușfălăul* vidicului bistrițan expune că el e persecutat, deoarece guvernul a ordonat ca controversa dintre Valahi și magistrat să se decidă la tablă în prezența directorului și în acel timp valahimea să observe toată obediența legală. În consecință, conform ordinului guvernului reg. *pe numitul om eu îl protejez*, și să nu cuteze nimeni a-l împiedeca atât pe el cât și pe alții în continuarea procesului, ci în înțelesul ordinelor, ambele partide să procedă în pace.

În 27 Nov. magistratul, prin senatorul Bedeus din nou cere dela guvernul acordarea asistenței militare pentru înfrânarea renitenței valahe și pentru încassarea contribuțiilor și a dobânzilor restante.

*

Despre tratamentul aplicat lui Cute în temnița din Bistrița, ne prezintă o sumbră icoană următoarele șiruri:

În 28 Noemvrie 1761 arestantul Ștefan Cute a rugat pe primarul orașului să-i dea permisiunea de-a vorbi câteva cuvinte cu el singur. Cu toată primarul chiar intenționa să plece, la ordinul guberniului, la Reghinul săsesc spre a lua parte la o comisiune prezidată de Ex. Sa prezidentul staturilor conte Ioan Lazar de Gyalakuta; totuș el lăsă toate la o parte, merse la casa sfatului, ne luă pe subsemnații ca martori și ne porunci să deschidem ușa camerei centumvirilor, să ne însemnăm precis con-vorbirea ce va urma și s'o redijăm în scris. Noi am împlinit ordinul primit. Primarul rămase în camera sfatului, noi însă mer-serăm în locul amintit și, fără ca arestantul să ne fi putut observa, am văzut și auzit următoarele:

Ștefan Cute veni legat în fiare în camera sfatului și căzu în genunchi, se ridică însă iarăș la porunca judei. Acesta îi zise arestantului că deși a fost gata de drum, totuș la rugarea lui a venit aci. Apoi reproșându-i că pentru ce nu s'a înștiințat mai înainte, îl întreabă ce vrea.

Cute rugă mai întâi pe jude să nu crează Valahilor din district dacă vor veni și-l vor ocări (verdammen) și mai mult, căci unul e tot așa bun ca și altul și întreg districtul ca și el.

Judele îl combătu între altele cu faptul că el numai deaceea amintește întreg districtul, fiind de credința că întreg districtul nu poate fi spânzurat, și astfel pot scăpa atât el cât și ceilalți corifei (antesignani).

Arestantul se rugă de jude să se milostivească încă o sin-gură dată și să-l elibereze pe lângă chezeșie. Intre multe jură-minte promise să se îndrepte în viitor.

Judele îi zise că aceasta nu se poate face din cauză că trebue să i-se pună încă diferite întrebări, la cari va avea să răs-pundă, și acum nu este timp pentru aceasta. Deci să aibă încă paciință.

Cute își repetă de mai multeori rugarea, în fine chiar și în-genunchind, cu adausul, că ar fi mai tare legat prin chezeșie decât prin arest.

Judele contestă aceasta. Atunci arestantul se rugă ca pri-marul să se milostivească a lua măsuri ca ori să fie demis din arest pe lângă chezeși, ori să fie executat grabnic.

Primarul îi zise că niciuna din două nu se poate face. Ci să-și supoarte soarta în pace până la întoarcerea lui, a primarului, și să roage dela Dumnezeu iertarea păcatelor pe cari le-a comis prin faptul că s'a răsculat contra legilor divine și contra supe-riorității sale instituite de Dumnezeu, și a sedus la acestea și pe

alții; apoi prin faptul că a disprețuit cu răutate ordinele și avertizările adresate lui de repetite ori prin guberniu prin mulți funcționari județeni, și și prin comisiunea Bethleniană aci în Bistrița și în Sibiu.

Arestantul își recunosc vina (Vergehen) și zise că încă de mult își propusese să vină în oraș, dar s'a temut. Sâmbăta trecută îl rugase pe protopopul să vorbească cu primarul în cauza sa.

Atunci judele îi zise: Dacă pretextul său ar fi temeinic, atunci el ar fi putut să dea aviz, iar primarul ar fi trimis după el doi argați călări pe titlul că l-ar aduce cu forța în oraș; și atunci n'ar fi avut de ce să poarte frică de districtul valah.

Dupăce astfel rugările repetite ale lui Ștefan Cute n'aflară ascultare, el rugă în fine pe primar să trimită după un fiu al său, cărui să-i dea ordine privitoare la afacerile gospodăriei sale.

Această rugare fu încuviințată de primar. După care Cute iarăși fu dus în arest. Iar nouă ne porunci birăul să băgăm foarte bine de seamă, ca fiul lui Ștefan Cute, dacă va veni, să nu vorbească singur cu tatăl său, ci totdeauna să fie față doi secretari cari au să improtocolize conversația. Aceste le confirmăm: Samuel Saal, notar; Georgius Teckelt, vichenotar.

În 29 Nov. îi scrie din Batoș primarul Klein senatorului Bedeus, delegat la Sibiu, că au sosit în Sântioana și Nușfalău și cei doi cancelariști investigatori trimiși de Director la cererea Valahilor. Au fost aduși de Ion a Florii din Năsăud și vor începe cu investigațiile în numitele două sate, apoi vor merge pe Someș. Cu toateacestea să continue însă cu orice mijloace încassarea intereselor dela Valahii îndărătnici.

La data de 1 Decembrie sunt însemnate în protocolul magistratului următoarele chestii:

Se prezintă cancelariștii fiscali Joh. Ferenczi și Paulus Todt trimiși de către tabla reg. să citeze pe magistrat la procesul ce va începe după Crăciun la tablă în chestia controverselor privitoare la condiția Valahilor. Afară de aceasta amintiții cancelariști anunță că au să mai săvârșească și investigații în districtul valah. Li se spune că conform ordinului gubernial trimis și Directorului fiscal, n'au voie să facă nicio investigație fără de »regius« (persoană care să asiste din partea orașului). Cancelariștii replică cu ordinul expres al Directorului să investigeze fără »regius«, deoarece magistratul săsesc e parte interesată, iar ordinul lor e adresat special de către Mai. Sa la persoana Directorului »tamquam protectione

causae« Atunci magistratul îi roagă pe cancelariști să-i dea »pro futura cautela« o copie a ordinului, iar investigația s'o înceapă pe teritor comitatens, până va sosi răspunsul guberniului la protestul magistratului în această chestie. Cancelariștii se învoesc și să depărtează cu observarea să li-se comunice imediat răspunsul guberniului.

La scrisoarea administratorului Szoika dela minele rodnene care afirmă, că conform ordinului tezauriatului minerii sunt scutiți de plata dobânzilor orașului, să i se răspundă că aceia nu sunt scutiți și trebuie să plătească.

Comisarul Werner raportează că dela Rodneni pretinde căpitanul Oschitz o mare gratificare în ovăz, fân, porci, păsări etc. Se hotărăște că după întoarcerea primarului să se protesteze.

Directorul Tolnai scrie în chestia deținerii lui Ștefan Cute și dă sfat să *fie demis pe lângă chezeșie*. Să se expiedeze o copie a acestei scrisori primarului care se află în Reghinul sășesc.

Cancelaristul Todt Pál roagă pe magistrat să-i permită ca să *vorbească câteva cuvinte cu Ștefan Cute*. Deoarece i se dă voie s'o facă numai în prezența alor doi secretari sași, mai întâi Todt zice că nu e nevoie de aceștia, căci el vrea numai să cunoască persoana arestantului, după aceea însă adaugă că n'are nimic împotrivă »chiar și dacă ar fi față întreg magistratul la conversația cu Cute«. La plecare dela casa sfatului Todt roagă pe senatorul Strecker să-i comunice magistratului acestea: Il supără că n'are atâta omenie să poată vorbi câteva cuvinte singur cu un om care *zace într'o temniță atât de întunecată*; cunoaște bine ordinele Mai. Sale și va acționa mai departe în chestia aceasta.

În 4 Decemvrie magistratul îi scrie primarului Klein că a sosit »ca un trăznet pentru oraș« ordinul ca soldații să asiste numai la încassarea contribuțiunilor pentru stat, nu și la a datoriiilor, dobânzilor etc. particulare ale orașului. Acum Schankebank (dușmanul senatorilor) va publica momentan acest ordin districtului valah și celui sășesc, spre mizeria orașului. Mai departe, îi împărtășește lui Klein incidentul cu cancelaristul Todt, din cauza arestantului Cute, și adaugă că ambii cancelariști Todt și Ferenczi, au plecat călare din Bistrița spre Năsăud, iar de aci spre satele comitanse, »unde de sigur vor putea scoate poziții bune«.

În 5 Decembrie raportează Gunesch că din moara din Nușfalău a scos trei sănii pline de cereale și le-a adus în oraș; iar pe mișelul de morar l-a destituit și înlocuit cu altul.

Primarul Klein vestește în 6 Dec. magistratului că sosește împreună cu agentul Türi, care vrea să ridice suma de 500 fl. Rh. datorită consistorului reformat. Să stea cu banii gata, mai ales că *Türi este în Viena agentul Valahilor răsvrățiți.*

Comisarul Hanes Gross raportează că Valahii districtuali refuză să plătească dobânzile. A cerut dela Salveni o căruță s'o trimită în oraș după asistență militară; au refuzat zicând că 10 oameni sunt trimiși la Sibiu, și nu dau nimic pân'ce nu se'ntorc aceia. În fine a trimis 6 cai din Năsăud, cu cari să vină executorii. Vătășelul Mih. Pfingstgräff denunță că cei doi cancelariști fiscali au poruncit Valahilor să nu plătească niciun crețar în contul dobânzilor. Magistratul hotărăște că deoarece de curând s'a interzis de către Ex. Sa comandantul general execuția dobânzilor prin soldați, și în consecință comandantul garnizoanei refuză asistența militară; să fie reținuți cei 6 cai ai Năsăudenilor până la sosirea primarului.

Senatorul Bedeus scrie în 9 Decembrie din Sibiu magistratului că vorbind despre Ștefan Cute cu bar. Seeberg, acesta zise că bine a lucrat magistratul când l-a arestat, dar acum să-l păzească sever și să nu-l extrădea cu cheazășie, ci să se statueze un exemplu cu acela »căci demult era vrednic de spânzurătoare«; apoi ar fi bine să mai fie prinși și arestați încă 2—3 corifei, între cari cel cu barbă roșie. Probabil înțelege pe Clompoș — adaugă în scrisoare Bedeus.

*

Urmează acest proces verbal:

În 10 Decembrie 1761 este adus arestantul Ștefan Cute în fața noastră, a subsemnaților, și e astfel interogat:

Câți bani ai încasat?

N'am încasat nimic, ci au încasat Irimieiu Bucșa și Maxim iar când am plecat împreună cu Maxim, Ieremie Pascul și cu Marcul a doua oră la Viena, mi-au înmănat 301 fl. ung.

Ai fost de mai multe ori în Viena?

Întâia dată am mers cu Macavei și cu Pascul și am avut la noi numai 70 fl. ung.

Cine a adunat acești bani?

Satul Feldru mi-a dat 10 fl. și din Rebrîșoara mi s'au dat 4 fl. din cari 2 fl. am lăsat acasă pentru plata unei datorii. În Maramureș am aflat pe cei doi camarazi, cari aveau la sine ceilalți bani. Dela cine i-au adunat, nu știu. Pentru călătoria aeasta mi-a fost promis districtul 60 fl., dar nu mi-a plătit nici un ban din această sumă promisă.

Ați mai fost încă odată în Viena?

A treia oară am mers numai cu Ieremia și am primit din district 250 fl. ung.

Spre ce scop au fost întrebuințați acești bani?

Am cheltuit mult pe mâncare și am dat și procatorilor (advocaților).

Ați cheltuit toți acești bani în Viena?

Nu, ci din prima sumă am adus îndărăt 90 fl., iar din cea din urmă 30 fl. ung.

La ce s'au întrebuințat aceste sume?

Am dat procuratorului Sombatfalvi 50 fl. iar restul l'au întrebuințat oamenii cari au călătorit încoace-încolo în procesele lor.

Ce bani din district ai întrebuințat în casa ta?

Circa 204—5 fl.

De unde ai avut acești bani și cine i-a adunat?

Din întreg districtul, cărui i-s'au impus sumele; parte eu parte alți Valahi ca: Ignat, Maxim Gălan¹⁾ Ieremie Bucșa, Sandul Nacului, Marcul Bărăriții etc. am încassat cam 30 fl. dela oameni pe cari din vedere îi cunosc dar nu le știu numele.

De curând n'ați adunat bani?

Nu, ci cu prilejul când a stat aci înalta comisiune bethleniană am împrumutat dela tricesimatorul de aci 120 fl. dela administratorul minelor rodne 120 și dela Vasile Domide din Rodna 6 galbini adică 30 fl., suma 270 fl. la care adaugându-se 60 fl. rest din cei 300 fl. adunați ca bani de recruți, face suma totală 330 fl. Acești bani au fost întrebuințați: parte pentru plățirea procuratorului, parte cheltuiți cu Valahii citați înaintea comisiei, iar 300 fl. au fost administrați pe lângă chitanță inspectorului depertinenței în contul banilor recruților pro 1761. Pentru replătirea celor 120 fl.

¹⁾ Se vede că între timp fostul spion Maxim Gălan se pocăise și făcea acum cauză comună cu Românii revoltanți.

împrumutați dela tricesimator am împrumutat iarăș eu împreună cu Ion a Popii din Telciu, dela tricesimatorul din Maramureș 120 fl. cu condiția, ca el să fie despăgubit la primăvară cu oi, jumătate în valoare de 4 monede à 17 cr. de oaie, iar cealaltă jumătate à 1 fl. Rh. de oaie. Deci atât suma aceasta de replătit tricesimatorului maramureșan, cât și cei 120 fl. de replătit administratorului minelor rodnene — pentru cari i s'au promis să i se dea până la Crăciun 50 mierțe ovăz și o vadră (10 ocale) de unt — oamenii le dătoresc încă. Și tot așa și cei 6 galbini lui Domide, pentru cari au promis să-i încarce pe doi cai porumb.

Ce s'a întâmplat cu cei 240 fl. rămași din banii recruților?

Aceia încă s'au întrebuințat pentru diferite lipsuri în district.

Decând a fost comisia aci, cât ați mai încassat din district?

Eu n'am încassat nimic și nici nu știu dacă a încassat cineva.

Atât știu că unii s'au îmbiat să contribue parte în oi, parte în bani ori în cereale. Dar c'a dat cineva ceva, nu știu.

Din banii adunați n'a rămas nimic, ori da, și unde și la cine sunt?

N'a rămas nimic afară de 2 galbeni, pe cari îi am acasă înșchimbați în monedă în valoare de 10 fl. puși într'o cofă. Că mai este ceva și la alții, nu știu.

Cute a fost apoi vizitat, dar nu s'a aflat nimic nici la el nici în arest.

Georgius Gunesch, August Strecker, Samuel Saal notar, Daniel Hennrich.

*

La 11 Dec. le scrie din Sibiu senatorul Bedeus Bistrițenilor acestea: Imediat după plecarea mea din Bistrița am aflat în Ocnița, că trei Valahi din Maieru încă se opriseră acolo, în drum spre Sibiu. După sosirea mea aci mi-a spus generalul comandant că acei Valahi au prezentat un memoriu în care se roagă ca guvernul să nu lase ca să-i nimicească magistratul. Generalul îmi mai zise că magistratul »a procedat bine față cu Ștefan Cute«, și că trebuie să se pună odată capăt continuelor turburări și opuneri. Altfel ne-au oferit sprijin atât br. Seeberg cât și br. Bruckenthal.

Tot în 11 Dec. raportează vătășii Bidner și Kirtsch că Sălvanii refuză plata intereselor, iar Mocodenii și Mititenii au declarat că nu mai dau niciun ban până nu li se întorc deputații din Sibiu,

Rodnenii cer ca Leșenii și Ilvanii să le ajute cu scânduri, paie și lemne la întreținerea miliției. Magistratul declară că aceasta cerere nu se potrivește cu natura »salgamał«-ului, deoarece prestațiile le supoartă celce-i are pe soldați în casă.

În 12 Dec. sosește din Sibiu o nouă scrisoare a lui Bedeus, în care acesta repetă că încarcerarea lui Cute a găsit aprobarea lui Seeberg în așa măsură, încât acesta a ordonat să fie rugat guvernul, ca »cu Cute să se statueze un exemplu« și să mai fie captivați câțiva alți »antesignani« (rebeli), între cari în primul rând Ioan a Florii.

Magistratul cetește tabloul documentelor găsite în casa arestantului Cute, în Feldru, și hotărăște ca cele necesare să fie copiate, iar celelalte să se extrădea, și anume scrisorile particulare, arestantului, iar restul, județului din Feldru. Cu această ocazie raportează caporalul Pfingstgräff împreună cu cei doi soldați cari încă fuseseră trimiși să prindă pe Cute, că în seara aceea, după prinderea lui Cute, au văzut în casa acestuia o pușcă și o pereche de pistoale, cari însă nu sunt identice cu cele aduse mai târziu în oraș; apoi dela săteni au aflat că Cute ar avea trei puști, o pereche de pistoale, trei pistoale mici de buzunar și un cuțit de vânat (Hirschfänger).

*

Din 12 Dec. avem un răspuns al Directorului fiscal Tolnai la următoarea petiție alor trei Nușfăleni:

Domnule Director, patronul nostru, În capătul din sus al satului nostru se găsește *o moară veche cu două pietre, pe care încă înainte de timpul Curuților parte satul parte biserica noastră au posedat-o* totdeauna în pace în acele vechi timpuri, ca o moștenire proprie. Chiar și în timpul furiei curuțe au posedat-o în mod legal antecesorii și biserica noastră, cum dovedește detailat documentul nostru de investigație. După turburările curuțe, în oarecare chip magistratul din Bistrița a pus mâna pe moară, și de atunci aceea a fost când în mâinile magistratului, când ale centumvirilor și când în ale bisericii săsești din Bistrița. Dupăce însă privitor la diferendul nostru cu magistratul înainte cu câțiva ani am dobândit dela Mai. Sa ordin, iar pe acesta împreună

cu ordonanța emisă în chestie de către guvernul reg., ni l-am însemnat în extract, conform căror ordine până la sfârșirea diferendului magistratul este oprit dela orice pretenție absurdă alcătuită împotriva noastră și a dreptului nostru; așa înainte de aceasta cu doi ani satul a reocupat amintita moară și ducând din ea vama, cu învoire comună a destinat-o pentru biserică. În cursul acestor doi ani niciodată n'am fost combătuți de către magistrat pentru acest fapt. Dar acum, cu omiterea satului, numai pe noi trei subsemnații ne-a citat magistratul pe o zi la oraș, și, precum am înțeles cu siguranță, proxima Duminecă *voește să expedieze șapte soldați, cu ajutorul căror intenționează să ne răscolească casele, să ne prezente ca pe corifeii în chestia reocupării morii, și să ne aplice execuție sau în natură sau în bani, cu putere armată*, pentru aceea vamă pe care satul a dus-o în timpul reocupării.

Ne mirăm de dispoziția dlui comandant ca, înainte de-a cunoaște cauza, la cererea magistratului, nefiind nevoie de niciun intermediu în ceartă, să stea gata putere militară fie în scopul de-a prinde oameni, fie în alte chestii din vidicul nostru valah. Intr'adevăr mai că desperează sărmanii noștri locuitori din pricina multor persecuții, căci *abia scapă unul din temniță, îndată e încarcerat altul*, ori prin soldați ori prin comisari. În consecință cutezăm să apelăm la patronul nostru în calitate de apărător al dreptății, să binevoiești să te înduri a ne sfătui și îndruma pe noi sărmani slugi nevoiași, în ce chip să înlăturăm prăpădul ce în fiecare oră ne amenință casele și cum să-l împiedecăm pe cale potrivită și în mod corect. N'am intenționat niciodată să încercăm altfel apărarea dreptului nostru decât pe calea legalității, și și pentru aceasta trebuie să suferim. Rugându-Vă să Vă milostiviți față cu noi, rămânem deapururea servii supuși ai dlui Director: *Marcul Berăriță, Simion Bărăriță și Cosma Mașteiu* din Nușfalăul vidicului Bistrițan.

Rezoluție: Împotriva faptei arbitrare a celui puternic nu este alt remediu (pentru cel sărman și acesta e tardiv) decât legea și judele. Eu nu pot interzice, însă Vă sfătuiesc:

ce puteți, puneți la-o parte. Voi bărbați fiind păziți-Vă; dacă mergeți înaintea legii, îi împiedecați și respingeți; dacă ei nu cedează, îi păgubiți. Dacă trebuie să mergeți înaintea guvernului, veniți pe aci, scrieți o rugare și cereți și *documentele toate cari i s'au luat lui Ștefan Cute*. Dzeu știe ce va fi și din chestia cu miliția, pentru care, în caz necesar, încă ar trebui produși și interogați 5—6 martori. Miliția s'a obișnuit să iasă numai la ordin, căci în alt chip nu cutează să facă așa ceva. Dar la ce informație a primit magistratul cea încuviințare, nu știu. Maros-Vásárhely 12 Dec. 1761. Tolnai János.

•

În 14 Decemvrie se prezintă în fața judecătoriei orășenești următorii: Ion Sângeorzan din Nimigea ungurească, jeler al fi-birăului reg. Berzenczei, Pârț Vârtic din Nimigea ung., jeler al Horvath-oaii, și Macavei Rus din Mintiu (Nimtou), jeler al contesei Fekete, și se roagă ca cu chezeșia comunelor Nimigea ung., Nimigea rom. și Mintiu *să fie liberat din arest Ștefan Cute*, până când cauza sa va ajunge să fie pertractată și finalizată în mod legal. Li se răspunde că nu e obiceiul să fie liberat un arestant cu chezeșia unor oameni cari nu stau sub jurisdicția orașului Bistrița.

Magistratul îi extrădează lui Cute scrisorile cari îl privesc, precum și alte obiecte din dășagii (Quer-Sack) aduși în oraș. Cu această ocazie Cute din nou roagă să fie demis cu chezeșie și *să i se ia fiarele ca să-și poată schimba rufele*. La întrebarea privitoare la răvașe, răspunde că nu poate da deslușiri pân'ce nu vor fi prezenți și ceice posed contra-răvașele, iar de aceștia sunt mulți, cari îi scapă din memorie. La rugarea anterioară a lui Cute, magistratul îi răspunde că nu poate fi liberat nici cu chezeșie, dar lanțurile i se vor lua cât timp se va primeni.

Tot în 14 Dec. comisarul Gross raportează că Valahii din Poieni, Runc, Găureni, Bichigiu, Telciu și Hordou ar fi învoiți să plătească interesele, însă corifeii (antesignani) lor nu permit să le aducă la oraș. În urmare magistratul hotărăște să se ia măsuri ca *la fiecare poartă a orașului să fie deținuți, când vor veni în oraș, corifeii satelor* cari refuză plata intereselor, iar aceștia, eventual

și alți mai aleși (besten) dintre săteni, să fie ținuți în carceră până când respectivele sate vor aduce și vărsa interesele cerute. »Altfel« se zice în hotărîrea magistratului »nu vom putea exista spre sãr-bãtori, în fața creditorilor«.

În 16 Decembrie iarăși scrie Bedeus din Sibiu, că numai toate autoritățile superioare, dar chiar și comandantul general aprobă încarcerarea lui Cute, iar pe suplica înaintată de Valahi în cauza liberării celui, Excel. Sa a scris un »îndosat«, pe care »nu-l vor arăta multora«. Magistratul să trimită imediat guberniului actul privitor la prinderea lui Cute.

În 17 Dec. e adus Cute în fața magistratului, care îl avertizează aspru să spună unde-i pușca, pe care a văzut-o în casa sa în Feldru caporalul Pfingstgräff, când l-au prins. Cute neagă că ar avea altă pușcă decât flinta pe care au adus-o în oraș, precum și un pistol stricat și trimis la Sibiu spre reparare; cealaltă pușcă a vândut-o; apoi încă o pușcă pe care n'o plătișe, i-a înapoiat-o lui Procop Tirigan, iar cuțitul de vânat l-a dăruit nepotului său, fiului lui Vasile Neamțu. Pistolul stricat l-a dus la Sibiu sãteanul Mihăilă a Hauchi din Maieru. Alt pistol l-a dat în anul acesta pentru un berbec fiului lui Vasile Călugăru din Sân-georz. Pistol de buzunar n'a avut, ci a lăsat să-i pilească pistolul stricat un țigan. Magistratul îl somează înc'odată sever (nachdrücklichst angehalten) să spună adevărul. Cute jură sus și tare că a spus adevărul. E trimis la arest, iar judeului din Feldru și lui Macavei Ciot li se spune unde ar putea fi pușca lui Cute și li se ordonă s'o aducă în oraș, dacă vreau să fie liberați din arest Feldrihanii încarcerăți din cauza aceasta.

În 23 Decembrie Feldrihanii deținuți vorbesc în carceră cu Ștefan Cute, în prezența vicenotarului și secretarului Ziegler, care amintește și de pușca lui Cute de adus în oraș. Cute mărturi-sește că o flintă și un pistol sunt la fii săi, și a lăsat să fie aduse în oraș.

Comisarii Kleinmann și Weber sunt trimiși la Feldru, Rebrîșoara, Năsăud și Salva să încasseze interese; din Feldru să aducă și pușca lui Ștefan Cute, dela fii săi, iar de n'o vor găsi, să aducă în oraș pe unul din fii celui. Tododată comisarii »să scoată dela oameni și ceva vânat, spre a se putea trimite unor domni cadouri«.

În 24 Dec. magistratul adresează guberniului, privitor la »nelegiuirile« comise de Cute și la cauzele deținerii acestui următoreea petiție:

În vara trecută au venit aci, la ordinul guberniului, Ex. Sa camerarul și comisarul suprem provincial conte Bethlen Miklos și prezidentul exactoratului baron Seeberg, împreună cu mai mulți adjuncți, au căutat aci baza și motivul nesupunerei îndrăznețe și a răsturnării ordinei îndătinate de către oamenii noștri vidicani, și au găsit că rezistența vidicanilor foarte mult depinde dela conducerea și îndemnul lui Ștefan Cute din Feldru și încă al altor complici. După aceasta comisia gubernială nunumai le-a înșirat că cu ce fel de prestații și cu ce subordinație dătoresc ei superiorilor magistratuali; ci le-a împărțit și în scris, ceea ce ne-au promis și nouă, că dacă se vor îndrepta, vor împlini ordinele și dispozițiile și vor respecta subordinația, atunci și Exțele Sale vor interveni în favoarea lor la locurile necesare ca să poată scăpa, pentru corijarea lor de sancțiunile grele, de mult meritate. Dimpotrivă dacă vor persevera și pe mai departe în mod temerar în neascultare, ținându-se seamă și de faptele lor anterioare, cu siguranță se pot aștepta la »pedeapsă capitală« (kemény halál).

La publicarea acestor am sperat că după o avertizare atât de părintească în fine vor ceda și nu vor mai sprijini în renitență pe corifeii lor vidicani. Dar cu mare întristare anunțăm guberniului reg. că și aceea ultimă grațioasă admonestare numai atât folos a avut, cât au avut și avertismentele dese părintești și dojenile împreunate cu amenințări cari, fără de a-le merita, li s'au adresat de către guberniul reg.; precum și cele ce li s'au expus și ordonat în scris de către comisia gubernială, că adecă să se conformeze întru toate acelor. Chiar de atunci, când guberniul aprobase operațiunile înțelepte ale acelei comisiuni și cu d. 25 Oct. c. ordonase că până la soluționarea specifică din partea guberniului și noi să urmărim întru toate poruncile amintitei comisiuni, ei în niciun chip nu le respectă pe acele. Maicuseamă »corifeul Ștefan Cute din Feldru împiedecă întoarcerea lor spre bine«, și în specie, nevrând el inadins să împovăreze pe executori cu multe apeluri, prin mașinațiile sale perfide și blestamate a făcut de căpitanul Oschitz din regimentul Modena, aflător în prezent în vidic, la apelul răutăcios a lui Cute a revocat pe soldații executori trimiși pentru încassarea intereselor, și prin aceasta și vidicanii din nou au prins mai mare curaj de-a rezista. Deci noi vedem:

1. Că din cauza uneltirilor amintitului Ștefan Cute, în materia aceasta nu se satisface dispoziției comisiei guberniale, ci mai mult cu revocarea execuției începe să se trezească din nou inobediența veche a vidicanilor.

2. Am observat și aceea că în paguba contribuabililor vidicani, Cute nu încetează de-a împrumuta bani dela unii creditori și a cauza mai multe cheltueli, în contrazicere cu ordinele regești; așa a împrumutat dela tricesimatorul din Săcelul Maramureșului 100 fl. Rh. dela administratorul minelor din Rodna 100 fl. Rh. și dela un Valah din Rodna 30 fl., ceea ce el însuși a mărturisit, dar de sigur sumele mai mari le tănuște. Aceste sume apoi vrea să le scoată, împreună cu mari interese, de pe vidic.

3. Văzând vidicanii că așa nu-o poate duce departe, de câțiva ani încoace, lucrând el pentru scopurile sale cu folos, dar în paguba și spre peirea vidicanilor; și continuând renitența spre nimicirea orașului, mulți au declarat că îl vor trage la răspundere spre a afla în ce scop a întrebuițat el imensele sume adunate dela vidicani; și s'a vorbit de obște că din pricina aceasta Ștefan Cute ar intenționa să fugă (szökni) în Moldova ori în Maramureș. Cu tot dreptul presupuneam și noi așa ceva, căci el știuse bine de amenințările guberniului și ale comisiei că vor urma aspre pedepse.

4. Nu am putut să-i confiscăm armele, pe cari acest om scelerat, împotriva ordinelor, le-a ținut la sine, și cu care el umbla armat în sus și în jos prin vidic și trata în mod tiran și crudel cu unii vidicani, contra cărui fapt am apelat. El însuși a mărturisit că are în casa sa 2 flinte, 1 păreche de pistoale, un cuțit de vânat, dar, precum spun alții, a tănuit multe altele.

În consecință, pentruca hotărârile comisiei guberniale, intențiile salutare ale guberniului și serviciul regesc să-și facă cursul regulat; iar ca amintitul Ștefan Cute să nu poată împiedeca acestea, să nu îndemne mai departe la renitență în vidic, să nu lucreze în detrimentul poporului contribuabil nerod prin facerea de datorii și plățirea acestora cu îndătinata extorcare de bani de pe popor, și să nu poată trece în altă țară, conform intenției sale, cu armele sale și cu banii adunați până acum; din aceste motive noi în 24 Noemvrie l-am deținut pe amintitul Ștefan Cute cu asistență militară și l-am excortat în oraș în închisoare, aducând și scrisorile aflate în casa sa. Neamintind de altele, între acele scrisori s'a găsit și una adresată lui Ștefan Cute de către Protopopul vidicului valah năsăudean Anton din Năsăud, a cărei copie o alăturăm aci.¹⁾ Această scrisoare Protopopul a trimis-o din Câmpulungul Moldovei lui Ștefan Cute atunci, când fugise pe căi ascunse și, precum reiese din textul scrisorii, intenționa să *treacă la Muscani*, și voia să-l înduplece și pe Ștefan Cute la fugă și suportarea cheltuelilor. Amintitul Protopop Anton (Eő kegyelme) ce-i drept a întors; deoarece ca om bogat cu greu îi convenea

¹⁾ V. între scrisorile lui Cute, sechestrate în Feldru.

să-și părăsească bunurile mobile și imobile; dar fiind acum în acțiune plămădeala ieșită din sfatul pernicios al Protopopului, și prinzând ea rădăcini între oamenii noștri din vidicul renitent, dacă dintre aceștia ar pleca la Moldova corifeii sclerați, nunumai că n'ar întoarce, ci dimpotrivă ar mai seduce la fugă pe mulți alții, în paguba țerii, despre ceeace există destule pilde date de către astfel de fugari.

Din scrisoarea aci alăturată a lui Anton Naszodi apare că nu fără motiv au vorbit mulți despre fuga lui Cute și nu fără motiv ne-am temut și noi, precum am amintit la p. 3; deci au fost destule cauze plauzibile pentru deținerea acelu.

Mai are și complici, dintre cari dacă nu vor fi prinși doi trei, atunci e de temut că renitența lor se va răspândi și mai mult, mai ales văzând, că deși a trecut o lună decând am prins pe Ștefan Cute, totuși încă nu i se face proces, cum ar fi meritat de mult.

Dar între altele s'a întâmplat și aceea că dragonii cari se găesc în vidic au dorit ca magistratul să aducă în cârciuma orășenească din Rodna pentru ei vinuri bune. Trimețând magistratul după trei căruțe, care să aducă vinul, pe un haiduc orășenesc călare, în satele Mocod și Mititei, plebea l-a atacat în 16 Dec. c. l-a ocărât, amenințat și aproape l-a bătut de moarte, încât numai cu sabia scoasă abia a putut scăpa din mâinile oamenilor.

Valahii comit nenumărate atrocități de felul acesta (vakme-róség), așa că de nu vor urma din partea autorităților sancțiuni demne și eficace, atunci cu tot dreptul ne putem teme că răscoala lor va continua și va fi împiedecată efectuarea serviciului regesc.

Deci ne rugăm cu toată încrederea de Ex. Sa guvernatorul și de în. guberniu să se milostivească a consola această sărmană localitate cu hotărârea ca turburătorii păcii și liniștei publice să fie pedepsiți precum merită, pentruca sărmanii orășeni ajunși în acest hal să poată exista și mai departe, ca serviciul regesc să nu sufere, și ca fără piedică să se continue împlinirea ordinelor și dispozițiilor guberniului; cumpănind înțelepțește Exțele și Măriile Voastre, că dacă nu vor urma sancțiuni exemplare, atunci acești oameni, cu admonestări și advertismente părintești nu vor fi dispuși să se subordoneze.

Dacă guberniul ar afla deci cu cale să se adreseze la înalta curte privitor la pedepsirea de mult intenționată și meritată a lui Ștefan Cute și a complicilor săi, atunci noi rugăm cu toată supunerea pe guberniu ca, în interesul conservării patriei și al existenței sărmanilor noștri orășeni să-și formeze următoarea înțeleaptă opinie prealabilă: dacă își vor lua corifeii vidicanilor noștri reni-

tenți pedeapsa meritată, după pilda lor alții să nu mai continue renitența, iar după atâți ani în fine să se restabilească supunerea cuviincioasă și regulată. Pentru ceeace Dumnezeu să binecuvinteze pe guvernul reg.

*

În 29 Dec. se prezintă la magistrat Todor a Bâzghi și Dănilă Strâmbu din Maieru cu următoarea plânsoare: Locotenentul plăieșilor le-a interzis să vâneze pe hotarul lor propriu fără porunca și permisia sa, și chiar și cu aceasta au să vâneze vulpi, jderi sau alte animale numai pe seama locotenentului și nu pentru sine ori pentru magistrat. Ordinul acesta a fost comunicat și plăieșilor cu adausul că contravenientului să i se ia pușca și acesta să fie adus în oraș. Caporarul plăieșilor de pe hotarul Maierului, la Anieș, le cetise un oarecare ordin emanat dela comisia sanitară și dela Ex. Sa generalul comandant adresat locotenentului plăieșilor, ca nimeni să nu cuteze a pușca sălbătăciune fără de permisie, iar contravenienții să fie prinși, legați în fiare și transportați la Sibiu, »de unde cu greu vor mai întoarce oarecând«. Speriați de aceste amenințări, oamenii au furnizat acelu locotenent felurit vânat, pentru care el le-a plătit abia o treime din prețul fixat de pielari, deși adesea trebuiau să vâneze chiar și în miezul nopții. Faptul acesta înseamnă o mare pagubă pentru breasla pielarilor și curelarilor și pentru mulți alți oameni.

În ședința magistratului d. d. 30 Dec. primarul constată și afirmă că Valahii cercului din jos al depertinenței din zi în zi se fac mari cerbicoși în renitența lor, deci e necesar să se prevină acestei situații cu *încarcerarea corifeilor din Mocod, maicuseamă a lui Ieremie Bucșa*. Tot atunci se citește denunțul lui Dănilă Ciot și Ion Morar că sătenii Costan a Popii și Ion Pampa rețin pe Mocodeni dela plata intereselor, zicând că așa le-a poruncit Directorul cauzelor fiscale.

Din Maieru se prezintă: judele Scridon Vasile Ometiță, iar din Sângeorz sătenii Grigore a Popii, Grigore Hâruița, Andrei a Nicolae și Ion Alexa cu rugarea să fie scutiți de sarcinile împreunate cu intertenția miliției incvartirate în satele lor, căci dimpotriva nu vor mai avea în curând ovăs și fân nici pentru trebuința proprie. Li se răspunde că doar primesc bani pentru tot

ce furnizează soldaților. Sătenii replică că de frică dau toate în mod gratuit. Atunci primarul, cu consensul magistratului, le promite că se va protesta la loc convenit, dar și sătenii să-i fie la îndemână și să-i stea în ajutor magistratului ca să poată fi aduși cu binele în oraș Clompoș și Ilieș Hogea din Maieru, apoi Petre Croitor, Ștefan Mogovan, Maței Cărdan și fiul lui Petre Jugan din Rodna, cari vor avea să promită firmă că în viitor pe nimeni nu-l vor mai îndemna la opunere (Widersetzlichkeit).

În 31 Dec. raportează primarul orașului, că cei doi cancelariști cari făcuseră investigații în districtul valah, fără de »regius«, atât prin oraș cât și prin alte locuri bârfesc și flecăresc multe de toate, cari stau în contradicție cu rezoluțiile guvernului și ale comisiei Bethleniane. Chemați în fața magistratului cancelariștii neagă că ar fi îndemnat pe Valahi să refuze plata intereselor.

*

Anul acesta se sfârșește cu o goană generală pusă la cale cu premeditație și pornită cu multă rafinărie chiar în preajma sărbătorii Nașterii Domnului *spre a prinde pe toți conducătorii Românilor districtuali răsvrațiți.*

În scopul acesta magistratul ține în 30 Dec. dimineața o ședință prealabilă în care hotărăște să fie prinși și aduși în oraș următorii corifei ai districtualilor: Din Mocod: Macavei a Florii, Ieremie Bucșa, Costan Flore, Gerasim Petri, Pampa Ion și Marțian; Mititei: Dumitru Sacota, Todor Fontu; Zagra: Luca Zinvel, Dumitru Zinvel și Pascu; Runc: Crainicu Ion, Lupu Flore și Ion Morar; Năsăud: Todoru Crăiuțoaii, Todor Granciu și Ion Floroae; Salva: Grigore Zăgrean, Petre Zăgrean, Vasile Zăgrean, Dănilă Macoveiu, Dănilă Socoaii, David Flore, Chira Căilean, Ion Macog, Ion Fetinca, Vasile Ianul, Ursu Căilean, Nicolae Mateiu, Iacobu Sotchi, Tănase Filimon, Partenie Cleja, Andron Iftim, Grigoraș Dărăban, Ion Bonzar și Pinteau.

Tot în aceeași zi se ține mai târziu alt sfat, la care ia parte și comandantul garnizoanei, și atunci se dresază o formă de de proces verbal cu următoarele instrucții:

Deoarece în urma înștiințării noastre din 18 c. că în ce mod brusc au început de nou unii dintre Valahii renitenți să se poarte

și să se opună ordinelor precise ale magistratului, comandantul garnizoanei de aci a hotărît să expedieze azi un detașament de 80 soldați cu doi locotenenți, care să aducă prinși pe urzitorii principali și instigatorii plebei la fapte nerușinate; pentruca expediția să lucreze cu reușită, se stabilește să fie observate cu precauție aceste puncte:

Soldații pleacă de aci la 30 d. m. și merg în liniște până la Terpiu, unde ar fi necesar să se posteze pe drumul spre Mocod un pichet și doi vătășei călări, cari să grijească ca nimeni să n'aibă cunoștința de sosirea trupei.

Ajuns la Someș, detașamentul va avea să se despartă așa, ca locotenentul Sós cu 40 soldați să treacă la Mocod, iar locot. Pothorani cu ceilalți 40 soldați, la Mititei.

În Mocod trebuie să fie deținuți: Ieremia Bucșa, Costan a Florii, Gerasim a Petri, Ion Pampa și Ștefan Marțian; apoi vor fi sechestrare cele două căruțe ori sâni pe care înainte cu 14 zile Mocodenii au refuzat să le pună la dispoziția vătășelului Magyarosi András.

În Mititei sunt de deținuți: Dumitru Sacota și Todor Fontu, precum și acei săteni cari pe susnumitul Magyarosi l-au împiedecat în serviciul său, și i-au luat vehiculul, care acum asemenea are să fie adus în oraș. Îndeosebi trebuie pus mâna pe acel individ, care a vorbit despre «*boul negru*» (primarul Klein). András încă să meargă la Mititei, căci el cunoaște pe oameni.

Din Zagra să fie prinși: Luca Zinvel, Dumitru Zinvel și Pascu, prin soldații cari trec la Mocod.

În Salva să fie deținuți: Grigore Zăgrean, Dănilă Macavei, Flore David, Ion Fetinca, Nicolae Matei și Tănase Filimon, prin soldații cari trec la Mititei.

Ar fi foarte bine dacă totul s'ar isprăvi în această noapte. Ambele secții ale detașamentului, după împlinirea misiunii pot să se întrunească iarăși în Mocod, și să vină mâine împreună la oraș. Iar arestanții din Mocod și Mititei încă în noaptea aceasta ar putea să plece spre Terpiu, escortați de câțiva soldați și de vătășei Grosz, Ștefan și Marton.

În cazul dacă dintre susnumiții indivizi unii n'ar fi găsiți acasă, sau ar încerca să scape cu fuga, atunci în locul lor trebuie

prinși alții dintre fruntașii satelor. Comisarii să bage seama însă ca să fie aleși dintre ceice au ceva parte la revoltă.

Instrucțiunile aceste au fost semnate și de căpitanul Johann v. Szilvasi.

Intr'o notă adăugată la act în 1 Ianuarie 1762, se zice acestea:

Pe lângă amintiții arestanți să mai fie prinși la 11 o. a. m. și aduși în oraș următorii: Din Mocod: Ion Turete și Gavril Tătar, care va avea să dea seamă și despre dijme; din Salva: Dărăban Grigoraș, Tănase Fil.p, Iacob Todici, Gavril Gincă, George Matei și Vasile Zăgrean.

Cu această ocazie spune Ieremie Bucșa că la finea lui Nov. a. tr. au fost în Sibiu: Ion Floroae din Năsăud, Vasile Calugărul din Sângeorz și — cum afirmă și Dumitru Zinvel — Marcu din Nușfalău.

Ordin: Acești 8 Valahi să fie băgați în șopronul de lemne, iar ceilalți în carcera nouă.

1762

Prinderea și încarcerarea lui Marcu a Bărrăriții — Raportul și informațiile magistratului — Vânătoarea din Telciu — Misiunea colonelului Schröder — Un ordin remarcabil — În preajma înființării graniței militare

Urmează anul în care Românii districtului nostru someșan din robia grea de mai multe secole au trecut în alt jug — să-i zicem: ceva mai ușor — de peste un secol și jumătate, nu pentru că au devenit soldați grăniceri, ci pentru că până la 1851 au fost siliți să-și verse sângele numai pentru interese streine de neamul lor, iar după 1851 să lupte neîncetat — împreună cu ceilalți conaționali — pentru apărarea existenței lor etnice. Nu se poate însă tăgădui că prin militarizare sătenii noștri au ajuns și la unele avantaje ca: ordine și disciplină severă dar folositoare, ridicarea nivelului cultural prin înființarea de școli și viață economică mai rațională.

Deși încă pe la sfârșitul anului precedent 1761 se vorbea prin sate despre o eventuală militarizare, Sașilor bistrițeni nu le venia să creadă că ar fi posibil să urmeze o schimbare atât de bruscă; de aceea ei continuau cu ilegalitățile și atrocitățile obișnuite, fapt care — cum se va vedea — a precipitat desnodământul.

În 1762 s'au inițiat lucrările pentru înființarea graniței militare, apoi au început pertractările de mai mulți ani privitoare la »cedarea Văiei Rodnei« din partea orașului Bistrița, chestii cari vor fi tratate în studii separate, rămânând ca în celece urmează aci să ne mărginim la întâmplările cari stau în strânsă legătură cu revolta ce avea acum să se curme.

*

În 2 Ianuarie sunt întrebați arestanții aduși din Salva că pentruce refuză plata intereselor. Judele satului răspunde că a avut adunați 60 fl. și a voit să-i verse, însă satul nu l-a lăsat, au venit cam 20 oameni în casa sa, între cari cei mai răutăcioși (boshaf-testen) Ion Fetinca, Vasile Ianu, Nicolae Ostatii, Grigore Zăgrean, Petru Zăgrean și Iacob Todici, și acest din urmă i-a luat cu forța banii din dulap și i-a dus la Matei a George. Todici mărturisește că a fost silit să-i ia banii, deoarece oamenii adunați (zusammen-gerostete) nu l-au lăsat în pace, numindu-l »babă«, când la început ezita s'o facă. Judele din Salva întărește cele spuse de Todici. Rezoluție: Dupăce Salvanii varsă suma de 60 fl., iar restul promit să-l aducă în curând, să fie reținuți în arest numai Iacob Todici și Dărăban Grigoraș, care au întors pe jude de pe drum când acesta a voit să ducă banii la oraș, iar ceilalți Salvani să fie liberați. Dărăban Grigoraș denunță că maicuseamă Ienci a Ursu lui Miron a reținut pe săteni dela plata intereselor, și atât Dărăban cât și Todici se roagă mult să fie și ei liberați, promițând că se vor purta cu supunere, ba Todici jură că la ordinul magistratului va trăda pe oricare dintre corifei (Haupt-Vögel). În sfârșit sunt demiși cu toții, dar li se ordonă să aducă în oraș pe Ion Fetinca și încă pe alții cari îndeamnă la renitență. Promit s'o facă, numai să li se dea »asistență«.

În 4 Ian. e interogat Ion Turete din Mititei (Mocod) pentru vorbele de ocară la adresa primarului Klein, și pentrucă a oprit carele pe cari vătășelul Andras voia să le aducă la oraș pentru transportul vinului la Rodna. Dupăce Turete își mărturisește vina, magistratul hotărăște să i se măsoare 25 lovituri cu bastonul pe »Schwitzbank«, »ca ceilalți arestanți să vadă și să ia pildă cum vor fi aduși în viitor la ascultare ceice desprețuesc poruncile magistratului«.

Un exemplu de cras egoism: În ședința magistratului, din 4 Ian., se citește un rescript »regal« trimis cu un ordin gubernial în chestia privilegiului referitor la fabrica de bere. Se vede că în acele ordine era vorbă despre un drept de acordat numai orașului ci și »districtului«, căci hotărîrea magistratului sună astfel: E întrebare de nu va servi ca prejudiciu faptul dacă privilegiul se va referi și la district, deci — chiar și pentru încunjurarea cheltuielilor — să se ceară privilegiul numai pe seama orașului.

Magistratul hotărăște în 8 Ian. să *prindă pe Marcu a Bărăriții*, care nu fusese deținut împreună cu ceilalți conducători vidicani. Comisarului Peter Theil, însărcinat cu această misiune, i se dau următoarele instrucții: Însoțit de 1 caporal și 12 infanteriști din regimentul »Gyulai«, are să plece la Nușfalău spre a prinde pe corifeul renitenților Marcu a Bărăriții. Să caute ca să sosească acolo la miezul nopții și la intrare în sat să nu facă sgomot. Imediat să încunjure casa Marcului, iar dacă pe acesta nu l-ar găsi acasă, atunci să spună că au venit să prindă pe Tănase, care are de scos și predat restanțele din cereale.

În ziua proximă, 9 Ian., primarul Klein și poate raporta magistratului acestea: Azi dimineața a fost prins cu asistență militară corifeul rebel Marcu a Bărăriții și a fost adus în oraș, împreună cu diverse scrisori găsite în casa sa și sigilate de comisarul Peter Theil și caporalul Pfingstgräff. La rugarea adresată comandantului garnizoanei ca să trimită un ofițer, care să fie prezent la deschiderea și citirea scrisorilor, acela trimite pe sublocotenentul Ackermann, și în prezența acestui se citesc scrisorile, cu excepția celor valahe cari sunt predate spre examinare lui Paul Klein a Straussenburg. Între scrisori se află și un pachet sigilat care, conform însemnării de pe el, conține scrisorile lui Căte predate acestui mai înainte. Pachetul este trimis prin Joh. Hennrich și Daniel Ziegler cancelaristului fiscal Ferenczi care fiind bolnav nu putuse pleca cu soțul său, al doilea cancelarist, la Nușfalău. Ferenczi refuză primirea pachetului cu motivarea că nu poate prelua ceea ce magistratul și-a însușit cu forța (bemächtigt).

Se vedem acum — ca și la Cute — specificarea scrisorilor găsite în 9 Ian. în casa prizonierului Marcu a Bărăriții:

1. Un caiet vechiu cu rugăciuni valahe.
2. O scrisoare în care Popa Artene din Măgheruș cere dela Popii Timoce și Arsinte din Nușfalău să-i trimită ca remunerație 40 metri cucuruz din cerealele depuse în biserică.
3. Un contract privitor la un pământ particular zălogit, fără a fi indicat locul.
4. O pâra contra lui Peter Theil, că acesta a luat paielă zăciuielii din cerealele Nușfălenilor și le-a dat lui Gabor.
5. O scrisoare trimisă de protopopul Anton, conform cărei *cei 4 deputați Valahi rămași în Viena*, prin Marcu care a întors acasă, cer dela satul Nușfalău 3 galbeni pentru cheltueli.
6. O scrisoare privitoare la uniune, scrisă de Protopopul Simion din Ruștior.
7. O scrisoare adresată lui Ion Vasile din Nușfalău de către Popa Tănase din Năsăud, în care sunt somați *să stea gata de drum cei ce au să plece la Viena*, și dacă Sașii vor cere zăciueli ori contribuții, Nușfălenii să le făgăduască însă să nu le dea. Mai urmează și alte somații.
8. O încercare de versificare.
9. O scrisoare privitoare la femei, fără indicația locului.
10. O scrisoare *dela Protopopul Naszodi în numele lui Ștefan Cute și al districtului*, adresată satetelor Nușfalău și Sântioana în diferite materii.
11. Specificarea unor cereale scoase din moara dela Nușfalău și date popilor Timoce, Pinte și altor.
12. O scrisoare privitoare la afaceri bisericesti.
13. O scrisoare în care se amintește că Valahii au lăsat în Sibiu 33 documente.
14. O scrisoare adresată de Macavei către Nușfăleni, în care le ordonă că nimeni să nu dea ascultare magistratului, căci *dimpotrivă va fi afurisit*.
15. Un act privitor la uniune și biserică.
16. Altă scrisoare similară.

17. O scrisoare a lui Maxim Gălan adresată lui Marcu, în care îl face atent *să se păzească de Sași* și să aștepte până va întoarce dela Balea.

18. O însemnare privitoare la plata diacului Marcu din Nușfalău.

19. Un testament.

20. O scrisoare care dovedește că 7 săteni nușfăleni i-au jurat lui Marcu să facă în viitor înșiși judecățile, fără de a le încredința magistratului.

21. O specificare a diferiților bani colectați (eingetrieben), fără indicația scopului pentru care s'au adunat.

22. O consemnare despre speze de execuție.

23. Un deviz de speze predat lui Marcu spre încasare.

24. O specificare a diferitelor cheltueli cu moara.

25. Un deviz de speze repartizate pe unele sate ale districtului.

26. Un ordin adresat Sântioaneniilor și Nușfălenilor de către întregul district, ca fiecare sătean să contribue câte 10 fl. pentru plățirea cancelariștilor.

27. O scrisoare a lui Ștefan Feldrihan (Cute) ca Nușfălenii să dea un cal pentru aducerea avocatului, și să aducă cu sine banii restanți pentru recruți.

28. Nouă (9) scrisori privitoare la materii neimportante.

Scrisori maghiare și latinești

1. Două memorii adresate guvernului pentru demiterea arestanților.

2. Un act de mărturie din 1759.

3. Altul din 1701.

4. O rugare adresată magistratului de către Ignat Moroșan fost păstor în Dipșa.

5. O chitanță semnată de contele Teleki Pál despre suma de 164 fl. ung. plătită de Nușfăleni și Sântioaneni în 28 Dec. 1760.

6. Scrisoarea Nușfălenilor *către vlădica valah* în chestia Diacului Marcu, d. d. 20 Martie 1757.

7. Pașaportul extrădat de perceptorul tricesimelor Matei Szegedi lui Marcu Bărăriții și Ion Lup, pentru Sibiu.

8. Pașaportul extrădat de același lui Toader Granci și lui Macavei a Preotesii, pentru Sibiu.

9. O confirmare semnată de Borgovan Bruș Mihăilă că a primit pentru ierlat doi boi dela Marcu Bărăriții.

10. Un fragment dintr'un vechi manuscris latin.

11. O chitanță despre 4 fl. Rh. 64 cr. pe cari Costin Barba i-a plătit comisarului Johann Kleinmann.

Iarăși scrisori maghiare

1. O scrisoare a lui Medve Mihály din Sibiu în care i se recomandă lui Marcu Berăriții să nu rămână singur de pagubă.

2. O scrisoare a Directorului Tolnai în care atrage atenția ca, înainte de a se pronunța sentința gubernială în procesul ce curge între districtul valah și magistrat, Marcu Bărăriții și alții să nu provoace piedici petițiilor în chestia dreptului lor, ci ambe partidele să procedă pe calea obișnuită legală.

3. Un memoriu adresat directorului cauzelor fiscale cu o rezoluție pe dorso, în care Marcu și Simion a Bărăriții se plâng că magistratul, cu amenințarea execuției militare, le-a impus restituirea cerealelor scoase din moara din Nușfalău; deși, adaugă ei, moara aparține satului.

Despre toate cele întâmplate în aceste zile, precum și despre demersurile făcute și măsurile luate de magistrat, acesta adresează în 14 Ian. guberniului următoarea scrisoare:

În raportul nostru înaintat guberniului reg. în anul trecut în 23 Decembrie am înștiințat pentru cari fărădelegi și pe ce motive a trebuit să deținem cu asistență militară în 24 Nov. 1761 pe Ștefan Căte din Feldru, pe instigatorul poporului nostru vidican, care împiedică executarea dispozițiilor guberniale; zădărnicește serviciul regesc, atâta din nou la nesupunere pe vidicul nostru întrucâtva mulcomit prin dispozițiile înțelepțești și pârinatești ale guberniului, împovărează pe poporul contribuabil cu facerea de multe datorii și stoarcerea de pe poporeni a banilor de replătit,

cauzează răsturnarea oricărei subordinații, cășunează Exlor Voastre prin îndrăzneala și nesupunerea sa multe neplăceri; și turbură pacea și liniștea publică. În acel raport am mai anunțat că amintitul Ștefan Cute mai are și complici și dacă doi-trei dintre aceștia nu vor fi deținuți, ne temem cu tot dreptul că renitența lor se va lăți. Dupăce într'adevăr unii dintre aceia asemenea au promovat renitența și pe mai departe; din motivele premise în 30 Decemvrie a. t. am mai deținut și pe *Ieremie Bucșă* din Mocod, pe un om foarte scelerat pe care și guvernul l-a arestat odată în Sibiu pentru faptele sale infame.

Mai departe în 8 c. am deținut cu asistența militară în Nușfalău, dar nu în casa proprie, pe care din cauza fărădelegilor sale o incunjura, ci în casa altuia unde el cu răutate să ținea ascuns, pe *Marcu Bărăriții* care decând a fost aci comisia gubernială delegată, în loc să se corecteze și să se supună hotărârilor publicate cu acel prilej, dimpotrivă nici n'a mai locuit acasă deatunci, ci ori a pribegit prin satele vidicului îndemnând pe sătenii vidicani să nu se supună ordinelor și hotărârilor, că aceste toate se vor schimba; ori temându-se de pedeapsa meritată a stat ascuns prin satele județelor învecinate.

Faptul că acel Marcu a Bărăriții era atât de temerar și ațîța și pe alții la îndrăzneală se explică așa, că el lucra fără 'ndoială conform scrisorilor unor oameni găsite la el, dintre cari pe unele le trimisesem în copie guvernului.

Nu voim să acuzăm pe nimeni, dar într'adevăr avem suspițiunea bazată față de cei doi cancelariști ai Directorului fiscal: *Ferecz János* și *Toth Pál*, împotriva căror am fost siliți să ne plângem la guvernul. Deoarece acești cancelariști luau în vidic dela oameni jurământul, dar nu admiteau la jurământ nici pe unul dintre noi, și chiar dacă au ținut pe Bistrițeni pe toți interesați, nici pe alți cetățeni desinteresați din alt loc, conform hotărârilor guvernului. Așa dela acești domni au prins vidicanii din nou curaj pentru vechea insubordinație; cu toatecă noi din ședința magistratului le comunicasem ordinul gubernial d. d. 25 Oct. 1761 în care se poruncește că pânăce guvernul va rezolva în mod specific totul, noi până atunci să urmăm întru toate ordinele comisiunei guberniale ce a fost aci, și că la ordinul Ex. Sale generalului comandant vom primi și asistență militară contra neascultătorilor. Cu prilejul publicării acestor ordine am rugat pe cancelariști că, înțelegând ei bine sensul acelor porunci, cu ocazia călătoriei lor în sus și în jos prin vidic, să nu le vorbească popoarenilor vidicani gata de răsvrătire așa, încât aceștia prinzând curaj să eludeze ordinul comisiei și intențiile salutare ale guvernului. Dar cu durere am experiat că de câteva săptămâni încoace, de

când acei doi cancelariști cinstiți (becsületes) se află între ei, vidicanii sunt cu mult mai predispuși la continuarea renitenței.

În 8 Ianuarie când am lăsat să dețină în Nușfalău pe amin-titul Marcu a Bărăiții și l-am adus în oraș, chiar atunci erau aci și cancelariștii, dintre cari unul Ferenczi János fiind bolnav, celălalt: Toth Pál văzând pe prizonier, foarte mănios a mers la casa primarului și acolo a pretins cu insistență (keményen urgeálta) liberarea acelu om scelerat, zicând că pentru aceasta are împuternicire (protectionalisa) dela Directorul fiscal. Primarul i-a răspuns că nu l-a deținut fără motiv și că nu-l poate demite; dar peste o oră va fi ședința magistratului, și dacă-i convine, să se prezente acolo, căci magistratul se va pronunța în chestie. La aceasta amintitul Toth Pál, afară din cale iritat răspunsese în prezența și a altor oameni de omenie: »Hoc est nefandum quid, quod inter Turcos non esset«. (*Nici la Turci nu se pomeneste asemenea lucru*). Dintr'aceasta poate oricine judeca, dacă oare pe un primar oficial, în casa sa proprie, îl poate sau nu trage la răspundere (excipiálni) un cancelarist care n'ar fi să aibă niciun interes în chestie (absque interssatione)?

Câte fapte scelerate au comis cei trei corifei aflători acum aci în arest, încă în timpul care a precedat venirii comisiei guberniale încoace, aceea a văzut-o înaltul guberniu din raportul amintitei comisiuni, prinurmăre nu-l mai asaltăm (terheljük) cu nouă petiții. Alăturăm însă aci copia raportului nostru despre faptele și deținerea lui Ștefan Cute precum și ordinele publicate vidicanilor, ca din ele să se vadă că și înainte de venirea comisiei guberniale aci în chestia lor, și chiar și în timpul când comisia se afla aci, cu toatecă au fost amenințați cu pedeapsă capitală dacă nu se vor supune, aceia totuși nu s'au îngrozit de ea, nu și-au sfărâmat capul cu multele admonestări părintești, ci ca turburători ai păcii și liniștei publice făr' de nici o teamă și-au continuat făptuirile temerare și nepermise.

Alăturând totodată în copie și rugarea noastră din 23 Decemvrie tr., rugăm și de astădată pe guberniul reg. ca în interesul binelui public, a continuării mai bune a serviciului regesc și a existenței acestui sărman public orășenesc, cu autoritate părintească să binevoiască a ordona ca acești trei indivizi în fine să-și primească pedeapsa pe care o merită.

În același timp magistratul adresa și guvernatorului următoarea scrisoare:

Primarul și notarul nostru fiind dăunăzi la Ex. Voastre și anunțând prinderea unor oameni temerari și neascultători, ne-ați avertizat că petiția de înaintat în chestia lor guberniului să o trimitem direct Ex. Tale. Acum Vă rugăm că, deși unii cer cu in-

sistență liberarea pe lângă gaj a oamenilor răi, să binevoiți a hotărî ca pînă la rezolvarea finală prin guvernul, bazată pe informația noastră, să-i putem ține în arest. Am scris în chestia aceasta și Ex. Sale prezidentului episcop; deci dacă din partea Valahilor s'ar solicita ceva, atunci pînă la sosirea Ex. Tale să se amâne hotărîrea finală. Bistricii 14 Ian. 1762. Judex et senatus bistriciensis.

*

Toate scrisorile, rapoartele și petițiile amintite, împreună cu alte informații de dat generalului comandant, comisarului suprem militar (Ober Feld-Kriegs-Comissär) v. Röhms, lui Bruckenthal și altor patroni ai Bistrițenilor, le duse cu sine la Sibiu arhivarul orășenesc Daniel Hennrich. Acesta spre sfârșitul lui Ianuarie mai primi dela magistrat și însărcinarea să caute ca compania de dragoni ce stă în Rodna, Maieru și Sângeorz să fie mutată în Rebrîșoara, Năsăud, Salva, Hordou, Bichigiu și Telciu din următoarele motive: *a)* Magistratul a promis sus amintitelor trei comune că le va libera de soldați, dacă se vor liniști, iar corifeii lor vor veni în oraș și vor promite aceasta în mod solemn. *b)* Chiar și generalul comandant a promis mutarea soldaților, dacă acele sate vor întoarce la obediență. *c)* Amintitele trei sate sunt lipsite de fân și ovăs. *d)* Cele șase sate propuse sunt așa situate, încât la caz necesar miliția fără de nici o piedecă se poate concentra în 3—4 ore. Apoi *Năsăudul zace la poalele muntelui (unter dem Berge), unde se adună bejenarii spre a pleca la Moldova, iar Rebrîșoara chiar lângă drumul care duce la Moldova.* Deci primăvara fugarii n'ar putea trece nici peste Rebrîșoara nici peste Rodna. Între acele șase sate este și *Telciul, în care trăesc cei mai cerbicoși corifei, cari ar putea fi întorși astfel la ascultare, și li s'ar curma și contrabandele la Maramureș.*

Pare că tot cu acea ocazie dusesse cu sine arhivarul Hennrich la Sibiu, pentru a uza de ele când și cum va afla cu cale, ca dovezi ale pretențiilor drepturi, și notele informative pe cari le aflăm însemnate pe o coală de hârtie. Iată-le:

Districtul Valah al Bistriței, sau opidul Rodna, cu apartenențele sale numite Valea Rodnei, adevărat cu comunele așezate lângă râul Someș și alte râuri, făcea parte odinioară, pînă pe timpul regelui Matia de pie memorie, din județul Dobâca. Deci

atâta timp se găsea pe moșia nobilitară și în urmăre, ca parte a acestui județ, era fără îndoială un bun al însuși Regelui Matia. Locuitorii de pe această moșie, fie că au fost iobagi, fie că au fost oameni cu dreptul de liberă migrațiune, au fost obligați, conform uzului străvechiu, să presteze stăpânilor căror le erau supuși, serviciile obișnuite. Districtul valah apoi, din ordinul Regelui Matia, a fost scos din județul Dobâca și transpus în starea în care se găsisese mai înainte, în posesiunea orașului Bistrița. Această transpunere s'a făcut cu ceremonialul solemn obișnuit azi la orice transpunere de bunuri: prin delegatul regelui și reprezentanții capitolului din Mănăstur-Cluj în prezența nobililor vecini, stabilindu-se următoarea condițiune: Opidul Rodna cu toate apartinențele sale devin supuse pe vecie orașului Bistrița, cum se vede aceasta și din actele de donațiune și înregistrare eliberate în anul 1475, precum și din copiile confirmărilor date de alți regi.

Astfel acest district a fost scos și eliberat din județul Dobâca și din jurisdicțiunea, privilegiile, libertățile, prerogativele, veniturile și impozitele acestuia, și a fost transpus, incorporat și anexat la orașul Bistrița și supus domeniului său, să se bucure de drepturile, libertățile, impozitele, veniturile și privilegiile sale. Modul cum au să se bucure de acestea locuitorii din district, potrivit stării lor sociale, se explică clar în următoarea propoziție din actul de donațiune suscitată: *»Insuș orașul (adecă Rodna) și apartenențele sale se consideră ca supuse pe veci susnumitului oraș al nostru, etc.«*

Și până acum locuitorii menționatului district s'au bucurat de aceleași privilegii, drepturi, venituri, impozite și libertăți explicate în actul de donațiune, adecă n'au fost forțați la drepturi străine, iar contribuțiunea au prestat-o nu județului, ci orașului Bistrița. Ba au avut și alte privilegii, bunăoară privilegiul, ca districtul bistrițan să nu fie luat de către Coroana ungară, privilegiul de a se folosi de izvoarele sărate (slatine), de a nu da înapoi pe iobagii străini fugari, care petreceau printre dâșii, fără știrea magistratului, precum și alte privilegii de asemenea natură, potrivite cu starea lor socială. În urmărea acestora ei totdeauna și-au recunoscut starea de supușenie și au considerat ca stăpân al lor orașul Bistrița, apoi totdeauna au prestat domnilor lor de pământ serviciile obișnuite a se face acestora. Înainte de aceasta n'au protestat împotriva serviciilor nici ei în de ei, nici prin alții câtă vreme magistratul și orașul s'a numit atât în graiul viu cât și în actele publice stăpânul lor. Ba ei înșiși, întrebați ai cui iobagi sunt, totdeauna răspundeau: *»Noi nu suntem iobagii nimănui, fără a orașului«*.

În felul acesta până azi au împlinit orașului toate serviciile

de iobagi fără împotrivire, și n'ar fi fost nevoie de transpunerea în stăpânirea atât de solemnă a districtului amintit de atâtea ori, de actele de donațiune și de înregistrare, dacă regele Matia nu ar fi conferit orașului acest district ca o moșie cu condițiunea cu care a conferit și altora domni de pământ diferite bunuri. Aceste acte de donațiune și de înregistrare au fost numai confirmate și copiate de regele Vladislau în anul 1494, adică cu 19 ani după ce s'a făcut donațiunea, ci înțelesul acelor documente numitul rege l-a explicat clar și lămurit, dând un alt privilegiu Bistrițenilor în anul 1507 și făcând distincțiunea între »Villae«, adică sate libere din districtul săsesc, și între »Possessiones«, bunurile orașului Bistrița, adică districtul valah; apoi între *cetățeni jurați*, adică magistratul, și între *conlocuitorii* acelor, adică orașenii bistrițeni; în fine între *țărani*, adică locuitorii districtului săsesc și între *iobagii orașului Bistrița*, adică locuitorii districtului valah sau apartenențelor bistrițene. Aceste expresiuni se găsesc ici și colo de repețite ori. Că în ce chip au fost considerați locuitorii districtului valah de inșiși regii ungari, se vede destul de clar din documente, la care se mai adaogă uzul continuu și obiceiul pământului.

Alte întâmplări. În 13 Ian. căpitanul Oschitz scrie magistratului că Sângeorzenii, Rodnenii și Maierenii citați de el neagă să se fi plâns împotriva miliției încvartirată la ei.

În 14 Ian. Directorul cauzelor fiscale înapoiază magistratului pachetul sigilat, care a fost găsit între scrisorile Marcului și i s'a trimis Directorului.

Contele Bethlen Pál roagă pe magistrat că la caz dacă se găsește în arhiva orașului vr'un document din 1315 privitor la »Alsó- și Felső Borgo« să i-l trimită în copie. Magistratul hotărăște să i se trimită privilegiile din 1465 și 1478 apoi copia despre »credentionalibus Ioannis quomodo Apaffi et Antonii Bethlen de a. 1421 de eo, quod certam partem terrae incultae a Stephano Hadadi pecuniis emptam impopulantes in quiete ejusdem possessio persistere velegant«.

În 31 Ian. pleacă senatorii Gunesch și Bedeus la Rodna în chestie eclesiastică, cu care ocazie vor căuta să prindă cu asistență militară cerută dela căpitanul Oschitz, *pe corifeii Clompoș și Petre Croitor* și să-i aducă în oraș. Totodată numiții senatori vor dispune ca *podul peste Ilva și Someș* să fie construit așa, încât să nu-l poată mâna îndată apa, iar lucrările să fie accelerate, căci la pri-

măvară trebuie să se clădească edificiul pentru contumață (vamă și carantină). Ordinul acesta se și publică de către senatorul și inspectorul depertenței în prezența delegatului Bedeus. Adică contumața din Bârgău se va muta la Rodna, deci oamenii să înceapă a tăia lemne și să construească poduri peste ape, încât să poată trece pe ele și călăreți și care. Apoi să se repare drumurile, căci altfel sătenii se expun la mari supărări (Verdruss). Toți sunt avertizați înc'odată și de ultima dată să înceteze cu cerbicoșia, să înceapă a da ascultarea cuvenită (billigen Gehorsam), să meargă la oraș și pentru renitența arătată până acum să-l roage pe magistrat de iertare. Dimpotrivă vor avea să-și mulțamească înșilor, dacă vor păți ceea ce au pățit și alții. Pentru repararea drumurilor și podurilor înc'odată li se ordonă sever (zu befolgen schärfstens angehalten) să dea ascultare poruncilor, căci altminteri vor fi forțați cu execuție. În sfârșit e citat Petre Croitor și e avertizat ca atât el cât și soții săi (Anhänger) să-și ia la suflet dojana (Warnung) magistratului și să dea ascultare poruncilor, căci altfel vor fi prinși și escortați ca și ceilalți la oraș. »Petre Croitor cere iertare în fața delegaților orașului și promite că va lucra întocmai«. Ordinele de sus li se comunică spre publicare și judeului Scridon și juraților Vasile și Isip Ometiță din Maieru, apoi și Sângeorzenilor prezenți în Rodna.

*

Spre sfârșitul lui Ianuarie se întâmplase în Telciu un caz mai grav. Adică, magistratul trimisese acolo mai mulți Sași din oraș și din districtul săsesc, în frunte cu un anume Georg Kelp, ca să aranjeze pe seama orașului o mare vânătoare la care *Telcienii să le hăituească sălbătăciunile*. Sătenii însă, conduși de Ioan a lui George, se opuseră acestei porunci arbitrare, și atunci Kelp *ridică arma să-l împuște pe Ion*, dar fu împiedecat dela aceasta prin un alt Sas. După întoarcerea Sașilor la Bistrița mai trecură două săptămâni în liniște, când dintr'odată în 7 Febr. Telcienii se treziră cu o ceată mai mare de Sași armați și de soldați în sat, cari *începură la goană după unii săteni și conducătorii lor*. Neputându-i pe aceștia prinde, între amenințări la adresa soțiilor începură *să jăfuiască prin casele lor* și încă ale altor săteni, apoi încărcăți cu pradă și făcând 11 prizonieri, întoarseră la oraș.

Redăm aci însemnările protocolare ale magistratului, privitoare la acest incident:

În 7 Febr. primarul cere să fie trimis un detașament militar însoțit de comisari și argați orășenești la Telciu contra mai multor »celatores« (tăinuitori și înșelători), dar mai ales ca să fie prins Ion a Popii care are multe la dosar și care împreună cu Andrei Moldovan reținuse pe săteni să plece la vânat cu Kelp. Dacă acești doi instigatori vor fi prinși și aduși în oraș, imediat »pro introitu« să i se măsoare fiecăruia câte 25 bastoane.

În ziua următoare, 8 Febr., execuția trimisă și întoarce cu rezultatul că pe corifeii tumultuanților nu i-a putut prinde, dar aduce cu sine alți 11 Telceni, cari se opuseseră de a lua parte la vânătoarea aranjată de Kelp pe seama orașului.

Magistratul hotărăște ca prizonierii să fie închiși în arest, dar îndată să se înceapă cu ei interogatoriul, ca să se afle precis din mărturisirile lor instigatorii la opunere, când Ion a Popii a apucat pe Kelp de piept. Grigore Scuturici să nu fie arestat, dar să i se ordone ca mâne să aducă pe ceilalți Telcieni vonovați.

După o scurtă pauză, în aceeași zi de 8 Febr. și începe următorul interogatoriu săvârșit de senatorii Bedeus și Dinges:

Este întrebat în general Ignat Blidar din Telciu să mărturisească conștiincios: Ce s'a întâmplat cu prilejul când la ordinul magistratului trimisul Georg Kelp în districtul valah, având să vâneze cu vânătorii aflători la dispoziția sa »pe seama Ex. Sale generalului comandant«, a voit să-și continue vânătoarea în Telciu; și cari locuitori din Telciu s'au răsvrătit și s'au opus acestei vânători?

Numitul la întrebarea pusă răspunde așa: Când amintitul Georg Kelp a sosit cu vânătorii săi în Telciu, până unde după cele auzite niciun sat nu l-a împiedecat dela vânat, aci s'au adunat următorii corifei: Ion a Popii, Andrei Moldovan, Ion Moldovan, Maftei a Popii, Lupu a Popii, Pinte Vârvari și Natu Blidar și l-au oprit în mijlocul satului. Când Kelp le-a zis Telcienilor să-l lase să plece și să nu-l împiedece în afacerile sale, atunci Ion a Popii, Andrei și Ion Moldovan îi răspunseră: »Cine va mai asculta și de tine, Sas rău? Atunci martorul Ignat Blidar, le-a zis acelor: »Lăsați-i în pace să meargă, căci nu lucrăți bine«. Îndatăce rosti vorbele aceste, Lupu a Popii îl apostrofă că el, Blidar, e un mișel netrebnic, care tradează toate magistratului și ar merita să fie omorât. Isprăvind cu vorbele aceste Lupu a Popii a și venit spre dânsul cu bota ce-o avea în mână și a voit să-l lovească, ceea ce însă el a împiedecat. Când ambii se certau, îi veniră în ajutor lui Lupu și frații acestuia: Ion și Maftei a Popii, întâmpinându-l ase-

menea cu vorbele că nu-i bun să trăiască ci ar trebui tocat în cap. Atunci frates-o Ion Blidar îl duse de-acolo temându-se că aceia îi vor face vr'un rău. În fine chiar când se depărta, mai zise și Petru a Popii: Ce mai iau în samă pe un astfel de Sas netrebnic, care n'are să le poruncească nimic, ci ei să lucreze cum vor afla de bine. Când apoi fusese trimis adineaori în sat locotenentul Soos, el, Blidar, a fost dispus să păzească sania și caii; iar când la amiază a plecat împreună cu Ion Scuturici la vameș, ca să primească ordine dela locotenentul care chiar dejuna acolo, atunci Flore Bugnar împreună cu câțiva alții steteau la o parte și arătând cu degetul spre ei doi ziseră, că ambii sunt demni să fie omoriți, căci Scuturici lasă să i se scrie magistratului denunțurile, iar Blidar i le duce. Mai departe spune martorul: că precum înaintea vânătorii satorite, Ion a Popii și Andrei Moldovan nicio noapte n'au dormit acasă, așa și în noaptea când locot. Soos a venit cu soldații la Telciu spre a prinde pe ceice s'au opus vânătorii, n'au dormit acasă ci la o văduvă cu numele Maria a lui Macavei Andrechi; iar îndatăce au auzit de sosirea soldaților, împreună cu alți 12 săteni s'au ascuns în pădure la oi.

Dintre Telcienii prinși în 7 c a fost apoi interogat unul cu numele Lupu a Popii și punându-i-se aceleași întrebări ca celui dintâi, el răspunse:

Când a sosit Kelp cu oamenii săi, iar sătenii au ieșit din locuința judei și s'au adunat în mijlocul satului, atunci pe Kelp l-au oprit dela vânat fratele său Ion a Popii și Andrei Moldovan, dar dintre ceilalți nimeni. Neagă preciză că sau el sau altcineva l-ar fi înjurat pe Kelp. În fine își mai aduce aminte de unii cari încă au fost prezenți ca: Grigore Buriac, Ion Ignat, Gavril Nechiti, Oanea Pupăză, de alții însă nu știe. Este întrebat mai departe ca oamenii ce au răspuns când Kelp a protestat să nu-l împiedece dela vânătoare. Spune că Ion a Popii zise: »Cari Telcieni vreau, pot să meargă la vânătoare, însă fie asigurați că vor fi bătuți de moarte«.

Fiind acest al doilea martor confruntat cu Kelp și cu primul martor și acești doi îi spuseră că el Lupul a Popii, împreună cu Ion a Popii și cu Andrei Moldovan l-au înjurat pe Kelp, mărturisește ca fratele său Ion a Popii și Andrei Moldovan l-au înjurat, însă el, Ion, cu nicio vorbă. Aceia l-au ocărit pe Kelp cu tot felul de titule urâte și l-au înjurat de »maică și suflet«, apoi i-au zis că nu e cu nimic mai mult ca ei, deci pentru ce să-l cinstească. Motivul pentru care l-au împiedecat dela vânat ar fi că ei au fost astfel îndrumați de către cancelariști cari pe atunci

erau la cercetări în Năsăud. În sfârșit mai mărturisește că fratele său Maței a Popii i-a zis lui Blidar, că nu-i bun să trăiască, ci ar trebui să fie omorât.

În 9 Febr. veniră la Bistrița următorii Telcieni: Ion Barta jude, Ion Scuturici, Ion Blidar, Ion Filipaș, Ursu Andras, Miron a Nacului, Vasile Țărălungă, Lupu Ganea, Andrei a Grigore, George Crețu și Donize a Filip. După ce caii pe care au venit călare, în aceeași seara i-au trimis îndărăt acasă cu Petrea a Popii Vasele, Ignat Poșucă, Ion Dunca, Ion Poșuca, Ion Moldovan și Ion Danci, a doua zi, în 10 Febr. s'au prezentat în fața magistratului, unde au fost aduși și arestanții Telcieni: Lupu a Popii, Ieremie Bumbu, Natu Bugnar, Ion Bredan, Ștefan Bogâlte, Andrei Iugan, Ion Tompa, Costan Cute, Todor Răcoare și Grigore Scuturici. Sătenii mai sus numiți veniseră să roage pe magistrat ca consătenii lor arestați să fie demiși cu chezășia lor, promițând că de acum înainte numai cei prezenți, ci întreg satul va asculta de ordinele magistratului. Acesta le înșiră Telcienilor toate contravențiile săvârșite de ei, dar cumpănind că cei doi corifei n'au putut fi prinși; iar dacă ar fi pedepsiți deținuții, atunci nu s'ar mai putea pune mâna nici pe corifei și nici pe »celatores«, în fine hotărăște ca arestanții să fie demiși dacă vor chezeșui toți pentru unul și fiecare pentru toți, iar întreg satul Telciu va asculta în modul cel mai riguros de poruncile magistratului, nu se va opune niciunui ordin al înaltei comisii diriguitoare, va extrăda totdeauna pe sătenii reclamați de magistrat ori de inspectorul depertinenței; în sfârșit, nu va trata rău nici cu vorba, nici cu fapta, pe toți aceia cari până acum au observat poruncile magistratului, și din cauza aceasta au fost dușmăniți și bătuți, ca Ion Scuturici, Ignat Blidar și actualul jude. Telcienii promit să țină firm și precis toate îndatoririle lor impuse și atât arestanții cât și chezeșii lor o confirmă aceasta cu darea mâinii.

BCU Cluj / Central University Library Cluj *

Rodnenii roagă pe magistrat în 8 Febr. să oblige și alte sate la furnizarea fânului și ovăsului pe sama miliției, deoarece ei sunt cu totul săcătuți. Magistratul din nou hotărăște să facă pași la guberniu ca dragonii să fie mutați în satele cercului din jos, iar în 22 Febr. ajunge în privința aceasta la o înțelegere cu

colonelul *Schröder*, *sosit în Bistrița cu o misiune specială*. Astfel compania căpitanului Oschitz va fi dislocată în Rebrîșoara, Năsăud și Salva.

În ședința din 13 Febr. a magistratului la propunerea viceprimarului Georg Gunesch să iau între altele următoarele hotărîri: a) La cererea colonelului Schröder ca orașul să-i furnizeze prepelește pe seama Ex. Sale com. general Buccov, să se ordone satelor districtului valah ca să aducă 300 bucăți. b) Cu ocazia mutării dragonilor din Rodna să fie detașat un oarecare număr din aceia în Cepan, unde se adună și de unde *pleacă la Moldova bejenarii*. c) Să fie citat în oraș Oniga Foșlui din Mocod și să fie întrebat despre *adunarea pusă la cale acolo* de către Costan a Florii și soții, și despre hotărîrile importante luate cu acea ocazie.

În prezența primarului orașului și a secretarului loh. Hennrich este confruntat în 14 Febr. Oniga Foșlui cu Marțian și încă câțiva alți Mocodeni, căror Foșlui le spune în față că Marțian altfel vorbește înaintea magistratului și altfel în sat, unde lucrează împotriva orașului. În 15 Februarie se face investigație în chestia vorbelor rostite de Costan a Florii în prezența lui Oniga Foșlui și Maței a Lupului din Mocod, că adică îndată ce se va depărta miliția din satele districtului valah, acesta iarăși va continua cu renitența.

Magistratul cetește în 18 Febr. petiția pe care o înaintase »un popă valah«, ginerele lui Macavei a Popii din Mocod, către Directorul cauzele fiscale, și în care se cerea restituirea celor 6 boi luați dela Macavei.

Din 18 Febr. avem un interesant document, adică o scrisoare adresată magistratului de către Tolnai Iános directorul cauzelor fiscale, care observând până acum ținută binevoitoare față cu Românii districtuali, deodată copleșit de nedumeriri, într'un pasaj al acelei scrisori face, între altele, această prea curioasă spovedanie: Eu am avut parte de misiunea să chem pe magistrat la interogatoriu privitor la condiția acestor Valahi. Dar până acum n'am putut pătrunde chestia, căci trebuie să bag seama ca să nu greșesc împotriva legilor fundamentale, a uniunii și obiceiurilor acestor patrii. Deci încă dela început mi-am întocmit procedeul așa ca să evit acele greșeli. *Sofronie le-a predicat Românilor la*

Orăștie așa; că Valahii au posedat Orăștia încă înainte de nașterea lui Hristos, ba chiar și Ardealul; iar Maghiarii și Sașii sunt venetici. Observ că ei (Valahii) au imbibat acea doctrină falsă și și-au însușit o mare îndrăzneală. În ungurește sună acel pasaj astfel:

Nekem jött ugyan komissiom, hogy a Tek. Nemes Magistratust de conditionibus istorum Valachorum producaltassam, de ez bizony eddig is mi végre nem penetralhattam, vigyáznam kell, hogy az Hazának fundamentalis Törvénye és ab olim be vett Unioja és consuetudoja ellen ne errállyak. Elejtől fogva illyennek evitatiojára nézve intimaltam az compositiot. Sopkronius Szász Városann a Rumunyoknak azt praedicalta, hogy ante Christum natum Szász Várost az Oláhok birták, sőt Erdélyt is; a Magyarok és a Szászok adventituisok; ugy observalom ezt az obliqua Dotrinat imbibálták, edj szoval igen nagy ausust concipialtak magoknak.

Arhivarul Daniel Hennrich scrie în 20 Februarie din Sibiu că după cele vorbite cu guvernatorul și cu consilierul Huter, cei »tres turbatores« (adică, Cute, Bucșa și Marcu) deținuți *vor fi osândiți la moarte.*

Magistratul hotărăște în 22 Februarie ca lemnele necesare pentru clădirile piariștilor din oraș să se repartizeze și pe districtul valah, care și așa de 7 ani încoace n'a prestat nimic.

În 24 Febr. e trimis comisarul Werner în districtul valah să adune prestațiile în natură. Cu această ocazie să ordone Ilvenilor, Sângeorzenilor și Măierenilor ca până vor fi gata podurile să facă bărci (Csinakel), cu cari să poată fi trecute care peste Someș când apa e mare.

Senatorul Gunesch raportează că în noaptea trecută s'au oprit pe moșia lui Fabi 6 Valahi districtuali, în drum spre Sibiu. Să fie chemat paznicul moșiei, ca să spună ce a auzit.

Perceptorul Hennrich roagă în 1 Martie să se pună odată capăt divirgenții sale cu judele din Rebrîșoara și cu Tănase din Rodna privitor la contribuții. În 5 Martie i se poruncește comisarului Werner să pună în ordine tabelele de dare din Rebrîșoara, din timpul de când e primar Nechita Pop. Acesta să fie arestat, deoarece nu dă ascultare ordinelor și nu trimite la oraș pe sătenii citați. Arestarea se și face în prezența lui Vasile Buzila și a lui Petru Pop.

Ziegler e trimis la Oșorhei cu scrisorile privitoare la certele cu Valahii.

Procatorul Simenfalvi scrie în 7 Martie din Sibiu că chestia valahă cu greu va lua sfârșit, deoarece după avertizarea dată magistratului, guvernul din nou vrea să desbată cauza. Strâmtorat, magistratul îi scrie lui Ziegler să protesteze împotriva investigațiilor valahe făcute, cu disconsiderarea ordinului gubernial, fără a fi față și un »regius« (reprezentant) al orașului. Iar translatorului Kereső să i se scrie, că la caz dacă orașul va pierde procesul, numai el are să poarte vina.

După ce în 6 și 7 Martie se aranjează în Maieru afacerea lui Nicolae Gașpar, comisarii orașului publică următoarele ordine:

1. Satele Feldru, Ilva, Leș, Sângeorz, Maieru și Rodna, conform promisiunii făcute înaintea comisiunii guberniale, au să furnizeze pentru »Piaristen juxta repartitionem« lemnele de clădit.

2. Satele Feldru și Leșu să se provadă pe o jumătate de lună cu ovăs, fân, grâu pentru cavalerie. Leșenii se excuză că lor li-e cu neputință, căci li se cere prea mult, mai ales cu prestarea grâului.

3. Satele Sângeorz, Maieru și Rodna capătă poruncă privitoare la lemnele, pietrele și cuptorul necesare pentru varnițe (Kalk Brenneri). Apoi să se repare ferestrele și să se facă podurile și punțile. Toți zic că e imposibil, căci zăpada e de tot mare, vor putea lucra numai după ce se va topi.

În 9 Martie delegații Peter Roth, Christian Gunesch și vărul (Kalk Brenner) Hajdu János merg la varnițele din Rodna și le află în stare cam slabă. Trebuie reparate în 3—4 zile cu 2 zidari și pălmași. La cuptoare trebuie făcute coperișe nouă. Drumul care duce acolo este deteriorat de apă; sunt 30 bărbați pe câteva zile necesari la reparat. Pietri sunt adunate și cei doi vărari au primit bani aconto. Peter Roth și Hajdu János raportează că la încetarea arderii varului au rămas 183 stânjeni lemne uscate, din care Petru Croitor nu puțin a dus și folosit. E de lipsă ca un comisar să măsoare lemnul rămas în pădure și să separeze pe cel bun de cel rău. A fost tras la răspundere judele Bocskai Mihály, pentru că n'a venit a 3-a sanie la oraș după vinul pentru crâșma orașului în Rodna. Merită pedeapsă pentru neglijență și lene. Se excusă

că a somat pe Ion Mogovan, să plece cu sania. Acesta pentrucă n'a ascultat, îndată e pus în fiare și trimis în oraș spre a fi pedepsit. Pentru repararea ferestrelor s'a dat poruncă în 7 c. Sângeorzenilor și Maierenilor, iar azi Rodnenilor. La întoarcere dela varnițe arată Peter Roth un ferestreu în capătul din sus al satului, care e în stare bună. L-au construit administratorul minelor și Maftei Cârdan la începutul renitenței. Gaspar Georg zice că el nu le-a dat permisie. Li se ordonă judei și juraților, ca necondiționat să fie duse lemnele necesare la poduri. Azi, după multe porunci se aduna abia o parte a satului. Li se ordonă sătenilor că la chiamare au să se prezente imediat și să asculte de porunci. Li se improspătează iarăși ordinele privitoare la contumață, lemne la varnițe, lemne la poduri, repararea drumurilor și ferestrelor. Primarul Bocskay Mihály raportează că administratorul minelor i-a interzis, că fără știrea lui să trimită vr'o poruncă vr'unui minier. Peter Roth cere să i se poruncească satului, ca să lucreze pământurile orașului. În aceeași zi spre seara veniră comisari din nou în Rodna, și ordonară că mâne la 9 ore dim. să fie întruniți sătenii spre a le publica poruncile aduse, însă până seara au fost aduși numai câțiva. Ion Filipoi, somat de judele satului să plece la oraș după vin, n'a ascultat. Interogat pentru neascultare a fost pus în fiare sub pază, dar s'a desfăcut și a fugit. Deoarece însă el e implicat și în chestia unei datorii pentru fân luat dela Sângeorzeni, — împreună cu Mogovan, — au crezut și el și alții că a fost arestat din cauza fânului. Mogovan ca »Überreiter des Bergschaffters« se lăuda chiar cu atrocități comise față de Sângeorzeni. Acestui Mogovan, pentru neascultarea și dezertarea lui Filipoi, i se iau doi boi și se trimit în 10 c. la oraș. Din cauza aceasta urmează certuri și supărări cu administratorul care e neînduplecat (spröde) și cere ca minerii să fie interogați numai în prezența sa. În fine se domolește. Mai târziu, în 30 Martie, la rugarea lui Georg și Andreas Todt neascultătorului Ioan Filipoi i se dictează sentința: ori 25 lovituri de baston, ori amendă de 6 fl. și restituirea fânului mâncat de boii sechestrați.

Primarul Klein comunică în 10 Martie că Ștefan Cute a cerut să fie mutat din arestul comun în camera de lemne (Holzkammern), dar a fost sfătuit de cancelaristul Todt Pál să renunțe la cerere.

E lucru curios că acel Todt, primind permisia să vorbească cu Cute, i-a dat acestui un astfel de sfat suspect, deși — zice primarul — n'ar fi consult să fie lăsați împreună în arest acei trei corifei.

Tot atunci mai comunică primarul Klein că »prin trădare« i s'au semnalat numele celor 14 »celatores« din Feldru, cari în taină le predau judeților contribuțiile adunate. Hotărîre: Să se predea chestia perceptorului Hennrich, care să caute dacă figurează în tabelele de dare numele acelor tăinuitori.

În 10 Martie pleacă în districtul valah *colonelul Baron v. Schröder*, a cărui sosire misterioasă în Bistrița îi făcea atâtea griji magistratului. Numitul colonel, încredințat din partea autorităților superioare militare cu *studiarea și inițierea lucrărilor necesare pentru înființarea graniței militare*, îi comunică cu acest prilej magistratului că are la sine un memoriu al Valahilor districtuali, primit dela comandantul general interimar. Magistratul roagă pe colonel să-i permită să ia o copie a acelui memoriu, apoi hotărăște s'o trimită arhivarului Hennrich la Sibiu, care Va avea s'o comunice lui Seeberg și altor protectori.

Pe o filă găsim următoarea notă: Salva a contribuit pro 1761 suma de 944 fl. Rh. 33 cr., Năsăudul 942 fl. 33 cr., Rebrîșoara 1048 fl. 18 cr., Rebra Mare 469 fl. 51 cr., Vărarea 271 fl. 17 cr. și Feldru 632 fl. 05 cr. Total: 4307 fl. 57 cr.

Feldrihanii se plîng că pentru miliția detașată în Maieru, Sângeorz și Rodna li s'au repartizat 45 care fân. Le este imposibil să furnizeze atât, fiind acum foarte puțin fân, și'n urmare foarte scump. Magistratul hotărăște că dupăce miliția pe o jumătate de lună are să primească: 85 mierțe grâu, 85 m. ovăs și 42½ care fân (à 3½ centenare), acestea să se repartizeze în următorul mod: Feldru 13 + 13 + 6½, Vărarea 4 + 4 + 2, Rebra Mare 9 + 9 + 4½, Rebrîșoara 21 + 21 + 10½, Năsăud 19 + 19 + 9½, Salva 19 + 19 + 9½.

Translatorul Kereső scrie că mâne va veni în oraș, iar în Oșorheiu va aranja lucrurile așa, ca orașul să nu suferă pagubă. În 14 Martie însă Kereső scrie din Beclean că nu poate trece Someșul, deoarece apa curge peste ghiată și nu se poate expune primejdiei de moarte.

*

Guberniul trimite cu data de 12 Martie 1762 o scrisoare magistratului, împreună cu un ordin al comandantului general, la care ordin este anexată plânsoarea Valahilor districtuali înaintată generalului.¹⁾

Locuitorii întregului district năsăudean descoper mașinațiile puse la cale de magistrat pentru oprirea lor, numindu-l chiar la început »Intolerabilis Magistratus Bistriciensis«. Arată cum tânguiriile sătenilor numai cu mare greutate au putut ajunge la urechile Mai. Sale, care în sfârșit a ordonat să fie revăzute chestiile districtului, la tabla regească. Se iveau semnele oarecărei ameliorări a situații, când »Sașii impacienți« din nou începură cu șicanele și hărțuile de tot felul. Astfel prind și arestează pe toți ceice lucrează în interesul districtului. *Ștefan Cute, Ieremie Bucșa și Marcu Bărăriții sunt ținuți prizonieri în Bistrița încă din anul trecut*, deși n'au altă vină decât că au expus gravaminele districtului Mai. Sale și înaltului guberniu. Tot așa au prins după aceștia și pe *Ioan Floroae din Năsăud* care însă a fost salvat de consătenii săi. Urmează apoi expunerea mai detaliată a incidentului dela Telciu, cu prilejul vânătorii aranjate de Kelp, accentuându-se atrocitățile comise acolo de argații orașului și de soldații trimiși să prindă și ducă la oraș pe ceice s'au opus a lua parte la vânătoare.

În fine suplicanții spun că de frica prigoanelor neîncetate mulți dintre locuitori stau ascunși departe de casele lor; deci să roagă ca tirânia magistratului să fie înfrânată, iar districtualilor să li se asigure tratament echitabil.

După primirea acestei petiții, comandantul general interimar conte *de Montoya et Cordona* o trimite în 6 Martie guberniului însoțită de o scrisoare quasi ordin, în care arată gravitatea chestiei și maicuseamă *dezaprobă încuviințarea asistenței militare pentru scopuri abuzive de jaf și prădăciune din partea magistratului*. Spune că a dat ordin comandantului garnizoanei Bistrița să *nu mai acorde nicidecum miliție pentru excese de-ale magistratului*, deoarece se cauzează mare daună erarului, dacă poporul e despoiat în mod ilicit de lucrurile sale necesare, care formează baza contribuțiilor.

Guberniul la rândul său, cu semnătura prezidentului *Br. Iosif Anton Bajtay* și a secretarului *Alexius Cserei*, îi trimite în 12

¹⁾ V. »Arh. som.« Nr. 12 pag. 216—219.

Mart. toate scrisorile din chestie magistratului cu somația severă ca în timpul cel mai scurt să se disculpe de învinuirile grele ce i se aduc și să înceteze de-a abuza de asistențele militare. Aceste nu i se acordă de către guberniu ca *să se săvârșească nouă și nouă atrocități, probabil numai din răzbunare*, prin ceeace Valahii se ațîță la inobediență și rezistență și mai mare; ci în scopul ca districtualii să dea ascultare ordinelor guberniale, apoi ca magistratul să aibă sprijin, iar Valahii să fie dispuși la continuarea administrației publice.

În 14 Martie raportează senatorul Strecker că a aranjat cu Chifor Drăgan din Zagra chestia dijmei din cereale. Cere ca inspectorul depertinenței să constrângă pe județi la adunarea și încassarea restanțelor.

Se prezintă fiul lui Ștefan Cute, și la întrebarea că de ce n'a venit mai înainte, răspunde că l-a reținut Bărdan zicându-i că are s'o pățească și el ca tatăl său.

În 15 Martie scrie avocatul Simenfalvi că s'a amânat pertractarea chestiei privitoare la »con-*di*ția districtului valah«. Ar fi consult să se țină însă până în 26 Aprilie o investigație asupra faptului cum au fost tratați mai 'nainte Valahii districtuali. Deoarece întâmplător chiar sosesc cancelariștii fiscali, magistratul discută cu ei asupra acestei afaceri.

Locuitorii de pe Ilva mare: Vasile Sângeorzan din partea spre Rodna, și Lupu Sas dinspre Maieru, se roagă că după ce au cărat lemnele pentru podurile peste Someș, să fie scutiți de altă muncă, deoarece și în Ilva mare trebuie să lucreze la poduri și trecători.

»Birăul domnesc« Costin a Irimie din Nușfalău, citat să dea socoată despre încassări, spune că banii din dijmele cerealelor se află la Vasile Vermişan și Onul Noțoi. Costin este arestat.

Inspectorul depertinenței raportează în 20 Martie că administratorul minelor, Szoika, împreună cu alți nouă Rodneni au construit un ferestru.

Magistratul cetește și controlează actele și documentele necesare la procesul cu Valahii. Spre acest scop chiamă la sfat și pe cancelariștii fiscali.

Colonelul Schröder cere să se ia măsuri, ca compania căpitanului Oschitz să fie mutată în Rebrișoara, Năsăud, Runc și

Salva. Cu ocazia călătoriei colonelului prin districtul valah s'a întâmplat că în Salva calul Sasului din Terpiu care îl ducea pe colonel în căruță și-a rupt un picior. Magistratul hotărăște că deoarece căruța era îndatorat s'o dea districtul Valah, acesta are să despăgubească pe Terpian.

În 24 Martie raportează comisarul Ziegler că Popa Mitru din Năsăud a renunțat benevol la locuința sa în favoarea căpitanului Oschitz, iar sătenii s'au obligat ca pentru această bunăvoință fiecare să-i prezteze popii câte o zi de lucru.

Comisarul An. Schneider îi scrie în 24 Martie din Năsăud magistratului acestea: Ieri în 23 c. s'a ținut aci *un săbor solemn prezidat de Ion Floroae*, dar ședința a fost ridicată și membrii împrăștiați (auseinandergesprengt und auf gut Polnisch entkräftet und aufgehoben worden) de către un sublocotenent, un caporal și doi infanteriști sosiți pentru încvartirări. Năsăudenii i-au spus comisarului Werner că vr'o 50 săteni din vidic au fost la tabla din Oșorheiu, și precum Ștefan stă și acum cu picioarele în fiare, *asa i se vor pune fiare și primarului Klein când va fi dus și el la Oșorhei*. Primarul intenționase să demită pe Cute din arest, acesta însă s'a opus declarând că nu pleacă *până ce nu se va proceda și față cu Klein așa cum s'a procedat cu el*. Noi știm — continuă Schneider, — că aceste sunt mijloace cu cari mișelul (der Schelm, Floroae), ca și Ștefan, vrea să le scoată nebunilor bani din buzunar; dar »având noi în vine încă sânge vechiu săsesc (ziemlich altes sächsisches Blut)«, cu greu putem mistui astfel de fărâməturi dure (kommen uns solche grobe Brocken ziemlich hart an zu verdauen). Deci punem întrebarea, dacă nu ar fi consult să îndrăznim a duce la oraș pe acel mișel (den sauberen Vogel, Floroae), fiind acum cea mai bună ocazie.

Comisarul Samuel Weber raportează în 25 Mart. următoarele: Telcienii au declarat că pentru clădirea bisericii piariștilor sunt gata să ducă fiecare la oraș câte două lemne din categoriile obișnuite, și o fac aceasta benevole, iar nu pentru că ar fi îndatorați. Pentru varnițele din Rodna însă nu tau lemne, și s'o facă aceasta ceice le trag folosul. Poienarii delară că vor transporta lemne și pentru piariști și la varnițe, dacă vor căra și Zăgrenii, Mocodenii și Mititenii. Găurenii vor face așa, cum va face întreg districtul.

În Zagra au declarat sătenii că nu mai acceptă porunci, fiindcă Năsăudenii au în mâni o scrisoare dela Mai. Sa, conform căreia, cu excepția contribuțiilor regești și a îndatoririi de a ținea în cvartir miliție, districtualii nu sunt datori să presteze nimic altceva. Runcul se orientează după district. Satele Năsăud, Salva, Hordou, Bichigiu, Suplaiu, Mititei și Mocod nu s'au opus, dar au declarat că din cauza zăpezii mari nu e posibil să taie și să care acum lemne.

Primarul Klein îi serie în 27 Martie arhivarului Hennrich la Sibiu, că *colonelul Schröder, însoțit de senatorul Bedeus, a vizitat satele valahe*. Hordoanii s'au mai mulcomit, însă Runcanii au îndrăznit să declare că cu excepția contribuției regești nu prestează nimic, *și că știu ei bine unde e Viena*.

În 29 Martie se prezintă 20 Nușfăleni, în frunte cu Tănase Bota și roagă magistratul să fie absolviți de plata datoriei făcută pentru prizonierii din Posmuși, căci ei n'au avut niciodată a face cu corifeii rebeli. Magistratul răspunde că întreg satul are să răfuiască datoria și numai după aceea se vor lua în considerare dovezile celor nevinovați. Tot acei Nușfăleni, după ce declară că nu plătesc datoria către Bileag (zu Bilak) roagă pe magistrat că din cauza lipsei de nutreț, să le fie permis a tăia crengi din arbori neroditori (die unfruchtbaren Bäume zu stümmeln). Li se permite cu condiția să nu distrugă arborii.

Pentru tănuirea contribuabililor sunt interogați în 1 Aprilie foștii județi din Feldru: Zaharie Sandu din 1758, Ion Luchi din 1759, Gavril Moldovan din 1760 și Todor Truțu din 1761.

După ce li se constată vinovăția și sunt obligați să plătească contribuțiile în suma de 12 fl. 62 cr. ca exemplu li se dictează pedeapsă: celor dintâi trei câte 12, iar ultimului 24 lovituri cu bastonul. După multe rugări li se schimbă bastonada în amendă: primilor câte 6 fl. 12 cr., iar ultimului 12 fl.

Comisarul Joh. Kleinmann raportează în 12 Apr. din Zagra că sătenii în niciun chip nu voesc să presteze dijmă și dacă li se cer, numai rîd. La fel scrie comisarul și în 9 Apr., adăugând că în Runc s'au bătut unii de moarte, iar în Telciu au murit în 2 zile 6 oameni. Rumbaum și Dinges trimiși de magistrat la vizitare constată că sătenii bolesc din cauza traiului neregulat și a tim-

pului nefavorabil, tusa și junghiurile au omorât 18 persoane; mai sunt 20 bolnavi, însă boala nu e molipsitoare.

*

În 19 Mai 1762 fiind convocat colegiul de 100 orășeni bistrițeni (centumviri, centumpatres) magistratul era nevoit să le împărtășească acestor știrea uluitoare, *că înființarea graniței militare în Valea Rodnei și încă câteva comune e fapt hotărît* și pe cale să se realizeze în cel mai scurt timp. Vestea aceasta lovi ca un trăznet pe Sașii bistrițeni, cari văzând în fine că nu se pot opune intențiilor curții din Viena, în continuu chibzuiau și în tot chipul încercau ca chiar și în urma enormei pierderi ce aveau de suferit, să se aleagă cu ceva avantaj ori beneficiu. E de înțeles, că pe Românii satelor districtului nostru nu-i mai puteau maltrata și extorca, dimpotrivă *fură dimiși din temnițele orașului ceva mai târziu toți arestanții*, iar comisarii orașului nu mai călcau prin satele vidicului decât doar spre a aranja diverse chestii nerezolvate ori rămase în suspensiune. Ba mai mult, magistratul ordonă funcționarilor și servilor săi precum și Sașilor din satele vidicului săsesc *să caute a trata omenos pe Valahi și a trăi în bune raporturi cu aceștia*.

Întâmplările din perioada de tranziție dela administrația civilă la cea militară, cum amintisem și la alt loc, vor fi expuse în alt studiu privitor la înființarea graniței militare născudene și la procesul de predare a teritorului ales și destinat pentru acest scop.

Rămâne să constatăm aci faptul demn de admirație, că un popor atât de prigonit și oprimat, a putut trece nealterat ca neam și lege, prin atâte vicisitudini; apoi deși sărman și oprit cu forța dela binefacerile progresului și culturii, a putut totuși avea conducători înțelepți și rezoluți, între ei în primul rând pe acel Ștefan Cute din Feldru, cari cu riscul de a-și pierde în fiecare clipă viața, au luptat cu dăruire pentru Emanciparea condistrictualilor, le-au deschis acestor calea spre un viitor mai tolerabil și le-au câștigat posibilitatea de a trăi și a se desvolta pe moșie proprie.

Maiorul Iulian Marțian

Mișcarea culturală năsăudeană a pierdut în toamna trecută pe unul din harnicii săi colaboratori.

Maiorul i. r. *Iulian Marțian*, în urma unei îndelungate boale, s'a stâns din viață în ziua de 26 Octomvrie a. c. în vârstă de 70 de ani.

Inmormântarea s'a făcut în ziua de 28 Octomvrie, participând toți intelectualii și autoritățile din localitate, câțiva prietini din Bistriță și Cluj, liceul de băeți, școala normală de băeți și gimnasiul de fete din Năsăud, precum și mult popor. Prohodul s'a făcut în biserica unită de un sobor de 6 preoți în frunte cu vicarul Rev. D. Ștefan Buzilă.

Cuvântări funebre au rostit Vicarul Buzilă, Protopopul Dr. Ilie Dăianu din Cluj, ca vechiu prietin, profesorul I. Moșil în numele Muzeului năsăudean, Nicolae Pop, avocat, în numele Societății Vânătorilor, înființată de defunctul; Ion Costan din partea Societății Meseriașilor, al cărei președinte de onoare era decedatul; mai erau de față: o delegație de ofițeri dela Batalionul grănițesc de gardă regală în frunte cu dl Locotenent-colonel A. Pop, asemenea și o delegație de săteni din comuna Mintiu, locul natal al decedatului, apoi Reuniunea Pompierilor Năsăudeni etc.

Toate societățile și multe familii din localitate au depus co-roane și buchete de flori.

Cuvânt funebru rostit de dl Dr. Ilie Dăianu¹⁾

Am venit dela Cluj spre a împreuna cu d-voastră sentimentele noastre în acest ceas de duioasă solemnitate întru cinstirea memoriei fruntaşului intelectual Iulian Marţian. Am venit în numele unui grup de prietini, bătrâni şi tineri, ai scumpului răposat şi în temeiul unei prietenii de o viaţă întreagă, care trece şi dincolo de mormânt. Pentrucă oricât îl socotiţi pe Iulian Marţian drept o personalitate proprie Năsăudului şi ţării grăniţerilor, pe care şi el a cultivat-o în tot ce a avut mai scump în trecut şi prezent, el totuşi n'a fost numai o figură regională. Nu. Prin toată activitatea sa, el s'a integrat în integralitatea românismului larg al României Mari, a fost cunoscut şi apreciat în cele mai largi cercuri ale culturii româneşti, doar a fost ales chiar membru de onoare al Academiei Române. Şi dacă Năsăudul nu ar avea o aşezare aşa de periferică şi o legătură de comunicaţie aşa de dificilă, sunt sigur, că în acest ceas solemn, ar fi aci alături de sicriul său reprezentanţi ai multor societăţi culturale, în tot cazul un delegat al Academiei dela Bucureşti.

Ne dăm seamă în orice caz, că Iulian Marţian a fost o personalitate mult mai pregnantă, decât ne-am obicinuit a o socoti noi prietenii şi concetăţenii deprinşi a-l vedea zilnic alături de noi. Şi dacă aşi căuta o expresie resumativă şi de sinteză a fiinţei lui, nu aşi găsi alta, decât că el a fost însumarea într'o perfectă armonie: *condeiu* şi *spada*, înfrăţirea pacinică a armelor şi muzelor.

De profesiune soldat, pregătit din tinereţe în şcoala militară, ieşit ofiţer şi avansat până la rangul de maior, el a fost în acelaşi timp, un om de studiu neobosit, un cercetător neodihnit, care alături de slujba sa militară făcea şi o necontenită slujbă culturală a omului de litere şi ştiinţă. Este un proverb citat până la banalitate: *Inter arma silent musae*, adică între arme, muzele amuţesc şi tac. Va să zică în timp ce lucrează armele, muzele, cari reprezintă artele frumoase şi ştiinţele trebuie să amuţescă şi slujba lor să înceteze. Ei, bine, Iulian Marţian, ofiţerul de hönvezi, căpitanul şi majorul a fost o continuă şi vie desmintire a acestui proverb.

¹⁾ V. »Naţiunea română« Nr. 257, Cluj 1937.

Deși înrolat sub un steag, care nu era steagul nostru tricolor, ofițer de onoare, el și-a făcut cu deplină conștiință datoria soldățească în timp de pace și în timp de războiu. Dar asta nu i-a abătut inima dela locul său. Asta nu l-a împiedecat să-și iubească neamul și să nu-i slujească lui cu toate puterile sufletului său. Subt mondurul regimentului de honvezi inima lui românească n'a încetat să palpita de dragostea neamului, ca în pieptul ori cărui alt român conștient. Tocmai pentru că era soldat și ofițer român.

Între virtuțile poporului nostru locul cel dintâi îl au virtuțile militare. Este și lucru firesc socotind obârșia neamului nostru. Se știe doar, că noi Românii suntem coborâtori din militari. Roma a cucerit Dacia, pentru ca dintr'o țară ce o neliniștea să facă o cetate de apărare și o fortăreață de pavăză a împărăției împotriva popoarelor barbare ce încercau să cuturească din aceste părți de miază-noapte și răsărit. Soldații legionari, cari au luptat aici pe vremea Împăratului Traian au fost răsplătiți pentru vitejia lor ostășească cu împroprietărirea în Dacia. Din acești veterani legionari ai Romei s'a născut poporul românesc. E firesc lucru deci, ca virtuțile lor militare să le fi moștenit și noi. Adevărat, că în cursul vremilor de restriște aceste virtuți au amorțit, dar nu s'au stins. Ca jăratecul sub cenușe, s'a păstrat, și la cea dintâi suflare de vânt prielnic, ele s'au aprins și au strălucit în fața lumii întregi. Aceasta a fost mai aproape în războiul pentru Independența română dela 1877. Tocmai în vremea aceea, când toată românimea s'a trezit cu mândrie la conștiința națională, Iulian Marțian a intrat în școala militară din Sibiu și a îmbrățișat cariera armelor. Școala lui se făcea sub trepidația sufletului românesc de pe atunci și cum el era de aproape de acest Năsăud, capitala grănițelor, cari cu o sută de ani înainte făcuseră să învie virtutea romană a Romanilor *virtus romana rediviva* cum se spunea în graiul străbun, el s'a făcut ofițer ca un coboritor de grănițer. Deși după sânge nu era fiu de grănițer, ci numai de vecin al grănițelor, după suflet, fiind crescut în școalele Năsăudului, el era un grănițer adoptiv, cu atât mai conștient, că era mândru de virtuțile grănițerești.

De aceea în tot cursul vieții sale el slujia cu gândul la Românii săi. Pământul Ardealului el îl socotea pământ românesc moștenit dela strămoșii cari au cucerit și colonizat Dacia,

Oriunde umbla, el cerceta totul cu ochiul Românului stăpân pe un patrimoniu străbun. El aduna toate cărțile, ce vorbeau despre noi și pământul nostru. Toate însemnările ce păstrau ceva din trecut îi erau scumpe. Pentru el trecutul nu era mort, ca pentru cei mai mulți. În el trecutul, cu toate rosturile lui, învia și alimenta prezentul pentru ca să lumineze viitorul. Cetia nu numai cărțile tipărite sau scrise, nu numai documentele, zapisele, răvașele, înscricțiile pe piatră sau metal, ce le găsia undeva, ci știa să citească și în slovele puțin deslușite ale pământului, pe care nu ori cine le știe sloveni. Cu ochi deprinși de strateg, geograf și geolog, el știa să descifreze formația cosmogenică, geologică și topografică a pământului și să simțească oare cum așezările omenești istorice și chiar preistorice. Un »Repertoriu« al tuturor localităților cu urme istorice în Ardeal face parte din scrierile preocupărilor sale. Iar unde mâna omenească a durat cândva undeva vr'o cetate sau vr'un val de apărare, ochiul său deprins cu formele suprafeții pământului, le găsia, le cerceta imediat, le desgropa, căutând să deslușiască rostul lor și legătura ce a putut avea cu alte asemenea așezări din apropiere sau depărtare.

Inzestrat cu atâtea cunoștințe de artă, arheologice și istorice, contactul cu Iulian Marșian era totdeauna foarte plăcut și instructiv. Ridicat peste banalitățile vieții el totdeauna scotea probleme de viață intelectuală din trecut, le compara cu cele prezente și știa să scoată din ele învățăminte pentru viitor.

Cu astfel de preocupări într'o viață de om, el nu numai a cetit foarte mult, ci a și adunat, ca nimenea altul dintre oamenii noștri, o bibliotecă din cele mai interesante și o colecție de obiecte muzeale din cele mai prețioase. Casa lui întreagă avea aspectul unui muzeu și biblioteca lui era biblioteca unui savant.

Prietenia noastră a fost astfel de adânci legături sufletești, lipsite de orice interes banal. Interesele superioare culturale și naționale erau firele cari împleteau prietenia noastră de o viață de om. În numele acestei prietenii, care nu se poate sfârși la marginea mormântului, am venit să aduc prinosul omagiului meu. În locul unei cununi de flori veștezoare, am ținut să împletesc cununa nepieritoare din florile ce înfrumusețeau viața sa intelectuală, care nu se va uita de noi, ceice l-am putut cunoaște mai

deaproape. La aceste sentimente prietenești nu restează decât ca să împletesc la rugăciunile distinsei familii, ce-l jeleşte, rugăciunile noastre prin care cerem dela bunul Dumnezeu, ca pentru tot ce a suferit, pentru tot ce a muncit, a adunat, a scris, a tipărit, în slujba binelui obşteşc, să-i răsplătească din prisosinţa harurilor sale cereşti, așa cum numai Dumnezeuul milelor și îndurărilor ştie și poate.

Odihnească în pace și în veci pomenirea lui!

Cuvânt funebru rostit de dl I. Moisił

Înaintea noastră stă gata pentru a trece în Sferele vecinicii unul din puţinii Români, care a avut nepreţuitul dar de a se ocupa cu studiul neamului nostru.

Rari sunt oamenii cari se pasionează pentru studii serioase privitoare la neamul nostru, puţini au înţelegere de faptele măreţe, ce înaintaşii noştri au săvârşit, și mai puţini se îndeletnicesc a aduna dovezi de suferinţele, ca și de faptele frumoase ale strămoşilor noştri.

Unul din aceştia pasionaţi a fost *maiorul Iulian Marţian*, care prea curând a fost de *Provedinţă* chemat la dânsa.

Din intensa activitate a vieţii sale, unul din marile merite ale maiorului Marţian a fost, că de zeci de ani a adunat cu stăruinţă fără seamăn, cu pricepere perfectă, obiecte preistorice și arheologice, precum și diferite acte și documente și valoroase cărţi, ce privesc trecutul neamului nostru și le-a salvat pentru istoria noastră.

Dacă maiorul Marţian nu ar fi avut înţelegerea, pasiunea și dragostea de a aduna sutele de acte de mare însemnătate, ele ar fi fost pierdute pentru totdeauna, spre marea noastră pagubă, după cum se pierde și astăzi din nenorocire mii de acte de cea mai mare valoare istorică națională, economică și culturală de cei nepricepuți și ignoranți.

Documentele salvate de maiorul Marţian formează astăzi o comoară de mare valoare și se păstrează cu sfinţenie în frumoasa instituţie culturală, care este »Muzeul năsăudean«, la a cărei întemeiere maiorul Marţian a avut partea leului.

Despre maiorul Marțian se exprimă un intim prieten a lui zicând că este: »un neobosit cercetător și colecționar, mină de aur, din care mulți muncitori pricepuți vor avea ce exploata multă vreme«. ¹⁾

Dar maiorul Marțian avea și un foarte ales simț artistic, dovadă multe obiecte de artă ce a adunat și împodobesc colecțiile sale.

El însuși era chiar un artist, deși fără o școală specială, talentul său de artist se vedește dintr'o mulțime de opere de sculptură în lemn și marmură, opere modelate și sculptate cu mare măiestrie de mâna sa.

Maiorul avea în general o cultură multilaterală.

Maiorul Marțian, după terminarea studiilor la liceul din Năsăud și a Școalei militare din Sibiu, a servit ca ofițer în armată, înaintând până la gradul de maior.

Dar și ca militar pe el îl preocupa mai mult studiile arheologice și s'a retras din armată tot din dragostea de a se ocupa cu trecutul istoric al neamului nostru.

Rezultatele studiilor sale sunt publicate în deosebite reviste de specialitate și, după cât știm, se ridică la peste 40 de lucrări, cari i-au adus în urmă una din cele mai mari onori, de care se poate bucura un om de știință serioasă, anume: fiind ales »membru de onoare al Academiei Române«.

Timp de cinci ani de zile, zilnic am lucrat împreună la valoroasa instituțiune »Muzeul năsăudean«, ce am întemeiat și am putut cunoaște de aproape bunele și serioasele intențiuni de care era animat maiorul Marțian pentru »Muzeul nostru« și al lui viitor.

Dar soarta nemiloasă nu cruță nici cele mai bune intențiuni!

O îndelungată boală l-a împiedecat la desăvârșirea ideală a minunatelor proiecte, care l-au preocupat mereu în timpul din urmă.

Dacă în țara noastră sunt încă puțini, cari se interesează, cu dragoste și înțelegere, de trecutul neamului nostru, cu atât mai mult trebuie să cinstim și să prețuim oamenii, cari muncesc și jertfesc pentru nație și țară, și faptele lor să servească ca pilde vrednice de imitat tuturor.

¹⁾ Dr. Elie Dăianu în rev. »Decalogul«, Nr. 38 din 1937.

Noi, amicii și colaboratorii lui, îi aducem și în această clipă a despărțirii de veci tributul nostru de stimă și de recunoștință pentru prea frumoasele lui înfăptuiri, pentru vrednicia vieții lui, exprimând cele mai sincere sentimente de mângăere nobilei sale soții și iubitului său frate, îi zicem:

Numele tău va fi întotdeauna cu regret amintit în sufletul nostru, numele tău va fi păstrat vecinic de instituția ce ai întemeiat!

După atâtea mari suferințe ți-ai recăpătat astăzi liniștea vecinică!

Odihnește în pace!

Maiorul Marțian și Academia Română

În ședința Academiei Române dela 5 Noemvrie a. c. dl profesor *Alex. Lapedatu*, președintele Academiei a comunicat trista știre a încetării din viață a maiorului Marțian, fost membru de onoare al Academiei Române, rostind următoarele cuvinte:

Săptămâna trecută a încetat din viață și a fost înmormântat la Năsăud, membrul nostru de onoare, *Iulian Marțian*. Deși militar de carieră, mult regretatul coleg s'a dedicat, cu pasiune, încă din tinerețe, studiilor istorice, arheologice, în special privitoare la Transilvania și, în particular, la ținuturile sale de origine Valea Someșului mare, strângând scrieri, documente și resturi istorice, privitoare la trecutul mai îndepărtat al acestor ținuturi, și cari, încetul cu încetul, au constituit o frumoasă și bogată bibliotecă și colecțiune.

După eșirea și pensionarea sa din armată, Iulian Marțian s'a consacrat și mai mult studiilor și cercetărilor istorice și arheologice, publicând un »Repertoriu arheologic al Transilvaniei« și alte scrieri privitoare la urmele de cetăți ante-romane din părțile nord-estice ale Ardealului. Iar după înjghebarea frumoasei mișcări culturale dela Năsăud, prin organizarea unei biblioteci publice, a unui muzeu regional și a unei publicațiuni periodice, Iulian Marțian a fost și a rămas unul din cei mai statornici și însuflețiți sprijinitori și colaboratori ai acestor instituții, publicând în »Arhiva Someșană« o parte — de sigur foarte mică — din colecția sa de acte și documente istorice.

Cu un cuvânt, a fost un permanent și zelos factor cultural în ținutul cu trecut atât de însemnat și bogat, prin caracterul străvechiu și particular al vieții sale naționale, — ținutul Someșului Mare. De aceea Academia Română, la propunerea celui ce are dureroasa sarcină a rosti acest necrolog, a ținut să cinstească activitatea științifică cu totul desinteresată, dar neasemănat de devotată a acestui om, pentru studiul și cunoașterea trecutului poporului românesc din țara sa de origină, alegându-l membru de onoare.

Noi numiri populare românești de plante

Iuliu Morariu

Bogăția cunoștințelor floristice a unui popor poate fi măsura fineței (acuității) spiritului său de observație și ne poate da prețioase indicațiuni generale asupra spiritualității și inteligenței sale. Altoit pe un anumit fond psiho-intelectual, spiritul de observație evoluiază individual și colectiv pe grupuri social-etnice, se transmite urmașilor prin filiera legilor ereditare ca și alte progrese sau perfecțiuni inerente caracterelor umane. Cu cât devine mai pătrunzător cu atât nevoia unui lexic mai bogat, cu cât observația populară va distinge și cunoaște mai multe specii, cu atât vocabularul botanic va fi mai amplu și numirile de plante mai multe.

Poporul nostru românesc »eminamente agricol« și pastoral trăind în sânul naturii, în contact permanent cu ea, posedă o mare capacitate de a distinge nuanțele mai delicate ale plantelor și florilor. Viața pastorală și agricolă puternic desvoltată a determinat o mare desvoltare a cunoștințelor botanice floristice, nevoile vieții zilnice obligându-l să cunoască și numească diversele plante »bune« și »rele«, ce se amestecă în culturi, în ogor, în fânețe, în pășuni etc., să sesizeze caracterele speciilor uneori apropiate și chiar puțin distincte pentru spirite empirice neobișnuite cu analiza minuțioasă științifică.

Strânsa aderență a poporului nostru la pământ, derivă nu numai din nevoi pastoral-agricole ci și dintr'un spirit mai larg de

tainice legături mioritice, de suflet și sânge cari l-au înfrățit cu codrul, cu valea, cu pădurea, cu muntele, cu câmpia, cu dealul și lunca, atrăgându-l să le cunoască ființa, viața, prefacerile a tot, ce constituie peisagiu în cadrul naturii lui.

Încă de pe vremea strămoșilor geto-daci pricepători iscusiți în tainele fertilității gliei și a puterii magice a florilor de a goni și înlătura bolile, cunoștințele botanice autohtonilor Daciei au impresionat pe învățați, dela Discoride care pomenește de »rizotomoi« geto-daci deținători tainelor lui Aesculap până în zilele noastre (după 2000 de ani) la savantul botanist Pax dela Viena, care cunoscându-ne mai deaproape cu ocazia excursiunilor făcute pentru studii și cercetări în țara noastră, deși german, nu se sfiește să afirme că poporul român cunoaște mai bine lumea plantelor decât poporul german, pricepându-se să folosească proprietățile vindecătoare sau cromatice a multor plante. Aceasta o pune în seama unui ascuțit spirit de observație a poporului.¹⁾

Zaharie C. Panțu²⁾ în al său »vocabular botanic« (Buc. ed. II. Casa Școalelor 1929) a remarcat, că poporul român cunoaște vre-o 2000 de specii cărora le corespund peste 4600 de numiri populare.

¹⁾ Iată textual ce scrie Dr. F. Pax în lucrarea *Pflanzengeographie von Rumänien* Halle 1920 pag. 127 (207) »Vielleicht die weitaus grösste Zahl der heimischen Pflanzen fand Verwendung und es ist nicht zu viel behauptet wenn man sagt dass die Pflanzenwelt fast alle Bedürfnisse der heimischen Bevölkerung befriedigte. Der erwähnte Aufsatz ist von kulturgeschichtlichem Interesse, weil jetzt die Verhältnisse sich gänzlich geändert haben, obwohl noch gegenwärtig der Pflanzenwelt im Volke eine viel grössere Bedeutung zukommt als etwa in Deutschland und Österreich-Ungarn. Noch heute braucht z. B. die Rumänin des Landes *Salvia glutinosa* zum fangen der Flöhe, *Organum vulgare* zum färben der Wolle und vieles andere. Damit in Zusammenhange steht die Tatsache, dass das Volk die Pflanzenwelt im Allgemeinen besser kennt als in Deutschland und zahlreiche volkstümliche Namen existieren die Bartolomeu Borza, Panțu u. a. sorgfältig gesammelt haben«.

²⁾ Importanța lucrării lui Panțu o putem aprecia în completa ei valoare numai dacă ne gândim și la serviciul adus traducătorilor prin indicele alfabetic cu numirile franceze și germane, cu numirile corespunzătoare în românește, împlinind prin aceasta cu prisosință unele insuficiențe ale culturii noastre științifice biologice. Totuși traducătorii români în majoritatea lor n'au disciplina muncii migăloase și exacte pentru a da o limbă corectă. Așa găsim într'un manual de liceu pentru planta napi porcești (ciocarâpe), *Helianthus*

Bogăția terminologiei botanice românești provine de acolo că unele plante, mai ales cele introduse, au mai multe numiri.³⁾

Unele numiri sunt autentice românești, ele sunt cu atât mai numeroase și mai neaoșe cu cât le găsim în regiuni mai izolate, mai ascunse în munți, mai îndepărtate de centrele orășenești și mai ferite de contactul cu civilizația modificătoare de suflete și natură. Acestea au îmbrăcat haina vocabulară probabil odată cu plămădirea limbii noastre și a poporului nostru, eșind împreună din negura veacurilor în zarea istoriei. Altele sunt mai noi ca origine, mai târzii, dar totuși în spiritul limbii și ființei noastre ca și cele dintâi, fiind reflexul impresiilor trezite de vederea lor în sufletul poporului. Ele izvorăsc din aceleași străfunduri sufletești, din cari izvorăsc și alte produse ale concepțiunii populare. Revelează părți din acelaș plan al psihologiei abisale din care sau diferențiat și alte aspecte culturale etnice ale noastre. (Am semnalat altă dată nevoia de a avea un colț de grădină împodobit cu flori). Căutând să înțelegem amploarea și conținutul acestor numiri, ele trezesc în sufletul nostru anumite rezonanțe poate chiar aceleași a căror inducțiune printr'un fenomen invers a provocat botezul lor. Nu-i lipsită de interes constatarea, că poporul dacă introduce o plantă în grădina de flori sau a remarcat-o în câmp, nu o botează numai decât ci așteaptă ca ciclul ei de viață să i-se desfășoare în câteva serii ca să poată stabili (natural subconștient) o relațiune între caracterele ei morfologice, de o parte, impresiunile și rezonanța sufletească stăruită în răstimpul acestei perioade de observație, de altă parte. Aproape totdeauna sub eticheta de

tuberosus numele francez de „*topinambour*”; într'o traducere ce se pune tot în mâna elevilor gălesc „*extract de aubepină*” (*aubépine* = păducel). Oare schimbarea unei litere aduce românizarea unui termen de care nici nu este nevoie când avem unul neaș. La București foarte multă lume numește iarba măruntă semănată (și un prof. de l. română pleda pentru, *gazon* în loc de *pajiște*, sau ~~ace~~ florile se *fanează* (o profesoară de l. franceză îl întrebuița exclusiv) în loc de se *ofilesc* etc.

³⁾ Recordul pare a-l ținea planta *Solanum tuberosum* căreia i-se dau în românește peste 20 numiri anume: Cartofi, Bandraburce, Baraboi, Barabule, Bologeane, Cartofe, Crumpene, *Curumpene*, Crumpiri, *Fidireie*, Grumcizi, Hada-burce, *Handrabule*, Mere de pământ, Napi, *Părețoci*, *Picioci*, Picioici, Piciorcă, *Pere de pământ*, Poame de pământ; și încă nu le cunoaștem toate. Cele subliniate sunt noi față de »Vocabularul« lui Panțu.

pitoresc a numelui planetelor găsim fragmente de caractere tipice, proprietăți vindecătoare, reminiscențe de superstiții mitologice sau nostalgii de legendă.

Multe numiri sunt latine reprezentând moștenirea dela acești strămoși, altele sunt slave vechi sau împrumuturi mai noi din limba altor vecini. Filologii ni le pot indica pe toate. Numai zestrea din limba celorlalți strămoși geto-daci va rămâne tănuită mult timp, neexistând elemente de comparație nu se pot alege ușor. Ele pot fi apropiate de alte elemente de limbă, noi sau vechi, considerate ca influențe foarte greu de explicat. Nu fac filologie, nici nu dau îndrumări ori sugestii, dar e foarte greu de presupus, că un popor de agricultori și mai ales păstori ca Geto-Dacii trăind în același cadru cosmologic și biologic ca al nostru (cu aceleași îndeletniciri) folosind aceleași plante, să nu ne fi transmis cuvinte și mai ales numiri de plante.

În ciuda lipsei de dovezi, astfel de elemente arhaice trebuie să avem în limbă și trebuiesc căutate printre numirile populare străvechi cu răspândire sporadică în colțuri teritoriale foarte izolate; căci este (aproape) imposibil ca o populație să fi păstrat cele mai multe caractere antropologice așa cum spun oamenii de știință, că au păstrat Românii dela Geto-Daci, și să nu fi păstrat elemente lingvistice și lexicale. Cred, că o însemnată parte din acestea s'ar găsi în cunoștințele de botanică populară. Poate vre-o dată filologii ni le vor putea indica, poate se găsesc tocmai acolo unde ei ezită sau unde omologarea li se pare silită de chingile unor reguli.

S'a afirmat și nu fără temei, că în etno-botanica și medicina poporului¹⁾ nostru »se găsesc idei străvechi cari ne pot duce la cunoașterea unui fond ancestral. Studiarea lor ne poate aduce uneori lămuriri asupra unor chestiuni de proto-istorie românească, ne poate duce chiar până în vremile închegării noastre ca popor. Obiceiuri de medicină primitivă românească pe cari le putem găsi

¹⁾ Se pare că au început să se convingă și cercetătorii monografiei din școala sociologică a d-lui D. Gusti de nevoia studierii laturei etno-botanice a cadrului în care a evoluat și se desfășoară viața satului românesc, cu toată considerația cuvenită pentru a se căpăta imaginea fidelă și reală a satului așa cum trebuie să reiasă din astfel de cercetări.

la Romani, la Traci, ori la Sciți pot fi adeseori revelatoare». (Prof. Dr. V. L. Bologa, pref. cărții: Boli, leacuri și plante de leac de Dr. I. Bujoreanu; Bibl. pop. Asoc. »Astra« Sibiu 1936.

În cele ce urmează am strâns un mănunchi de numiri populare de plante, cele mai multe necunoscute până acum în literatura etno-botanică română. Câteva, puține, le-am mai publicat în articolul »Despre ornamentica florală în valea Zăgrii«,²⁾ dar pentru ușurința cercetătorului am reprodus unele și aici. Am indicat și locul unde cresc, mai ales pentru cetitorii ce ar fi ispițiți să le caute. Descrierea botanică științifică vor găsi-o în lucrările de specialitate indicate în bibliografie. Cele mai multe numiri sunt culese din comuna mea natală Zagra, dar se mai pot întâlni și în alte comune din bazenul superior al Someșului Mare. Lângă numele lor românesc am alăturat litera Z (Zagra jud. Năsăud). Multe îmi sunt familiare din copilărie, numai identificarea numelui științific am făcut-o mai târziu. Altele provin din comunele județului nostru sau din alte regiuni și le-am notat întâmplător cu ocazia vizitării acelor locuri. Numiri prea puțin diferite sau identice celor citate în »Panțu« din alte regiuni mai ales din Bucovina și Moldova de Nord nu am enumerat în lista mea, decât un număr mic. Câteva mai frecvente în Valea Someșului le pomenesc aci, ele fiind ușor de identificat: Arșinic, Bojor, Bureți galbeni, Bosâioc, Rapciță, Râșcov, Siminic, Săcărè, Solovârf, Tăbac, Tătăișă, Văcălie etc. În sfârșit sunt câteva numiri foarte comune ca Arin, Aiu menționate pentru întrebuințări puțin cunoscute medicinale sau de ritual superștios; pomenirea lor am crezut că poate prezenta interes.

În ce privește determinarea plantelor, pentru unele m'am adresat dlui E. I. Nyárády conservatorul »Muzeului Botanic« din Cluj, căruia țin să-i mulțumesc și din acest loc pentru amabilitatea arătată.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

²⁾ V. »Arhiva Someșană« Nr. 20—1936.

Agustine (Mănăştur-Cluj). Fructele comestibile de *Castanea vesca* Gaertn.

Aiu ciorăsc Z. *Alium ursinum* L, folosit uneori de cătră fete drept »ruminele« frecând obrazul pentru a se înroşi.

Aiu, Z. *Alium sativum* L cultivat, pe lângă folosul alimentar (se prepară »mujdai« prin zdrobire cu obiecte de lemn, apoi se sară şi se consumă împreună cu alte alimente de post ca peşti, cartofi etc.), la Anul Nou şi Crăciun se fac cruci cu un căţel de aiu în ferestrele şi uşile casei şi grajdurilor precum şi în ceafa membrilor familiei, în credinţa că apără de Necuratul. Este considerat ca vermifug, contra limbricilor.

Arin, Z. *Almus Glutinosa* Gaertn. Plantă bine cunoscută, ce creşte prin zăvoaiele şi prundurile râurilor. Scoarţa o folosesc ţăranii la cernit lână sau lucruri de lână, în acest scop se fierbe împreună cu sulfat de fier (numit aci galascău). Altă dată cu scoarţa arinului se roşeau pieile de vită pentru opinci. Frunzele tinere lipicioase se pun între degetele picioarelor, contra opăreliei.

Arşinic de căţim (Țibleş). *Sedum roseum* L Scop. Creşte în locurile stâncoase din Țibleş (Arsul) în »Grădina Zinelor« (nume comunicat de baciul Ludvig Casian din Runc).

Băscan (Poienile Zăgrii). *Lysimachia vulgaris* (?) L. Plantă uneori cultivată prin grădini ca ornamentală (»Băscanul de grădină seamănă cu băscanul de prin tăietori«).

Bota cucului Z. *Equisetum arvense* L așa se numește individul fertil ce crește primăvara în lunile Aprilie și Martie pe fânațele și ogoarele umede; indivizii sterili ai acestui *Equisetum* precum și ai altor *Equisetaceae* se numesc *perie ursască* sau *peria ursului*.

Breabăn Z. *Hepatica triloba*. Chai. Prin tufişuri și poieni, foarte mult atrage atenția prin florile albastre azurii ca cerul primăverii când înfloresc.

Breabăn alb Z. *Anemone nemorosa* L. În tufişuri și păduri.

Brozdi Z. *brobghi* (*brobi*) (Rodna) *Riomet crispus* L. Crește prin fânațe umede. Frunzele tinere primăvara se mănâncă (zeamă acră).

Bulbuci Z. *Campanula persicifolia* L și *C. Trachelium* L. Răspândită prin tufişuri, poieni și păduri.

Burefi de spcin Z. *Tricholoma Georgii* Fr. Ciupercă comesti-

bilă, crește pe răzoare, rășiuri, pe lângă garduri și mai ales prin spineturi de coțobrel (*Prunus spinosa*).

Burete ustunoi, burete alb Z. *Lactarius piperatus* Fr. Crește prin păduri și dumbrave, se mănâncă.

Bureți nebunești Z diferite soiuri veninoase de bureți și ciuperci.

Căcădări se numesc fructele de rug *Rosa canina* L.

Căcăcele Z fructele de păducel (*Crataegus monogina*) Jaeg.

Cafei de ciocoladă, praful de *Theobroma cacao* L, ce se vinde în comerț.

Caisin (Sic jud. Someș) *Prunus armeniaca* L, cultivat pentru fructele sale.

Calapăr de munte Z (Țibleș) *Hypochaeris uniflora*, Vill, planta crește prin pășunile alpine.

Calci Z. *Caltha vulgaris* L. Crește pe lângă păraie. Primăvara se dă oilor (tăiată mărunț și amestecată cu sare și păsat) în credința că vor da mult lapte.

Cârligătea Z. *Lythrum salicaria* L. Crește prin locuri umede și mlăștinoase, fânațe, bălți, tufișuri.

Cârligățele Z. *Phascolus vulgaris* L, o varietate cu păstaia arcuită.

Căreți (floarea de cărete cu rușinea fetelor) Z. *Dancus carota* L pe câmpuri, coline, răzoare, prin fânațe. Bătrânii spun, că pe vremea lor, pata florilor roșii centrale ce reprezintă rușinea fetelor era mare cât moneda de un Leu.

Cetină, se numesc ramurile cu frunze ale coniferelor brad, molid și tisă.

Ciocarâpe, ciocarâbe, Z cociorâbe (Nepos) *guruline* (Șoimuș), Sorină București. »*Helianthus tuberosus*«, L plantă cultivată originară din America. Tuberculii ei se mănâncă primăvara chiar cruzi.

Ciuceașău, ciuceașăi Z. *Orchis elegans* Heuff. Prin fânațe umede.

Ciucoare Z. *Ciochorium inthybus* L. Crește prin fânațe, pe lângă drumuri, prin prunduri, tăietori. Florile se smulg de pe receptor și se pun pe rănilor cauzate prin tăiere.

Ciucurani Z. *Polygonum orientale* L. Plântă ornamentală originară din India orientală.

Ciucuru popii (Mănăstur-Cluj) *Trifolium protense* L.

Coarne de mare Z. *Ceratonia siligua* L sub acest nume se

cunosc fructele dulci comestibile (păstăi cărnoase) ale acestei plante mediterane contra tusei, se fierb cu smochine și se bea zeama.

Coceni căprești Z. *Salvia glutinosa* L. Crește prin păduri și pe lângă păraiele umbroase. Copiii smulg florile și sug nectarul dela baza tubului corolei.

Codorâște Z. *Baletus scaber* Fr. ciuperca comestibilă cu stipele mai subțire mai lung, crește prin tufișuri, mesteceni.

Colomnidă Z. *Cirsium arvense* Scop. Crește prin culturile de grâu și porumb.

Cotocei Z. *Trifolium arvense* L. Crește prin locuri sterile câmpuri, pășuni.

Cucurbătă Z. *Cucurbita lagenaria* L. cunoscută ca plantă de cultură. Cucurbătă se mai zice figurat și craniului (capului).

Dublețe vezi Ludău.

Dudău se numesc buruienile mari, fără a designa o anume plantă (»Oltule pe malul tău crească iarba si dudău, să pască și murgu meu...«)

Durhan (Durhani), Handări (jud. Someș, Haldaiu (Moldova), *Canabis sativa* L, așa se numește cânepa semănată și crescută ca fire singurate prin porumb sau prin varză ca să nu o mânânce omizile. Crește mare, groasă și ramificată.

Fansule hicioane, *Phascolus vulgaris* L var. *alba* cultivată pentru boabe, constituie alimentul de temelie al țăranului din Valea Someșului, alături de cartof în postul Crăciunului și postul Paștelor.

Fansule pupuri Z. *Phaseolus manus* L. Așa se numește fasolea albă, cu tulpini scunde neurcătoare.

Fansule de rude (grase) Z, *Phaseolus vulgaris* L. Planta urcătoare (volubilă) cultivată ca alimentară.

Fidireie (Gornești jud. Murăș), *Pere de pământ*, *Picioci* (Brâglez jud. Someș) *Pârcioci* (Sângeorz-Băi jud. Năsăud) *Solanum-tuberosum* L. Cunoscută plantă alimentară cartoful.

Gălbinele Z. Florile de *Tussilago farfara* L. Frunzile cari apar mai târziu se numesc *Potbal* și se mânâncă. Poporul crede că, dacă găinile văd aceste flori nu ouă.

Gorgani sau *Corcani* Z. *Lactarius piperatus* Fr, la bătrânețe când sunt prea pișcători sau mai de grabă este o varietate cu

lamelele ceva mai distanțate decât la specia tipică și considerată necomestibil.

Gogoși Z. Physalis Alkekengi L. Crește în mici grupulețe prin păduri, tufișuri pe lângă garduri, dar numai în unele locuri. Copiii mânâncă fructele.

Gogoșari (aproape în toată țara). O varietate cultivată de *Capsicum annum*.

Handări vezi *Durhani*.

Haldani vezi *Durhani*.

Harbuz (Salva, Năsăud). *Cucurbita pepo* L. Cultivat prin porumb pentru fructele ce servesc ca hrană porcilor, din semințe se extrage un prețios ulei, consumat în posturi.

Hribă. Boletus edulis Bull. Ciupercă comestibilă căutată și apreciată mai ales când e tânără, crește prin păduri de fag și stejar.

Hriba lui Ianoș Z. Boletus-Satanas Leuz. Ciupercă otrăvitoare crescând în aceleași locuri cu precedentă.

Iarbă grasă Z. Portulaca grandiflora Lindl. Plantă ornamentală cultivată prin grădini. La Năsăud i se zice și *portulacă*.

Iarba mărînului Z. Centaurea austriaca Wild. Crește prin fânațe, prin poeni în lunci până în regiunile muntoase.

Iarba pârciului (Iarbă de pârci) Z. Geranium Robertianum L. Această plantă crește pe câmpuri prin tufișuri (arinișuri) locuri umede și umbroase. Taiată mărunt se amestecă cu sare și păsat sau tărate și se dă vacilor ca »să le apuce de taur«.

Iarba tăieturii Z. Gentiana cruciata L. Crește prin fânațe pe coline și dealuri. Se culege și păstrează, frunzele sunt întrebuințate pentru vindecarea tăieturilor, aplicându-se pe rană.

Iarbă de tun Z. Sempervivum tectorum L. Se cultivă pentru a vindeca unele boli de urechi.

Ileșt (Coasta județului Cluj). *Saccharamices cerevisiae* Meyen. Cunoscută ciupercă (drojdia de bere) întrebuințată la dospirea aluatului.

Iufă Z., se numește un aliment făcut din turtă rămasă la stoarcerea uleiului din semințe de bostan (*Cucurbita pepo*.) prin olonițe (aparate primitive de lemn).

Lacrimile miresei, (Trans.) Tremurici Z. Briza media L. Plantă erbacee, crește pe dealuri și coline ierboase.

Lapte broștesc Z. *Euphorbium cyparissias* L. Crește pe câmpuri, prundișuri, locuri sterile, pășuni.

Lemn cânesc Z. *Ligustrum vulgare* L. Arbust ce crește prin păduri și tufișuri. La sărbătorile Rusaliilor florile acestei plante împreună cu flori de soc și frunze de paltin și nuc se pun în casă la grindă și icoane. După uscare se păstrează și vara în timp de furtună se pun pe foc, în credință că o potolesc.

Lemn cu boabe albe Z. *Symphoricarpus racemosus* Michaux. Arbust ornamental întâlnit uneori prin grădini țărănești.

Lemnuș Z. *Philadelphus coronarius* L. Arbust ornamental cultivat mult prin grădini pentru florile puternic mirositoare.

Lemnuș de apă (Z și Poienile Zăgrii). *Myricaria germanica* Desv. Arbust ce crește spontan în Valea Zăgrii foarte rar dar răspândit în văile aproape tuturor afluenților Someșului din jud. Năsăud. În Poienile Zăgrii am găsit-o cultivată ca plantă ornamentală.

Limbariță Z. *Scolopendrium vulgare* Schwartz. Feriga aceasta se găsește prin păduri (mai ales pe Țibleș și la Târlișua).

Liținău (coasta Cluj). *Lycium vulgare* Dun. Arbust răspândit prin garduri, pe lângă sate (introdus). Copiii mănâncă fructele.

Liurbăn Z. Frunzele de *Laurus nobilis* L, se pun în mâncări.

Ludău (jud. Someș), *Dublețe* (Mănăstur-Cluj). *Cucurbita maxima* Duch. Plantă cultivată pentru fructele ei comestibile (Dovleacul).

Luhăr (jud. Năsăud), *Luhără* (jud. Someș) *Trifolium sativum* Schreb. Plantă furajeră cultivată.

Loză Z. *Salix caprea* L. Crește prin tufișuri și păduri.

Macriș de câmp Z. *Rumex acetosella* L. Crește pe câmpuri, coline, în locuri sterile, prin pășuni, locuri aride și nisipoase.

Măr de ținon Z. *Citrus himonum* Risso. Așa se numesc fructele (lămâi), cumpărate pentru întrebuințări casnice.

Mături de casă Z. *Kochia scoparia* Schrad. Plantă cultivată prin grădini pe lângă case și grajduri.

Mleci Z (Țibleș). *Mulgedium alpinum* L (Cass). Crește rareori prin pășunile montane extinse în zona vechilor păduri în Țibleș.

Mnierța pământului Z. *Cladonia pydata* Tr. Lichen ce crește pe pământ în locuri nisipoase.

Nemțoici Z. Cosmoshipinnaties Cav. Plantă ornamentală de curând introdusă.

Nevestele Z. Narcissus poeticus L. Plantă ornamentală cultivată prin grădini.

Netoată Z. Lycopodium selago L. Planta crește prin locuri umede în Țibleș, ciobanii întrebuințează zeama căpătată prin fierbere la vindecarea durerii de picioare a oilor și caprelor. Se mai întrebuințează și la videcarea altei boli numită *cipaimă* (un fel de tenie a oilor) turnându-se zeama în gura animalelor bolnave.

Nucă de mare Z. Myristica fragrans Hont. Semințele se întrebuințează sub formă de răzătură (făină) pusă în apă, în contra durerilor de rânză (stomac).

Omag Z. Campanula-alpina laeg. Planta se culege mai ales din muntele Țibleș și Galați cu rădăcini cu tot. Se pune în mămligă pentru a otrăvi câinii ce fac stricăciuni la culturile de porumb. După mărturisirea multora fără efect.

Păpucaș (Z Poenile Zăgrii). Impatiens Roylei Walpers. Originală din Himalaia și India-estică. Plantă ornamentală înaltă până la 2 mtr. și chiar mai mult, tulpina ramificată și netedă (fără peri). Frunzele lancedate cu vârf ascuțit, dinții inferiori și pețiolul cu glande. Flori cu pețiolul lung, grupate în ciorchini având dela 2—14 flori late de 3—4 cm. purpurii s'au roșii vișinii. Pintenul drept și gros. La fel se numuște și *Impatiens balsamina* L. Cultivată deasemeni ca ornamentală.

Pârcioci vezi Fidireie.

Părul porcului Z (Țibleș, Munții Rodnei). Nardus-stricta L. Crește la munte prin pășuni.

Pcelecă (Pceleca ursului) Z. Lycopodium clavatum L, crește prin păduri.

Penele Pâzgoiului (Câzgoi = trântor) (Mănăstur-Cluj) Taraxacum officinale Wigg.

Pepene (Valea Someșului) Cucumis sativus L. Cunoscuta plantă alimentară castravetele.

Plăcinta porcului Z. Heracleum palmatum Bmgt. Plantă răspândită prin fânațele din lunci.

Pipîjoi (Chintău jud. Cluj) Orobus vernus L. Crește prin păduri și tufișuri.

Poame forcoșe (Suplai) Fructele unei varietăți de *Prunus insititia* L.

Poala Sfintei Mării Z. *Reseda lutea* L. Crește prin locuri nisipoase, pășuni, prunduri, grădini.

Pomăranțe (Năsăud) Fructele de *Citrus aurantiaca* L.

Pomnițer (Valea Someșului) *Morus-alba* L și *Morus-negra* L. Fructele se numesc *pomnițe*, cultivat pentru fructe, uneori și pentru hrana viermilor de mătase. *Pomnițe* se mai numesc și fructele de *Fragaria vesca*.

Porci Z. *Dipsacus silvester* Huds. În locuri necultivate, pe lângă drumuri. *D. laciniatus* L. Crește în lunci, tăietori și pe lângă ape.

Porculean (Matezi-Ialomița). *Datura stramonium* L. Planta crește pe terenuri virane, locuri gunoioase etc.

Porgici (Pordici) Z. *Canabis sativa* L. Astfel se numește cânepa măruntă rămasă după culesul cânepii propriu zise. Din pordici se lucrează țesături mai ordinare.

Potroacă Z. *Centaurium umbelatum* Gilib. syn. *Erythraea centaurium*. Pers. Crește pe dealuri, câmpuri, fânețe și pășuni.

Puşpan Z. *Buxus Sempervirens* L. Plantă ornamentală, cultivată.

Răgice Z. *Rafanus sativus* L. Plantă alimentară cultivată.

Răcita plângerii Z. *Salix babilonica* L. Planta e cunoscută dar rareori cultivată.

Răcițele. *Salix viminalis* L (și *S. purpurea*). Cresc pe lângă râuri, șanțuri, pe prundișuri. Ramurile lungi și elastice servesc la impletituri de lese, de car, coșuri apoi lese și vârșe de prins pești.

Rădăcină dulce Z. *Polypodium vulgare*. Crește prin păduri, prin locuri umede, stâncoase și prăpăstioase. Rădăcina se pune în vinars.

Raiz (jud. Năsăud). *Orgza sativa* L. Cunoscuta plantă alimentară orezului.

Rotițițe albe (Salva). *Achillea starnica* L. Cultivată ca plantă ornamentală.

Roșioară (jud. Năsăud). *Lactarius volemus* Fr. Ciupercă comestibilă cunoscută din pădurile de fag.

Rîbizei, strugurași (jud. Năsăud). *Ribes rubrum* L. Arbust cultivat pentru fructele comestibile.

Rujnici de munte Z (Țibleș). *Aster alpinus* L. Crește în locuri stâncoase și ierboase în Țibleș.

Ruja buja albă Z. *Paeonia aestiva* L. Cultivată ca plantă ornamentală.

Ruja buja roșie Z. *Paeonia officinalis* L. Cultivată ca orn.

Ruji de barabou, Georgine (Valea Zăgrii). *Dahlia variabilis* Desf. Plantă ornamentală, cultivată mult prin grădini.

Șălate Z. *Lactuca sativa* L. Plantă alimentară cultivată prin grădinile de zarzavat.

Sămânțar (Videle-Vlașca). *Cucurbita maxima* Duch. Plantă alimentară cultivată.

Sâmburi de mandulă Z. Astfel se numesc semințele de *Amygdalus communis* L sin. *Prunus amygdalus* Stokes. Aceste semințe se dau bolnavilor sub formă de »lapte de mandule«.

Schinteuța lupului (Șieut jud. Năsăud) *Lychnis Floscuculi* L. Crește prin fânețe umede, în lunci și poeni.

Slobonog Z. *Gahingsoga parviflora* Cav. Această buruiană originară din America s'a răspândit la noi prin văile umede și nisipoase foarte mult. În Valea Someșului am găsit-o până în Valea Vinului sub munte. În Valea Zăgrii până în Poenile Zăgrii (1937) ajunsă deabia de vre-o 3 ani. Prin porumbiștele de luncă și prin grădinile de flori și zarzavat tinde se înlocuiască alte plante (cum sunt *Costreia* *Panicum Crus gallie* L și Mohorul *Setaria glanca* Beauv.

Stânjarx (jud. Năsăud). *Quercus sessili flora*. Plantă arborescentă ce formează păduri și dumbrave.

Steluțe (Munții Rodnei¹⁾. *Leontopodium alpinum* Coss. Planta crește în munți, în locuri stâncoase cu substrat de calcar.

¹⁾ Planta este amenințată cu dispariție mai ales pe Corongiș și locurile vecine cercetate mai mult de turiști, nu atât din cauza pășunatului cât mai ales din cauza culesului. În vara anului 1937 pe Corongiș de abia am văzut câteva (2—3) fire, pe Saca ceva mai multe. Dispariția va fi cu atât mai rapidă cu cât pentru țigările cari le dau »domnii turiști«, ciobanii se cațără și pe stâncile primejdioase după Steluțe, știind că domnii le apreciază și caută; ciobanii înșiși le poartă în pălărie. Pe culoarele unor ministere se poate citi următorul afiș pus de *Comisia pentru protecția monumentelor naturii*: »Nu culegeți, nu distrugeți, nu comercializați Floarea reginei (*Leontopodium alpinum* Coss). Este declarată monument al naturii. Printr-o lege specială publicată în

Stereogaie Z. *Veratrum album* L. Crește prin fânațe și pășuni în regiunea montană și alpină. Se vindecă râia cu ea.

Șteagă (ștege) Z. *Rumex alpinus* L. Crește în regiunile montane și subalpine în locurile gunoioase din jurul stânilor. *Rumex conglomeratus* Murr. Crește prin fânațe umede și mlăștinoase.

Șuvar Z. *Cara sivatica* Huds. Crește prin păduri.

Târsoci Z. Târsan (Parva). *Deschampsia caespitosa* L. (Beav). Răspândită în regiunea inferioară a pășunilor alpine.

Țața caprii (Chintău), *Țața vacii* (Mănăstur-Cluj), *Primula officinalis* Jacq. Prin livezi, pe dealuri mai ales în apropierea pădurilor.

Tremurici vezi *Lacrimile miresei*.

Ținzură Z. *Gentiana lutea* L. Se culege din muntele Galați. Rădăcinile tăiate se pun în apă sau vinars ce se bea în contra durerii în »lontru«.

Unguri Z. *Echium vulgare* L. Crește în locuri necultivate pe dealuri. În cantitate mare mai ales pe miriștele rămase în anul al doilea necultivate.

Vâzdoance de câmp, Z. *Iarba urâtului* (Runcul Salvei). *Dianthus compactus* (W) Kit. Crește pe câmpuri, prin fânațe în regiunea montană și alpină.

Vilai alb, *Vilai roșu*, *Vilai plin*, *Vilai gol* Z, *Flori în cruci*, *flori în crângi* (Salva). *Mathiola incana* L. Plantă ornamentală cultivată mult prin grădini.

Zabură (Parva). *Galopsis versicolor* Curt. Crește în locuri umbrase, umede prin păduri pe lângă păraie. La fel se mai numește și *Galopsis pubescens* Bess.

*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Monitorul Oficial (184—930) delicvenții se pedepsesc». Aceste afișe puse în capitală nu-i asigură o protecție reală în munți. Trebuie să se treacă la măsuri efective.

Bibliografie

1. *Borza Al.* Flora grădinilor țărănești române II. Bul. Grăd. Bot. 5. 1925.
2. — Notițe etnobotanice. Numiri populare de plante. Bul. Grăd. Bot. 11. 1931.
3. *Bujorean G.* Boli, leacuri și plante de leac. Bibl. Pop. Asoc. »Astra«, Sibiu 1936.
4. *Butură V.* Plante de leac din regiunea Mocanilor de pe Arieș. Notițe etnobotanice. Bul. Grăd. Bot. Cluj. 13. 1933.
5. *Butură V.* Plante cunoscute și întrebuințate de Românii din Ardeal. Bul. Grăd. Bot. Cluj. 15. 1935.
6. *Morariu I.* Despre ornamentica florală în Valea Zăgrii. »Arhiva Someșană« Nr. 20. 1936.
7. *Panțu Z. C.* Plantele cunoscute de poporul român. (Vocabular botanic) București. Casa Școalelor. Ed. II. 1929.
8. *Pax F.* Pflanzengeographie von Rumänien. Nova Acta. Abh. der Leop. C-rol. Deutschen Academie der Naturforscher Bd. 110 2. Halle 1920.
9. *Prodan I.* Flora pentru determinarea și descrierea plantelor ce cresc în România. Cluj. 1923.
10. — Flora mică ilustrată a României. Cluj 1928.

Nouveaux noms populaires roumains de plantes

Résumé

Le peuple roumain a un très vif esprit d'observation de la nature environnante; c'est une conséquence naturelle de sa vie pastorale et agricole dont les besoins quotidiens l'ont amené à distinguer un grand nombre de plantes utiles, de mauvaises herbes ou plantes inoffensives qu'il retrouve dans ses travaux de culture et dans les prairies. Il recherche avec intérêt les propriétés médicales des plantes qu'il emploie dans la thérapeutique des diverses maladies.

Les connaissances botaniques des autochtones de l'ancienne Dacie ont été remarquées par les savants naturalistes, à commencer

par Dioscoride jusqu'au professeur F. Pax de Vienne. La plupart des noms populaires de plantes et de connaissances ethnobotaniques ont été recueillie dans diverses études, dont nous signalons celle de Zacharia Panțu qui a réuni dans son dictionnaire botanique («Vocabular botanic») plus de 4600 noms populaires roumains de plantes, se référant à aproximativement, 2000 espèces connues.

Il est à remarquer que la plupart des noms de plantes sont des noms anciens. Parmi ceux-ci il y en a qui sont d'une façon presque certaine d'origine geto-dace. D'autres sont d'origine roumaine, formés dans l'esprit de notre langue. Un petit nombre seulement est d'origine récent, empruntés aux peuples voisins. Il s'agit surtout de plantes nouvellement introduites dans le pays; comme par exemple, les noms des plantes ornementales. Nous avons dressé une liste contenant aproximativement 140 noms de plantes qui ne se trouvaient pas, jusqu'ici, mentionnés dans la littérature ethnobotanique roumaine. Chelques de ces plantes sont utilisées dans des buts médicaux. Il en a été fait mention quand leur utilisation était peu connue.

Comunicări

Locot. Teodor Ghițan: **Istoria Comunei Borgo-Bistrița, de Popa Vasile Pavel**

Acest istoric al comunei Borgo-Bisrița a fost scris după anul 1876, ultimul an care este amintit de bătrânul preot. Conținutul acestei istorioare, redat într'un stil arhaic, provincial și cronicăresc, ne redă în mod succint vremurile trecute ale acestei comune, auzite și de autor, după cum amintește într'un loc, din bătrâni.

Documentul scris cu litere latine este important pentru întreaga vale a Bârgăului, deoarece bătrânul popa Vasile, nu se mărginește a descrie numai evenimentele întâmplate în comună, ci descrie și altele în legătură cu trecutul întregii văi a Bârgăului și mai cu seamă luptele grănicerilor în anii 1848—1849, cari timpuri le-a trăit în calitate de preot și păstor al credincioșilor săi.

Fiind folosită și tradiția în documentarea și expunerea faptelor, nu toate evenimentele amintite sunt verosimile, fiind în contradicție cu alte evenimente petrecute în ținutul grăniceresc, a căror autenticitate este suficient controlată prin diferite acte și documente publicate anterior în »Arhiva Someșană«. Astfel într'un loc se spune că: »în taberi contra turcului, au eșit grenzerii în anul 1809, 1812 și 1815«, ori se știe destul de bine că după istoria lui Gheorghe Barițiu și istoricul regimentului 50 »Thurn und Taxis«, carl au folosit izvoare autentice, regimentul de graniță Năsăudean în acești ani nu a luptat contra Turcilor, ci contra francezilor, pe teatrul de operațiuni din Italia și Rin.

Alte izvoare mai sigure ce probabil le-a întrebuințat popa Vasile au fost arhivele companiei a 3-a și a plutonului de grăniceri ce se găseau în comuna Borgo-Prund și Borgo-Bistrița, în timpul cât dânsul a trăit. Dovada acestor izvoare este numele tu-

turor căpitanilor și locotenenților amintiți în manuscris pe cari nu putea să-i știe decât dela sediul companiei sau plutonului mai sus amintite.

Ortografia manuscrisului este cea cipariană. Conținutul urmează aci transcris cu modificările necesare ortografice.

Manuscrisul este unul din puținele documente pe care le are Valea Bârgăului despre trecutul său. Este păstrat de nepotul popei Vasile, domnul director de scenă dela Opera română din București, Constantin Pavel.

Dela bătrânul patriarh, popa Vasile, cum îl numia poporul, a rămas o scurtă autobiografie, care va fi publicată în alt număr al acestei reviste.

Vrednic de reținut este că preotul Vasile a fost un foarte bun român, un realizator de lucruri mari și utile în comuna sa și a luat parte la toate mișcările naționale din anii 1848—1849, luptând alături de armata lui Urban, pentru izgonirea generalului Bem din Valea Bârgăului.

*

Înainte de militarizare comuna Borgo-Bistrița au fost tare împărșiată, oamenii locuiau cu caselor lor, fieștecare unde-și avea locul său propriu, și atuncia spuneau bătrânii că trăiau cu mult mai bine ca acum.

Iar cât a venit cătunia în Bârgău, la anul 1783, minten au strâns satul la olaltă, au croit drumuri lungiș și curmeziș; prin sat au împărșit grădini la fieștecare, cu numărș, și au așezat satul în rânduială regulată.

Mai înainte până a nu așeza satul unde stă acum, au fost așezați cu case pe moșia lor Gățanii, Ciurenii, Brumenii, unde stau și acum în ziua de astăzi. Mai către apa Bistriței au fost așezați Tăncanii, Frijenii, Andrei Mare și Găină.

Locul unde stă satul acum a fost mlăștinșos acoperit cu arini, și a fost al oamenilor dela Joseni, și din celelalte sate din jos, și acelora li s'au dat alte locuri în hotarul Borgo-Bistriței. Și dupăce au format grădini la fieștecare unde să-și pună casa, au hotărșit să aducă și bisericile din sus să le așeze în sat.

Biserica gr.-ortodoxă a fost așezată în sus pe locul Băcanilor și cea unită în Strâmba pe locul Popenilor și spuneau bătrânii că înainte de militarizare nu se pomenea să fie uniți, toți erau de religia gr.-orientală și Bârgăul întreg slujia la domnii Bethlen

Georg, Bethlen Pal și Bethlen Laios și se ținea de Varmeghia Dobâcii de jos.

Iară după militarizare au strâns satele Bârgăului laolaltă și au înființat două companii, adică Borgo-Rus, Borgo-Joseni, Borgo-Mijloceni, Borgo-Suseni a patra companie, iar Borgo-Prund, Borgo-Bistrița, Borgo-Tiha și Borgo-Moroșeni a treia companie.

În Borgo-Prund au așezat un Maior, în Tiha au făcut cortel de căpitan și în Joseni iară.

Preoți de când a venit cătunia în Borgo-Bistrița au fost popa Alexandru din Galaț, al doilea popă Macaveiu din Joseni, al treilea popa Ionică din Rusu, al patrulea popa Luca de aicea din Bistrița și al cincilea sunt eu popa Vasile Pavel, feciorul popii Luchi.

Căpitani după ce au venit cătunia în Bârgău au fost la companii: Jarodcu, Bohaci, Simini, Zaibingher, Nemeșu, Rațiu, Storvatu, Lang, Marincovici, Negovan, Craglici. Saifertici, Ditrihu, Illici, Seculici, Marchesici, Angherer, Osmolschi, Ioan Mihăilașu; și Laitnanți în Borgo-Bistrița au fost ca stațion-comandanți: Unguru Androne, Ceheti, Bertel, Raupenstrauch, Bota, Paramon, Ilieșiu, Doci, Iordici, Popu, Oarbeșiu, Craus, Pruneanu, Buia, Mihailașu, Ușieru, Covaci.

Aceste două companii s'au ținut de regimentul al 2-lea românesc de grănițeri, Nr. Regimentului 17.

Anii mai însemnați au fost și neroditori 1812 până la anul 1816 și nerodirea a fost din ploile cele multe. Atuncea s'au scumpit bucatele dela 5 până la 15 florini merța, bani ușori (devalorizați).

Cei mai cu putere aduceau bucate dela Moldova iar sărăcimea aducea scoarță de ulm, o usca și făcea fărină, o mesteca cu buruene, făcea turtă și mânca. Apoi la un timp auzind împăratul Franț, a ajutat sărăcimea cu bani și bucate.

În anul 1817 a trecut împăratul Franț prin Bârgău și anul acela a fost foarte roditor încât toamna a fost merța de mălai cu 1 florin 20 cr. m. v. Au scăpat oamenii de foame. În vremea foametei mulți oameni și-au lăsat casele goale și s'au dus în Moldova, acolo au fost bucate de ajuns.

La taberi în contra turcului au eșit grenzerii în anii 1809, 1812 și 1815, apoi s'a încheiat pacea.

În anul 1836 au murit mulți oameni de coleră. S'a croit

drum pe valea lui Ștefu. În anul 1839 sub comanda Domnului maior Bezmann, l-au scos până la Colibița tot pe lângă apă. În ziua de Sf. Maria Mică am fost și eu preotul Vasile Pavel comandăluit de domnul protopop Bogatu și am făcut o sfeștanie și rugăciune în gura pârăului Petri. Acolo au fost strânși feciorii din amândouă compăniile care era sub arme. De față au fost maiorul și doi căpitani, doi obări-lecmani și doi lecmani¹⁾. O companie deoparte și una de altă parte. Tisturile²⁾ în mijloc. A fost gătită o masă unde am făcut rugăciunea, fiind cu toți de față. După rugăciune unde a stat masa, am pus o cruce pentru aducerea aminte, și de atunci locul acela s'a numit »Poiana Crucii« până în ziua de astăzi. Toți feciorii au fost sub arme în timpul muștrului³⁾ de 8 zile, au lucrat la drum.

În anul 1846 a eșit un batalion din regimentul nostru la Galiția la Zalescic și a stat acolo până la anul 1847 în lunie. Bătălie nu a avut, au venit feciorii acasă.

În anul 1848 în luna lui Mai, au prins a se face adunări la Blaj și la Năsăud în contra Ungurilor, unde am fost și eu. La Blaj a fost o mulțime de 40.000 de oameni din toate părțile Ardealului adunați. Președinții la acea adunare au fost domnii episcopi Andrei Șaguna și Ioan Lemeny episcopul Blajului și de față au fost un general și doi comisari cu un escadron de husari, două companii de cătane pedestre și un tun pentru apărarea păcii. La acea adunare au vorbit mai mulți: domnul Bărnuțiu, dl Avram Iancu, domnul Laurian, domnul Buteanu, domnul Pop Alexandru. Domnul George Barițiu și alți mai mulți domni inteligenți au poftit să aibă și Românii toate drepturile asemenea cu celelalte nații și să se ușureze și alte greutăți ce au fost în spinarea românilor.

Dupăce s'a împrăștiat adunarea cea mare dela Blaj, la puțină vreme au prins Ungurii a-și face gardă națională, Sașii încă, Românii așîșderea. Au prins Ungurii a se împotrivi Românilor, iară Românii asupra Ungurilor.

În luna lui Iulie 1848 a eșit un batalion din Regimentul al

1) Lecmani și oberlecmani = Sub. Lt. și Locot.

2) Tisturile = Ofițerii.

3) Muștru = Instrucție.

2-lea românesc de graniță în țara ungurească, în contra Sârbilor și maiorul cu acel batalion a fost Leon Pop. Și au silit feciorii, dacă au sosit în țara ungurească, să joare pe constituția ungurească și să ție cu Ungurii, neștiind ei că merg în contra Sârbilor. Dară feciorii nu au vrut a călca jurământul Impăratului care i l-au fost pus lui. Mare necaz au suferit bieții feciori, au umblat închiși prin orașe și totuși 2 companii din batalionul acela au fugit la Sârbi, și din cealaltă au mai prins Ungurii, dar nu le-au făcut nimica. Au scăpat bieții feciori cum au putut.

Cu al doilea batalion ce a fost acasă ca comandant a rămas domnul obârslăitnantu Urban și în August 1848 au prins a veni țărani din toate părțile la Năsăud, și puneau jurământu că vor ținea cu Impăratul, că vor lua și ei arme contra Ungurilor. În Octomvrie 1848 s'a și început revoluția.

La Sas Reghinu, Săcuii s'au sculat asupra Românilor și Urban a eșit la bătaie cu toți care au fost acasă cătane, și cei bătrâni și țărani și-au făcut cu toți lănci, au eșit și ei la bătae. S'au pus peste ei mai mari prefecți și tribuni, aceia îi povățuiau.

Urban dela Reghin s'a tras înapoi până la Bistrița, după aceia au mers Urban cu grănicerii spre Meseș și a avut în multe locuri bătae. În Decemvrie 1848 a prins Urban a se trage înapoi cu armadia lui.

Avram Iancu și Axentie au avut decilin¹⁾ armadia lor și ei au ars Aiudu și Turda și au scos mulți bani dela Unguri. Minteni după aceea au intrat multe armadii ungurești în Ardeal și pe ai noștri pe mulți i-au prins.

Urban s'a tras cu armadia lui către Bucovina. În 22 Decemvrie 1848 Ungurii au mers după Urban până la Dorna și de acolo minten s'a întors înapoi și trupa s'a așezat în Prund și Tiha. Forposturile²⁾ le-au pus Ungurii în Borgo-Bistrița și Borgo-Mureșeni.

Urban cu armadia lui s'a așezat la Câmpu-Lung.

Iancu și Axente, cu ale lor cătane, s'au așezat în munții Clujului și de acolo au atăcat cetatea Bălgăratu în multe rânduri și a avut bătae cu Ungurii și tot din munte nu l'au putut scoate.

¹⁾ Decilin = separat.

²⁾ Forposturile = avanposturi.

lancu nu a avut cătane regulate împărătești fără numai mocani de către Abrud cu puști de vânătoare cu cremene, dar toți iagări³⁾ buni și tunuri de lemn și cu acelea încă se putea ajuta.

În luna lui Februarie 1849 a venit Urban prin dealul Sănienilor și prin Braniște cu vre-o 200 de feciori harnici și noaptea au intrat în Moroșeni și a prins Ungurii care au fost acolo la forposturi, ca o companie de cătane cu tisturile lor. A fost și un maior, au fost vre-o 20 călăreți și i-au dus pe toți către Bucovina. Armadia ungurească apoi s'a retras la orașul Bistrița; după aceea a venit Urban cu grănicerii și cordonistii și un batalion dela »Carl Ferdinand«. Ungurii s'au tras la Dej, după aceea au avut puțină bătaie la Crainimăt.

Într'acea vreme au venit și doi generali cu un regiment de Poleci și vre-o câteva excradoane de sfeliegieri,⁴⁾ ca ajutor lui Urban. Dară aceia n'au vrut a intra la bătaie cu Ungurii fără au stat 2 zile la gura Tureacului, și la sfârșitul lui Februarie 1849 a venit armadia ungurească cu generalul Bem, iar Urban s'a tras înapoi cu toată armadia lui, și la Borgo-Joseni au prins a se bate; de acolo Urban s'a retras până la podul Vršmașenilor la Prund și acolo a stat la bătae. Au picat și Unguri și au picat și Români de ai noștri. La pod a picat comandașul care a fost la tunuri cu numele Pampert, și cât a picat acela minten au slăbit cu toții și au rătăluit,⁵⁾ și cei doi generali cu armadia lor. Au stat la Moroșeni și Marți în săptămâna postului mare a trecut toată armadia împărătească dela Moroșeni la Bucovina. Ungurii după ei până dincolo de Moroșeni și după aceia armadia ungurească s'a așezat la Prund și s'au pus în toate părțile forposturi.

La noi în Bistricioara venea în toată ziua o companie de cătane la forposturi. Oamenii când a intrat armadia ungurească în Decemvrie 1848 și în sfârșitul lui Februarie 1849, au fugit mulți la Bucovina, iar ai noștri la păduri în Colibița și Gura Izvoarelor. Și dacă au văzut oamenii că nu omoară Ungurii pe nimeni, afară de vre-o trei oameni care au fost în calea lor, au venit pe la casele lor, și așa au stat până în postul Sânpetrului 1849.

³⁾ Iagări == vânători.

⁴⁾ Sfeliegieri = cavaleria poloneză.

⁵⁾ Rătăluit == sau retras.

Ungurii cât au stat în Bârgău și-au făcut 2 șanțuri: unul lângă curtea maiorului în Prund (pătării) și al doilea în Poderei la Maxim Gâțan. La șanțuri au lucrat Sașii câți au fost dela Be-clean încoace și Români.

Cam pe la mijlocul postului Sâmpetrului 1849 au venit Moscalii pe toate părțile au intrat în Ardeal și atunci au avut bătaie mare cu Ungurii la Prund unde a picat lovit de tun un căpitan care era comandaș la tunurile Muscalilor, în Poderei la Maxim Gâțanu, și pe urmă au așezat în locul unde a picat un monument. Numele acestui tist a fost Alexandrovici.

Pe Unguri i-au scos Muscalii din Ardeal bătându-i crunt lângă Arad și a fost mântuit Impăratul nostru de armadia ungurească care a fost supus toată Austria.

În anul 1851 în 31 Martie s'a desfăcut⁶⁾ regimentul nostru de grăniceri, al cărui ștab a fost la Năsăud, și l'au prefăcut în regiment de linie Nr. 50 și a purtat numele de »Thurn und Taxis«. La noi în Prund la darea de samă a fost: un general, doi comisari și căpitanul care a fost la compania noastră: Herseni; și ne-au făcut din grănițeri, țărani și am început a plăti dare regiască pentru case și pământ.

În ținutul Bârgăului ne-au pus un comisar poleac cu numele Mitcievici. În anul 1853 ne-au pus în locul comisarului un »Vorsteher« (pretor) iar poleac cu numele Zerlesci. În toate oficiile se purta limba germană.

În anul 1860 în 18 Iunie s'a înființat un district din cele 44 de sate care au fost grănițere, și s'a dat un căpitan suprem cu numele Alexandru Bohățielu cu reședința în Năsăud, și numele s'a purtat »Districtul Năsăudului«, limpede românesc. În toate oficiile s'a purtat limba română. Și așa au stat amployați toți Românii până la anul 1876 la care an s'a desfăcut Districtul dela Năsăud și s'a împreunat cu Districtul Bistriței care a fost district săsesc, și s'a făcut dintr'amândouă un comitat și s'a pus un comite suprem cu numele Hesler și un vice comite cu numele Lany. Amployații sunt mestecați Unguri, Sași, Români; iar în toate oficiile se poartă limba maghiară.

* * *

⁶⁾ Desfăcut == desființat.

Iuliu Moisil: O predică din vremurile trecute

În Istoria ținutului Năsăud găsim interesante date asupra vieții locuitorilor din timpul militarizării, fie ca soldați, fie ca agricultori, fie ce privește școlile din timpul regimentului de graniță, ș. a. Date anterioare militarizării avem mai puține. Știm însă că și ținutul Năsăudului, adică Valea Someșului mare, a Bârgăului și a Șieului, care au format teritoriul grănițelor năsăudeni, a avut mult de suferit, nu numai dela năvălirile barbare, dar și dela familiile feudale, apoi dela popii catolici și dela Sașii bistrițeni.

După înfrângerea knezilor sau voievozilor români, cari au stăpânit aceste locuri, poporul a decăzut din ce în ce în mizerie, s'a rărit și a sărăcit, așa că nici în ce privește partea sufletească, morală, nu s'a putut ridica, mai ales că Episcopii români erau departe. Locuitorii ținutului nostru, depindeau mai târziu de vlădicia Blajului, unde, după cum știm, abia în 1754 au început a se deschide primele școli românești ardelene, între cari și o școală pregătitoare pentru cei ce voiau să se facă preoți. Pe la 1781, sub episcopul Grigore Maior, s'a întemeiat seminarul teologic, care există și astăzi, și în care s'au pregătit preoți în mod mai temeinic. Acolo au urmat teologia mulți tineri din granița Năsăudului.

Fiind însă mare nevoie de preoți în săracele noastre sate, necesitatea a făcut ca tineri cu oarecare carte se urmeze un curs scurt, numit »de morală«, din care cauză, cei ce terminau acest curs, se numiau »moralști« și apoi se hirotoneau ca preoți. Felul acesta de a forma preoți nu a dat bune rezultate, de aceea încă la 1809, la propunerea Vicarului Ion Nemeș, s'au trimis câte 12 tineri din regimentul de graniță, care terminau norma (școala primară) sau institutul militar din Năsăud, să urmeze mai întâi studiile gimnaziale și apoi cele teologice dela seminarul din Blaj. Unii din cei trimiși au absolvit aceste două școli, dar alții au părăsit Blajul fără a le termina, așa că nu s'a putut ajunge la rezultatele dorite de conducătorii grănițelor. Numai mai târziu, încetul cu încetul, s'a putut avea o pleiadă de preoți cu studii mai serioase și mai înalte.

În astfel de împrejurări biserica și viața morală a poporului a avut mult de suferit. Căci ce se putea aștepta dela tineri fără

multă carte, din care aproape toți trebuiau să-și facă mai întâi serviciul militar ani de zile, trimiși în războaie lungi, care nu se mai isprăviau, întorcându-se adesea cu obiceiuri și moravuri cari nu cadrau cu morala creștină.

Și astfel găsim fel de fel de tipuri de preoți, ignoranți, lacomi, pătimăși, dar și o stare de plâns a poporului de pe acele vremuri ceeace o dovedște predica, care urmează, mai la vale și care indică multe din metehnele timpului atât, ce privește poporul cel atât de oropsit și de neglijat, cât și preoțimea illo tempore. Datele sunt luate din unele scrisori și documente păstrate de persoane particulare, ca vorbe și expresii de pe atunci. Iată predica:

Iubiții mei așa ziși creștini și vai, din nenorocire, poporeni mei!

Să ne uităm acuma puțin la chipul de pe perețele cela, poate că vă veți cutremura odată în sinea voastră și vă veți îngrozi de păcatele voastre, de patimile diavolești, care v'au cuprins, veți ofta și suspina și vă veți pocăi de groaznicele nelegiuri în care v'ați scufundat.

Căci adevăr zic vouă, că va veni timpul când Domnul — la judecata cea din urmă — se va arăta în nouri, spre a judeca pe cei vii și pe cei morți, așa cum îl vedeți aici, în chipul de pe perețele cela, în toată slava lui înfricoșată, în marea lui putere și în toată măreția sa, așa cum și în sfânta evanghelie scris este.

Eu v'am citit acuma sfânta evanghelie de astăzi, dar pun ră-mășag, că n'ați înțeles-o; căci unii dintre voi clipociți ori dormiți și până nu ridic glasul meu sau nu lovesc sdravăn cu pumnul în amvon, nu vă treziți.

Acuma vreau earăși și vă tălmăcesc și se vă deslușesc învățăturile Mântuitorului nostru Isus Cristos; dar vă previn, să ascultați cu toată răbdarea și cu toată băgarea de seamă, și încă odată vă spun, că dacă earăși, când voi predica, v'r'unul dintre voi va clipoci și moșăi — ca Trifon Buhai, Toader Bosbici și Onul Doci, Dumineca trecută, — unuia ca aceleia îi voi trânti în cap ceaslovul acesta.

Așa dar, somnoroșilor și păcătoșilor mei poporeni, Fiul Domnului vine să judece pe cei vii și pe cei morți pentru multele voastre păcate, căci de geaba m'am strădănit eu și mereu v'am spus să vă lăsați de jalube și de sudalme și să nu vă certați, ci să vă rugați să vă deschidă Domnul Dumnezeu inimile voastre, ca să nu ajungeți în fundul iadului, cum vedeți în chipul acesta, că dracii îi împing pe cei păcătoși cu furcile în smoala cea ferbinte a iadului.

De nenumărate ori v'am tudomănit să vă lăsați de rachiul drăcesc, de spirtul diavolesc, că rachiul îi dracu'n picioare și cum îl dai de dușcă te-ai afumat și ești ca trăznit cu leuca. Mai lăsați dracului cel rachiu zicându-i: »La o parte satano!« Rachiul ticălos și ademenitor! Diavole! Stai mai bine acolo'n poloboc închis și rabdă tu! și La o parte glaja cu holerca!

Și earăși alții din voi îs plini până la ficați de patima lăcomiei și în orbirea cunoștinței (conștiinței) a-ți căzut, făcând lucruri grozave, fără a vă gândi la Dumnezeu sau la păcat. Voi hapsini și lupavi ce sunteți!

Apoi alții nemernici, care, vezi bine, se feresc a mai veni la Maica Biserica, și umblă după femeile altora, le incurcă și se pângăresc și trăesc în nelegiuiri, apoi tipându-și din case legiuitelile lor muieri și așa se încarcă în grele păcate, de neiertat.

Câți alții petrec tot în libov cu tot felul de beuturi și trac-tiruri, ear mai pe urmă merg pe la vrăjitoare, cărora le duc vinars, fărină și ouă, brânză, slănină și orice pentru eresul lor și cred că prin boscoanele și descântecele unei babe neputincioase, care înceluie numai pe nebuni, vor câștiga dragostea celor după care umblă, ca niște adevărați smintiți ce sunt.

Și așa la sfârșitul lumii toți oamenii vor fi morți, ear întreaga suprafață a pământului va fi un cimitir mare, mare.

Și atunci vor zbura toți ingerii cu trâmbițele și buciumele lor înspre toate cele patru colțuri a lumii, și vor sufla întrânsele până vor auzi toți morții și se vor trezi și vor trebui să iasă din mormintele lor, ori vor vrea, ori n'or vrea.

Ia'n uitaivă acolo, în chipul cela, la ingerii cei frumoși, cu obrajii rumeni și grăsulii și cu pletele'n vânt, și iacă ici morții cum ies din câmpia cea albă. Colo, umil, își scoate, speriat unul capul, dincoace altul a eșit pe jumătate cu trupul afară, din colo unul, care ar vrea să intre earăși înapoi în mormânt, căci a zărit pe diavoli cei groaznici, care îl așteaptă; iar ici altul, care stă în genunchi, cu mâinile ridicate spre cer rugându-se, rugându-se cu mult mai mare cucernicie și evlavie, decât s'a rugat vr'odată, când trăia pe pământ.

Da, da, iubii mei așa ziși creștini și din nenorocire ai mei poporeni, e rău de tot când fi-a ajuns funea la gât!

Vezi bine, că și voi veți trebui să vă sculați din morți și să eșiți din mormânt; de geaba v'ați împotrivi, căci nimic nu v'a ajuta. Domnul care în viața voastră v'a fost așa de îndurător și de îngăduitor și v'a trecut cu vederea multe păcate ce-ați făcut în prostia voastră, acuma, la judecata de apoi, nu va mai sta cu voi de târguală, nu; ci va striga: »Afară din morminte, ori pun pe diavoli să vă scoată cu furcile și cu cângile lor!«

Și eu, duhovnicul vostru, va trebui firește să ies afară, deși aș dori să mă mai odihnesc și să mai dorm; dar să știți că mai întâi voi veniți la rând și apoi mai pe urmă eu. Și așa eu m'oi mai odihni puțin și m'oi prefăce că pe mine nu mă privește judecata.

Deodată va răsună apoi un glas puternic strigând: »Părinte, unde ești?« Eu m'oi gândi, că încă nu mi-a venit rândul și mai stau puțin și mai clipocesc.

Nu va trece multă vreme și earăși va răsună glasul Domnului, dar mai tare: »Părinte, unde ești?«

A! m'oi gândi atunci, eacă acumă îmi vine totuși rândul, dar ian să mai aștept a treia oară glasul. Și mă'ntorc pe cealaltă parte.

Atunci deodată va răsună așa de puternic glasul Domnului, par c'ar fi un bubuit de tun și s'ar sparge toate stâncile răsunând: »Dar părinte unde ești tu?«

Ei, iubiți așa ziși creștini, n'am făcut de geaba milităria în regimentul nostru de graniță, și știu ce este porunca și disciplina. Că am purtat sarcina și greutatea zilei și zăduhul în 38 de țări sau provincii în Europa și 7 ani în harța Frâncului, dintâie ca căprar întru apărarea bunului de obște, de unde 3 gloanțe înfipte în trupul meu, am adus. După aceasta în anul 1801, 1802, 1803 la învățătura moralismului.

Eu popa, 30 de ani cu pază purtând margaritarul prin mâini în preoție, nădăjduesc și eu să mă bucur de glasul Mântuitorului, când va fi la a doua venirea sa, cu oile mie încredințate.

Și c'o săritură voi fi eșit din groapă, voi lua poziție militară, cu mâna stângă la vipușcă, iar cu dreapta la clop și voi saluta zicând: »Prezent, Stăpâne, ce porunciți!«

Atunci Domnul se va uita acru la mine și se va răsti zicând: »Părinte unde sunt oile ce ți le-am încredințat?«

Eu voi sta atunci liniștit, așa cum se cuvine și voi răspunde: »Stăpâne, nu oi mi-ai încredințat, ci berbeci!«

Și apoi să știți de acumă, că am să spun toate păcatele voastre și tot ce ați făcut, din fir în păr, și câte necazuri și suferări mi-ați făcut și pe fiecare am să-l spun, Domnului, cu numele lui, dacă nu vă veți întoarce de acumă de pe căile păcatului și nu vă veți pocăi și îndrepta, până mai este vreme. Pentrucă, să știți, că la ziua cea de judecată de apoi, nu mai este nicio taină, nici un secret de ispovedanie (la mărturisirea păcatelor), ci totul se va da în vileag despre femei și bărbați, ca toți să audă fără-delegile ce ați săvârșit.

Și atunci, da, atunci Domnul se va încredința, că eu, duhovnicul vostru mi-am făcut toată datoria și slujba duhovnicească

și nu's vinovat că voi păcătoșilor cari v'ați depărtat de Dumnezeu, abătându-vă la plăcuta voie a Diavolului, ați voit par'că anume să vă aruncați de a dreptul în focul Gheenei și în fundul iadului, de unde nu este scăpare, nici întoarcere, și atunci se va sfășia duhul din mine de rușine.

Iar Domnul se va întoarce cu bunăvoință spre mine, zicând: »Părinte, văd, că ți-ai dat toată strădania, întră întru împărăția dreptilor!« Și apoi repede și de grabă se vor scobori doi îngeri din cer cu un nour frumos și moale și mă vor așeza pe dânsul, — că destul am șezut în viața mea pe așternut tare, — și încet mă vor ridica plutind prin văzduh până la raiul ceresc; după cum vedeți că este acolo, în icoana de pe celalalt părete.

După aceea Domnul se va îndrepta către voi și grăind vorbe grele și groaznice vă va da osânda de veci, zicând: »Fiindcă voi păcătoșilor n'ați ascultat și n'ați urmat povețele părintelui vostru, anafema să fiți și duceți-ve toți în focul Gheenei pe veci, că nu-i nicio pagubă de așa nelegiuiri«.

Și atunci toți dracii cu cângile și cu cârligele înroșite vă vor arunca pe voi, mișei și svânturați, în fierbințeala iadului.

Uitați-vă numai, aici, uitați-vă bine la chipul cela, cum diavoli pun în frigări pe cei ce se scoală din morminte și-i încarcă în taraboante și-i duc să-i arunce în gura iadului; așa vor face și cu voi păcătoșilor.

Iar eu voi ședea acolo sus, în cer, ca un împărat pe nourul meu cel moale de puf și voi privi în jos spre voi cum dracii vă vor chinui pe voi, păcătoșilor, și vai, din nenorocire pe foști pororării mei! Amin!

* * *

Ioan S. Pavelea: **Zicale poporane istorice**

Pentru de a atrage atențiunea altor oameni mai competenți asupra unor expresiuni poporane istorice, ce se mai păstrează ca o amintire vagă, ca un reflex al trecutului, aduc spre ilustrare câteva zicări auzite în comuna mea natală Runc.

Precum un frate din Basarabia s'ar întreba ce însemnează d. e. expresiunea: »*Mâncate-ar Gherla!*« ori »*Știe-l Aiudul!*« neavând cunoștință despre existența penitenciarelor ardelene de mai nainte, tot astfel să ne întrebăm și noi asupra unor vorbe, ce să mai aud pe aici prin Valea Rodnei.

I.

În unele comune, fiind sistemul de economie extensiv, adeseori chiar femei și fete sunt silite să petreacă o parte a anului pe la case în câmp (colibi, măieriști, hodăi). Într'un rând o femeie mai în vârstă a spus: Mă duc acum acasă (în sat) să mă lau (pieptăn) că »nu m'am lăut din fuga tătarului«. Adecă tare de demult. Expresiunea ne spune despre o nenorocire când ținutul nostru era bântuit de invaziunea Tătarilor. Intreaga populația se refugia la munte și în codru, fără a avea timp de a-și lua cu sine măcar ceva unelte necesare. Deci »din fuga Tătarului« tare de mult, de abia țin minte.

II.

Am auzit expresiunea: »O! bată-te Huha!«. Am încercat mii de combinații, dar până nu am făcut exerciții militare *pe terenul orașului Dej* (1915 în preajma plecării pentru a două oară la războiu) nu mi-am putut explica aceasta expresiune. După însemnările făcute de intelectualii ținutului nostru, o parte din comunele din Valea Rodnei pe un timp oarecare au fost alipite la comitatul (județul) Solnocul interior (azi o parte a județului Someș). De sigur delicvenții erau închiși și chinuiți în Dej, la ceva închisoare de pe hotarul orașului *numită Huha*. Prin urmare expresiune analogică cu »Mâncate-ar Gherla!« Causa amintitei alipiri temporare se pare a sta în fluctuația situației orașelor Rodna, Dej (și mai târziu Bistrița), cari împreună cu comunele aparținătoare formând pe vremuri când apanajul reginei, când al regelui ori al Voivodului din Ardeal, mai rar și al unor familii nobile.

III.

Într'o dimineață aud pe un om povestind despre altul, că a mers să facă *plânsoare* (pără, acuză), la ceea ce un om glumeț zise: »*S'a dus la mandatar în Dorna*«. Apoi zilnic auzi expresiunile: »*I-a dat Dorna*« (nimica), ori »*S'a împlini în Dorna*« (niciodată) și »*S'a ales cu Dorna*« (cu nimica). Probabil că pe vremuri se rosteau în Dorna de către vre-un încredințat al Voivodului sentințe cari nu se prea observau și urmau. Ar fi numai de cercetat că de unde provine termenul latin de »mandatar«.

IV.

Tot atât de interesantă ar fi expresiunea: »*I-a dat dârva*«. Adică: l-a alungat afară cu plângerea sau cu dorința, sau: l-a fugărit, în înțeles figural: l-a făcut scăpat. Mi-am bătut mult capul cu *dârva*. Ungurul încă are adiectivul: *durva* (grobian, aspru, necioplit). Privitor la firea strămoșilor romani se spune, că romanul era un »*durus*« arator (plugar statornic, dur, încăpăținat tare). Știm cu toții ce va să zică: om dur, a tracta dur, și ce însemnează: »*pădure*«. În vechime cu cât omenimea era mai necivilizată cu atât mijloacele de corecțiune erau mai chinuitoare, ca să fie mai eficace pedeapsa. Crucificarea, tăierea mânilor, scoaterea ochilor, umblarea peste fiere ferbinți, baterea cu 300 de nuiile, roata, țapa, furcile și baterea la fund, erau la ordinea zilei. Sunt de părere, că cuvântul »*dârva*« folosit în înțeles istorico-judiciar, întru cât atât în Ungaria cât și la noi încă din vechime s'au aplicat instituțiuni slavonești, vine dela vorba rusească: drova, dreva = lemn. Prin urmare »i-a dat dârva« la început a însemnat: »i-a dat la fund«, l-a bătut și l-a alungat. (A da »*dârva*« în unele locuri = a se da de-a berbealeacul, peste cap, a dulduluca).

V.

Analog cu: »*I-a dat Dorna*« și mai aproape de zicala: »*Ba-tă-te Huha!*« se folosește de popor: »*S'a dus în Jălna*« (fără nici o ispravă). »*Mâncate-ar Jălna*« năcazul, jalea. »*I-a dat jălna*« a făcut drumul înzadar, a pârât și a umblat de geaba. Astăzi »*Jelna*« din chestie este un sat săsesc lângă orașul Bistrița. Probabil că precum Dejul avea Huha așa și Bistrița avea Jălna, loc de supliciu, de chin: »*Dute'n Jălna!*«

VI.

O altă expresiune ar fi: »*O batăte'n Tonciu!*« Tonciul știm, că e o comună săsească de prezent, în care mai de mult — se spune — locuiau niște saxoni feroci și neumani, cari pe tâlharii și vinovații români îi stâlceau cu bătaia, de li s'a dus vestea.

Anton Coșbuc: O scrisoare din 1843 a fătului Larion Savu din Leșu către fiul său Alexandru la Iași

Fătul Larion Savu, din neamul vechi și vrednic al Gălăneștilor din Leșu, a avut un fiu cu numele de Alexandru, care a învățat la Institutul Militar din Năsăud. După ce a servit câțva timp ca feldwebel (sergent) în Regimentul 2 grăniceresc, a fost detașat la Agenția austriacă din Iași, unde rînd pe rînd a fost înaintat până la gradul de locotenent. Un fiu al lui Alexandru Savu, cu numele Anton, a fost inginer al orașului Iași. Din fii lui am avut bucuria să cunosc pe dl Mircea Savu, profesor la Facultatea de Științe din Iași. D-sa a avut bunăvoința să-mi predea o scrisoare a bătrânului făt din Leșu, scrisă cu cirilice, se pare de mîna preotului Anton Malai, nașul de căsătorie al lui Alexandru Savu.

Scrisoarea este nu numai un interesant document de psihologie țărănească, ci și o dovadă de vrednicie pentru locotenentul Alexandru Savu, care a ținut legături continue cu familia și satul său de naștere. El a donat bisericii din Leșu în 1842 un chivot și o carte de predici.

Leș, în 26 October 1843. — Pre iubiți și de noi mult doriți fii! Noi părinții Dumitale ne închinăm cu sănătate Dumilovoastre iubiți și de noi mult doriți fii Alecsandru și Caterina și la iubitele noastre nepoțele Fridărica și Elena și vă sărutăm pe toți în gura și la obrazi și dorind foarte mult de Dumniavoastră cât auneori gîndesc că să aprinde cămeșa pe mine de dorul Dum.; și când trage vîntul de acolo gîndesc că vine tocma dela Dumia-voastră și mă stîmpăr de dor, și mă tem că vom muri și nu voi mai vede să fiți la îngropăciune(a) noastră. Și despre viața noastră veți ști că ne aflăm la viață și sinătoși numai slăbiciunile bătrînețelor ne impedecă, și pe mine și pe maica Dr. (Domnielor-voastre) de nu putem umbla unde ne trebuie ca mai înainte după cele ce ni-s de lipsă, dar lumia și trupul tot aceia poștește ca cum am fost tineri, și ne trudim cu toate durerile bătrînești că n'ai ce face că ne trebuie să nu rămînem la sărăie, că în vara aceasta o fost o vară foarte rea. Toată vara a ploat și n'am putut lucra pe cum să cade, că pologul dacă l-am făcut a șăzut pre pământ câte 3 și 4 săptămîni, apoi de am căpătat câte o zi bună au 2, doă mult 3 de au ținut-o, fără de vreme bună și tot am strâns așa cam ploat, am vo 100 de clăi de fân și poate că cu fânu m-oi ajunge. Dară cât am umblat la plug astă primăvară

nu cunoaștem nemic hasnă fără numai din pungă să trăim, că sămănăturile au eșit frumoasă din pământ și ni-am fos(t) bucurat foarte tare că (sunt) bucate bune și multe, pintru că ploa, dară bucuria noastră so întors în jele când să căpătăm hrana, că toată vara a tot a pluat și a fost frig și o șăzut mici și n'au crescut pintru răceala până la săvârșitul lui avgust, apoi o prins mălaele a lega și este de spic bute a inspica. Și apoi o căzut brumă în September și l-o pârjolit, apoi o căzut omât pi ele și li-o culcat toate la pământ și (au) stătut până în Obr. în 15 apoi li-am săcerat cum o fos(t), dară grăunțu nu-i fără în punoi, până încă și ovăsu n'are grăunț fără numai țapă, și mălaiu de 4 zile no fost nemică fără numai cocianu gol fără nici un grăunț; numai din grădină am luat în lapte puțințel, fără numai să fim sănătoși tot a griji D(u)mnezău de noi.

Frate-tău Ion, surorile Docie și Maria, cumnații Ion și Tănase și cumnatăta Nastasie cu toții să închină de sănătate și vă poftesc tot binele dela Dumnezău, și Iosif nepotu sărută mâna badii și a lelii, și verișoare în guruță pe Fridărica și pe Elena și amu l-am dat la școală; fără tată său Ion îi tot beteag și s'a bolnăvit în grumazi, și acuma cată să-l băgăm pe fumuri doară el sa face sinătos, că l-am arătat la răgăment-fălceri ce au fost la noi, și o zis să-l duc pe 14 zile în Năsăud, dară mă tem a-l da pe mâna fălcerului că tot na ave nici un folos, numai să dea niște bani în zădar.

Domnul Părinte și D(oamna) Preutiasă Nașii Dumn(voastre) să închină cu sinătate Dumilovoastre, și vă poștește dela Dmn(e)zău tot norocul și fericirea și sinătatia și să vă blagoslovească D-zău pe toți împr(e)ună și pe cinuță și dorește ca să vă vadă fericiți și sinătoși cât de târziu la Țara noastră, și să roagă Domnul Părinte să faci bine de-ț va da mâna să găsești o cruce frumoasă să cumperi și-ți va inturna banii din lada bisericii, ori cât de scumpă numai să fie frumoasă că pela noi nu se află lucruri frumoasă ca la Țara Moldovii.

Pentru toate care mi-ai trimis și nu ne lași la uitare it mulțămesc de bani, 3 năfrâmi: una mare niagră cu ciucuri, un testemel și una de mătasă niagră la grumazi, Dumnezău să vă blagoslovească și să vă dea spor întru toate pentru cele ce cheltuiți pentru

noi, că Ț-am fost trimis carte pe la Sântămărie pentru toate mai întru numite, nu știu căpătat-ai sau ba. Și acum ați trimis carte pe (cineva), dară n'am știut nimica când a venit la Dumiovoastră, să nu gândești doară că eu m'am supărat pe Ds: (Dumiovoastră) și Ți-am lăsat la uitare gândind la Dumioavs. în tot ciasul cum trăiți în străinătate și să nu aveți ceva ore care, ori să nu fiți betegi ori să n'aveți altă întâmplare pe cum ăs multe năcazuri în lume. Și te rog fiule să nu te cheltuești pentru noi și să rămâi în lipsă pentru noi, că și de noi a grijă Dumnezău cum s'a îndura, numai aceasta te rog fiule ca să mă înștiințezi să știu cum trăiți și în ce stare vă aflați cu toți și ce rând aveți. Și te rog fiule să vă purtați bine și să vă rugați lui Dumnezău ziua și noaptea și în tot ciasul să vă fie gândul la Dumnezău și la Maica Precurată, că cel ce uită pe Dumnezău îl uită și Sfinția Sa, că el este ajutători și sprijinitor tuturor celor ce îl rogă. Și fiule să nu lăcomești la ceva ca să nu cazi întru blăstăm, și de vei pute ajuta pe cineva, ca să zică Dumnezău să-ți ajute și să te Țaie mulți ani, aceea mai mult plătește de cât aurul și arvintul, că între streini cu greu trăește omul și în țară străină; și te păzește foarte bine ca să ai laudă dela cei mai mari și dela Dumnezău bine cuvântare și mai pe urmă iarăși vă sărut pe toți și pe dragile moșului cucoane în gurută și să se poarte bine, să învețe la școală și să asculte bine, că eu nu voi ave acela noroc ca să vă văd că's foarte slab și eu și maica Dv. și Ion, Dumnezău știe ce va fi cu el, că cu dânsul am o țară de mângăere, și ramâi al Dumilorvoastre cu dor mult și adevărat părinte, că oi dori până oi muri și să rămâneți sănătoși cu toți al Dv. Taică: Larion Savu Făt.

Comemorări grănițerești în Năsăud

În anul acesta (1937) s'au ținut câteva comemorări a unor vrednici înaintași ai noștri, cari prin talentele și faptele lor au contribuit la ridicarea neamului nostru din ținutul Năsăudului.

1. Despre neamul nostru grănițeresc marele învățat *Nicolae Iorga* zice, că e o rasă de oameni tare, cu liniile alese și cu deșteptăciune în față. Din neamul lor, din urmașii popilor din Hordou, de-asupra Năsăudului, a răsărit pentru tot poporul românesc aceea natură sănătoasă și puternică de mare poet, de meșter al graiului nostru și al tuturor felurilor de cântece, care e *George Coșbuc*, mlădiță a trunchiului grănițeresc.

Acești grănițeri, populație românească omogenă, curată, sever crescută și disciplinată militarăște, au devenit un neam de oameni iubind mai presus de toate spiritul de independență personală și libertate națională, nelăsându-se intimidăți, nici nedreptățiți, oameni conștienți de drepturile lor străvechi și datorințele lor, făcându-se oameni de ordine și hotărâți, păstrându-și cu sfințenie limba, legea obiceiurile și portul. Așa erau vechii grănițeri!

Produs al unui astfel de mediu, cu talentul poetic hărăzit dela Dumnezeu tinerul *Coșbuc* devine un mare poet.

El se născu la 8 Septembrie 1866, în comuna Hordou, care astăzi îi poartă numele, în satul unde tatăl său *Sevastian* era preot după cum fusese și bunicul său *Anton Coșbuc*, ajuns la adânci bătrânețe.

Implinindu-se deci 70 de ani dela nașterea poetului s'a comemorat această zi printr'o conferință ținută de dl *Iuliu Moisiș* și cântece executate de corul liceului (care de asemenea îi poartă

numele), sub conducerea dlui profesor *Emil Ștefănuț*. Comemorarea s'a făcut în aula liceului, sub auspiciile Astrei, Despărțământul Năsăud și a fost ilustrată cu 30 proiecțiuni luminoase.

2. În ziua de Duminecă, 3 Octomvrie a. c. Despărțământul Năsăud al Astrei a comemorat pe trei din marii grănițeri creatori și anume pe:

a) Vicariul *Ioan Marian*, la o sută de ani împliniți în acest an, de când vestitul Vicar a înființat primele cursuri pedagogice pentru formarea de învățători necesari ținutului grănițesc năsăudean, cursuri cari mai târziu au fost baza preparandiei, adică a școlii de învățători din Năsăud (1858), condusă de reputatul nostru pedagog *Vasile Petri*.

b) Învățătorul *Vasile Nașcu*, aprig luptător pentru recunoașterea drepturilor și recăștigarea averilor grănițerești, la 70 de ani dela moartea lui (2 Octomvrie 1867).

c) Profesorul și meritosul publicist *Iacob Mareșanu*, redactor al »Gazetei Transilvane« și al »Foi pentru minte, inimă și literatură« aproape o jumătate de secol, la 50 ani dela moartea lui (29 Septemvrie 1887).

Comemorarea s'a făcut printr'o procesiune și printr'un parastas, — pentru pomenirea acestor decedați grănițeri — în cimitirul »Comoara« din Năsăud, la mormintele primilor doi, unde Rev. Domn Vicar *Ștefan Buzilă* a ținut o cuvântare funebă ocazională.

Apoi comemorarea s'a continuat în localul liceului unde a vorbit dl *Iuliu Moisil* despre viața și faptele vicariului I. Marian și ale lui Iacob Mureșian. Dl *F. Cautnic* directorul Școlii primare »V. Nașcu«, a vorbit despre viața și faptele dascălului V. Nașcu. Dl *Aurel Groze*, președintele Asociației învățătorilor din județul Năsăudului a adus, într'o frumoasă cuvântare omagiul dascălimii marilor figuri. În fine dl *Vasile Bichigian*, directorul Liceului »G. Coșbuc« din Năsăud, a făcut o privire istorică asupra ținutului nostru, insistând asupra fondurilor grănițerești și a Școalelor năsăudene formate și susținute din acele fonduri.

Președintele Despărțământului Năsăud al Astrei a invitat, printr'o adresă trimisă tuturor preoților și directorilor școalelor primare din cele 44 comune grănițerești, să comemozeze și dânșii

pe acești mari și vrednici grănițeri, cari ne-au asigurat o existență națională, culturală și materială așa de frumoasă cum o avem astăzi în granița noastră, arătând poporului faptele lor frumoase și exprimând prin cuvinte înălțătoare recunoștința noastră.

Despre comemorări în satele grănițerești s'au primit numai din șase locuri și anume dela harnicii și vrednicii preoți: Protopopul Pamfiliu Grapini din *Șanț*; Protopopul Simion Pop din *Rodna*; Protopopul Iuliu Pop din *Maieru*; preoții Gr. Pop și Valeriu C. Henciu din *Telciu*; preotul Octavian Irimieș din *Poienile Zăgrii* și învățătorul-director Valentin Șoldea din *Mititei*.

Muzeul grănițesc năsăudean

Donățiuni făcute Muzeului năsăudean

1. Dl *Dr. Carl Molitoris* din Bistriță, o broșură: »Das Armenbürgerinstitut in Bistritz«.

2. Dl *Ioan S. Pavelea*, din Runcul Salvei, două broșuri relative la Toponimie.

3. Dl *Dr. Emil Șerban*, avocat din Bistriță, acte și fotografii (6+20) relative la familia Dr. Victor Mihailaș.

4. Doamna *Iuliana Tișca*. Diverse acte.

5. Dl *Dr. Tit Pop*, medic în Rodna, un mare mojar de lemn și revistele: *Viața românească*. Anii 1921—1929 complecți și *Arhivele Olteniei* Anii I—X complecți.

6. Dl *Vasile Scurtu*, profesor în Satu mare, o broșură relativă la »Probleme naționale la granița de vest«.

7. Dl *Tiberiu Morariu*, confer. univers. Cluj: 2 broșuri relative la »Focul viu«.

8. Dl *Emil Precup*, director liceal Gherla: Revista »Scânteia« Anii 1936 și 1937 și Anuarul liceului din Gherla. Anii 1927/28 până la 1935/36 (9 volume).

*

Direcția Muzeului aduce tuturor donatorilor cele mai călduroase mulțumiri pentru valoroasele donațiuni

IULIU MOISIL

FIGURI GRĂNIȚEREȘTI NĂSĂUDENE

Tineretului grănițeresc năsăudean
pentru a-și cunoaște frumosul trecut,
marii lui înaintași și luptele ce au purtat
și a le urma faptele

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nă s ă u d 1938

Leontin Luchi

1809—1879

» Neînțelegerea și discordia să nu domnească între voi, ci armonie frățească în toate lucrările voastre și Dumnezeu va ajuta«.

L. Luchi

Un grănițer năsăudean, dotat de Dumnezeu cu adevărată cucernicie creștinească, cu multă energie și cu profund sentiment național »pentru întărirea și înflorirea națiunii noastre române«, a fost vicecăpitanul¹⁾ Districtului autonom al Năsăudului, *Leontin Luchi*.

Acest vrednic fiu al graniței năsăudene s'a născut pe la anul 1809 în comuna Feldru, dintr'o familie de țărani militari, de confesiune unită.

A urmat școala militară din Năsăud, cu succese foarte frumoase.

În anul 1842 îl găsim ca »lecman« (locotenent) în Regimentul nostru de graniță și totodată adjutantul Regimentului, în care a servit până la desființarea lui în anul 1851, din care eși cu gradul de căpitan.

*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În 1849 Leontin Luchi ca »locotenent primar«, a însoțit dela Cernăuți pe generalul baron Lud. Wohlgemuth, nou numitul guvernator în afacerile civile și militare din Marele Principat al Transilvaniei și a venit până la Bistriță, unde acesta adresa prima

¹⁾ Vicecăpitan = locoșitorul prefectului.

sa proclamațiune către locuitorii țerii, dar fiindcă inimicii se mai țineau în acea parte a țerii s'a întors în Bucovina; de unde în Septembrie trecând prin Moldova și România ajunse la Sibiiu.¹⁾

Dintr'o corespondență din Lăpușul românesc (Oláhlápos-bánya) dela 28 Iulie 1851 publicată în *Mesageriu* Nr. 125 și reprodusă în *Gazeta Transilvaniei* Nr. 66—16 August 1851 p. 274, cităm: ...»Mai încolo se trage paralelă între strarea cea neglesă dinainte de Martie și între cea de acum, de când e norocit cercul Lăpușului magiar a avea în frunte și pe neoboșitul, destoinicul, loialul, nepărtinitorul și pătrunzătorul comisar c. r. *Leontin Luchi*, român din Valea Rocnei, prin a cărui activitate nu numai mijloacele de comunicațiune, drumurile restaurate, alte din nou făcute, ci și alte îmbunătățiri spre înlesnirea industriei poporului s'au săvârșit, încât oficiile baieale (miniery) din Lăpușul românesc și Strâmbul s'au aflat îndatorate a-și exprima în public a sa mulțămită și recunoștință, precum dlui comisar așa și dlui adiunct *N. Ordace*«. În urmă închee: »Iar pentru țară e singur numai de dorit, ca în tot cercul să se afle pentru administrațiune un Luchi și pentru clădirea drumului un Ordace«.

»Noi dorim ca să fim și mai aproape înștiințați despre toate îmbunătățirile, care presupunem, că le-au întreprins bărbatul nostru spre binele patriei și al națiunei sale« — adaugă redacția *Gazetei Transilvaniei*.

În anul 1860 îl găsim pe L. Luchi ca c. r. pretor în Abrud-baia, pentru cercul Abrudului. În această funcțiune, cu mare dor de ridicarea Românilor din Munții Apuseni i-a îndemnat pe cei din Abrud să întemeieze școli și în special un gimnasiu pentru fii lor. Pentru acest scop a și convocat o adunare de sfătuire și pentru a-i înflăcăra a ținut o frumoasă cuvântare, pe care o reproducem aici.

¹⁾ Din o notă a lui Dr. Nestor Șimon, fost secretar al fondurilor grănițerești — în colecția de acte a lui din »Muzeul Năsăudean«.

Cuvântarea dlui pretore Leontin Luchi adresată în adunarea consultătoare din 11 Februarie st. n. 1860 către reprezentanții a 18 comune, din cercul Abrudului în privința sistemisărei unui fond gimnasial

»Muntenilor! Indată după intrarea mea în serviciul de pretore în cercul Abrudului, mai mulți bărbați inteligenți și totodată de aceia, cari posed încrederea poporului, mă rugară, ca dorința (în anul 1856 întreprinsă, însă prin neînțelegere decăzută) pentru crearea unui așezământ de cultură în mediul munților din nou să se proiecteze, deoarece necesitatea unui institut de cultură și educațiune în acest jur montan e de obște cunoscută, prin urmare speranță este, ca această propusețiune la autoritatea preturei și în popor își va afla conglăsuire.

Io însumi, având de mai multe ori ocasiune a mă convinge despre lipsa unui astfel de institut pentru cultivarea numeroasei tinerimi române din acești munți, aflai cu cale a provoca comunele muntene, ca acest lucru interesant în mijlocul lor să-l iee de nou sub consultațiune și prin reprezentanții săi să încunoștințeze despre rezultat pe autoritatea preturei.

Acesta este scopul conchiemării domniilor voastre de astăzi.

A spori vorbe despre lipsa unui gimnasiu în acest cerc e de tot prisositor; eu numai la unele jurstări voi stărui a vă face atenți pe domniavoastră.

Românii în întreaga țară (a Ardealului) au numai singur un gimnasiu suprem (liceu) în Blaj și un subgimnasiu (cu 4 clase) în Brașov. Aceste două institute pentru numeroasa națiune din întreaga țară, deși o parte mare din tinerii noștri își află primirea în gimnasiul statului, apoi în gimnasiile Sașilor și ale Ungurilor, nu sunt de ajuns; deci noi deve (trebuie) să ne îngrijim pentru ridicarea unui institut de cultură aici în jurul și în apropierea noastră, că foarte puțini părinți au mod ași susține fii săi la școale depărtate, și sute de tineri cu distincte însușiri spirituale din cauza sărăciei părinților nu sunt în stare a cerceta școalele. Aceasta e cauza principală de națiunea română, deși e cea mai numeroasă, foarte puțini bărbați de renume și inteligenți poate arăta în proporțiunea numerosității sale.

Deci la împlinirea acestui defect important numai prin ridicarea unui gimnasiu aici în jurul acesta putem ajuta; un astfel de institut pentru acest popor muntean, — care din cauza, că pământul pe aici e nefructificator și sterp, numai prin industria și lucrul mâinilor își procură necesarele pentru susținerea vieții — e o necesitate neapărată; pentru ca tinerimea să-și poată afla întrinsul dezvoltarea cerută spre a putea îmbrățișa alte cariere sau profesii,

pe care să-și poată așeza starea viitorului, care pretinde dela ea, ca să se pregătească și să se cultive în științi mai înalte și să învețe a-și cunoaște datoriile sale în toate ramurile sociale, adecă în înțelesul deplin debe (trebuie) să-și caute toate mijloacele conducătoare la înțelepciunea și moralitatea cea fericitoare. Aceste toate numai într'un gimnasiu le poate afla tinerimea mai întâi.

Lipsa unui gimnasiu debe să o simtă toți aceia părinți, cari se lipsesc de mijloace de a susține fii săi în timp de 10 sau mai mulți ani pe la școale în orașe depărtate; aceasta e o rană întru adevăr, care sapă în pieptul nostru și al națiunii, și care numai prin redicarea unui așezământ mai înalt de cultură aici în mijlocul nostru se poate vreodată vindeca, când și noi din sinul nostru vom putea crește bărbați folositori patriei, națiunei și societății omenesti, cu atâta mai vârtos, cu cât poporul muntean de aici e înzestrat cu cele mai alese însușiri: cu o aptitudine, strădanie și energie rară și cu alte mai multe însușiri frumoase naturale astfel încât el în această privință stă în locul de întâi între Românii ardeleni. Ar comite dar păcat în contra sa, în contra națiunei, a timpului și a viitorului său oricine, care s'ar abate dela scopul înființării așezămintelor de cultură, fiindcă numai acestea pot da creșterea și instrucțiunea adevărată tinerului; apoi educațiunea e obiectul cel mai momentos pentru viața unui popor sau națiuni, — ar comite păcat, zic încă odată, tot românul lăsând să se îngroape atâtea talente frumoase în întunerecul neștiinței.

Poate îmi va contrazice cineva la aceasta propusețiune reflectând, că poporul e miserac, debe să-și câștige cele de lipsă prin lucruri grele, prin o sirguință neobosită și aceasta numai pentru susținerea vieții, pentru plățirea contribuțiunei și a greutăților comunale, și cum să mai poată suporta el și o altă contribuțiune pentru redicarea și sistemisarea unui fond gimnasial?

Aceasta e adevărat — însă noi vom conlucra numai pentru înființarea unui fond în folosul poporului și al junimii, și nu vom arunca asupra umerilor lui nescari greutăți; o astfel de opozițiune numai aceia o pot face, cari nu cunosc atâtea proprietăți frumoase trupești și sufletești ale junimei de aici, care acuma zac ascunse în adâncul neștiinții, deși a lor chemare au fost perfecțiune și activitate, — numai cei puțini credincioși vor sta în contra la acest proiect sfânt, cari văd tot negru înaintea ochilor, orice întâia oră nu li se ivește alb ca zăpada.

Deci spre ajungerea acestui scop nu se cere altă contribuire dela Dvoastră, decât jertfire unei părți din venitele comunale, aceste venite nu sunt alta, decât interesele subscrisului împrumut național din anul 1854, care venite în pretura aceasta sunt proprietatea comunelor. O parte sau jumătate din interesele acestor capitale să

se depună în tot anul în capitalul fondului, până când interesele pentru plățirea lefelor profesionale și spre suportarea altor recerințe vor fi de ajuns, cealaltă parte de interese rămâne proprietatea comunelor pentru suportarea cheltuielilor comunale. La toată întâmplarea în acest mod se vor cere zeci de ani până când capitalul fondului va fi în stare să corespundă dorinței noastre, deci — deși nu acum — mai târziu totuși ne vom ajunge scopul. La lucru ! Numai la lucru dar pentru așezăminte de cultură ! Că singur aceste sunt și au fost de când susistă lumea, căile conducătoare la fericirea și îmbunătățirea soartei popoarelor.

Neînțelegerea și discordia să nu domnească între voi, ci armonia frățească în toate lucrările voastre ; și Dumnezeu ne va ajuta !

Puneți-vă acum dreapta pe cuget, luați în considerațiune acest mare adevăr, recunoașteți cea mai mare a voastră lipsă și așa sperând în Atotputernicul de sigur ne vom ajunge scopul ! Apoi posteritatea va binecuvânta faptele voastre ; ma înșiși copiii și nepoții voștri secerând fructele învățaturii cu mulțămire își vor aduce aminte de binefăcătorii lor, cari în așa timpuri grele, între osteneală, grijă, lipsă au avut curaj și virtualitate pentru fundarea binelui și fericirii viitorului lor.

Pe urmă, dacă eu cu această ocaziune în acest obiect vă propusei nescari preluminări, nu am făcut alta, decât mi-am împlinit chemarea și datoria unui pretore, care debe să considereze dorințele și interesele poporului, și pentru îndestulirea acelor a lucra la autoritățile superordinate, făcând necesarele relațiuni și propuneri în Sânțenia cugetului.

Provocarea la acest lucru momentos mi-a propus'o mai mulți bărbați de încredere din sânul vostru, și aceasta determinațiune (hotărîre), pe care acum de nou au ocaziune a o dovedi, au fost a lor demnă dorință.

Încă odată vă zic muntenilor ! Faceți, ca ziua de astăzi pentru voi și fii voștri să fie ziua de sărbătoare în vecii vecilor !

*

Publicând această cuvântare un d. G. Ioanette, cu data de Cămpeni 17 Februarie 1860 în »*Foaia pentru minte, inimă și literatură*« din Brașov Nr. 8, și reproducă și de revista »*Amicul Școlii*« alui Visarion Roman, din Sibiu. An. I (1860) p. 120 seq. scriitorul încheie: »sperăm, că în urma declarațiunei a 15 comune se va încorona cu efectul dorit«. Apoi adresându-se Redacției zice: »Îți descoper și opiniunea muntenilor despre acest bărbat: că e om drept, plin de energie și activitate, prin urmare demn ca

să-l cunoască și întreaga națiune, pentru care a făcut mult bine ori unde s'a aflat în cercul activității sale».

*

În altă corespondență¹⁾ tot din Câmpeni d. G. Ioanette scrie: »Știm că onor. public cititor al Gazetei noastre va fi curios a ști, oare cu ce rezultat s'a efectuit momentoasa cuvântare a dlui Pretore din Cercul Abrudului, *Leontin Luchi* (publicată în Foaia Gazetei (Transilvane) Nr. 8 din an. 1860 adresată în 11 Februarie a. c. către reprezentanții comunelor muntene de aici, în privința sistemizării unui fond gimnasial. Deci să referăm cele următoare:

Lumea întreagă știe și istoria ni martoră, cât de dureros fu trecutul Românilor. Când cugetă cineva la toate fazele de suferințe și nefericiri prin care trecu poporul român, se miră, cum acest popor mai viează în contra atâtor loviri și încercări amare ale soartei, cum în fine pe pământul și patria sa, lipsit de tot dreptul civil și politic, mai putu exista. Românul prin atâtea dureri și apăsări ale trecutului supus, eschis (esclus) dela toate căile conducătoare la luminare și propășire, românul persecutat, disprețuit și calumniat de toți, fu tare totuși în credința și curajul său, erezite dela glorioșii săi străbuni, prin care își țină cu bărbăție spiritul naționalității și prin mulțimea de viscole ale trecutului, așa, încât astăzi, la întrebarea: ce ești? măreț răspunde: »român«, ca și odinioară străbunii săi: »civis romanus sum«. Acum știe bine românul, dacă gloriosul nostru monarh i-a garantat și lui egalitate față cu celelalte connațiuni; că și pentru dânsul a rezervat Dumnezeuul tuturor națiunilor un viitor mai frumos, care să-i vindece rănila și să-i recompenseze relele trecutului... În anii 1848 și 1849 arătară Europei, lumii întregi, că în pieptul lor zace virtute și eroism.

Românii munteni de aici aceasta din nou cu act strălucit, pentru istoria lor, prin care făcură să triumfe momentoasa cuvântare a dlui pretore L. Luchi, adresată către dânsii, din care și-a recunoscut trebuința cea mare a sistemizării unui fond pentru ridicarea unui gimnaziu mare în mijlocul lor, în Câmpeni. În 11 Februarie a. c. comunele muntene unanim se declară a concurge la fondul gimnaziului proiectat cu jumătate din împrumutul dat statului, ba comuna Câmpeni cu capitalul întreg de 3000 fl. m. c.; comuna Certegie cu capitalul întreg de 1000 fl. m. c. și așa substanța de față a fondului propus, astăzi numeră 22.070 fl. m. c., la care capital vor să concură și interesele din 1 Ianuarie 1855 (sperăm

¹⁾ În „*Amicul Școlii*“. Sibiu. An. I. 1860, p. 258—261.

că ce comuna orășană Abrud, apoi Roșia de munte și Abrudsat ca comune cumulativ nu au făcut, vor face la timpul său ca private). Frumos capital, dar încă tare departe, ca interesul să poată corespunde recerînțelor unui gimnaziu; însă sperăm, că se vor afla bărbați în româtime, care acest propus al nostru, după ce se va confirma de către în. c. r. guvern, îl vor sprijini, și ni-mene își va retrage banul dela acest lucru mântuitor pentru toți.

Armonia și buna înțelegere, care au domnit între noi muntenii, poate servi de model la toți Românii. La propusul (propunerca), că gimnasiul să fie de religia gr.-orientală, conform cu proporțiunea populației de această religie, Românii de religia *unită* reflectară »să fie gimnasiul de verice religie, numai *să fie românesc*, că a sosit sau va sosi și acel timp, în care va reinvia buna înțelegere și armonia frățească între Români, deși soartea i-am împărțit în două confesiuni; veniva și acel timp, când Românii în lucruri folositoare națiunei vor fi una, înfrățiți trupește și sufletește: deci fie gimnasiul de religia gr.-orientală, fie paritetic, că totuș ca românesc e al nostru al tuturor.

Acest act măreț al muntenilor noștri se subscrise în 10 Martie a. c. s. n., când în memoria acestei zile glorioase pentru noi muntenii în 11 Martie se țină în biserica gr.-orientală de aici un »*Te Deum*«, apoi după finirea sfintei liturgii protopopul tractului de religia gr.-orientală, dl *Ioan Patîța* rosti o cuvântare plină de entusiasm, prin care arată, că așezăminte de cultură și propășire cere astăzi dela noi națiunea și prezentul, că singur numai aceste pot scăpa poporul lui Israil din sclăvia Egiptului. Cuvântarea aceasta a înmuiat inimile tuturor, cât se părea o. nului, că au ajuns epoca fericirii comune, când va fi numai »o turmă și un păstor«. Pe urmă sub conducerea dlui protopop onorar *gr.-catolic Nicolau Begnescu* se întonă: Imnul popular.

În onoarea acestei zile judele local dl *Nicolae Szabó* dete un prânz strălucit, la care luară parte toți reprezentanții comunelor muntene. La masă se ridicară toaste foarte însuflețitoare pentru îndelungata viață a augustului nostru *Impărat*, pentru întreaga casă austriacă, pentru Serenitatea Sa Principele *Gubernator*, și în fine pentru pretorul Cercului dl *Leontin Luchi*, pe care îl alese provedința să fie conducător la acest lucru măreț, câștigându-și înaintea noastră și chiar a națiunei nume nemuritor.

Acum numai la lucru fraților munteni! căci de acum vi se deschide calea de regenerare, care caută să vă ducă la acel viitor de progres și fericire ce ați dorit așa îndelungat... Urmați zisa dlui pretore *L. Luchi*: »neînțelegere și discordie să nu domnească între voi, ci armonie frățească în toate lucrările voastre și Dumnezeu ne va ajuta«.

Din cuvântarea rostită de L. Luchi, la 11 Februarie 1860, se vede ce frumoase idei îl preocupau. Astfel că oriunde a activat în viața publică a fost mult apreciat, respectat și i s'a arătat toată recunoștința.

De sigur că alți funcționari, de neam străin, nu s'au interesat de dorințele și păsurile Românilor din acele părți, cum au făcut grănițerii nostri în tot locul, după cum se dovedește și din alte izvoare. Astfel într'o corespondență publicată în »Gazeta Transilvaniei« din 1853, Nr. 39 vorbindu-se despre starea înfloritoare a școalelor din protopopiatul Becleanului (județul Someș), la ce au contribuit mai mult funcționarii *Grigore Mihailaș și Gavril Pop*, grănițeri eșiți din școalele năsăudene, la adresa acestora se zic următoarele: »...ne fac să vărsăm lacrimi de bucurie, fericind oarele, în cari au pășit bărbații aceștia pe pământul nostru. Servească publică această recunoștință, făcută în numele a 35 de comunități și a zecilor de sute de învățăcei, de revenea (aducere aminte) și de inpinten la asemenea fapte, iar bărbaților acestora fie-le monument de eternă aducere aminte și de binecuvântare«. (Istoria Școalelor năsăudene de V. Șotropa și N. Drăgan, Năsăud 1913, pag. 67).

*

Inființându-se în anul 1861 noul District autonom românesc al Năsăudului, pe teritoriul fostului Regiment grănițeresc și chemându-se fii grănițerilor, cari funcționau în diferite localități, în afară de graniță, să se întoarcă la Năsăud pentru a li se da locuri în deosebitele oficii administrative, judecătorești, ș. a. s'a înalțat și *Leontin Luchi*. Astfel îl găsim în 1862 ca president al Sedriei generale din Districtul Năsăudului, post pe care l'a ocupat cu multă demnitate până în August 1867 când a eșit din gremiul judecătorei (Sedriei) colegiale, cum se mai numia, urmându-i în această demnitate Ioachim Mureșian.

Luchi a ocupat și postul de vicecăpitan al administrației politice a Districtului Năsăud ținând locul căpitanului suprem Al. Bohățel, când acesta se afla ca deputat la dieta Transilvaniei din Sibiu și mai târziu la dieta imperială din Viena (în anii 1863—1865) apoi în 1867 la cea din Pesta.

Și acest post l-a purtat cu cea mai mare vrednicie, căci era de o corectitudine din cele mai severe.

*

După retragerea Căpitanului suprem, Alexandru Bohățel, din postul de Director a »Societății de împrumut și păstrare *Aurora*« din Năsăud, care se înființase în anul 1873, fu ales Leontin Luchi, care a și condus această Societate cu începere dela 15 Iulie 1875.

*

Dupăcum am văzut din viața sa de până acuma Luchi a fost un aprig luptător pentru ridicarea neamului său prin școală și pentru aceasta a fost preocupat și după înapoierea sa în patria lui grănițearască.

Când în anul 1863 s'a aprobat în fine înființarea mult doritului gimnaziu grănițesc din Năsăud, un mare eveniment din viața grănițerilor năsăudeni și a Românilor din Ardeal, Luchi, în numele Șefului Districtului Năsăud, a rostit o foarte frumoasă și înălțătoare cuvântare în acea »mărită și strălucită zi« a deschiderii acestei școli românești, — cuvântare pe care o reproducem aici.

*

Cuvântarea vicecăpitanului Leontin Luchi, reprezentantul Districtului Năsăud, la deschiderea noului gimnaziu român grănițesc, la 4 Octomvrie 1863.

Reverendissime Domnule Vicar episcopesc și Inspector al Școalelor Districtului Năsăud! Stimați Domni onorațiori și onorată adunare!

Ziua de astăzi e una din cele mai însemnate în istoria Districtului nostru.

În ziua de azi vedem împlinită o așteptare îndelungată a popoului nostru, vedem deschizându-i-se și tinerimii noastre templul științelor pe propriul pământ și din propriile noastre mijloace.

Astăzi își iea în capitala Districtului nostru începutul un gimnaziu român, la a cărui înființare, precum suntem încunoștiințați, ni s'a dat preainalta concesiune. De acum înainte tinerimea noastră își va putea câștiga pregătirea pentru studiile mai înalte în mijlocul nostru, îndreptată de bărbații națiunii noastre și sub ochii

noștri. De acum înainte putem să sperăm, că nici un talent nu va mai apune nedesvoltat din lipsa ocaziunii, precum s'a întâmplat aceasta până acum, fiindcă cei mai puțini părinți se află în stare a întreține pe tinerii săi în timp îndelungat la institute străine.

De astăzi încolo acest impediment nu mai există. S'a pus, nu numai pentru populațiunea Districtului nostru, ci și pentru românimea din vecinătate, fundamentul culturii intelectuale, și prin aceasta i-s'a dat posibilitatea de a-și câștiga și în viața publică acea valoare politică, care i-se cuvine după numărul ei, după puterea ei materială și după măsura, în care ea contribuie, pe cât cu bani, atât și cu sângele său, mai mult decât oricare altă națiune a acestei țeri, spre lipsele și spre apărarea patriei comune. În viitor numai dela noi va să mai atârne dezvoltarea noastră intelectuală și totodată și cea materială, și prin urmare întărirea și înflorirea naționalității noastre române.

Pe când dar salutăm această mărită și strălucită zi cu cea mai vie și profundă mulțămire către atotputernicu Dumnezeu; pe când rugăm pe Dumnezeu ca să țină în etern institutul, care-l deschidem astăzi sub scutul său cel sfânt, se cuvine ca totodată să ne aducem aminte și de acela, cărui după Dumnezeu trebuie să-i mulțămim înființarea acestui institut, nu numai pentrucă ne-a conces deschiderea lui, ci și pentru aceea, că dela el ni s'a dat puțința de a-l susține; ba ce e mai mult, pentrucă el în părințească îngrijire pentru binele credincioșilor săi grănițeri a demandat anume, ca venitul regal, care ni s'a restituit, să-l folosim exclusiv numai spre scopuri scolastice. Să poftim dar dela părintele luminilor, ca luminarea, care ni s'a aprins astăzi aici să dureze în secli seclilor, în spiritul creștinismului și al evangheliei: să deie, ca bărbați, cari vor să-și iee de aici fundamentul științelor, mai târziu să devină a fi purtătorii și răspânditorii luminii celei adevărate Dumnezeesti, ai moravurilor bune și ai tuturor virtuților civile între poporul nostru. Să rugăm pe Atotputernicul Dumnezeu, ca pe Împăratul și Mare-Principele nostru Francisc Iosif I să-l scutească, să-l ajute întru toate întreprinderile sale; să-i deie miniștri sinceri, cari cu cugetul curat să-l sfătuiască și să-l ajute în guvernarea țărilor sale și să-i deie zile îndelungate, ca să poată ajunge a se bucura de bunăstarea staturilor sale, la

care a pus o tare și duraveră temelie, dăruindu-le pe toate cu constituțiune.

În fine ca șeful actual al districtului declarând acest gimnaziu de deschis, nu mai rămâne alta de a pofti, decât ca tinerimea noastră să se folosească în cel mai mare număr de ocaziunea, ce i s'a dat cu acest institut spre a se pregăti la studiile înalte în toată privința după legile și prescisele școalei; să se poarte cu ascultare către profesori și superiorii săi și să studieze cu cea mai mare și intensivă diligență. Despre Domnii profesori însă sunt convins și încredințat că, cunoscându-și sfânta lor misiune față cu tinerimea noastră, vor face tot spre a corespunde așteptării guvernului și-a publicului nostru.¹⁾

*

Se conducea în viața sa de principiu aici următor, pe care Luchi l-a scris pe o filă dintr'un album al unei rude a lui, în Dej, la 1 Martie 1871: »La orice pas faci în viață cere mai întâi sfat conștiinței tale. Acest sfat urmează-l cu statornicie și stăruință, căci este vocea lui Dumnezeu, ce-ți vorbește ție. Pacea cu tine însuși și de asemenea cu lumea îți va fi pentru aceea drept răsplată și în aceasta, și numai în aceasta, stă adevărata fericire pe pământ«.

*

Om al datoriei Luchi era însă și foarte evlavios. În fiecare Duminecă și sărbătoare asista la serviciul divin în biserică, împreună cu funcționarii administrativi, etc. și el era cel ce citea »Apostolul« și rostea »Tatăl nostru« și »Crezul«, cu toată pietatea și solemnitatea, dintr'o carte frumos legată.

Funcționarii purtau pe acele vremuri *costum național*, pantalonii de aba albă, băgați în cisme de lac cu tureci (carimbi) crepați, strinși cu șinoare tricolore românești, apoi o tunică albă, cu brâu tricolor peste pânțele și o mantă de asemenea albă cu fireturi — șinoare, iar pe cap o căciulă »a la Mihai Viteazul«. În ge-

¹⁾ Istoria școalelor născudene de Virgil Șotropa și Dr. Nicolae Drăgan. Născud 1913, pag. 156/57 și în Foaia p. minte, inimă și literatură Brașov 1863 Nr. 28 p. 197.

neral funcționarii aceștia grănițerești năsăudeni erau foarte corecți, cinstiți, bine tratați și cuviincios îmbrăcați. Nu se pomenea incorectitudini.

*

Luchi era mic de statură, ținută militară, foarte corect în îmbrăcăminte ca în toată atitudinea sa, era modelul funcționarului grănițer. Și asupra noastră a copiilor de școală, a avut o foarte mare impresiune.

*

Vrednicul grănițer Leontin Luchi, s'a stâns din viață în anul 1879, în etate de 70 de ani, și a fost înmormântat în satul său natal, în Feldru, din județul Năsăud.

Căpitanul Silvestru Tomi

1821—1885

A încerca să faci lumea mai bună
din orice punct de vedere, decât cum
ai găsit-o, este a da un scop înalt vieții.

A. Carnegie

Din marele număr, de câteva sute, de ofițeri, cari s'au ridicat din Ținutul grănițesc al Năsăudului, învățând și formându-se în »Școala militară« de aici, înființată în anul 1784, — mulți s'au distins printr'o activitate rodnică și prin fapte frumoase fie în cariera lor, fie pe terenul culturai românești, căci toți erau animați de cele mai sincere sentimente pentru ridicarea neamului nostru.

Acești ofițeri grănițeri prin buna lectură ce au citit, umblând prin deosebite garnizoane a monarhiei austriace de odinioară, văzând multe țeri și oameni, și-au însușit multe cunoștințe, și-au câștigat mari experiențe și când treceau la penzie se înapoiau în vechea lor patrie grănițerească, se stabileau în Capitala acestei granițe, în Năsăud, sau în satul lor natal și contribuiau, prin bogata lor experiență, la ridicarea satelor.

*

Un astfel de foarte vrednic și dintins ofițer, un caracter de fier, a fost și căpitanul *Silvestru Tomi*,¹⁾ născut în comuna Mocod, pe la anul 1821, dintr'o familie țărănească.

În anul 1833 îl aflăm ca elev în clasa a II-a a școalei mili-

¹⁾ În diferite acte și scrieri îl găsim scriindu-se Thomi și Thomy.

tare și premiant, în anul 1834 în clasa a III-a iar în anii 1836—1839 în clasa a IV-a și întotdeauna premiant.¹⁾

În anul 1839, în etate de 17 ani și 10 luni, îl găsim urmând »cursurile pedagogice« înființate de vicarul *Ioan Marian* (încă din anul 1837²⁾), care i-a fost profesor, și pentru care Tomi în toată viața i-a arătat o deosebită recunoștință și admirațiune.

Câștigându-și cunoștințe pedagogice mai temeinice, Tomi a fost numit dascăl național mai întâi în satul său, pe la 1842,³⁾ apoi adjunct de învățător la școala militară până la anul 1848, când a intrat în serviciul militar al Regimentului grănițesc năsăudean, ca sublocotenent, înaintând apoi până la gradul de căpitan.⁴⁾

Desființându-se Regimentul de graniță dela Năsăud, în anul 1851, și formându-se un nou regiment de infanterie Nr. 50, la Alba Iulia, împreună cu ceilalți ofițeri fu și Tomi transferat acolo, în care a și contat în tot timpul până la trecerea lui la penzie.

În anul 1859 era căpitan de clasa I-a și în acest an îl găsim ca director-comandant al Școalei militare (Militär-Ober-Erziehungs-haus) din orașul Kamenitz (Slavonia),⁵⁾ în care calitate a funcționat până la 1 Octombrie 1864.

Este vrednic de amintit, că pe acele vremuri grele pentru neamul nostru, din marele număr de ofițeri austriaci, tocmai un valah — fără protecții și foarte bun român — a fost numit director al unei școli militare austriace — ceea ce dovedește destoinicia și capacitatea acestui căpitan român.⁶⁾

*

¹⁾ Aceste date sunt scoase din »Cartea de aur« — a premianților acelei școale, începând în anul 1828 — ce se păstrează și astăzi. Se pare că elevii erau ținuți mai mulți ani în clasa a IV-a, ultima — ca să repete învățăturile, spre a și-le însuși mai bine, de aceea îl găsim pe Tomi — trecut în cartea de aur a premianților între anii 1836—1839.

²⁾ Din clasificția din anul 1839, păstrată la »Muzeul năsăudean«.

³⁾ Tomi a fost și învățător în Mocod, lui Vasile Petri, a distinsului pedagog năsăudean de mai târziu. El a insistat ca harnicul său școlar se urmeze apoi școala la Năsăud și mai departe la Praga.

⁴⁾ Din »Istoria școalelor năsădene« de V. Șotropa și N. Drăgan. Năsăud 1913 p. 53.

⁵⁾ În »Militär-Schematismus des oesterr. Kaiserthums«, Wien 1859 p. 180.

⁶⁾ La »Muzeul năsăudean« se păstrează o foarte frumoasă adresă de felicitare, primită de căpitanul Tomi, pe când era director-comandant al Școlii

Este interesant a ști ce-l preocupa pe acest ofițer, ce citea, ce dorințe avea pentru ridicarea neamului său, ce jertfa?

După cum vom vedea din această schiță biografică pe el îl interesa înainte de toate *cartea*, de aceea de cu bună vreme a adunat multe și valoroase cărți, cu gândul de a întemeia o *biblioteca în capitala grănițerismului năsăudean*, unde și-a câștigat primele învățături și și-a pus temelia vieții sale frumoase și rodnice. El doria foarte mult ca să citească și tinerii români, dar și bătrânii, după cum rezultă din diferite hârtii și scrisori rămase dela dânsul, cari se păstrează — cu pietate — în biblioteca Muzeului năsăudean (și în special într-o scrisoare a lui dela 31 Decembrie 1863 Nr. 8.)

În toate scrisorile lui, trimise la Năsăud, dovedește o mare grijă și dragoste pentru »*Biblioteca Mariană*«, înființată de dânsul împreună cu Vicarul Grigore Moisil — în memoria Vicarului și fostului său profesor *Ioan Marian* — și pentru a servi la ridicarea culturală a grănițerilor.

Încă în anul 1859, pe când era director al școlii militare din Kamenitz, a început a trimite cărți de valoare pentru biblioteca școlilor din Năsăud. Este interesantă scrisoarea lui, dela 30 Octombrie 1859, trimisă din Kamenitz către Direcția școlilor năsăudene din care extragem următoarele:

»Am primit cu mulțumire adresa D-voastră dela 24 a lunei curente Nr. 655. Școala superioară năsăudeană, care m'a crescut mare și m'a făcut fericit, o voi înceta a o uita numai când nu voi mai trăi. Dar numai cu dorințe deșerte nu este de ajuns. Îmi amintesc cu durere trista situație, când în afară de cărțile de școală nu avea nici o altă lectură și ce însemnă un corp didactic, o școală chiar, — fără cărți, fără lectură? Eu mi-am cumpărat de câțiva ani mai multe cărți, de cari aveam neapărată nevoie, atât pentru studiile mele particulare, cât și ca profesor de istorie și geografie la școala militară, pe cari, ca o mică dovadă a recunoștinței mele, le voi onora școlii superioare din Năsăud, pentru a pune baza unei biblioteci școlare«.

Pentru acest scop, Căpitanul Tomi roagă direcția a însărmnării din Kamenitz, dela elevii săi din clasa a IV-a, în anul 1863 — din care reesă că Tomi a fost un bun educator, știa cum se trateze tineretul, câștigând-și simpatia și tot respectul cuvenit.

cina pe un tâmplar din Năsăud (Steinbach cu numele) să facă un dulap corespunzător, pe care el îl va achita și când va fi gata, va trimite și cărțile. Apoi încheie: »Vă rog a exprima respectul meu întregului corp didactic, al cărui membru am avut onoare a fi și eu timp de 8 ani«. (1842—1848)¹⁾.

Dulapul fiind gata, Tomi, prin scrisoarea sa dela 1 Martie 1859 (din Kamenitz) adresată »Comisiei administratoare a fondurilor școlare«, anunță expediarea cărților, notate pe o listă alăturată. În scrisoare roagă pe Vicarul Gr. Moisil să binevoiască a primi această donație irevocabilă și a respecta această donație bibliotecii și a o dedica scopului. Apoi adaugă: »Cât voi trăi, voi contribui după putință pentru îmbogățirea acestei biblioteci«.

Lista conține 66 volume cărți în valoare de 133 florini v. a. Din aceste volume notăm câteva: *Stiller's Handatlas*, cu 83 hărți. *Schnell*, *Die Sachsen in Siebenbürgen*. *Papiu Ilarian*, *Istoria Românilor*. *Genersich*, *Geschichte Oesterreichs*. *Meissner*, *Iulius Cesar*. Diferite documente istorice. Apoi despre Napoleon 6 opere. *Kant*, *Die Macht des Gemüthes*, ș. m. a. Vicarul Moisil scrie pe adresa primită, că cărțile trimise de Căpitanul sunt dedicate bibliotecii școlare ce se înființază în Năsăud.

La 12 Noembrie 1860 Tomi trimite două hărți, despre care opinează să se așeze în sala *casinei române* (Reuniunea de lectură) din Năsăud și o altă hartă etnografică a Imperiului austriac pentru școala superioară.

La 20 Noembrie 1860 se mai primesc încă 32 volume din cari notăm: *Gaspari*, *Erdbeschreibung*, 3 volume. *Buffon*, *Naturgeschichte*, 5 vol. *Das russische Reich*. *Praktische Anleitung zur Bienenzucht* (în limba germană și românească). Apoi: *Die Romanen der oesterreichischen Monarchie*. *Hronica Românilor*. *Baladele de Marienescu*. *Calendarul românesc* dela Iași pe anii 1852 și 1853.

*

În scrisoarea Căpitanului Tomi dela 15 Noembrie 1863 din Kamenitz, adresată Vicarului Gr. Moisil, el cere între altele: »În *Gazeta* (Transilvaniei) îmi va plăcea dacă nu vei pomeni *niciodată* despre donațiile mele — acuma sunt bătrân și m'am desbrăcat

¹⁾ Scrisoarea se află în colecția Tomi, la Muzeul năsăudean.

de vanitatea tinerețelor». Apoi, din lista cărților trimise, »vei vedea că nu vin nu știu ce cărți, însă pentru sermanul nostru unghiu și cartea cea mai mică încă poate face ceva folos«. Din cele 25 volume trimise de astă dată notăm: Brockhaus Conversationslexikon, complet 10 volume. Die slavischen Elemente im Romanischen. *Schlimpert*, Vorbilder der Vaterlandsliebe, des Hochsinnes und der Thatkraft. Liviu Patavinu. Die Volksschule, anul 1861. Fcaia pentru minte, inimă și literatură, Brașov, anii 1860—1862. Dienstreglement für die k. k. Infanterie, 1 u. 2 Theil din anul 1807. La aceasta carte Tomi face următoarea observațiune: »Dienstreglement-ul conține unele învățăminte morale neresturnabile, cari vor rămâne pentru toate timpurile adevărate și morale curate, pe când celelalte norme (regule) de serviciu sunt supuse necesităților timpului și a lor modificări. Apoi eu trăiesc în convingerea că bibliotecile noastre școlare nu vor disprețui o carte militară, dacă ne vom aminti că noi am fost soldați bravi și credincioși«. Apoi mai scrie: »Mulți școlari nu au văzut încă vr'un ochian (telescop), eu am cumpărat unul (cu prețul de 8 florini v. a.) și-l trimit deodată cu cărțile«. Mai trimite și două perini pentru altar, una pentru biserica din Năsăud și alta pentru cea din satul Mocod (satul său natal), adăugând: »în amândouă bisericile am ridicat adeseori rugăciuni încoronate de succese«.

În scrisoarea lui Tomi, dela 31 Decembrie 1863, către Vicarul Gr. Moisil, scrie între altele: »Acuma la punctul bibliotecii. Eu din parte-mi ași fi socotit, ca să fie de o dată — adecă până nu se va înmulți barem până la 500 tomuri *numai și numai pentru școală*... D-Ta cunoști lumea de acolo mai bine decât mine, -- fă cum știi mai bine -- și de socoți că, și de nu va contribui nime mai mult spre înmulțirea bibliotecii, însă gustul de a ceti și a învăța prin acelea cărți puține se va cultiva cât de cât — dăi drumu — adică fă-o publică...«

Căpitanul insistă deci pentru desvoltarea gustului de citire și de a-și aduna cetitorul român cât mai multe cunoștințe temeinice.

*

Într'o adresa către Inspectoratul școalelor din Districtul Năsăudului, din Kamenitz dela 15 Septembrie 1864, Căpitanul Tomi

scrie următoarele: »Noul an școlar a început și onoratul corp didactic de acolo, al cărui membru am avut onoarea să fiu și eu, va avea necesitate de unele cărți, pentru a căror procurare nu va fi având mijloace suficiente. Din anul 1860 mi-am format o frumoasă bibliotecă, cu care voesc să măresc »*Biblioteca Mariana*« și să o pun în prima linie la dispoziția onoratului corp didactic. Cărțile sunt, ca toate ale mele, frumos legate — și motivul că eu numai așa le espediez acolo — este că doresc ca »*Biblioteca Mariană*« să nu fie o colecție de cărți fără valoare. Cărțile cuprinse în lista alăturată, trimise la adresa onor. Vicar Grigore Moisil, rog a le primi pentru aceea bibliotecă cu aceeași pietate, cu care eu o cinstesc, — căci eu onorez numele lui Marian cu tot devotamentul; — acestui, pentru patria noastră incomparabil Pestalozzi, avem noi a-i mulțumi totul. El muri în brațele mele, necunoscut de mulți, cari lui au toate a-i mulțumi, ca cei mai mulți din marile genii, cari numai după moarte sunt apreciați.

»Această bibliotecă poate fi considerată ca ceva complectă, pentru că se găsesc într'însă opere istorice, geografice, de științe naturale, beletristice și pentru domnii noștri pensionari chiar militare...«

»Vă comunic, că eu, în urma sănătății mele sdruncinate, am înaintat cererea de demisiune dela direcția școlii cu începere dela 1 Octombrie și vă voi comunica apoi ce am să mai fac.

În fine roagă iarăși să nu se publice în ziare despre donația făcută, căci este bătrân și slab și »n'am nici o vanitate de a fi publicat«. Din lista aceasta notăm câteva din cărțile trimise: *Thier's*, Consulat und Kaiserreich. *Griselini*, Geschichte des Temescher Banats. *Gibbon*, Geschichte des römischen Weltreichs. *Alioli's*, Biblische Alterthumskunde. Oesterreichischer Soldatenfreund 1850 u. 1851 (la care Căpitanul Tomi colaborează). *Bürger's* Sämmtliche Werke. *Amicul școlii* (de Visarion Roman) 1863. *Polysu*, Romanisch-deutsches u. deutsch-rom. Wörterbuch. *Galura's*, Die Werke Gottes. *Organu pedagogic* (de Ion Popescu) pe 1863. *Telemaque*. *Rousseau*, Emil — Ueber die Erziehung. *Papst Pius IX*. *Napoleon III*. Die Geschichte des 46 Infanterie Regiments (adică al fostului I Regiment de graniță românesc dela Orlat (Sibiiu). *Thiers*, Die französische Revolution. *Shakespear's* sämmtliche dramatische Werke. *Chownitz*,

Die Geschichte der ungar. Revolution. Die menschlichen Leidenschaften. *Lessing*, dramatische Werke. *Thümel's*, Sämmtliche Werke. Tausend und Eine Nacht. *Spinozza's* Werke. Ueber die Selbstausbildung.

*

La 13 Noembrie 1864 comunică din Alba-Iulia că a trimis, la plecarea lui din Kamenitz, o mașină electrică (în valoare de 40 florini), apoi *Schiller's* Werke. Der Kamarad pe anul 1863. *Zschokke*, Die Schweiz și o stampilie pentru a se aplica pe cărți »Biblioteca Mariană«.

Comunică că a fost mutat dela 12 Noembrie la Alba-Iulia ca comandant al companiei a 23-a, dar așteaptă ca în câteva zile să plece la Regiment, care se află în Italia și regretă că nu are norocul să vină la Năsăud. Mai trimite și trei tablouri în rame aurite, ca să împodobească biblioteca și salută întregul corp didactic »cu tot respectul«.

*

Din o altă scrisoare a Căpitanului Tomi, din Alba-Iulia dela 27 Decembrie 1864, extragem următoarele:

»Prea onorate Domnule Vicariu! După multă așteptare am primit epistola D-Tale din 20 l. c., dimpreună cu adresa Domnilor recunoscători de acolo, cu cea mai mare bucurie — la aceasta din urmă voi răspunde de altă dată — însă de sigur având în cuget de a-mi exprima părerile mele despre »Biblioteca Mariană« mai pe larg — aceea o voi face-o în limba germană — putându-mă exprima mai bine într'însa decât în cea maternă, care o am învățat mai numai din Gazeta Transilvaniei.¹⁾ În ortografia română sunt foarte înapoi — și nu ași vrea ca să fiu de judecată tinerilor fără cruțare tratat, — limba germană mi-a crescut în vine într'atâta — cât cugetele — ba și rugăciunile către Atotputintele îmi curg numai în această limbă — nu din dispreț către limba maternă sau către națiune, ci din necurmatele afaceri și deprinderi în limba aceasta. Apoi înapoiatam prin aceea interesele naționale sau amicale, judece orișicine numai drept.

¹⁾ La care erau foarte mulți ofițeri români, din deosebite garnizoane, abonați.

Cu D-Ta voi corespunde totdeauna în limba maternă — rugându-te odată pentru totdeauna a trece peste greșelele sintactice și ortografe cu amicală iertare și a culege numai și numai »în-telesul«.

Trecând la epistola D-Tale din urmă, culeg cele de răspuns și zic cumcă »Biblioteca Mariană« să fie *pentru toate școalele de acolo* — dascălii din principie¹⁾ vor întrebuința după materiile lor opuri mai primitive, cei dela gimnasiu celelalte — poate de multeori din contră — fieștecare după lipsa și gustul său. Eu am nutrit cugetul meu înainte de 1848 a face toate pentru o bibliotecă școlastică. Cumcă încâtva s'a realizat, mulțamesc lui Dumnezeu; cât voi putea tot spre înmulțirea bibliotecii voi gândi, că ce este o școală fără cărți, aceea este un corp profesoral fără o bibliotecă. În școală căpătăm numai principiile obiectelor diverse, ca să le rumegăm bine ne trebuie apoi alte compendiuri mai pe larg. Dar de unde? Bieții profesori sunt rău plătiți — abia pot trăi — și după multe amărăciuni în școală și acasă, te mângăie o carte folositoare mai bine decât o pot face amicii.

M'am bucurat foarte auzind că cărțile, ba și mașina electrică, au sosit sănătoase. Mai am la mine unele opuri, însă nelegate și așa nu voesc a le trimite, aducându-mi aminte de lipsele cele multe de acolo și mai cu seamă de bani — apoi »pomana trebuie să fie întreagă și nu de jumătate«, — este un proverb de imitat și eu mă voi ține totdeauna de el, pentru aceea nu voi cădea de greu nici un fileriu după toate trimiterile mele...« »Am o sete mare să văd școalele de acolo, ca să văd lipsele cele mai mar, ca apoi oriunde voi fi, să vă pot trimite din când în când ceea ce voi putea. De când am venit la Alba (Iulia) m'am odihnit și restaurat binișor, necazurile și grijile cele multe le-am ținut (aruncat) după spate, apoi slujba la companie ca cea mai ușoară lăsată de Dzeu, mai cu seamă la un căpitan...« »Oberlecmanu Ignat²⁾ vine

¹⁾ Școalele primare.

²⁾ Nicolae Ignat n. 1829 în Salva, făcu școala militară în Năsăud, apoi ofițer în Regimentul II grăn. și Reg. 50 Alba-Iulia până la 1868 când fu chemat în armata română cu rangul de căpitan. Făcu Războiul independenței, 1877—78. Un foarte distins ofițer — colonel în 1890. † 1899. A avut 4 fii toți militari superiori distinși (Emanoil, Gheorghe, Nichita și Mihail, — acesta general, — comandant al diviziei 16 (Dej). A se vedea: *V. Motogna*: Monografia familiei

pe sărbători acasă la Salva...» Dela Italia am știre, că voi merge cât de curând la regiment, merg cu cel mai mare drag, ca să văd Italia, unde nu am fost niciodată, îți voi scrie de acolo...» »Cu rugare de a saluta în numele meu toți amicii de acolo, iar deosebi Domniei Tale rămân mulțămitor și de pururea obligat, și mă numesc al D-Tale sincer amic Tomi Căpitan«.

Într-o listă de cărți trimise la 15 Octombrie 1868 de Căpitanul Tomi, acum trecut la pensie, găsim și un manuscris de istoria universală (Weltgeschichte) (prescurtare) cum se preda odinioară la școala superioară (Oberschule) din Năsăud. Deosemena găsim un volum din »*Noaptele Carpatine*« sau istoria martirilor libertății (Horia, Cloșca și Crișan) de I. Drăgescu. Acest autor, pe atunci student universitar a tipărit acest roman istoric în 1867, în Pesta și a avut de scop »să redeștepte amintirea acelor martiri în strănepoții lor și a împintena pe aceștia spre fapte mari de demnitate și mărire națională«. În adevăr toți școlarii gimnaziilor românești din Ardeal au citit acest roman, care a avut o influență enormă asupra tineretului și i-a dezvoltat în cel mai înalt grad sentimentul național. Căpitanul Tomi a înțeles foarte bine importanța acestei cărți, și a procurat-o îndată și a trimis-o la Năsăud. Dar setea citirii acestui roman istoric de școlari era așa de mare, de nu s'a putut stămpăra și profesorii și alți intelectuali au cumpărat-o și se afla în toate casele grănițierilor.¹⁾

*

În anul 1867, pe când Căpitanul Tomi se găsea pensionar în iubitul său sat, Comitetul fondurilor școlastice grănițerești, în ședința sa dela 20 August 1867 l-a ales, în unanimitate, de inspector școlar al școlii normale (adică primare superioare) și al școlii de fete din Năsăud.

N. Ignat, Dej 1928 și »Românii ardeleni din vechiul Regat și activitatea lor până la războiul întregirii Neamului« de I. Moisil în Monografia: »Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928. București. Vol. III. 1929.

¹⁾ Despre această carte și autorul ei vom vorbi mai mult în Amintirile mele despre acest înflăcărat român, care a fost Doctorul Drăgescu, pe cari sper să le public în curând.

O altă carte valoroasă și pentru unele date relative la Regimentul II de graniță dela Năsăud, dăruită de Tomi, este: »Oesterreichisches Militär-Conversations Lexikon« de I. Hirtenfeld & Dr. H. Meynert. Wien 1851.

Negreșit că aceasta alegere a fost motivată de experiența pe care și-a câștigat-o căpitanul în serviciile sale, în special ca director al școalei militare din Kamenitz, dar și ca un fel de omagiu bine întemeiat. Dar căpitanul, care s'a distins printr'o prea mare modestie, n'a primit această foarte onorabilă funcțiune.

*

Stabilindu-se cu locuința în satul său natal, ceea ce îl preocupa acum era să dea o îndrumare cât mai aleasă școalei din satul său și să-i asigure o existență bună.

În arhiva de astăzi a școalei din Mocod aflăm unele acte interesante.

Astfel găsim o adresă din anul 1875, către Senatul școlastic districtual din Năsăud, pe care o reproducem aici.

»Inclitului Senat școlastic districtual în Năsăud. Umblând în lumea largă pururea studiind și meditănd peste starea școalelor noastre populare, am adoptat nescari principii și după dănșii am compus un sistem fundațional pentru stabilirea și susținerea unei școale comunale.

Sistemul acela bazat în prima linie pe venitul curat a moșiei mele din Mocod, oferind recolta în tot anul pentru fondurile școalei de aici, prin mine create, moșia aceasta se va numi după moartea mea »*Moșia școalei din Mocod*«, însă până atunci e de lipsă ca să îmbunătățesc moșia aceasta barem prin comasare.

În năzuința aceasta am înșchimbato parcelele mele de sub Nr. top. 1808 și 4133 cu parcelele lui Gavrilă Puica inferate (înscrise) sub Nr. top. 6569 și 6570, care se hotăresc cu alte parcele ale mele.

Gavrilă Puica însă a îngreunat toată moșia sa, prin urmare și parcelele sub Nr. 6569 și 6570, care voesc eu a le căpăta, pentru o sumă împrumutată dela fondul școalei de aici, în sumă de 194 fl. v. a. din nepricepere, pentrucă numai casa și grădina prezentează o avere peste 300 fl. v. a. Oamenii noștri însă nu știu ca să pună de ipotecă numai după suma împrumutată și la întâmplare numai 1 sau 2 corpuri din moșie, ba temându-se că nu vor căpăta cât cer, îndată aruncă întreaga moșie ca ipotecă. Sărăcia încă îi însoțește; așa de exemplu Gavrilă Ilie Puica a replătit suma cea întâi întabulată de 47 fl. v. a. atunci când a

primit suma a doua, însă neavând potori (bani) pentru plățirea restabilării a lăsat spre dauna lui să mai figureze ca îngreunare.

Eu mă rog de inclitul Senat școlastic districtual să mi se conceadă schimbul parcelor mele 1808 și 4133 cu a lui Puica Gavrilă a lui Ilie și a muerii aceuia numită Puica Titiana născută (hârtia aci e ruptă), Nr. 6569 și 6570, fără ca după dănele să treacă și îngreunamentul inferat în protocolul cărților funduare Nr. 177 sub litera C. alăturând totodată și decheraciunea (declarațiunea) Senatului școlastic de aici și contractul de schimb, spre mai bună orientare, cu acea rugare ca declarațiunea Senatului școlastic de aici să se aprobeze și încuviințeze cu o clausulă din partea incl. Senat școlastic districtual, spre care sfârșit aclud și timbru de 50 cr. v. a.

În fine nu întrelas a aminti că sau în original sau în copia protocolului funduar Nr. 177, la Nr. top. 446/1 s'a vărât o eroare, fiindcă casa lui Puică Gavrilă a lui Ilie nu e de lemn, ci de peatră și așa hipoteca (hârtia e ruptă aci) mai mare. Actele acludate mă rog a mi le retrimite, ca să le pot ascerne mai încolo. Mocod 18 Septembre 1875. Silvestru Thomi, c. r. căpit în pensiune».

*

La aceasta scrisoare Senat școl. distr. de confesiune gr. cat. răspunde cu Nr. 279—17 Oct. 1875 că »acel schimb — fiind în interesul școalei din Mocod — se concede, cu aceea adaugere, că cu întabularea și estabularea menționatelor parcele s'a însărcinat membrul acestui Senat dl Nestor Ganea transpunându-se actele, »spre a putea efectui cele de lipsă în privința aceasta«.

Semnat Președintele Gr. Moisil, vicar și Referintele școlar Cosma Anca.¹⁾

*

Un alt act important, relativ la școala din Mocod este următorul, adresat »Prea lăudatului oficiu vicarial episcopesc în Năsăud. Comuna Mocod n'are pentru școala sa confesională grădină de instruire în pomărie, leguminărie, etc. corespunzătoare, din care cauză și dându-mi-se ocasiune am cumpărat o grădină foarte

¹⁾ Amândouă aceste acte se află în arhiva școalei primare din Mocod.

frumoasă și în locul cel mai corespunzător — în centrul comunei — vis-a-vis dela sf. biserică, cu un preț de 300 florini v. a., solvind patorii (banii) aceștia din al meu. Grădina aceasta poate servi cu timpu și ca pomărie — leguminărie de model — dacă domnii învățători vor împrăștia ramul acesta de instruire cu aplecare și dragoste. Grădina aceasta, cuprinsă în »Cartea funduară« din Mocod sub Nr. 72 și 73. A, I. Nr. top. 146 și 147, voesc a o infera (inscrie) imediat *pe școala confesională din Mocod, adică pe fondul care o susține* — pentru acea am și încheiat contractul cu vânzătorii: Domnul Basiliu Mureșianu și muerea sa Maria, născută Hangea, deadreptul în numele școalei confesionale gr. cat. din Mocod, ca dânsa să între imediat în posesiunea resp. proprietatea ei, eschizând (excluzând) periclul, ca după moartea mea să devină grădina aceasta măr de ceartă între neamurile mele — sau alți pretendenți necalificați.

Făcându-Vă raport desprea aceasta cumpărare salutarie aclud și contractul respectiv cu umilită rugare, să binevoiți a-l așterne Prea Venerabilului Ordinariat episcopesc în Gherla spre aprobare, fiind dânsul forul acela dela care depinde aprobarea sau repro-barea tuturor treburilor scolastice, încât privesc acelea școalele gr. cat. din diecesa noastră. Mocod 26 April 1883. Silvestru Thomi c. r. căpitan emerit«.

Consistoriul episcopesc aprobă »cumpărarea din banii proprii, pe seama școalei gr. cat. din Mocod o grădină în preț de 300 fl. v. a.« și »pentru zelul și sacrificiul maritimimos față de acea școală acest Consistoriu prin aceste Vă exprimă recunoștința sa. Gherla 8 Mai 1883. (Nr. 3277)«. Semnat Ioanu Szabo, Episcopul gr. cat. de Gherla.¹⁾

*

Din această hârtie se vedește din nou influența fostului său dascăl, Ioan Marian și în ce privește cultura pomilor, a legumelor etc., pe care și Căpitanul Tomi stăruia să o reînvieze în satul său, căci ceea ce a introdus Vicarul Marian și s'a menținut și continuat și sub urmașii săi, a dispărut și astăzi nu se mai pomenește de bunele dispoziții de odinioară.

¹⁾ Amândouă aceste acte se află în arhiva școalei primare din Mocod.

Dacă intelectualii noștri de astăzi, ofițerii și alți Români cu dare de mână ar dăruia școalelor, bisericilor sau instituțiilor culturale câte o grădină sau un petec de pământ din satele noastre pentru școale de pomărie, legumărie sau alte scopuri folositoare, în care învățătorii sau alți oameni de bine i-ar învăța pe săteni pomăria etc. — cum doria așa de sincer Căpitanul Tomi, ce frumos s'ar ridica ținutul nostru grănițesc iarăși la ceea ce a fost odinioară și în același timp ar veni în ajutorul statului, care nu le poate prididi pe toate!

*

Școala primară din satul lui, astăzi îi poartă numele, numindu-se »Școala Căpitan Silvestru Tomi«.

*

Caracterul ferm al Căpitanului Tomi, deosebita dragoste pentru satul nașterii sale și interesul pentru școala din acest sat se poate vede și din testamentul său,¹⁾ făcut la 14 Noembrie 1878, din care extragem câteva date.

1. Dispune ca înmormântarea lui să se facă după obiceiurile creștinești, cât se poate de simplu, numai cu un preot și interzicând orice vorbire funebrală, precum și pomenile, despre care zice că »pomenile cu mâncări și beuturi este un promovator principal spre superstiții, lene și beții, — pe cari fericitul Vicar Marian, prin hotărîrea sinodală dela 4 Noembrie 1839 le-a desființat, dar se pare că numai aici, în Mocod, iarăși s'au reintrodus spre dauna poporului nostru destul de sărac«. Dacă ar fi să moară într'o localitate cu garnizoană militară, interzice procesiunea militară.

2. Ca moștenitor al întregii sale averi, mobile și imobile, numește școala din satul nașterii sale, Mocod, respective fondurile ei și anume: *a)* Fondul școalei comunale, care există. *b)* Fondul pentru premii școlare. *c)* Fondul pentru biblioteca școalei. *d)* Un fond pentru servitorul școalei. *e)* Un fond pentru cantor. *f)* Un fond pentru gimnastică. *g)* Un fond pentru stipendii (ajutoare).

3. Proprietatea lui, trecută în Cartea funduară, la Nr. 208, după moartea sa se va numi: »*Moșia școalei din Mocod*« — și se

¹⁾ După o copie scrisă în l. germană, ce se află la »Muzeul grănițesc năsăudean«.

vor aplica stipulațiunile (condițiunile) acele ca și la fondul de stipendii stabilite de dânsul la 30 Dec. 1875.

4. Dispoziții relative la întrebuințarea capitalului,
5. depus la bancă *Aurora* din Năsăud, cu 6% sau
6. și 7. din hârțiile de stat, efecte...

La punctul 7 mai scrie că dăruiește surorii sale Veronica, văduva Crăciun, niște hârții »Obligațiuni«, apoi adaugă: »rudelor nu pot lăsa nimica căci (moștenirea) lăsamântul meu este neînsemnat — dar scopul pentru care l'am destinat este mult mai sfânt decât ca puțina avere să o pot încă micșora prin alte legate. Eu în viața mea am avut în vedere numai școala, mi-am impus multe privațiuni (lipsuri), numai și numai ca să pot face (îndruma) un organism școlar pe cât posibil de satisfăcător și am (economisit) cruțat pentru acest scop câteva sute de florini și acum ar fi păcat să fac câteva fundațiuni și anume pentru oameni, cari se numesc numai rudenii și cari de altfel nu și-au câștigat nici un merit pentru persoana mea. O școală bună însă în localitate va face bine, va folosi și rudeniilor mele și rudeniile ca și toți locuitorii satului să se consoleze, că s'a aflat unul din mijlocul lor, care a jertfit întreaga lui avere — deși neînsemnată — până la ultimul creișar pentru acest scop«.

În punctele 8—11 sunt diferite dispoziții în privința administrației fondurilor de mai sus și amintește, dacă vr'un loz (bilet de loterie) din diferitele împrumuturi de stat sau particulare, notate detaliat în testament, ar câștiga vr'un premiu, pe lângă mărirea fondurilor să se dea și »Asociațiunei transilvane« (Astra) pentru înființarea »Academiei române de drept«. Căpitanul Tomi se interesa deci și de această institutie românească, pe care Românii ardeleni voiau încă de pe la începutul deceniului al șaselea, din secolul al XIX-a să o înfăptuiască.

În punctul 12 dispune ca cărțile, hârțile și alte scrieri ale sale să se predea »Bibliotecii Mariane« dela liceul din Năsăud.

În punctul 13 dispune cum să se administreze moșia sa — pe care el o numește »Moșia școalei din Mocod«.

În punctul 14 dispune ca executor testamentar pe *Leon Piciu*, conducătorul de atunci al Cărții funduare din Năsăud, iar după

aranjarea definitivă a moștenirii, roagă ca supravegherea fondurilor amintite să fie făcută de Consistorul episcopesc din Gherla.

*

Frumoasele idei și înfăptuiri ale Căpitanului Tomi pot servi și astăzi urmașilor, ca pilde vrednice de imitat.

Adaus

Un articol scris de Tomi: »Năsăud 11 Noembrie 1850 [Th.] Institutul de educație de aci a fost ridicat în anul 1784 cu ocazia reorganizării institutelor militare de educațiune prin Împăratul Iosif II și a fost la început menit pentru copii Regimentului al doilea românesc. Dela 1828 s'au primit în acest institut pe jumătate și copii din Regimentul I românesc, cea ce avu de urmare, că dragostea de învățătură de mai nainte a luat un avânt mai mare. Rezultatele s'au văzut la examenele anuale și încă mai mult la înființarea alor trei batalioane din amândouă regimentele: fiindcă un însemnat număr — dacă nu cel mai mare al nou avansaților — au fost elevi ai acestui institut.

În 1832 a ars acoperișul institutului militar, din un caz neprevăzut, dar în vara aceluia an fu iarăși refăcut. La 23 Martie 1849 insurgenții unguri au aprins din nou acest institut numai din cauză că sub acest acoperiș populația grănițarească a impus printr'un proces verbal memorabil, unei comisii alese, să exprime credința și devotamentul pentru casa imperială. Din acel timp până la reocuparea țerii de armata imperială nu s'a putut reclădi localul institutului militar, fiindcă dușmanii aveau de gând să-l distrugă până în fundament. Astfel așteptau timpuri mai bune. Revoluționari au mai aprins un sat după altul; *Năsăudul*, »cuibul și vatra revoluției din Nordul Ardealului« — după cum îl numiau dușmanii, a fost ars de tot, cu escepția câtorva clădiri ale statului. Satele arse din cuprinsul acestui regiment au fost după putință refăcute, dar institutul militar și astăzi (Noembrie 1850) ca și în 24 Martie a. tr., — hornurile se ridică arse, ca și când ar cere blăstămul cerului asupra criminalilor.

Pentru reedificarea acestui institut nu s'a făcut încă nimic. Clasele superioare, care erau în etajul de jos ale institutului, s'au

mutat în locuința maiorului, rămasă intactă. Cum se potrivesc însă camerele construite pentru familie cu clasele de școală, poate înțelege cel ce a fost dascăl. De altfel în împrejurările actuale nu se poate zice nimic. Înainte cu câteva zile a venit aici dl general brigadir Cavaler de Laiml, în inspecție, și s'a interesat și de cheștiile grănițierilor, despre tot ce privește administrația lor, vizită biserica greco-unită și școala capitală (Oberschule); dar de localul institutului se interesă în deosebi. În fața clădirii arse în care el însuși a fost crescut, generalul, vădit revoltat, a luat imediat măsurile necesare pentru acoperirea institutului».

(Din revista: »Oesterreichischer Soldatenfreund«, Zeitschrift f. militär. Interessen. Viena. Nr. 140—1850 pg. 625.)

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ CULTURALĂ

TABLA CUPRINSULUI

Vol. VI. — Nr. 22—23

1937—1938

(Cifrele latine indică broșura, iar cele arabe, pagina)

<i>Buzila Ștefan</i> : Glume grănicerești	XXII	193
<i>Coșbuc Anton</i> : O Scrisoare din 1843	XXIII	483
<i>Ghițan Teodor</i> : Istoria comunei Borgo-Bistrița	XXIII	469
<i>Marțian Iulian</i> : Traducere dintr'un volum de călătorii	XXII	195
Din Memoriile lui Kemény	XXII	200
<i>Moisil Iuliu</i> : Figuri grănicerești nășăudene	XXII 227	XXIII 493
O predică din vremurile trecute	XXIII	476
<i>Morariu Iuliu</i> : Noi numiri populare românești de plante	XXIII	453
<i>Naghiu Iosif</i> : Mărunțișuri cultural-istorice nășăudene	XXII	178
Cronică bibliografică	XXII	207
<i>Pavelea S. Ioan</i> : Zicale poporane istorice	XXIII	480
<i>Șotropa Virgil</i> : Revolta Districtului nășăudean 1755—1762, XXII 1	XXIII	261
Comemorări grănițerești în Nășăud	XXIII	486
† Maiorul Iulian Marțian	XXIII	445
Muzeul grănițeresc nășăudean	XXII 220	XXIII 489

BCU Cluj / Central University Library Cluj